PROHÁSZKA

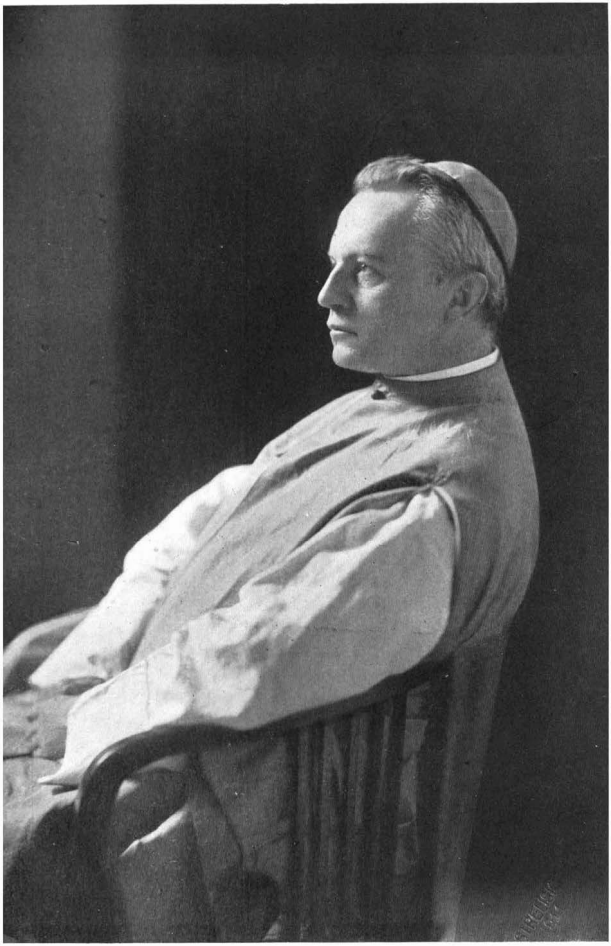

Konrad Otto

PROHÁSZKA

TANULMÁNYOK

ÖSSZEGYÜJTÖTTE:
BRISITS FRIGYES dr.
S. O. CIST.

BUDAPEST, 1927.
KIADJA A SZOCIÁLIS MISSZIÓ TÁRSULAT

"ÉLET" IRODALMI ÉS NYOMDA RT. BUDAPEST. — Igazgató: Laiszky Jenő.

ELŐSZÓ.

Részint már megjelent, részint pedig egészen új tanulmányok hódolatát viszi ez, a Szociális Misszió Társulat szándékainak és kegyeletének hűségétől kísért könyv Prohászka Ottokár halhatatlan emlékezetének. A hálás és meghatott föltekintésen kívül történelmi távlatú törekvések célját is hordozza a kötet: Prohászka Ottokár nagyságának és jelentőségének arányait és mértékét próbálja körvonalazni. Az a sokszoros és gazdag élet, az a sokfelé elosztódó és mindenütt termékenységgé átalakuló működés, melyel Prohászka Ottokár kisugározta és elvilágította csodálatos lelkiségét, szinte természetszerűen igényli a maga számára azoknak a szempontoknak a vetítő világosságát, melyekből e tanulmányok mindegyike megszületett. Nyilvánvaló, hogy a történelem lelke nem fér bele az események közelségébe. E tanulmányokon is sokszor érzik, hogy nem az idő, hanem a kegyelet útjairól valók. De így is, az emlékezés legfinomabb és leggyengédebb szálaiból szövötten, — az események gyökerei is a lélek legfinomabb tájaiból táplálkoznak s indulnak el — a közvetlenség elevenebb és találóbb érzékenységével jelölik meg azt az

utat, amelyen később, egy már történelmibbé mélyült kutatásnak Prohászka Ottokár felé már teljesebben és monumentálisabban kell elindulnia.

Prohászka Ottokár lényege az ő katholikus lelke. Egész élete nem volt más, mint ennek a misztikus fényű lelkületnek a dedukciója. Ezt akarta, ezt tette. És senkinek sincs joga eme életszándékon kívül benne mást keresni és minősíteni. E tanulmányok mind ebben az igazolásban találkoznak össze. Nem Prohászka életirányának át nem láthatósága, hanem azon a gazdag összetételen, mellyel belőle ez az irány kiáradt, mulik az, hogy egy formával és egy kifejezéssel nem lehet kimeríteni. Ez magyarázza meg e tanulmányok értelmét is. De amiben e tanulmányok végső eredményben összetevődnek, az egy, sokszínű prizmán ragyogássá felbomlott élet, amelynek minden ereje és minden szépsége a vallásos lelkületnek az a katholikus egysége volt, amellyel Prohászka Ottokár átélte a XIX. század fordulójának s a XX. század első negyedének nagyszerű, de chaotikus korszakát.

Bizonyos, hogy míg élt, „finomabbá és gazdagabbá" tette a magyar életet. S nehéz lenne nemmel felelni arra a kérdésre, hogy nem az-e a legnagyobb dicsősége, hogy mikor s mióta elment, azóta „a lélek lehelete reszket át a magyar tájon".

1927. okt. 10.

PROHÁSZKA OTTOKÁR DR. ÉLETRAJZA.

Irta: *Némethy Ernő dr.*

Csodálatos az isteni gondviselés, mely egyik kezével megpróbáltatást nyujt, de ugyanakkor másik kezével vigaszt készít és áldást oszt. 1858-at irtak; a magyar nemzet egyik legszomorúbb korszakát élte, a Bach-korszakot. A lelkekre halálos szendergés szállt, az eltiportatás után tengernyi megaláztatás következett, a nemzet legjobbjai is csaknem kétségbe estek, mikor a kérdést: „Lesz-e még új élet magyar földön?" maguk elé suttogták. Ki hitte volna akkor, hogy ennek a szomorú emlékezetű kornak köszönhetjük majdan, hogy a Gondviselés Prohászka Ottokárt adta a magyar nemzetnek, hogy egykor, amikor már színtelenné fakult e kor sok fájdalmas emlékének képe, más tekintetben évszázadokon át színesen, lelkes, boldogító érzéseket keltve fog megmaradni milliónyi magyar szívében annak révén, hogy Magyarország egyik legnagyobb fiát, hazájának forrón szerető apostolát, szentéletű egyházfejedelmét e kornak, a velejárt viszonyoknak köszönhetjük.

A kies fekvésű Nyitra városé a dicsőség, hogy Prohászka Ottokár bölcsőjét hozdozta. A városka gazdag történeti multra tekinthet vissza. Meredek, sziklás magaslaton álló püspöki várát még Szent László király emeltette; ide menekült IV. Béla a tatárok elől; itt dúlt Csák Máté haragja; itt volt Kinizsynek háza, kit Hollós Mátyás király állított a megye élére. 1636—1644 közt a törökök kezében volt, 1705-ben II. Rákóczi Ferenc csapatai foglalták el. A várostól északra emelkedik a festői Zobor-hegy, melynek tövében szenvedett vértanúságot Szent Zoerard (Szórád) és Benedek remete.

A vértanúk vérétől öntözött földön nyolcszáz esztendő után csodálatos szép virág fakadt. A kedves, régi városban napvilágot látott Prohászka Ottokár 1858 október 10-én. Édesatyja, Domonkos úr, cseh származású vadásztiszt, majd pénzügyőri biztos, az ötvenes években került Magyarországba, s 1857-ben nőül vette Filberger Annát, egy tekintélyes nyitrai polgár leányát, akinek rokonai közt jónevű magyar családokat, köztük a kelecsényi Kelecsényieket, találunk. A szülők Pozsonyban laktak. Mikor az ifjú asszony érezte, hogy nemsoká édesanyai örömöknek néz elébe, a szülői házba, Nyitrára utazott. A szülők pozsonyi tartózkodása után 1860-ban Rózsahegyre költöztek.

Láttuk a szülők arcképét ez évből; a férfi középmagas; kerek arcáról nyugodt, csendes lelkület tükröződik vissza, arca a Stifter Adalbert arcképeivel feltünő hasonlatosságot mutat. Az édesanya inkább magasnak mondható, szelíd vonásaiból lehetetlen határozottságot ki nem olvasnunk, s azt a szilárd kedélynyugalmat, mely a mélyen

keresztény, Isten akaratán megnyugvó puritán léleknek — különösen egyes vidékek évszázados keresztény tradicióktól át és átjárt lakósságának, — sajátos vonása.

A kis Ottokár Rózsahegyen kezdte elemi iskoláit; három osztályt a derék Moisch iskolamester vezetése alatt, a negyediket újabb áthelyezés folytán Losoncon végezte, ahol az első szentáldozáshoz is járult. Ugyanitt lépett a gimnázium első osztályába a piaristák tanintézetében, míg a harmadik és negyedik osztály végzésére Nyitrára ment, ahol rokonainál lakott. Nagyobb lendületet az ifjúi lélek a kalocsai jézus-társasági konviktusban nyert, ahol a gimnázium V. és VI. osztályát végző ifjúra nevelőinek — P. Votka igazgató, P. Raile Ede és P. Panmoser — példája és áldozatos odaadása mély benyomást tett. Ezen nevelőiről mindig a legnagyobb hálával és kegyelettel emlékezik. Itt nyerte hivatását is a papi pályára. A gimnázium VII. és VIII. osztályán már az esztergomi érseki papnevelő-intézetben találjuk, hol Neumon, Hetyei Sámuel, a későbbi pécsi püspök, Rotter, Maszlaghy és Soóky voltak előljárói, ahonnan 1875-ben a kitüntetéssel letett érettségi után Rómába küldetett a bölcsészeti és hittudományi-szakok hallgatására. Beteljesedett tehát az ifjú álma, hét évre Róma klaszszikus földje fogadta lakójává.

Gondolhatjuk, mily nagy hatással volt az ifjú Prohászka Ottokár lelkére, mikor az örök város fogadta magába s a Collegium Germanico-Hungaricum három évszázados szelleme kezdé kifejleszteni minden szép iránt fogékony lelkét. E szellem lelke legmélyén ragadta meg s ellenállhatatlan erővel vonta magához, fölrezzenté

benne mindazon tehetségeket, amelyeket csirájukban lehellt lelkébe a Teremtő kegye.

Hogy mily lenyügöző és felemelő volt e hét év hatása, azt a már férfivé fejlődött Prohászka remekül írja le a „Magyar Sion" 1883. évfolyamának „Hét év a Római Collegium Germanico-Hungaricumban" című cikkében. A kolostor csendje a lélek benső ébredése lesz lelkében. Kis cellájának ablakából odalátott a Collegium Romanumra, amelynek padlásszobájában lakott háromszáz év előtt Gonzaga Szent Alajos és Berchmans Szent János. A magasbatörő szellemnek első szárnycsattogásait csak a magányos cella hallja ugyan, de itt alakul ki benne az ősi római tradiciós szellem, mely cseppekhez hasonlóan szivárog a lélekbe és összegyülemlik, mely csendben működik, de szilárdan épít s mély alapot rak, mely finom szálakat von s megtörhetlen kötelekké sodorja azokat, hogy a világegyház keblére szívet-lelket örökre odakössön, tér- és időhatárain túl az eszme szolgálatára; itt nyílnak meg lelke előtt a bensőséges élet forrásai: mély hit, áhitat, férfias erény, önmegtagadó élet, kritikával művelt tudományok.

Itt kapja meg lelkét az apostolnak a hitről zengett dicshimnusza, a hit által nyílik meg előtte a világ s minden lét értelme, hitben, mely kezdete minden nagyságnak világban s lélekben; „Hiszek" — ez lesz refrainje az ő lelke énekének is, mely minden egyebet feledtet. Itt esik örök, boldog rabságba az egyház impozáns szépségétől elragadott lelke, itt mondja ki a szót, mely régi, gyermeki naiv hitét vértanúi meggyőződéssé és extazissá magasztalja fel; az apostolfejedelem sírjára térdelve az

áhitat hevében kigyúlt s reszkető ajakkal rebegi el: „Credo unam, sanctam, apostolicam et catholicam Ecclesiam!"

Az egyház fönségének gondolatától leroskadó lelke az ima csendes áradozásában a biztosság s édes béke érzelmeit itt veszi magába; itt veti meg lábát, mint a forgó, nyüzsgő világ rendületlen középpontján, — e téren, mely a keresztény lélekbe életet áraszt, mely Róma világossága, tanítása, hatalma szétáradó sugarainak gyüjtőpontja. Ez Egyház s az ott mélyedő sír a kollégium szellemének egyik hőforrása, ez lett Prohászka Ottokáré is: a Rómához, Szent Péter székéhez való ragaszkodás, ez lett az ifjú klerikus érzésének szívverése, a hozzá való fűződés az élet melege s ha „az ember eszményeivel nő", az érte való lelkesülés a legnagyobbra való képesítés, záloga a férfikor hűségének minden viszonyok között. Prohászka Ottokár nem is felejté soha IX. Piusnak egy Rómában nevelt hazatérő paphoz intézett szavait: „Emlékezzél, fiam, hogy Szent Péter árnyékában nevelkedtél, „sotto l'ombra di S. Pietro".

Az ifjúnak hitét csak öntudatosabbá tehették azok a séták, amelyeket az örök városban tett, hol a legnagyobb földi nagyság romjaira s a világtörténetben egyedülálló bukásra s enyészetre tekintett le a Capitoliumról. Láthatta a fórumot, mely Róma mostani talajszíne alatt 20—30 lábnyi mélységben fekszik s olyan, mint a római birodalom nyílt sírja, a sír körül pedig az új életet, mely hatalmasabb s nagyszerűbb a réginél s mely a halhatatlanság igéretét bírja. Láthatta a Jupiter temploma helyén épült Ara Coeli bazilikát, hallgathatta a barátok tompán

lehangzó zsolozsmás énekét s elmerenghetett a keresztény világban idegenül álló merev romok, széttört oszlopok, meghasadt márványlapok közt s felkereshette a helyet, hol ez az óriási kontraszt Gibbont a római birodalom bukásának megírására indította. E hét évi római tartózkodás az ifjúnak gazdag s receptív lelkületére mindörökre rányomta bélyegét.

1881. év Mindszentek ünnepén áldozópappá szentelték és 1882-ben mint a bölcselet- és hittudományok doktora jött haza Rómából, amikor is Simor bíbornok-hercegprímás Esztergom-Belvárosba nevezte ki segédlelkésznek, innen pedig két hónap mulva az ősrégi érseki papnevelő-intézetbe küldte, amelynek lycaeumán a latin- és görög-nyelvet, majd akadémiáján a lelkipásztorkodástant s az ágazatos hittant tanította, míglen 1893-ban a theológusok spirituálisává neveztetett ki.

Prohászka Ottokár élete a szemináriumba való beköltözésével új, kegyelmes csillagzat alá jutott, mert e hely a kedvező lehetőségeknek oly komplexumába állítá bele, amely ily nemes és határozott, ily céltudatos és energikus egyéniségnek, mint Prohászka Ottokár, a testi-lelki kifejlődésnek legteljesebb formáját adta meg ama 22 év alatt, amelyet az intézet falai között töltött. Ha a római élet a lelkesedésnek a kigyúló tűzlángot megelőző futó pírját viseli, úgy az esztergomi korszak a szellem erejéből magasra felcsapó tűz lobogását mutatja, melynek heve imponáló férfias alkotásokra inspirál. Ha igaz, amit Symonds mond, hogy „a lángész a rendkívüli fáradozás és türelemnek tehetsége", úgy Prohászka Ottokár, a római kollégiumnak világhírű tanáraitól el-

ismert lángész, ezen adományt e 22 év alatt megkettőzte. Ez időben készülnek el munkái, amelyek nevét országos hírűvé tették. Elseje ezeknek „Isten és a világ", melyben a természettudományok alapján bizonyítja, hogy van személyes Isten, hogy ő teremtette a világot, ő az állattól lényegesen különböző embert, ő kormányozza most is a világot. „A keresztény bűnbánat és bűnbocsánat" (megjelent 1895.) a világ feldúlt színterén megjelenő bűnös embernek a bűnbánatban megnyilvánuló Istenkeresését s az irgalmazni és megbocsátani kész Istennek egy bámulatos szentségben megörökített bűnbocsátó hatalmat s tizenkilenc század engesztelésének kánoni penitenciájának történetét tárgyalja.

Hatalmas apológétikai vállakozásként lép elénk „Föld és Ég" című munkájával 1902-ben. E műben a keresztény világnézetnek aranyos szálát iparkodik a geológiának, paläontológiának és evolutiónak tudományos adatain keresztülhúzni s a töméntelen sok részt egy fensőbb egységbe egybekötni, elfogulatlan hit és elfogulatlan tudomány által földet és eget harmóniába kapcsolni. Nagyszerű hitvédelmi vállakozás rejlik annak kimutatásában, hogy a modern természettudományok, nevezetesen a geológia és paläontológia nemcsak, hogy semmi olyan eredményre nem jutottak, mely teológiánk igazságait megrendíthetné, hanem ép ellenkezőleg azt eddigi szűkebb látóköréből kiemelik és hatalmas perspektívákat nyitnak meg előtte, amelyekben a teremtő Istenről, az örökkévalóságról, a Végtelenről, a világ kormányzásáról alkotott teológiai fogalmaink még nagyobb világossággal, erővel és méltósággal lépnek elő.

Következő munkája, „A diadalmas világnézet", még az előzőnél is nagyobb sikert aratott. E műben semmi metafizikai bizonyítással nem találkozunk. Ehelyett apológiájának lélektani momentuma abban összpontosul, hogy miután a kultúr-világ eszmeáramlatai, irodalmi, művészeti és tudományos törekvései, erkölcsi felfogása, vallási és társadalmi mozgalmainak ecsetelése után a modern ember pszichológiáját megállapította, összhangzatos harmóniát hirdet a keresztény világnézet és a modern kultúra között. Majd megállapítja, hogy a modern ember, aki előtt az erőteljes, mély, bensőséges, művészi, egyedi élet lebeg ideál gyanánt, ily életet nem élhet az individuális, bensőséges összhangzatos életnek azon tanítása nélkül, melyet csak a keresztény világnézet nyujt. Ezután megrajzolja a természetfeletti keresztény élet emberét, kinek arca Krisztusnak arca, célja pedig a halhatatlanság. A sziporkázó, szellemes, ragyogó stílű munka, mely Ollé-Laprune, Blondel, Mallock művei mellé állítva bármikor elnyeri az elsőség pálmáját, különösen nagy sikert aratott s szerzője nevét országos hírűvé tette.

Esztergomban még sok értékes tanulmányt és könyvbírálatot ír a „Magyar Sion" hasábjain, amelyek maguk öt hatalmas kötetet tennének ki (62 értekezés és 160 könyvbírálat 2600 oldalon). Két évtizeden át nevelte az érseki főegyházmegye papi generációját, az egyház reménységét, melyre tudásának minden kincsét, nagy szíve soha ki nem meríthető türelmét és szeretetének melegét pazarolta, mely a mestertől nyert meleg inspirációkat milliók lelkében kamatoztatja. Épen nem

véletlen, hogy püspöki székén utóda egyik legkiválóbb tanítványa lett és spirituálisi működésére vonatkozólag nem kevésbbé jelentős az a kijelentés, amelyet a Szentséges Atya követe, Orsenigo Caesare ezen szavakban mondott ki: „Prohászka Ottokár tanítványai buzgóságuk és eucharisztikus papi lelkükről a lelkipásztorok közül mindig felismerhetők". Mint esztergomi tanár kezdi meg azon nagyszabású tevékenységét, melynek csakhamar az egész ország színtere; mint ilyen tartja a budai királyi udvari és várplébániatemplomban az első lelkigyakorlatot a művelt férfiközönség részére (1901), amelyet követtek azóta az Egyetemi templomban 26 éven át a nagyhét előtt tartatni szokott konferencia-beszédek. Ez időtájt vállalja el a nemesszívű Pálffy Geraldine grófnő alapításának, az Országos Katholikus Nővédő Egyesületnek lelki vezetését, hogy havi konferenciáival a patronesszeket karitatív munkára állandóan inspirálja és övé annak a szép és áldozatos munkának érdeme, amelyet mint lelki vezetője és két évtizeden át irányítója fektetett bele a Szociális Missziótársulat alapítójának a kor igényeit megértő lelkébe, ki nyilvános működését ez egyletben kezdette. Az egyesületi tevékenység mellett állandó munkatársa a keresztény sajtónak, alapítója az „Esztergom" című heti lapnak, munkatársa a „Katholikus Szemlé"-nek, a „Magyar Szemlé"-nek, az „Egyházi Közlöny"-nek, az „Alkotmány"-nak, az „Élet"-nek.

Theológiai tanár korában többször kilátogatott a németországi kath. Nagygyűlésekre, a nyári szünidőt pedig többször Tirol és Steierországban töltötte, de egész

Magyarország vidékeit is bejárta a Magas Tátrától le Dalmáciáig.

Az 1904-ik év nyarán két Regnum Marianum-beli pap kíséretében Amerikába indult, hogy odaszakadt véreinket meglátogassa, vigasztalja, buzdítsa, szentbeszédeivel lelküket fölmelegítse. Az amerikai magyarok közt töltött eme hat hét apostoli munkája feledhetetlenül él ma is a fölkeresett egyházközségekben, amelyek a nemsokára bekövetkezett püspöki kinevezés alkalmából boldogan siettek üdvözlésére s hálájuk jeléül művészi pásztorbotot ajánlottak fel apostoluknak. Mert az egyetemi tanárság csak rövid másfél évig tartott.

1904 tavaszán a budapesti hittudományi egyetemen az ágazatos hittan rendes tanárává neveztetett ki. A csendes Esztergomban 22 év alatt gyüjtött erőket most egy ország szívében nyilt alkalma kifejtenie. Az egyetemi katedrán töltött korszak azonban, mely Prohászka Ottokárt a főváros hitbuzgalmi törekvéseihez, az egyleti tevékenységhez a Regnum Marianum —, Urak Kongregációja —, az egyetemi ifjúsághoz még közelebb fűzte, hamar véget ért. Már rég a püspöki székbe emelte őt az egész ország közvéleménye, amikor a király 1905-ben a székesfehérvári egyházmegye püspökévé nevezte ki. Az új püspököt az „Egyházi Közlöny" röviden ekép jellemezte: „Szigorú, mint Savonarola, mélyértelmű, mint Bossuet, fennkölt, mint De Maistre, buzgó, mint Hildebrand." Mit érezhetett a római kollégium egykori növendéke, amikor újból ott állhatott a helyen, ahol lelke leggazdagabb forrásai fakadtak, amikor a San Ignazio vakolatlan falai alól a csodás Sixtina kápolnába, Krisz-

tus helytartójának kézföltételére elindult, mint dobogha-tott ez erős szív ama szentséges ténykedés alatt, mely oly kevés halandónak jutott osztályrészül, mily szentek lehettek érzelmei, amikor elmondotta: „Qui unxit me unctione misericordiae suae."

Első főpásztori beszédében élete programmjáról ekép nyilatkozik: „ Dolgozni jöttem. Dolgozni akarok a zül-lésnek indult magyar nép megmentésének nagy napszá-mában, a kor bágyadtságától beteg lelkeknek meggyó-gyításában, a szenvedélyek lázától elgyötört bűnösök megtérítésén. Mindezt Jézus nevében. Jézus erejével." E programm valóraváltásában fáradhatatlan.

Az új Magyarországot azonban nemcsak keresztény-nek, hitében, erkölcseiben krisztusinak, hanem egy-szersmind erősnek, az anyagiakban is boldogulónak kí-vánja látni. E célért dobog lelkének minden szívverése, ezt hirdetik cikkei, főrendiházi beszédei, szociális törek-vései. „Legszentebb kötelességünk", hirdeti, hogy a „XX. század igényei és feladatai közt érvényesítsük a keresz-ténység kimeríthetetlen, el nem gyöngülő erőit, egy erős keresztény Magyarország megteremtésére, mint ahogy Szent István tette 900 év előtt". „Erős intelligencia, igazi demokrácia" a jelszava. Csak természetes, hogy, aki egy apostoli élet napszámát oly önfeláldozóan teljesí-tette, mint Prohászka Ottokár, annak hangjában nem-csak buzdítás és lelkesítés, hanem őszinte kritika, s ha kell, kiméletlen igazmondás és szent harag is megszólal, melynek éles és jótékonyan kiméletlen utalásai társadal-munk sebeit nagyon is leplezetlenül tárják fel. Ilyenkor oly hangokat hallunk, melyekben a Széchenyi Istvánnak

a hangja szólal meg. Vezérségre a politikában soha nem vágyódott, de a modern magyar életnek az utolsó félszázad alatt sem volt izzóbb hevületű politikusa, mint ő, a Feldkirchben eltemetett osztrák katonatiszt fia.

Szeretetét, püspöki lelke gondoskodását elsősorban székvárosa érezte, amelynek ő volt tulajdonképen főpenitenciáriusa, ahol a férfiak számára fokozódó érdeklődés mellett tartott konferencia-beszédek sorozata „az intelligens gyónók számát 7-ről 500-ra emelte, visszavarázsolva valamelyest korunkba a legnehezebb munkatéren Csodatevő Szent Gergely püspök példáját, aki annyi hitetlent talált halálakor, ahány hívőt püspöki széke elfoglalásakor". (Dr. Glattfelder Gyula csanádi püspök az „Egyházi Közlöny"-ben.)

Mint szónok már 1904-ben az első Országos Katholikus Nagygyűlésen mondott beszédével magával ragadta egész közönségét. Aszkéta megjelenésével, egyéniségének acélos szépségével, beszédének hatalmas koncepciójával, találó hasonlataival, sziporkázó szellemének frappáns argumentumaival, tüzes előadásával, egyszerre meghódította egész hallgatóságát. De, ha elragadó volt a Nagygyűlések pódiumán, méginkább hódító volt az egyetemi templom szószékén. Mikor beszéd közben az érzelmek árja viharzik át lelkén, egész fizikuma is akcióba lép. Kiegyenesedik; egész alakja, melyben mintha csupa acélhuzalok volnának belehúzva, kifeszül, arcának izmai mind dolgoznak. Ugy áll a szószéken, mint egy titán, ki az egekért vív; nagyszabású témája alatt, mely rendesen a világnézetek harcát, a hit és tudomány határkérdéseit, a jelenkor válságát, legna-

gyobb problémáit öleli fel, mintha egy pillanatra meggörnyedne s az égtől várna segélyt; de még inkább olyannak tűnik, mint egy próféta, ki most jött le a hegyről, hogy hirdesse az Urat, kit lelke vizióban most is lát, — mint Isten embere, ki Mózesként áll a hegyen, hogy az Ur s a „szívében tévelygő nép" között közvetítsen.

De az igéző szónok nemcsak imponáló tudással, gazdag és erőteljes akcióval, hódító egyéniséggel lép elénk; van még egy fegyvere, ami mindennél különb: ez a hang. Óh ennek a hangnak egész skálája van, kezdve a komoly ünnepélyes mäestoso-tól lefelé az indulatok morajlásáig, fölfelé az extazisba merült léleknek ajkán önfeledtségében ellebbenő sóhajáig ... Ennek a hangnak van rítmusa, andalító zenéje, muzsikája; hogy lágyul el, mikor kegyelmi élet szent, intim örömeiről szól, mikor két karját kitárva sejtelmesen suttogja: „óh, ha tudnád az Isten ajándékát! Ha tudnád, mit tesz élni, élni, nagy, tiszta, boldog, szent isteni életet!" s elbűvöl igéreteivel. Ez a hang tud sejtelmeket ébreszteni, egy szebb, hozzád még el nem jött, de neked is elérhető új világ után, tud misztikus vágyakat kelteni, melyek a szívben százszorosan rezonálnak. S ugyanaz a hang egyszerre csak sürgetni kezd, szívedbe kergeti a vért, de arcodba is, harsányan szól, mint a trombita, mikor a csatában rohamra hív, ez a hang lágyít és lázít, zúg körülötted mint tenger árja, majd elsímul, majd új rohamra indul. Ez a hang tud csitítani és megnyugtatni és tud tüzet lehelve kiáltani, provokálni és tud dacos önérzettel szembeszállni. Aki ezt a hangot hallotta, nem tudja feledni soha.

Ha mai jeles hitszónokainkat halljuk, nem akad közü-

lök egy sem, aki akár a beszéd szerkezetében, akár előadásában ne Prohászka-tanítvány volna.

Egyik nagy liberális orgánumunk egyéniségét a következőképen jellemezte: „Kihez lehet ezt a páratlan embert, ezt a nagy és hódító papot hasonlítani, hogy rendbeszedhessük azt a hatást, melyet mi ránk — távol szemlélőkre — tesz, hogy összegezhessük és régi formulákkal kifejezhessük azokat az érzéseket, melyekkel tiszta alakját nézzük? Senkihez sem lehet hasonlítani. A régi sablon ezzel az emberrel, ezzel a pappal szemben értéktelen, hatástalan és alkalmazhatatlan. Prohászka Ottokár nem hasonlít a renaissance nagy papjaihoz, nem hasonlít az európai politikát csináló nagy francia püspökökhöz, de nem hasonlít a selyemruhás kis francia abbékhoz sem, nem hasonlít a kultúrharc kemény német püspökeihez sem és nem hasonlít ahhoz a nagy emberhez sem, akihez szeretik hasonlítani: Pázmány Péterhez. Mindegyikből van benne valami, de ő egyik sem. Egészen más, egészen új, egészen különös, példátlanul hódító papi ember és magával ragadó emberi jelenség. A legdemokratikusabb tartalom a legarisztokratikusabb formák közt; nagyszerű tudás, melynek jelentkezése mindig csillogóan művészi; rajongás, amely mégis türelmet hirdet; türelem, melynek térítő ereje százszor nagyobb, mint a türelmessége, ezekből az elemekből nagyon szegényesen talán meg lehet rajzolni profilját.

Előtte nem volt még ilyen pap, de ha sok ilyen jön utána, akkor az Egyház, különösen itt Magyarországon, olyan diadalokat fog megérni, amilyenekről bölcseségünk álmodni sem tudott. Mert a hitnek, az igazságnak,

a szónak is van nagy varázsa, de legnagyobb varázsa az embernek van, a hegyi beszéd Zebedeus fiainak ajkáról nem lett volna az, ami Jézus ajkáról volt, azért lett a legfenségesebb műremekké, mert Jézus élete is a legcsodálatosabb műremek volt.

Prohászka Ottokár élete is olyan, mint egy csodálatos művészi alkotás; sehol sem érez benne ingadozást, zavart és hibát a néző; a szó, az igazság, a hitvallás: egészen az ember; a kételkedés és a gyanakvás sehol sem tudja kikezdeni, még a legolcsóbb, de legtermészetesebb és leghathatósabb kifogás feszítővasa is lepattan ennek a nemes alaknak az ércpáncéljáról: neki el lehet hinni, hogy emberi meggyőződései tökéletesen egyeznek papi kötelességeivel, épen azért, mert az élete olyan, mint egy művészi alkotás és mert annak az ércpáncélnak, amely sebezhetetlenné teszi, szépség a neve."

1908-ban jelent meg az a könyve, melyben lelke termésének legjavát adta: „Elmélkedések az evangéliumról", mely mint lelkivezetőt és misztikust mutatja be. Könyve 12 csoportba osztott 388 elmélkedésben vezet az egyházi éven keresztül az isteni titkok szemlélete útján a via purgativa, illuminativa, unitiva ösvényein a misztikus élet bensőségei felé. De míg a „magnus theologus", Dante és szinte kifáradva ér a poklon és tisztítóhelyen át a menyországba, mintha kimerültek volna szárnyai: addig Prohászka az utakon vezetvén mennél közelebb jut a bánat, alázat, önmegtagadás, gyónás útjain Isten felé, annál magasabb lesz szárnyalása, olthatatlanabb vágya, lángolóbb tüze, annál ellenállhatatlanabbá válik elmélkedéseinek a lélekre való hatása. Mikor a lé-

lekhez nyúl, olyan az érintése, mint a régi nagy mesterekéé; hatalmas gondolata, mely megragadja, nemcsak anyagot ad, nemcsak inspirációt nyujt neki, hanem erőt is, mely a formával megbírkózni tud. A misztikus világnak minden énekét, tónusát ismeri s a lélek arculatjára elmélkedéseinek festői színeivel minden változatát ráviszi. Mintha csak a középkori minnesänger hárfapengetését hallanók, mikor a Szent Szűzet zengi s mintha valami skót bárd megrázó szavát, mikor Krisztus kínszenvedését ecseteli; a testvérnek meleg szavát, mikor a megtévedt világot Isten felé szólongatja s a próféták ércesen dörgő szavát, mikor a nagy gondolatokhoz hűtlenné vált modern világot kell megfeddenie; egy Szent Pálnak atyai leereszkedését, mikor az ima és kegyelem szeretetére oktat s a hegyeken egyedül járó léleknek étheri szimfóniáit, mikor a Végtelenről, az istenszeretetről, az örökéletről beszél. Mikor az isteni gondolat kifürkészhetetlen világterveit s a mi parányi életünk vezérfényét keresi, nyilt szemmel, égre emelt tekintettel jár, a hitnek sasszemeivel kémleli az eget, himnuszainak prózája túlszárnyalja a Szent Ferenc napódáját, lelkének arculatja, mint a Taormina-hegynek örökké mosolygó deréje és Szicilia tengerpartjának napfénytől ragyogó, ízzó világa. De amikor a szenvedő Krisztussal a Kálváriára vezető útra kanyarodunk, elborul a szeme s a halk szomorúság elégiájává lesz éneke. A Quatrocentró nagy mestere, a gyengéd, szűzies lelkületű Sandro Botticelli szeme látta így egy könycsepp fátyolán át a világot, a sápadt foltokkal, hervatag rózsaszín — és megtört lilával festő nagy lírikus s ha Prohászkából nem lantosa, de

festője lett volna e világnak, bizonyára a Kálváriának egész fájdalmát úgy bele tudta volna festeni a kereszt alatt álló Mater Dolorosa arcába, mint még egy festő sem e világon.

S amikor a Mindenszentek délutánja Halottak napjának előestéjébe hajlik, mikor mindenütt a lemondással teljes hervadás melankóliája kísért, elhalványul előtte s fakó lesz világ s virág. Elfordul az élet mirtuszos tengerpartjaitól s elfelejt ifjúságot, örömöt, földi szépséget. Tekintetével a mulandóságnak ködbe borult túlsó partjait keresi s e ködfátyolon át s a résztvevő lélek szemének könnyfátyolán át szomorú, gyöngéd, gyöngyszínű tónusba tompulnak a színek s a „szenvedő lelkek" bánatos árnyai jelennek meg a „másvilág" titokzatos kapui mögött. Valami gótikus búsongás, valami a festett üvegen átszűrődésében elbágyadt napsugár szelíd panaszából, valami csodás dantei extázis lelkesíti át eme Mindszentek napját követő elmélkedéseket s amint a purgatórium uralkodó reménységétől vezetve eget kereső útjában a mennyország viziói felé halad, egyre ott van szemében a bánatos könnycsepp, amelyen át végre is győzelmi himnusszá derülnek a megtisztult lélek színes, ragyogó sejtelmei. Igy emelkedik lelkünk Prohászka Ottokárnak, az örökélet vándorlantosának vezetése alatt lépésről-lépésre, távlatai a végtelenbe kitolódnak, egész emberi létünk nagyszabásúlag megnövekedik s az örök élet felé jár már, mikor halkan, de mindinkább erősödve megcsendülnek benne azok az énekek, amelyek már senki másé, mint a mienk, amelyet a lélek magánya szentélyé-

ben egyedül, szent világfeledettségben és szent istenközelségben énekel: az örök élet zsoltárai.

E mű szerzője nevét csakúgy fönn fogja tartani, mint a „Krisztus követése" Kempis Tamásnak, vagy a „Filótea" Szalézi Szent Ferencnek nevét.

Tolla sohasem pihent, sorra jöttek többi munkái: Dominus Jézus, Magasságok felé, A háború lelke, Világosság a sötétségben, Kultúra és terror.

Apostolkodásában a Szent Pálnak az ő híveit nemcsak írásban, hanem személyesen fölkereső szelleme vezérli. Nincs Magyarországnak nagyobb városa, mely a keresztény hitéletre ébresztgető szónoklatait ne hallotta volna. Egyedül az 1909. év tavaszán nyolc városban tartott 13 lelkigyakorlat kapcsán 100 beszédet. Hogy ennek a királyi szónoknak élesszólása, buzgalmának ízzó tüze mekkora apostoli munkát fektetett bele a vallási dolgok iránt addig közömbös magyar társadalom életébe, arra nézve csak Mihályfi Ákos dr. apátnak, a Szent István-Társulat alelnökének a katholikus írók és hírlapírók „Országos Pázmány Egyesülete" közgyűlésén 1912-ben mondott szavait idézzük: „Méltóságod egymaga akkora missziós munkát végzett, mint egész szerzetes rendek."

Amikor ránkszakadt a világháború, a tengernyi szenvedés között vergődőknek mindenük lett.

De a megpróbáltatás e nagy ember életében sem hiányozhatott. 1911. év június 13-án egy hihetetlenül elszomorító hír röpült szét az országban: Prohászka Ottokár három munkálata (egy 70 oldalas könyvecske, egy 60 oldalas értekezés, és az „Egyházi Közlöny" egy vezető-cikke) indexre került. Prohászka Ottokár, akinél

nagyobb, szeretőbb fia, Pázmány Péter óta nem volt a magyar glóbusnak, akinél többet senki sem nyert meg Róma szeretetének, az indexen! Prohászka Ottokár férfias lelke férfiasan viselte el e fájó megpróbáltatást s miként mindenki előre tudhatta, fiúi tisztelettel és engedelmességgel fogadta Róma enunciációját. Az egyházfő önmagának az Index-kongregáció határozatának való alávetése által nemcsak hitéről, hanem alázatosságáról is fölséges vallomást tett. Hiszen a Congregatio Indicis határozata XIV. Benedek pápának konstitucióját megkerülve csapott le rá, mely elrendeli, hogy ha püspöknek művéről van szó, úgy a szerzőt a Kongregáció nehézségeiről előbb értesíteni kell s a kifogásolt részeket illetőleg magyarázatra felszólítani. A püspöknek ezt a magatartását a Szentséges Atya X. Pius pápa azzal honorálta, hogy már augusztus 5-én arcképét küldötte el a püspöknek, akit ő maga szentelt apostol-utóddá, sajátkezűleg írt, kitüntető szavak kíséretében.

Az 1912. évben püspöki székhelye a legnagyobb világi elismerés pálmaágát nyujtá főpásztorának, amikor ünnepélyes közgyűlésen egyhangúlag díszpolgárrá választották és a közgyűlésen elhangzott méltató beszédeket albumban is kiadták. 1914-ben I. Ferenc József király valóságos belső titkos tanácsosává nevezte ki.

Prohászka Ottokár 30 éves írói jubileuma volt az első kiemelkedő alkalom arra, hogy szeretetét előtte az egész ország kinyilvánítsa, ami 1912 decemberében az egész országból Székesfehérvárra leutazott küldöttségek együttes ünnepélyén oly méltóképen történt meg, hogy

az egyik referens méltán nevezhette az ünneplést dalnokversenynek.

Agya folyton a nagy problémák megoldásának feszül neki, a hit, a tudomány, az élet nagy kérdéseinek. Miután a hit és tudomány között fönnálló harmóniát önmagában rég' megoldotta s nagyszerű theológiai, filozófiai, apológiai munkáiban kifejtette volt, most az élet nagy problémái felé fordult. Ezek közül a szociális kérdés volt az, mely kezdettől mindvégig lekötötte. Prohászka Ottokár élete pályája a nagy XIII. Leó pápának légköréből indult ki, aki „Rerum novarum" kezdetű enciklikájában a szociális kérdésnek krisztusi szellemben való megoldását sürgette. Prohászka Ottokárnak kiinduló-pontját a kérdésben a következő hely adja meg: „Az Ur Jézus nem teremtette meg a társadalomnak eszményi non plus ultra állapotát; nem tette azt, hanem fölszította bennünk a lelket s buzdított, hogy imádkozzunk s tegyünk is róla, hogy jöjjön el hozzánk az Isten országa. A földi ország elé pedig s annak tökéletesülése elé nem gördített akadályt, sőt *tanitásával s az Isten gyermekeinek testvériségével,* melyet a világba léptetett, irányt adott *s utat mutatott a lehető legjobb s legméltányosabb társadalmi állapotoknak megteremtésére.* A társadalomnak uralkodó osztályai nehezen értik meg az Evangéliumnak ezt az alkalmazását s a társadalmi alakulásokat átlag nem ők, hanem az osztályharcok intézik, de mikor az átalakulás megtörtént s az érdekharcok zavargó benyomásai elmúltak, azon vesszük magunkat észre, hogy a fejlődés folytonos, s ha nem is halad egyenes vonalban, mégis csak közelebb érünk az

Isten nagy gondolatainak nemcsak az örökkévalóságban, hanem az időben való kialakulásához."

Másutt így ír: .... „miután ez a fejlődés az emberiség természetével adva van, meghiúsítania senki fiának sem sikerül. Az Isten gondolatait lehet eltorzítani egyeseken, nemzeteken, de nem az egész emberiségen. A kultúrának első paragrafusa magának az Istennek gondolata." (Magyar Sion 1899. évf. 845. l.)

És ismét: „Ugyanez a kultúrfeladat sürgeti a javaknak minél tágabb körben való élvezetét." (840. l. ugyanott.) A nagy igehirdető nemcsak malasztot, égi javakat kíván juttatni a nagy embertömegnek, amikor kimondja, ahogy érzi: „Jobb élet, lakályosabb otthon, a „standard of life"-nek fokozatos emelése, ez végre is Isten gondolata" (Kultúra és terror 10. oldal) s amikor a proletárdiktatúra bukása után négy évvel a szociáldemokrácia theóriájának, a marxi-elméletnek kiéltségére egy interwiew kapcsán reámutatott, hozzáteszi: „Nehogy valaki magának a szociálizmusnak elévülésére gondoljon, mert az el nem akadhat a maga győzelmének útján, hiszen *a lényege a szociális evolucionak jellegzetesen krisztusi és én nem tudom elég hangsúllyal kimondani, mennyire nagy nemzeti érdek fűződik* a szociális igények végsőkig való kielégítéséhez. Politikai formula *el sem képzelhető* anélkül, hogy annak élvonalában ne a társadalomsegítő kérdések álljanak."

De a nagy szociálpolitikus nem állott meg a szónál, tetteket is kívánt. Földreform-indítványt tett a Magyar Gazdaszövetség 1916-ik évi közgyűlésén, melynek értelmében örökbérlet-rendszer szerint földet nyerjenek első-

sorban a háborúból hazatérők, majd azok a földművesek, akik a háború alatt vagyonukat elvesztették, végre az Amerikából visszavándorlók. Ómaga példájával már előzetesen előljárt volt e téren kb. 1500 hold parcellázásával.

Prohászka Ottokár lelkében azonban nemcsak a legmesszebbmenő igazságkeresés, az emberiséget egészében keblére ölelő emberszeretet lakott, hanem a legízzóbb haza- és fajszeretet. Megértjük, hogy a folyton az ideák magasságában járó bölcselőnél időbe tellett, míg eszméi praktikus elgondolások konkrét programmjával léptek elő, hogy aki a csillagok felé vezető utat mutatta, csak lassan szállt le a földi eligazodások bozótos örvényein kalauzolónak szerepéig. Az idők járása érlelte meg benne a hungarizmus programmját is, mellyel ő, aki a magyar nemzetet is az Ur Isten áldott gondolatainak tekintette, történetét pedig az isteni gondolat kiépítésének, nemzete s faja szeretetével lelkében annak jövőjét s ezzel az isteni gondolat érvényre juttatását kívánta szolgálni. „Három pontban összegezem azt — írja 1918-ban — hogy mit akarunk: az első, hogy meg akarjuk akadályozni a keresztény ifjúság letörését, — a második, hogy meg akarjuk akadályozni Magyarország elzsidósodását, — a harmadik, hogy rá akarjuk segíteni a jóakaratú és nemzeti érzésű zsidóságot a nemzeti keresztény társadalommal való összeforrásra. Nem volnánk nemzet s nem volnánk öntudatos faj, hanem ellenkezőleg végpusztulásra ítélt faj s vágóhidra felhajtott birkanyáj, ha másként éreznénk s mást akarnánk."

Ez a lángoló fajszeretet figyelteti vele a nemzeti újjá-

születés minden megmozdulását és sürgeti arra, hogy mindenüvé odaálljon segítőtársnak, ahol valami elszánt tettre kiindulást észlel. Ez iratja vele bíztató, bátorító, buzdító, remek ünnepi vezetőcikkeit a keresztény sajtó hasábjain. Ez felhívásait „Pro re Christiana", „Pro juventute catholica", a gyermekvédelem érdekében és szívesen vállalta a gyülöletet is, amelyet nemzete javáért való fáradhatatlan munkájáért a nem keresztény és szociáldemokrata oldalról aratott. Fáradhatatlanul küzdött mindaz ellen, ami egy nemzetnek erkölcsi-fizikai erejét aláássa, harcol a hitetlenség, lethargia, megalkuvás, élhetelenség ellen, azért emlegeti az „alvó pimaszt", amelyet nyakon kell vágni, hogy fölébredjen, ezért kel ki a „nappal kalábriászozó, éjjel tivornyázó gentry" ellen, a nemzet erőit sorvasztó kivándorlás ellen, harcol a miazma ellen, hívják azt akár egykének, akár dekadenciának, akár rossz sajtónak vagy erkölcstelen divatnak, vagy úri morálnak, akár liberálizmusnak, akár materializmusnak vagy marxi ideológiának. Hitélet, keresztény erkölcs, gyermekvédelem, patronáge-munka, nemzeti testnevelés, hygénia, szociális segítés, nemzeti öntudatranevelés, hősök kultusza, nemzeti hagyományok kegyeletes ápolása, mind bármikor kilépésre kész első munkatársat bírnak benne, hiszen megtörtént, hogy ugyanaz napon öt-hat cikkével találkoztunk postánk átvételekor, úgyszintén az is, hogy egyik gyülésről a másikra menve egy napon három, — sőt négy beszédet is mondott.

Lelkének bámulatos egyetemessége folytán mindennemű egyoldalúságtól távol állott; ez az oka annak, hogy a felekezeteknek soha sem nyilt alkalmuk felekezeti tü-

relmetlenséget vetniök szemére annak a nagy hittérítőnek, aki Pázmány Péter óta a legtöbb lelket hódította meg vagy nyerte vissza a „római hitnek". A keresztény Magyarország felépítésére kívánta a keresztény egyházakat egyesíteni. „Szeretném, ha Pannonhalma és Debrecen között a szeretet szivárványhídja húzódnék, amelyen a megértés angyalai járnának s ez a híd egy új délkör lenne, egy új magyar meridián."

Emerson szerint: „A nagy szellemeknek van legrövidebb életrajzuk. Irásaikban éltek ők. Valamint a jó kémény elégeti füstjét, úgy változtatja át egy filozóf mindazt az értékeset, amit átélt, az ő szellemi szüleményeiben." Azok mindent elmondanak. Prohászka Ottokárnál szintén így vagyunk. Ha arra a táblázatra, amely 16 önálló kötetén kívül értekezései, cikkei, beszédeinek 30 ívoldalra menő táblázatát bemutatja, egy pillantást vetünk, azonnal megállapíthatjuk, min járt értelme, mi érdekelte, mi hevítette, mi emelte, mi lüktetett benne ifjúkorától utolsó leheletéig, de e száraz merő címekből összeállított életrajz is beszédes bizonysága volna annak, hogy ugyanaz a férfiú, aki csodálatos elmeélével a Teremtőt kutatta, a Végtelenben járt, imádságos lelkével a Végtelenbe elmerült, érdeklődésével, szeretetével le tudott ereszkedni úgy az afrikai rabszolgák szenvedéseihez, mint az egyszerű elhagyatott gyermeknek lelki hontalanságához, hogy ugyanaz a tudós elme, amelyik a paläontológiába mélyedve, a föld mélyét kutatta, tudott megértést érezni szívében a tisztviselők nyomorúságával, a munkásoknak mancheresztikus kizsákmányoltatásával szemben is.

Ha Kölcseynknek tiszteletre méltó nagy „paraenézisét" nyolc évtizeden át véshette szive elmélébe minden magyar ifjú, úgy azokból a szellemi kincsekből, amelyeket Prohászka Ottokár nemzetének hátrahagyott, egy ezredév fog bőven meríthetni.

Uj alkalom nyilt az egész magyar társadalomnak Ottokár püspök iránt való kegyeletes szeretetének kimutatására 1918-ban, amikor 60-ik születésnapján nemzeti gyüjtés alapján Hadiárvaházat létesített, amelyet Ottokár püspök nevéről nevezett el, hogy az, amiként Rákosi Jenő a gyűjtésre való felhívásban mondja: „e zord időknek a szeretet nevében alkotott dicső hajléka legyen", hogy a hősök drága véréből fakadt csemetéket a nagy Géniusznak neve alatt fogadja a magyar társadalom szeretetébe, aki egy életen át a szeretetet hirdette a magyar glóbuson, aki a hadiárvákról nyilvánosan e kijelentést tette: „A magaméinak tekintem őket".

Ottokár püspök a Pomáz mellett, a pilisi hegyek vadregényes koszorúja tövében az Oszoly-hegy alatt fekvő eme szeretet-otthont, mely 70 hadiárvának életéről üzi el az árvaság árnyát, mint igazi atya szerette, több nyáron itt vakációzott s nincs az intézetnek egy növendéke sem, aki néhány közvetlen, jóságos szavát drága emlékül ne őrizné. Elláthatott innen a magyar Pálosok emlékétől megszentelt Pilis-hegyre, amelynek közelsége utolsó, a Petőfi-Társaságban tartott természeti benyomásoktól, történeti és filozófiai meglátásoktól, misztikus érzésektől átszőtt, csodásan lendületes írására inspirálta. („A Pilis tövében." Budapesti Szemle, 1927.)

A hitvány Károlyi-uralmat követő kommunista

időkben sem mertek a nagy püspökhöz hozzányulni, noha véleményét épen nem rejtette véka alá. Amikor azonban a püspöki palota termeit „elrekvirálták" s a behelyezett proletárnépség nem átallotta a püspöki palota falait a kommunista-érának újfajta, szemtelen „sgraffittó"-ival beszennyezni, akkor a püspök megundorodva volt irodaigazgatójának Streit kanonoknak házába költözött.

A proletár-diktatúra után ő a keresztény magyarság vezére, aki nemcsak elnöke a kormányzó-pártnak, de aki a talpraállásban — ami oly nagy erőkifejtésbe került — szóval, példával, írásaival előljár.

Igy nőtt-nőttön alakja mindvégig az ország előtt, utólérhetetlenül bárkitől is magyar földön. Tűzoszlopa volt nemzetének az ő különös és páratlan egyénisége, mely négy évtizeden át egy nemzetnek világított. A Gratry módszerével elsajátított univerzális tudás magaslatáról a lángész sastekintetével tudta áttekinteni az európai szelleméletet s szavát-írását orákulumnak tekintette az ország, mert mindenki tudta, hogy lelke emelkedettsége őt a napi politika, versengések fölé emelik, hogy azokhoz a ritka providentiális alakokhoz tartozik, akikről Castelár Emil a Sixtina-kápolna prófétaképei előtt állva mondja: „Óriás emberek ezek, mert végtelenbe néznek, s örökkévalóságra törnek, patriarkális alakok, akik évezredek küszöbén gyermek-népeket vezetnek járszalagon, apostoli férfiak, akik a nehézségek terhe alatt össze nem zúzódnak, s ha elbuknak, akkor is halhatatlanok; nagy emberek, kik népek harcait intézik s térdenállva imádkoznak, nagy emberek, kiknek lelke a csillagok kö-

zött jár, kezük pedig sebet gyógyít s gyermekkönnyűt töröl."

Hajának a szürkéből az ezüstösbe való átmenetelét leszámítva, nem öregedett. Különösen lelke nem. Ismerte a nagy titkot, melyről a renaissance jeles angol essayistája, Walter Pater írja: „Mindig az erős gyémántos lángban élni, örökké az extázisban lobogni, ez az élet titka." Ezt az extatikus lelket a pünkösdi Léleknek folyton szitáló szikraesője, meg az Eucharisztiának isteni tűzpatakja táplálta; benne egy sziporkája sem veszett el az isteni kegyelemnek, hanem valóságos lángtenger gyúladt szívében az Irás szerint: „Ki angyalait forgószéllé teszi, szolgáit pedig tűzoszlopokká!"

Amikor 1926 decemberében Budapesten az egész ország a püspöknek 20 éves püspöki jubileumát ünnepelte, nagybányai vitéz Horthy Miklós kormányzó, a hercegprímás és az egész ország reprezentánsainak jelenlétében, minden jelenlevő úgy érezte, hogy Püspökatyánk fennkölt alakja, mint egy újkori pátriarkáé, hihetetlenül grandiózus méretekkel és melegebb színekkel van a magyar közéletbe belerajzolódva, mint valaha, lelke most érleli a nyár legteljesebb gyümölcseit s kolosszális egyéniségének sziluettje a hetedik évtized hegytetőjére vetítve csak nyerhet, mint az alpesi hegyhát peremén bíboros alkonyban járónak körvonalai.

Valóban, ez időben készült el legszebb misztikus munkájával, az „Élő vizek forrásá"-val.

E munka 19. lapján a következőket írja: „Az én-nek ez az elfelejtése s feláldozása a szeretet mélységmérője. Mennyire szeretsz? Amennyire átadod magad. Azért

„legjobban szeret az, aki életét adja barátaiért." Ám Prohászka Ottokár nem tudott megállani az írásnál. Csodálhatjuk-e, hogy az a püspök, aki esztergomi tanárkora óta minden pénzét a szegényekre költötte, aki a legnemesebb értelemben vett luxusra sem költött soha s még könyvei beszerzésében is oly önmegtagadó volt: miuátn pénzét, tehetségét, élet öt évtizedét odaadta, lassan önmagának teljes, végleges átadásáig is eljutott?

Mert már csak ez volt hátra.

A portásnak ki volt adva a rendelet, hogy aki lelkiügyben jön, nem szabad elküldeni. Nyitott kapu, nyitott kéz, nyitott szív várt mindenkit abban a csodálatos, halk lélekzetű, fönséges házban, amelynek szellemét a szent életű püspök kristályosan tiszta életrítmusa diktálta.

Jöttek nagyok és kicsik, örvendezők és nyomorultak, őszinték és kíváncsiak. Bizonyára jöttek érdemtelenek és haszontalanok is. Mindenki jöhetett megfürödni e csodálatosan nagy lélek közvetlen igézetében.

Könnyű lett volna elzárkózni, nem adni, kis lelkekhez le nem hajolni, könnyű lett volna követni a nagy személyiség benső lendületét, mely emelte, sodorta, kergette ennek a csodálatos harmóniának minden eleven hang-elemét. De neki a napsugár volt a mestere, a nagy adakozót látta és a válogatásnélküli fönséges adakozót követte abban. Száz meg száz szavából csendül ki az a gondolat, ez a lélekmintá. A napsugár, ez a diadalmas világéltető, neki a „Jőjjetek hozzám mindnyájan"-nak szimboluma, — ezt utánozta állandóan. Ő is érezhette, hogy ereje emberi és korlátolt, emberi mivoltában szorongva érezhette volna, hogy a kicsinyek, szenvedők, sí-

rók, a sok igénybevevők emésztik és fölemésztik, de szándékban hasonlítani akart az ő fölséges szimbolumának eredetijéhez, a Krisztushzo.

„Jöjjetek hozzám mind — ki meri ezt közülünk mondani? — ha jön hozzám egy panaszos, azt megvigasztalom, ha jön hozzám három panaszos, azt megsinyleném, ha jön tíz, akkor már szenvedek; ha jön ezer síró lélek, ezt már nem győzném, . . . ennyinél az ember szinte kábultan ismétli magának: mit is mond az a Krisztus? Jöjjetek hozzám mind, akik fáradtak és terhelve vagytok, jöjjetek hozzám mind és én megenyhítelek titeket. Én csak így tudom ezt megérteni és magamnak megmagyarázni: A napsugár nem fél a sötétségtől, a nap, ha reggel felkél, nem mondja, hogy nem győzi a sötétséget, nem fél az árkoktól, nem fél az erdőtől, nem fél az ösvény homályától, nem fél a szakadékok sötétjétől, jön, jön. Ő a világ világossága, ő tud vonzani, ő tud világítani, ő tud melegíteni, ő a központ és ő a súlypont és ő a tűzpont és ő a tűzhely, ő szíve az életnek, ő vezetője azoknak a bolygóknak, rajta függnek, rajta csüggnek mindnyájan." (Lelkigyakorlatok 1915-ből.)

Ez a minta égett lekében. Nem lehetett ellenállani. Ez a minta valami eleven istenkéz volt a lelkében, mely kiformálta a teljes odaadást. A napsugár „nem fél, hogy sok lesz a rügy, nem győzi, hogy sok lesz a szív, melyet fel kell serkenteni, hogy azt nem győzi, nem fél . . ." (Ugyanott.) Nem félni, hogy sok lesz a teher, sok lesz a bűn, sok lesz a romlás, nem . . , akart mellett, sugárzó homlokot tárni feléje, mindenki felé . . . „Inkább százan kapjanak érdemtelenül, mint hogy egy érdemes eluta-

síttassék" — mondotta egyszer. És az „Élő Vizek Forrásá"-ban kimondja: „Mondják, hogy a szeretet gyakran kárbavész, hogy visszaélnek vele; de hiszen ennek a napsugár is ki van téve . . ." Kétségtelen, hogy Prohászka Ottokárnak e fölfogása teljes valósággá vált életében az utolsó szóig.

Itt ásott legmélyebbre ennek az egészen Istennek adott léleknek tüzes aszkézise. A lélek minden ízének átható és harmónikus fegyelme volt itt az élettengely. Szinte abszolutnak mondható lelkiegyensúly, soha meg nem libbenő értékmérleg, fölséges, öntudatos arányok éltek itt, tiszta egyességben.

Közelében az áhitat levegője járt, mintha szüntelenül az Isten közelsége tavaszos atmoszféráját hordozta volna. Aki jelenlétének varázsos körébe tévedt, Isten közelében érezte magát. Azért volt szava valami egészen más, mint egyéb emberi szó, az ő ajkáról mást jelentettek az igék, mert a lélek tüzes diadala égett bennük. Mindent legyőzött: a legnehezebbet, a legnemesebb emberi ambiciót is: hogy magának élve alkosson, — hiszen száz irodalmi témája lett volna, — mindent legyűrt a szeretet javára.

Óh, ez az élet minden ízéig, utolsó erezetéig menő odaadottság volt az ő nagy diadala. Ezért lett mindenévé annak is, akihez csak egy szót intézett. Ezért hordták ezrek meg ezrek felejthetetlenül, lelki talizmánul egy-egy hozzájuk intézett szavát, ez volt a titka az ő adakozásának, adása földöntúli varázsának, ez a korlátlan, teljes föloldódása másban, ez a fönséges odaadottság az utolsó szegény, kis lélek szolgálatának igájában.

„Nekem örömöm van abban, hogy adhatok, főleg nagy örömöm van abban, hogy lelkem lelket gyújthat, hogy szívem szívet melegíthet fel. Hogy egész lényem az emberiség serpenyőjében nem egy pelyhet, egy semmit, hanem igazán súlyt, tartalmat jelent."

Ő pedig tudta, hogy mily óriási hatása a lelkekre és dolgozott, mint Isten műszere. A Mester nem kérdi műszerét, kedvére való a materia, melyet vele formálni akar. Ez a fölséges emberlélek a maga diadalmas alázatában Istene vésőjének, simítófájának érezte magát. Nem válogatott, nem válogathatott, mert nagyon szeretett és mert a mennyei örök Művészé volt egészen.

Megköszönte, ha gyógyítani való lelkeket vittek neki. Semmit sem talált értékesebbnek a lelkiismereteken végzett kegyelmi munkánál. Fájt neki az elszóródó istenajándék, a be nem fogadott kegyelem, a lelkek istentávola.

Szívesen válaszolt a legegyszerűbb, a legkisebb, a legtudatlanabb lélek levelére is, mert ragyogó irodalmi munkálatainál sürgősebb volt neki a lélekgyógyító, lélekmentő levél. Bármikor kész volt arra, hogy egy gyónó, egy vigaszt kérő, egy segélyt kérő kedvéért, akit neki jelentettek, fensőbbséges mosollyal, a mindent legyőző, tiszta és szent fegyelmével örömmel szakítsa meg azt, ami neki kedves volt, ami talán egyetlen szórakozása volt és menjen ráhajolni valakire Elizeusként jóságos arccal, segítő kezekkel.

Érezte, hogy mindent legyőzött. Egyik szent beszédében ez a mellékmondat villan meg, mint alkonyi nap-

fényben tündöklő beszámolás: „... akit ezek a dolgok még bántanak; ... engem már nem bántanak."

Messze mélyen maga alatt érezte a lelki zavarok, iszapok kísértések kis kalóz hadát. — „Ezekre úgy messziről, magasról néz le az ember, megvannak, lent vannak, mi másfele járunk ... Nem lehet eléggé keveselni őket." Itt nem járták többé kis utaikat természetes motívumok. Az „Isteni Uzsorás" itt már kisajátított mindent, a lélekosztogatástól az utolsó tollpercegésig. — „Minden a szeretetért van. Minden a több szeretetért van. Más cél nincsen". Az ő ösvénye már a magasságokat járta. A szeretet tüzes ormai felé vezetett megállithatatlanul.

Lelkében, mely a magyar zóna alatt a Piros Pünkösd pirkadását jelentette, nem fogyhatott el a szeretet, csak önfeledtebbé, áldozatosabbá, önátadottabbá vállhatott, mert e napról írva van: „A Pünkösdnek nincs estéje, mert isteni napja, a Szeretet, napszállatot nem ismer".[1]

Akik az utolsó esztendőben fehérvári otthonában fölkeresték, önkéntelenül is azt mondották, hogy valami csodálatos elkészültség, valami megdicsőültség sugárzik egész lényéből. A gyermekkortól megőrzött lelki ártatlanság áhitata énekelt itt Te Deumot.

A szó: „Fáradt vagyok" soha nem fordult meg ajkán.

A munkában, önmaga odaadásában még a hetedik évtized vége felé járva sem ismert magával szemben kiméletet. „Nem kell sajnálni a lángot" — mondja egyik beszédében — „hogy ég. Lobogjon! Az a zenéje. Sajnáljuk inkább az üszköt, mely lángot, lobbot vetni nem bír. Ne

[1] (Schell: Christus, 144. lap.)

sajnáljuk azt a lángot sem, mely fenn az agyban vagy a szívben ég sokaknak bíztatására, épülésére, üdvére. Ne sajnáljuk az embert, aki elég."

Prohászka Ottokár százezreket hevített, élet-millióknak lobogott. És elégett.

Már 1925. tavaszán, amikor a nagy alföldi városban, Szolnokon háromnapos lelkigyakorlatok után, ahol nemcsak beszédet mondott, hanem késő éjjelig gyóntatott, Budapesten átutazva orrvérzése támadt, mely orvosilag kedvezőtlen tünetnek mutatkozott. E nyáron Balatonfüreden szénsavas fürdőt használt orvosa tanácsára, de miként kísérőjének mondotta: semmiképen sem érzi, hogy beteg volna s a főorvos tanácsát, hogy félév mulva újból három heti kúrát engedjen magának, nem tartotta szükségének respektálni. Hiszen 69 éve ellenére gyönyörű tartása, teljes munkaképessége, testi-lelki üdesége külsőleg semmi aggodalomkeltő momentumot nem nyujtott.

A jelen év tavaszán megkezdte husvét előtt szokásos lelkigyakorlatait. Március 6-tól—12-ig, Veszprém püspöki városban, márc. 14—18-ig Pápán, márc 21—26-ig Pécs püspöki városban tartott óriási hatással, — az utóbbiban az egész egyetemi tanári karnak s az ifjúságnak részvételével, — sorozatos beszédeket. Pécsről egyenesen a fővárosba indult, hogy március 28-tól április 2-ig a budapesti egyetemi templomban immár huszadszor, április 4-től 7-ig a Szociális Missziótársulat szervezeteinek női tagjai számára, és április 7—9-ig a Tiszti Kaszinóban a tisztikarnak tartson beszédeket.

Megkapó látvány volt nap-nap után szemlélni azt a kegyeletes és komoly odaadást, amellyel az a férfivilág,

mely 30 évvel ezelőtt valósággal kerülte a templomot, de legalább is a szentbeszédet, hogyan gyűlik Székesfehérvár püspökének szószéke alá, miniszterektől, grófoktól, kúriai-bíráktól, egyetemi professzoroktól kezdve az egyszerű villamos kalauzig s egyetemi ifjúságig. Hiszen boldog volt, aki jelen lehetett s aki egyszer jelen volt, többé el nem maradt. Innen indult ki a lelkeket átformáló munka, a katholikus renaissance, melynek eredményei korszakot jelölnek az Uj Magyarország történetében.

Az ötödik napon, április 1-én este a szónok mélyen szántó beszédtémáinak mintegy csúcspontjára jutott: az erkölcsi felelősség, a bűn és bűnbocsátó isteni irgalomról szólott. Huszonöt percig tartott már a szónoklat divinatorius szavak, képek, példázatok vibráltak csodálatos megnyilatkozásban, vezényszószerű felkiáltások: „Testvéreim, mi mindnyájan az Urnak adósai vagyunk... Ki merné közülünk Newmannal elmondani: „Én sohasem vétkeztem a világosság ellen . . ." A teve is felsikít, ha nagy a teher rajta. De hiába sikít a lélek, ha nincs, aki megkönnyíti . . . Mily nagy stílusa ez (a bűnbocsánat) az ember gyarlóságai kezelésének . . . Hinni kell a bűnben, a rosszban, a tönkremenésben . . . Tradidit eos in reprobum sensum . . . Az emberi lelkek romlófélben vannak . . . Ezzel szemben áll a mentő akarat . . . Vivo ego . . .Kell a bánat . . . Én félek, hogy elveszek . . . Nincs reinkarnáció, nincs túlvilági jóvátétel . . ."

Prohászka Ottokár most egyszerre abbahagja villámgyors gesztusait . . . A kéz, mely egy pillanattal előbb lendületes mozdulattal kísérte az előadást, hirtelen lehanyatlott a fehér karingre, a hang, mely egy pillanattal

előbb még tisztán és csengőn harangozott végig a templomon, hirtelen elhalkult s a szavak tompán s érctelenül tolmácsolták a szárnyaló mondatokat. A hallgatóság ijedt meglepetéssel nézett a szószékre, ahol a püspök bal tenyerét ráveti a szószék peremére és keményen, mintha lába földbegyökereznék, mozdulatlanná merevedik... Senki sem tudta, mi történt a püspökkel, de ebben a teljesen szokatlan, szoborszerű magatartásban van valami megmagyarázhatatlan félelmetes.

Szava, mintha elvágták volna, egy másodperc alatt összecsuklik, megáll... de szinte csak gondolkozási szünetet tart. Megnyitja ajkát... Egy-két mondat... Sohasem hallott, rekedt, megtört hang akusztikája. Tompa, különös köhögés. A püspök zsebkendője után nyúl... Megtörli izzadó homlokát... A hallgatóságon tehetetlen, zsibbadt rémület lesz úrrá.

Elsőnek egy orvos találja fel magát, vízért siet a sekrestyébe, de a papnevelő vicerektora nem vállalja, hogy felvigye. Közben a püspök tovább beszél, de most már mindenki látja, hogy alig bír úrrá lenni rosszullétén. Gondolatai már széttörve, ismétlés, befejezetlenül széthulló mondatok. Odaadó híve, 30 éve tanítványa, akinek kíséretében sokszor volt látható a főváros utcáin, aki messze a szentélyben, háttal a püspöknek ír, már percek óta letette ceruzáját, mert nem hallja szavait s maga is szónok lévén, azon töpreng: mi történik itt? A püspöknek ezerötszáz beszédén ott volt... — mi ez? visszafordulva erősen szemügyre veszi. E pillanatban öt orvos rohan hozzá: „Az Istenre kérjük, hozza le a Püspök-Atyát, szélhűdés érte." „Az lehetetlen, hisz áll." Ki tudta

volna elhinni, hogy a püspök ezekben a percekben már emberfeletti heroikus erőfeszítés önkívületében van, test és lélek hőskölteménybe illő harcot vívnak benne, hogy már megkezdődött az agónia? „Ha le nem hozza, ott fog meghalni." A hűséges kísérő a szuggesztív erővel mondott szavak kényszere alatt felrohan egy pohár vízzel a szószékre, a püspök valamely leírhatatlanul fájdalmas tekintettel visszafordul, iszik az odanyujtott vízből, folytatja szavait, de a szinte kripta mélyéből jövő tompa, monoton hangok rémülettel töltik el hívének szívét. Összetett kézzel kéri a püspököt, fejezze be beszédét, előmondja az áldás szavait: „Benedicat vos . . ." A püspök felemeli jobbját s keresztet vetve megáldja hallgatóit. E pillanatban a vicerektor s három orvos már szintén felrohant a szűk szószékre: „Kegyeskedjék velünk jönni!" „De nem tudok" — feleli a püspök — s most tünik ki, hogy baloldala teljesen béna. Négyen kapják meg a félig eszméletlent s a templommal egybeépített papnevelő-intézetnek egy szobájába viszik, lefektetik. Néhány szomnolens állapotban, mechanice mondott szó, érvágás, mely után rögtön teljes eszméletlenség következett be.

Éjfél előtt a jobboldalra is átterjedt az agyvérzés s feladták az utolsó kenetet. Hiába volt a tudomány minden próbálkozása, ágya körül zokogó papjai s hívei zokogása, egy ország mérhetetlen fájdalma, a szó fejedelmének ajka néma maradt s április 2-án d. u. háromnegyed kettő órakor csöndes haláltusa után az egyetemi templom nagy harangjának megkondulása vitte szét a szomorú hírt: „Cecidit corona capitis nostri", Magyar-

ország legnagyobb fiának, nemzete prófétájának, szentéletű püspökének lelke az égbe költözött!

Prohászka Ottokár halála kimondhatatlan megdöbbenést keltett egész Magyarországon s ha nemzete életében nagyrabecsülte, most elvesztésekor fokozottabban ébredt annak tudatára, ki volt neki Prohászka Ottokár. Kettős temetése, az első az ország szívében, a második székvárosában, valóban királyi temetés volt, amilyet e század nem látott s a gyász oly általános, amilyen a nagy Széchenyi halála óta nem borult milliók lelkére. Most éreztük át igazán, amit ő, a nagy keresztény publicista, báró Kaas Ivor halálakor oly megragadóan fejezett ki: „Mikor szemfedő borul a testre, lepel hull le a lélekről s így, ha az a lélek nagy hitnek és szeretetnek vonásait hordta magán, akkor a temetés voltaképen ünnep, lélekleplezés és a sírhant egy szent látomásnak, víziónak helye, ahol látni kezdjük azt, amit eddig csak néztünk és igaz értékében felismerni azt, akit az élet látszatos, efemer keretében szemléltünk eddig."

Igy vagyunk Prohászka Ottokár halála után mi is, akik majd lassan, „sokak közreműködésével és különböző nézőpontokból való megvilágítások után jutunk Prohászka Ottokár egyéniségének és művének teljes képéhez, amint azt az utókor számára meg kell őrizni, hogy hatása soha el ne muljon, de soha ne is gyengüljön, mert hozzá hasonló nem egyhamar fog születni." (Gróf Apponyi Albert.)

Halála napján az „Uj Nemzedék" ezzel a méltatással búcsúztatta a nagy halottat:

„Prohászka Ottokár szelleme tovább is élni fog köz-

tünk s a lélek nemcsak ünnepi alkalmakkor, nemcsak a karácsonyok misztikus világításában, nemcsak a nagyhétnek tompa lilájában, nemcsak a Pünkösdök tüzes-piros lobogásában, hanem hétköznapokon is mindig itt fog közöttünk maradni, úgy, mint Szent István király, Hunyady János vagy Pázmány Péter szelleme.

Hangjának harangszavát mindig fogjuk hallani a nagy magyar temetők határán, ahová annyi magyar nagyság után elköltözött ő is, ő lesz a halhatatlan élet Memnon-szobra, amely alkonyi szellők és zengő viharok szavára örökké énekelni fog. Lehetnek mások, jöhetnek mások, de őt, a magyar katholicizmus Beethovenjét, nem fogja túlszárnyalni senki. Énekelheti más is Isten dicsőségét, hirdetheti más is Krisztus szavát, de minden énekesnek és minden hirdetőnek szava Prohászka Ottokár szava lesz. Koporsójára rádobjuk az emberi megemlékezés földi göröngyeit, ráhintjük a szeretet virágait és amikor letöröljük a síró könnyeket, magunk sem vesszük észre, de mégis tudjuk, hogy Prohászka Ottokár él. Él a szívekben, él hangjának harangszavában, alkotásainak melegségében, szellemének örök ragyogásában, amíg csak magyarul imádkozzák az Ur Imádságát magyar földön . . ."

Amikor e sorokat idézvén szívünk a publicistának, minden igaz magyar lelkéből jött, Prohászka Ottokár egyéniségéhez méltó soraival mélységesen összedobban, nem a nap hangulatának, tünő, átfutó érzéseinek hódolunk itt, hanem már a történetírás mesgyéjére léptünk, betűrovásunk az eljövendő századok számára készül: mégse félünk attól, hogy a Prohászka Ottokárnak méltatásá-

hoz szükséges történeti távlatot nélkülözzük. Mert akad kivételes jellem is, akiről Macaulayval szólva elmondhatjuk, hogy „megállta a legszigorúbb vizsgálatot és legszigorúbb próbákat, — melyet megkísérlének a kohóban és tisztának bizonyult, megmérték a mérlegben s nem találtatott könnyűnek, melyet valódi értékűnek nyilvánított az emberek közmegegyezése, *mely láthatólag meg van jegyezve a Mindenható képével és köriratával.*"

E kivételes, örök-fémjelzésű férfiak világfölötti értékét megbecsülnünk, emléküket megőriznünk, halhatatlan nagyságuknak hódolnunk, példájukat követnünk a magunk iránt tartozó tisztesség s önmegbecsülés kötelessége. Ezekhez tartozott Prohászka Ottokár s azért emlékét nem az a művészi érckoszorú fogja megőrizni, amelyet a magyar kultúrának körünkből távozott nagy Géniuszunk, Apostolunk s Vátesünk szellemét megértő őre állított a magyar Notre-Dame, az egyetemi templom szószéke alá, nem is nagyszerű művei, írásai, utólérhetetlen szónoklatai, hanem legegyénibb műve, életének fönséges, isteni módon kimintázott példája, valóban „aere perennius".

Szelleme, írásai, mindenekfölött pedig dicsőült egyéniségének példája állandóan segíteni fog bennünket, a magyar nemzet életének tovább építésében, az Ur napszámában, ama templomépítésben, amelyről a magyar katholicizmus 900 éves ünnepén az ő halhatatlan tolla azt írta, hogy „. . . egyre épül, de nem kész. Minél ragyogóbban gyúlad ki az eszme, minél szebben fejlik ki rajta az Isten gondolata, annál szebb, ünnepélyesebb alakot ölt. Intuiciós lelkek, tudósok, művészek, szentek fedezik föl a terv homályos vonásait; néha lustán, lassan folyik

a munka, máskor lázas, szenvedélyes tempóban fognak hozzá; meddig tart az építés, ki tudná megmondani? Eljön azonban az idő, midőn a templom tornyai egyszer majd égbe nyúlnak, midőn keresztjük az örök szeretet rózsájában nyil ki s villámok koszorúzzák, midőn végső istentiszteletet tartanak benne az utolsó ítélet napján, midőn a Credo szemléletté s az Agnus Dei a zokogó emberiség hálaimájává válik."

Utólérhetetlen nagysága Prohászka Ottokár püspöknek az marad, hogy e nagyszerű építőmunkának egyik legszebb szakasza, homlokzatrésze az ő nevéhez, intuiciós lelkéhez fűződik s hogy halhatatlan szellemét, melyet a hideg kripta nem zárhatott sötét üregébe, mely időtlen-időkre nyujt e nemzetnek irányítást: soha, de soha nem tudjuk nélkülözhetni.

Kortársai mi, kik csodálatosan szép egyéniségét s páratlanul bőkezű szívét-elméjét boldogan mondhattuk magunkénak, nagy, sorsdöntő órákban majd, valahányszor tanácsra szorulunk, elzarándokolunk a „Praeceptor Hungariae" katedrájához s még a késő nemzedék fia is, ki égbeveszett alakját hiában keresi, szikrázó írásai s lángoló beszédei olvasásából felfigyelvén úgy véli: mintha az Illés tüzes szekerén robogó Isten emberének a nemzetet eszményi törekvésekre, az egyest a lélek megalkuvást nem ismerő szabadságharcára felhívó ércszavát hallaná.

PROHÁSZKA OTTOKÁR EMLÉKEZETE.

Irta: † *Csernoch János dr.* bibornok, hercegprímás.

Prohászka Ottokár nagyságát sokan próbálják már megrajzolni. Ki a nagy apostol, ki a magával emelő és ragadó szónok, ki a mélyenjáró bölcselő, ki a páratlanul szépíró, művész és költő jelességeit emelve ki. Sok oldalról lehet elemezni ama hatásokat is, melyeket Prohászka Ottokár egyéniségével, szellemi irányával és lelkeket ébresztő munkájával a magyar nemzet életének négy évtizedében kiváltott. Nem fogom meg sem kísérelni mindezt összefoglalni. Prohászka Ottokár *szellemi hagyatékáról* szólva, nem fogom az írónak, a művésznek, a költőnek, a tudósnak sokoldalú és mégis egységes képét sem adni. Sőt azt tartom, hogy mindaz, amit különböző szempontokból írnak Prohászka Ottokárról és amiből mint szépen kicsiszolt, megírt darabokból vélik összerakni és elkészíteni az ő egyéniségének nagyságát, még mindig nem fogja megközelíteni azt a nagyságot, ami Prohászka Ottokár *életében* és *élete által* volt. A ritkán található nagy drágakövek, a ritka ragyogású gyémántok se állíthatók össze kisebb gyémántdarabokból. Egy-

ben, egészben termeli azokat a természet. Igy adja a Gondviselés a nagy, a zseniális embereket. A belső képességnek, a lélek nagyszerűségének vannak olyan birtokában, hogy százfelé tudnak ragyogni és ragyogásuknak fénye, színe is folyton változatos. Mintha állandóan új és új tüzet lövelnének, bármilyen oldalról nézzük. Ilyen volt Prohászka Ottokár és ilyen volt speciálisan, mint író. Zavarban volnánk, ha meg akaránk jelölni, hogy a mélységes elmélkedésekben vagy a szép természeti leírásokban, avagy az emberiség nagy lelki és szellemi problémáinak megírásában volt-e ragyogóbb a Prohászka lelke és színesebb a Prohászka tolla. Nem fogom tehát méltatni és boncolni Prohászka Ottokár egyes műveit sem. Csupán irodalmi munkásságának nagyobb állomásaira mutatok reá és közvetlen tapasztalatból beszélni akarok arról, hogy mikép is indult ezen diadalmas útjára.

Prohászka Ottokár már Rómából, hol tanulmányait végezte, hozta magával az ismereteknek nagy tárházát. Zsenialitása már szellemi fejlődésének ezen korában nyilvánvaló volt. Tanárai épp úgy tudták ezt, mint ez azonnal megnyilatkozott szellemi működésének első megnyilvánulásaiban. Prohászka Ottokár római tanulmányai és az ottani szellemi milieuben felismerte azt is, hogy a különféle modern szellemi irányok hatása alatt a modern ember milyen lelki ürességbe és válságba jutott, tehát egyenesen azon szándékkal jött haza, hogy honfitársainak a hit és tudomány barátságát, a lélek és szellem harmóniáját hirdetve azokat felemelje, velök a keresztény világnézet nagyszerűségét és szépségét megszerettesse. Tudta, hogy magyar földön is a racionalizmus, a libera-

lizmus, a jozefinizmus és egyéb a lelkiséget elsorvasztó irányok még nagyobb pusztítást vittek végbe a lelkekben és hogy a Széchenyi István által emlegetett nagy magyar parlag a hitélet terén igazán parlag még csak. Prohászka Ottokár írni kezdett, mert az írott betűt tartotta a legáltalánosabb eszköznek a szellemekhez való férkőzéshez. XIII. Leó pápától magától hallotta, hogy scriptis scripta opponenda, hogy az írásokkal szemben írást állítsunk.

Prohászka Ottokár tehát a theológiai tudományon kivül az emberi szellem minden irányú termékeit olvassa, tanulmányozza és mert a modern ember lelkéhez akar férni, leginkább azokat az írókat, kik legjobban befolyásolják a ma emberének gondolkozását. Maga előtt látja azokat az embereket, kiket Kant filozófiája tett hívőkből racionalistákká, Herbert Spencer tanítása féltudósokká, Nietzsche forradalmivá, Dosztojevszki pesszimistává, Wilde Oszkár cinikussá, Anatole France pogánnyá, de akikben Rostand romanticizmusa, Maeterlink szimbolizmusa vagy Bergson intuiciója már ébresztgeti a metafizika iránt az érdeklődést, sőt a lelkiség szeretetét is. Prohászka tehát mind nagyobb hévvel és buzgalommal olvassa ezen írók műveit. Azonkívül szellemi kapcsolatokat teremt és őriz meg a keresztény ujabb külföldi irodalommal és írókkal, úgyhogy az esztergomi tanár és spiritualis kis szobája a modern szellemi életnek már pezsgő centruma. Már forr, kialakul Prohászka lelkében az a szellemi lelki világ, mely onnan írásaiban és beszédeiben kiáradva bámulatba ejtette, szépségeivel és életárjával elragadta a magyar intelligenciát.

De Prohászka, mert írónak készül, tudja azt is, hogy a nyelv az a hangszer, amelynek dallama a szívhez talál. A külföldi tanulmányok alatt az idegen nyelven való beszéd és olvasás alatt írói nyelvezete nem képződhetett úgy, mint szerette volna s amilyennek tudni akarta. Pázmány Péter nyelvébe merül tehát. Valósággal tanulmányokat végez a nyelvalkotó Pázmány írásain. Sorra veszi azután a nagy magyar szépírókat, költőket, hogy mialatt a költőiséget szerető lelke élvezetet keres bennük, egyben csiszolja, színesítse a maga nyelvezetét. A *Diadalmas Világnézet* megjelenéséig, mely nemcsak világszemléletének diadalmasságát hirdette, de amelyben először szólal meg azon a nyelven, mely azóta meghódította a fiatalabb írókat és a nyelvalkotás terén irodalmi jelentőségű lett, közel húsz év telt el első cikkeinek megjelenésétől. Az *Uj Magyar Sionban* már 1883-ban kezdte meg irodalmi működését s alig volt e havi folyóiratnak száma, hogy hosszabb tanulmányokat ne hozott volna Pethő Rudolftól, ami Prohászka írói álneve volt. Bölcseleti, műveltségtörténeti, hittani, szociális témákról ír. 1890-ben már megjelennek ama cikkei, melyekből első nagy tudományos műve: az *Isten és Világ* keletkezett. Majd a természet iránti szeretetétől vezérelve és a természet ölén járva, geológiai studiumokat folytat. Ezen cikkeiből készül később a *Föld és Ég* műve, mely már előfutárja a *Diadalmas Világnézetnek*.

Prohászka a szorosan vett theológia terén is termel olyan munkát, mint *A keresztény bűnbánat és bűnbocsánat*, mely mint theológiai monografia is kitünő, de azért ebben is teljesen a saját egyéni stílusában és methodusá-

ban ír. Prohászka methodusa és célja pedig mindig az, hogy *az evangéliumi életet pezsdítse fel és fokozza a lelkekben.* Ez a cél mindig erősebbé is válik Prohászka műveiben. Minél jobban keresik, hívják őt, hogy szónoklataival fakassza a melegebb, a szebb, a mélyebb keresztény életet, irodalmi munkásságának súlypontja annál inkább ezen cél szolgálatában áll. Kezdve az *Elmélkedések az evangéliumról* című művétől, mely immár az európai keresztény világnak közkincse, sorra jelennek meg tőle konferenciabeszédek, elmélkedések, lelki olvasmányok, melyek mind mint éltető harmat szállnak a lelkekre, frissítve, üdítve azokat. Ezen a lelkiség felélesztését és fokozását szolgáló művei, mint igazgyöngyök fognak fennmaradni. Ugyis születtek, termettek, mint az igazgyöngy a tenger mélységében.

És csoda-e, hogy aki mindig minden írásában művész és költő módjára dolgozott, hogy aki a művészi meglátás, a szuggesztio erejével írt, hogy az a természet leírásában is örömet, lelki élvezetet talált? Prohászkának sajátos élmény volt minden kirándulás a hegyekre, a virágos patakok mellé vagy a természet nagy, fenséges alkotásaihoz. A hegyekben, erdőkben szinte dalra fakad az ajka, mikor pedig a Niagara vízesést meglátja, valósággal himnuszt zeng a Niagara vízesést leíró gyönyörű soraiban, melyeknél hatalmasabb képet még senki sem festett a természet e csodás jelenségéről. Egyáltalán sokszor ragad tollat Prohászka, hogy a természet szépségeit leírja, megénekelje. A természet szépségei mindig elragadják. Neki minden a Teremtő nagyságáról, titokzatosságáról és alkotó művészetéről beszél. A hegyen időző

Illés próféta még azt mondotta, hogy a lágy szellő susogásában beszél az Ur, Prohászka Ottokár a földrengésben, a tűz lángjában, az egymásra torlódó rétegekben, a virág pompázó színeiben mindenütt az Isten nyomdokaiban jár, az Isten gondolatait nyomozza. Szemében nemcsak Isten alkotása a világ, de Isten nagyszerű költeménye. Szereti minden strófáját és minden sorát. Alkotó nyelvének erejét, színeit a természet beszélő nyelvétől kölcsönzi. A természet szépségeit érzéseinek szimbolumává teszi. Örül minden formának. Ez mind új és új életkiindulást jelent neki. Ezért — mint mondja — életesszenciával teliti őt a folyton ujra éledő természet és arra serkenti, hogy a lélek világában maga is folyton új, színes, illatos világot alkosson. A lelken szüntelen dolgozni nem akaróknak sajnálkozva mondja: „ó lelkek, ti szomorú művészek, kik semmit se alakittok, ti a desperáció és nem az inspiráció tanítványai vagytok".

Igy lesz Prohászka tollán még a szépirodalom, a sok. remek természeti leírás is apologiává, a lélek ébresztőjévé és formálójává. Prohászka Ottokár tehát akármit ír, akár theológiát és bölcseleti kérdéseket fejteget, akár elmélkedéseket ad, akár szépirodalmi műremeket alkot, *mindig az élet fakasztását és felpezsditését célozza.* Hű maradt, mint író, céljához, hogy *Istenbe kapcsolt életre invitálja és képesitse korának lelkileg blazirt, szellemében megrokkant fiait.* Prohászkának sikerült is e feladat és ebben van irodalmi működésének, szelleme hatásának történelmi jelentősége. Az irodalomtörténet fogja megállapitani sokoldalú írói munkásságának becsét és helyét, de azt mi, kortársai tudjuk legjobban, hogy lelki és szel-

lemi hatása korszakot alkotó, új szellemi és lelki világot nyitó volt a magyar glóbuszon. Nem hiába mondották és mondtuk őt a XX-ik század Pázmány Péterének. A katholikus, sőt a magyar intelligenciának lelkébe az ő írásainak és szavainak tüze égette bele a Krisztus-arcot. A fojtogató közönyösségből és lankasztó kételkedésből Prohászka lelki fuvallata ébresztette fel a magyar intelligenciát. És lőn nagy ébredés és világosság, mint mikor új világok születnek. A föld pedig — mint az Irás mondja — puszta és üres vala . . . és sötétség vala a mélység színén. De az Istenből kiömlő lélek lebegett a vizek felett és lőn szavára világosság. Az Istenből kiáradó lélek a magyar föld lelki pusztaságában és ürességében Prohászka szelleme volt. Világosság támadt nyomán. A tőle vett és kapott világosságot ne hagyjuk kialudni. Szellemét őrizzük, adjuk tovább. Emlékét hűebben nem őrizhetjük, a magyar keresztény kultúrának nagyobb szolgálatot nem tehetünk.

PROHÁSZKA OTTOKÁR.

Irta: *Apponyi Albert gróf, dr.*

Nem mondhatom, hogy személyesen közel állottam volna hozzá; nem nagyon gyakran érintkeztünk, a politikában sem mindig értettünk egyet. De amikor vele találkoztam, egyéniségének varázsa alatt állottam és annak, ami ezt az egyéniséget inspirálta. Közvetlen hatását lelki életemre nem tapasztaltam, de az általa teremtett atmoszférát éreztem. Nem tudom tehát, hogy hivatva vagyok-e róla írni, de érzek valamit, ami reá ösztönöz. Talán szükséges, hogy azok köréből is valaki megszólaljon, akik messzibbről látják egyéniségének méreteit és karakterét, akikben az ő képe, menten a szubjektív vonatkozások túltengésétől, a maga általános jelentőségében alakul ki. A lelki intimitások tanui mellett, úgy érzem, meg kell szólalnia az egyetemesség tanuságtételének is. Így alakul ki a keret, így domborodnak ki a leglényegesebb vonások, melyekbe gazdag tartalmukkal beilleszkednek egy csodálatosan gazdag és finom benső életnek, egy bámulatosan egyénesítő lelki befolyásnak részletei. Ekként jutunk talán, sokak közreműködésével és különböző nézőpontokból való megvilágítások útján,

Prohászka Ottokár egyéniségének és művének teljes képéhez, amint azt az utókor számára meg kell őrizni, hogy hatása soha el ne muljon, de soha ne is gyengüljön. Amennyire csak lehet, ezt a rendkívüli, pótolhatatlan erőt működésben kell tartani, mert hozzá hasonló nem egyhamar fog születni.

Prohászka Ottokár hatása az utolsó évtizedek szellemi életére óriási volt. Amit én belőle elsősorban állapítottam meg, az a magyar papság apostoli szellemének az a megújhodása, amelynek ő volt, mint az esztergomi papnevelő lelki igazgatója, egyik főtényezője. Egész raj hitbuzgó, példás életű, hivatásáért rajongó, bátor és szerető lelkű fiatal pap került ki az ő kezei alól, új életet öntve egy szervezetbe, amelynek működésébe, minden tiszteletreméltósága mellett, sok helyen egy bizonyos sablonos gyakorlat lopódzott bele. Ennek minden intézmény ki van téve, amelynek keretében emberek működnek; mindegyiknek szüksége van időnkénti megújhodásra és históriai egyéniségek azok, akikből ez a megújhodás kiindul. Azt a papi tipust, amely Prohászka lelki neveléséből került ki, a lelkészi kötelességnek egy életteljes felfogása jellemzi, mely a paragrafusok szerint, a kodifikálható, a pontokba szedhető teendők lelkiismeretes elvégzésében nem talál megnyugvást; neki eredmény kell, eredmény a lelki élet bensőbbé tételének terén. A hívők hitének meleg átérzéssé kialakulása, a hit boldogságának a szivekbe vitele, az életnek telítése a krisztusi szellemmel: ezt akarja a Prohászka iskolájában nevelt lelkipásztorkodás elérni és nem nyugszik, míg el nem éri. Láttam egész községeket átalakulni egy ekkép működő lelkész

befolyása alatt — tanítványai útján százezreket vezetett be meleg, bensőséges lelkiéletbe Prohászka apostoli lángbuzgalma; olyanokat, akik őt sohasem látták, sohasem hallották, talán a nevét sem tudták.

Nem lehet szám szerint megmérni vagy számszerűleg megállapítani annak a hatásnak nagyságát, annak a hullámverésnek terjedtségét, melynek ekkép ő adta a lökést, az irányt és a mozgató energiát. A katholicizmus azon újjászületésének, amelyet a legtartózkodóbb ítélet is megállapíthat, ő egyik legnagyobb tényezője. Korántsem az egyetlen; óriási igazságtalanság volna ilyent állítani; sokak munkája működött ebben közre. A lelkek különböző utakon, különböző vezetés alatt jutnak az isteni igazsághoz vagy tartatnak meg benne. De nagy azoknak száma, akiknek épen egy Prohászkára volt szükségük. Azért ha gondolatban kitörüljük az utolsó évtizedek történetéből Prohászka befolyását, úgy semmikép sem magyarázhatjuk meg az elért eredményt. És miért van ez így? Mert az ő munkája — közvetlen vagy közvetett, személyesen vagy tanítványai által végzett — gyökerén fogta meg a problémát. Ő a *lelki* megújhodáson dolgozott, mely nélkül katholikus renaissance nem gondolható, amelyből egyedül merítheti egy olyan eszményi principium, amilyen a katholicizmus, a szembeszökő külső eredményeket: befolyásának, hatalmi pozíciójának megerősödését. Krisztus királysága, Ő maga mondá, nem e világból való, nem annak hatalmi eszközeivel érvényesül. Ő a lelkeken akar uralkodni, azok szabad közreműködésével és a lelkek meghódításával nyeri el a világuralmat. De ez az uralkodás az emberi tökélet-

lenség folytán küzdelmes, sőt, az emberi haladás folytán küzdelmesebbé válik. Nemcsak önmagával kell küzdelmet folytatni a modern embernek, a magasabb képességek küzdelmét az uralomért az alacsonyabb ösztönök fölött; nem; a tudás mezejének tágulásával és az azzal együtt járó gőggel, a szellemi munka sokféleségével és hullámzó eredményeivel, bonyolultabbá válik, különösen a műveltebb osztályok egész lelki élete. Az elméletek özöne ostromolja a kevésbbé fölkészült agyvelőket is, beláthatlan eszmezavart idézve elő bennük, melyből többnyire egy irányzat domborodik ki egységesen: mohó felhasználása minden új felfedezésnek vagy gondolatnak, még éretlen stádiumában is, sőt különösen ebben, a hit igazságainak döngetésére. Aki csak némi figyelemmel kíséri a modern tudományos és filozófiai irodalmat, lehetetlen, hogy ezt a tendenciát észre ne vegye, mely homlokegyenest ellenkezik ugyan a sokat hangsúlyozott tudományos elfogulatlanság elvével, de mégis uralkodik korunk szellemi termékein. Lehet mondani, hogy az ekkép beállított gondolkozást minden új felfedezésben vagy szellemi irányban csak az érdekli, ami alkalmasnak látszik a kinyilatkoztatott igazság megtámadására: a kritikus filozófiában az Isten-bizonyítékok álllítólagos letörése, a származástanban a bibliai teremtéstörténet állítólagos meghazudtolása, minden történelmi felfedezésben az, ami a szent könyvek és hagyományok elbeszéléseit meghazudtolni látszik; különösen pedig minden, ami az úgynevezett „Krisztus-probléma" tisztán emberi felfogása érdekében hasznosítható. Az ekkép kihegyezett szellemi áramlatok reázúdulnak azokra a művelt

emberekre, akiknek tudása elegendő arra, hogy a nehézségeket lássa, de tudományos készültsége, gondolkozási fegyelmezettsége sokkal hiányosabb, semhogy azokkal megbirkózni, a kritikát meta-kritikával kellő mértékére leszállítani, az állítások vakmerőségét érdem szerint mérlegelni, a szellemi káoszba rendet belevinni képesek volnának. Itt csak egy használ: a krisztusi lelki élet olyan mélyítése, melyhez nem férkőzik a meg nem emésztett szellemi felületességek ostroma; mely az isteni élmény bensőségében rendíthetetlenül tud megállani, a hamis látszatoknak, a kaotikus szellemi kísérletezéseknek és prepotensen fellépő befejezetlen szisztémáknak, ép úgy, mint a gonosz indulatoknak, a gyengébbeket elsodró hullámverése közt. Erős, bensőséges, öntudatos, önérzetes, főleg pedig melegen érző lelkeket kell beállítani ebbe a küzdelembe; ilyenekből áll a diadalmas krisztusi hadsereg; ilyenek toborzásán és kimüvelésén múlik a „diadalmas világnézet" diadala. Világos, hogy e mellett folyni kell a tudomány eltévelyedései ellen a tudomány fegyvereivel való harcnak is, amelynek *végső* eredménye nem lehet kétséges, de amelynek aránylag kevesen lehetnek cselekvő részesei és amely *átmeneti stádiumában* nem mindig fest kedvezően. Az igazság védői is hibázhatnak (és hibáznak sokszor) a küzdelem eszközeinek kiválasztásában; ők is beleeshetnek — bár megfordítva — abba az irányzatosságba, melyet ellenfeleinknél megállapítottam és amely a tudományos munka természetével ellenkezik, hogy t. i. valamely fölmerülő elméletnél csak azt látják, ami a hittel nem fér össze és ebből folyólag az egész elmélettel szembeszállanak, nem kutatva,

hogy egyebekben nem tartalmaz-e igazságot is, amely, ama hitellenes részletektől megtisztítva, az emberiség ismereteinek országát gyarapítja. Már ezért sem mindig alkalmas a tudományos polémia önönmagában a lelkek tömegének megtartására. Ehhez az a benső erő kell, mely az egész lelket megszilárdítja és amelyet a jóakaratúaknál el nem hágy az isteni malaszt. És ne mondja senki, hogy ezzel a megállapítással elhagytuk az észszerűség országát, tisztán egyénivé, szubjektívvé tettük a hit mellett való kitartást; ellenkezőleg, csak így maradunk észszerű alapon.

Az a művelt keresztény, akit tudományos alakba öltöztetett ellenvetések ostromolnak és olyan problémák bántanak, amelyeknek megoldását tudományos alapon sem látja, hivatkozhatik arra a tapasztalásra, hogy egy emberélet lefolyása alatt számos olyan tudományos megállapítás, mely a hittel ellenkezni látszott, a tudomány további haladása folytán vagy egészen elejtetett, vagy az első pillanatban észlelni vélt — és mohón felkapott — ellentét enyészett el belőle; hogy tehát nagyon észszerűtlen eljárás a lelket éltető igazságokban megingatni, mert valami nehézség merült fel, amelynek megoldását az adott pillanatban még nem látjuk; hogy, ellenkezőleg, az egyedül észszerű eljárás ilyen esetben: várni, míg a teljesebben felismert igazság a harmóniát külsőleg is helyreállítja. Addig pedig nem kell, nem szabad magát megzavartatni a fenséges benső megnyugvásban és kizavartatni a grandiózus épületből, amely nagy igazságok terméskövéből épült fel, melyet átjár a napnak fénye és melege, amely az isteni szeretet hajléka,

Krisztusban, abban a Krisztusban, aki örökké probléma lesz mindazoknak, akik nem vallják Péterrel: „Te Krisztus, vagy az élő Istennek egyszülött fia", aki azonban azoknak, akik ezt Isten kegyelméből vallják, minden probléma megvilágítására, maga az örök világosság.

Prohászka Ottokárnak korunkra gyakorolt megmérhetetlen fontosságú hatását abban lehet kiváltkép jellemezni,hogy ő járult hozzá legöntudatosabban és a legnagyobb arányú eredménnyel, annak a modern keresztény embertípusnak kialakulásához, amelyet jellemezni iparkodtam és amely alkalmas arra, hogy a mi időnkben egy diadalmas krisztusi hadsereget alkosson, mely szilárdul tud megállni egy szellemi tömegtermelésben (ha nem is mindig minőségben) minden eddigi korszaknál gazdagabb, de egyszersmind kaotikusabb korszakban. Előbb reámutattam, miként végezték ezt a lelkeket kialakító munkát a perifériákon az ő tanítványai, azok az ő kezeiből kikerült, az ő szellemétől áthatott lelkészek, akiknek száma légió. Csúcspontját azonban ez a modern apostoli munka abban a körben érte el, amelyben az apostol maga működhetett, ahol egyéniségének páratlan szuggesztív ereje közvetlenül érvényesült. Érvényesült pedig sokaknál. Azok a zsúfolt templomok, amelyekben a magyar értelmiség színe-java sereglett össze az ő meghallgatására és ahonnan senki másképp nem távozott, mint lelkileg meggazdagodva, megerősödve, magasabb benső élet szfériáiba fölemelve; azok az egymást szinte szakadatlanul követő lelkigyakorlatok, amelyeken a lelki élet intimitásai nyertek megvilágítást minden élethivatás követői körében külön-külön, hol kispapok, hol apá-

cák, hol a profán tudomány, a politika, a gazdaság terén működő férfiak, hol a családi élet szent tüzének őrei, a nők körében: a lelkekkel való közvetlen érintkezésnek mindezek a módozatai, évtizedeken át soha nem lankadó buzgósággal és folyton megújhodó eredetiséggel, a lélekhez férkőző isteni szeretettől átmelegített hódító erővel folytatva, együttvéve egy olyan tömegbefolyást alkottak, amelyet megközelítőleg megmérni csak az apostol halála után vált lehetővé, midőn Budapest utcáinak forgalmát állította meg az elárvult zokogó tömegek búcsúzása attól a tőlünk elszállt lélektől, amely az ő lelküket magasabbra emelte. Ez a tömegzokogás kísérte őt az Örök Bíró elé, ez a bizonyságtétele százezreknek, hogy az ő lelkén keresztül emelkedett az övék az isteni igazságok átérzéséhez. A hétköznapi felfogás az ilyen diadalmas temetkezésben csupán a távozó szellemi nagyságnak lerótt hódolatát látja, mely pillanatig tart, hogy azután mihamarább feledésbe menjen át. A hit többet és igazabbat lát: „opera illorum sequuntur illos", „az ő műveik követik őket". Nyitva találja maga előtt a menyország kapuit, aki azokat annyiaknak megnyitotta; bizonyára mint az isteni malaszt eszköze, de aki öntudatosan, saját akaratából és szabad önfeláldozásából vált ilyen eszközzé.

De miképen lett ő ilyen kiválóan azzá? Micsoda képesítette őt sokak közül elsősorban arra, hogy tömegesen alkossa át a lelkeket azzá a modern keresztény típussá, amely szilárdan és boldogan tud megállani egy erjedésben levő gondolatvilág kaotikus, mindent felkavaró, minden rossz hajlammal szövetkező, hatalmas hullám-

zásában; megállani a katholikus igazság teljességének talaján? Mi volt benne az az erő, amelyet így át tudott szuggerálni válogatottakra és tömegekre egyaránt? Talán széleskörű tudása, avagy magasröptű genialitása, vagy tündöklő ékesszólása? Avagy modernsége?

Végezzünk mindenekelőtt ezzel az utolsó ponttal és állapítsuk meg, milyen értelemben lehet reá vonatkoztatni ezt a tágmagyarázatú kifejezést. Mindenekelőtt gondolatban se hozzuk vele összeköttetésbe a „modern" jelzőt, melyet jelen elmélkedésem során magam is gyakran használtam, azzal a „modernizmussal", melyet az Egyház elítélt és amely az úgynevezett dogmamentes kereszténység megteremtésére törekszik, a természetfölöttit, kezdve annak imádandó csúcspontján, Krisztus istenségén, ki akarja a hitből küszöbölni; mely egyáltalán semmi egyéb, mint a katholikus hitnek félremagyarázott, evangéliumi mondatokkal felcicomázott megtagadása. Ennek a modernizmusnak szele alig érintett valakit kevésbbé, mint Prohászkát; nemcsak azért, mert egyházának mindvégig engedelmes fia volt, a katholikus dogma teljességéhez szeretettel ragaszkodott, hanem azért is, mert ez a lapos doktrina az ő egész valójával, geniejének természetével, szívével ép úgy, mint eszével ellenkezett. A természetfölöttinek tagadásával szemben. őt egyenesen vonzotta a szupranaturalizmus, mely egyedül menti ki a gondolatvilágot a korlátolt szemlélet ketrecéből, mely egyedül ád a léleknek végtelen területet szárnyai teljes kibontására. Aki Prohászka vallásfilozófiai munkáit áttanulmányozza, könnyen megállapíthatja, hogy a természetfölöttinek elfogadása neki semmi

nehézséget nem okozott; inkább akkor lázadt volna fel és tűzte volna ki, mint szellemi forradalmár a szupranaturalizmus zászlaját, ha olyan vallás kötelékében állott volna, amely azt megtagadja. Hiszen a szupranaturalizmushoz való benső vonzódásból eredt az az ő állásfoglalása az intellektualizmus túlhajtásai ellen, amelyben ismét túlhajtást látott az egyházi főhatóság. Nem; modernizmus, a szónak technikai értelmében és Prohászka filozófiája az elképzelhető legélesebb ellentét; ha valakihez, úgy Loisy-hoz nincs köze.

Az ő modernsége semmit sem tagadott meg a krisztusi örök tanításból, amint ezt a Szentlélektől vezetett Egyház elénkbe adja és semmit hozzá nem tett; hanem abban állott, hogy azt a teljes katholikus igazságot azon a módon és azokon az utakon iparkodott hozzáférhetővé tenni, melyek a modern emberre nézve legkönnyebben járhatók. Nem azzal rontott be ennek a szegény, modern embernek szellemi világába, hogy eleve mindent rossznak, elvetendőnek és kárhozatosnak mondott, ami azt a mult gondolatvilágától különbözővé teszi; hanem azzal közeledett hozzá, hogy megmutatta, menynyire találják az ő gondolatvilágának jogosult, az emberi természet nemesebb hajlamaiból folyó aspirációi legtökéletesebb kielégítésüket a katholikus igazságban és hogyha maradtak is megoldatlan problémák, ez csak nagyon természetes, mert a végtelen Istent a véges ember teljesen meg nem értheti: ha megértené — én legalább úgy érzem — nem hihetne benne, mert ellentmondás az, hogy a véges a végtelenent teljesen felfogja. Választani csak a kettő közt lehet: *némely dolgot* meg

nem érteni, vagy egyáltalán *semmit* sem érteni; *némely* megoldatlan probléma előtt állani vagy a *teljes* sötétségben maradni.

Midőn tehát Prohászka modernségéről beszélünk, úgy ezt csak ilyen értelemben szabad értelmeznünk: a változatlan igazság megközelítésének különböző módjai közt, anélkül, hogy bármelyiket elítélni vagy lekicsinyleni, a súlyt arra fektetni, amely a modern ember különleges szellemi helyzetében a legjárhatóbb. Az ilyen modernség pedig egyenesen a szeretetből fakad, a valódi apostoli szellemből, amely nem a tudományos vitatkozásban elérhető diadalra törekszik elsősorban, hanem a lelkek megnyerésére; amely otthagyja az egész nyájat, hogy az eltévedt bárány után szaladjon. Ennek az apostoli szellemnek szent tüze égett Prohászka Ottokárban; az eltévedt bárányok — ó be sokan vannak! — nyomait kereste, meg is találta és egész nyájakat hozott vissza az akolba, fölfedezvén bennök és megmagyarázván nekik, hogy ők tulajdonkép oda vágyódnak, csak az utat nem találják meg. Ezt a munkát neki kétségtelenül megkönnyítette saját filozófiai gondolkozása, ez — ha jól magyarázom — abba a nagy és beláthatlan következményekre utaló szellemi munkába illeszkedik be, amely áthidalást keres a hatalmas középkori filozófia örökértékű megállapításai és a kritikus filozófia le nem tagadható vívmányai közt. Ma már teljesen kiment a divatból a skolasztikus bölcsészet fénykorának az a lenézése, amely az én ifjúságom idejében az Egyház körén kívül állóknál úgyszólván nélkülözhetetlen szellemi toilettecikk volt; ma már nincs az a hitetlen bölcsész sem, aki

meg ne hajolna Aquinói Szent Tamás óriási műve előtt, hogy csak a nagyok közt a legnagyobbat említsem. Viszont katholikus tudományos körökben is sokan kutatják, hogy mivel gyarapította a kritikus filozófia gondolatvilágunkat, milyen használható anyagot hordott össze az ismeretelmélet mélyítéséhez. Nem érzem magamat arra hivatva, hogy ezt a gondolatmenetet akár önmagában, akár Prohászka egyéniségének méltatásával kapcsolatosan, végig fűzzem; de a célzást reá ki nem kerülhettem.

Tehát, visszatérve annak a kérdésnek fejtegetéséhez, hogy *minek* köszönheti tulajdonkép Prohászka azt az óriási hatást, amelyet a mai korban ellentálló-képes keresztény ember típusának kialakulásában elért, megállapítjuk, hogy az előbb kifejtett értelemben vett modernség, annak igenis egy — hogy úgymondjam — módszertani alkotó része volt. De ezt is visszavezetjük a szeretetre és meg fogjuk látni, hogy ehhez a forráshoz vezet kutatásunk minden útja.

Mert mi az ő hatásának többi tényezője? A tudás, a genialitás, az ékesszólás? Kétségtelenül; de mindezeknek egy különleges fajtája, egy különleges beállítása és egy különleges felhasználása, melyet nem szabad választás, nem megfontolt szándék sugallt, hanem mely a hatalmas egyéniségnek Isten malasztjától vezetett spontán megnyilvánulása volt. Ez az egyéniség a legmagasabb fokon foglalta magában mindazt, amit másokkal közölni akart és közölni hivatva volt; az előző századok és a mai század minden tudásával ellátva, annak problémái közt el nem veszett, el nem szédült, hanem meg-

állott a sziklaszilárd alapon, ama vallomás alapján: „Te vagy Krisztus, az élő Istennek egyszülött fia", amely után maradhatnak *problémák*, de *a probléma* meg van oldva. Igy állott ő mindenki előtt, mint aki a tudatlanság vagy féltudás szánalmas gőgjével szembehelyezi az emberi mértékkel mért teljes tudás fenkölt, felmagasztaló alázatosságát; így tehát önönmagából vonta le genialitása a modern ember lelki szükségleteinek azt a bámulatos ismeretét, mely őt egész különösen a század apostolává tette, amint az egyháztörténelem minden lapján találkozunk bizonyos időszakok, bizonyos népek kiszemelt apostolaival, akik a változhatlan örök igazságot annak az időszaknak, annak a népnek érthető nyelven adták elő. Ékesszólása pedig abból a szenvedélyes végcélból fakadt, hogy ami neki benső békét adott, amitől boldogságot részint már nyert, részint az isteni igéretre alapított reménnyel várt, azt mások lelkébe is átöntse, másokat is, minél többeket, annyit, ahányhoz csak hozzáférhetett, részesévé tegyen annak a malasztos lelki életnek, mely az ő természetes adományait misztikus magaslatokra emelte. És valóban csak azokon a magaslatokon időzve, onnan beszélve, érvényesült az ő páratlan ékesszólása; mihelyt a hétköznapra szállott le, p. o. politikai beszédeiben, nem tudta szárnyait kibontani; ezek a tárgyak csak azokon a pontokon hatoltak be lelki mélységeibe és hozták magukkal onnan az emésztő lángnak forróságát, amelyeken összefüggtek a lényét átható nagy igazságokkal, magas ideálokkal. Amikor hazaszeretetről, szociális kérdésekről volt szó, akkor Prohászka világi gyűléseken is megközelítőleg

ugyanaz volt, aki a templomi szószéken; mert a templom szellemét hozta magával a világi pódiumra.

Mint ilyent éreztem én az ő ékesszólását; nem mint művészileg öntudatosan kialakított retorikát — a művészi elem is spontán módon és annál varázslatosabban jutott beszédeibe, mert lelkében lakott. Nem; ezek a beszédek egy emésztő szeretetnek és abból fakadó akarásnak, a lelkek szeretetének, Isten számára való meghódításuk akarásának kifakadásai. De volt bennük még valami, minden egyébnél több és nagyobb jelentőségű: az, amit Prohászka azokból az órákból hozott magával, amelyeket csendes visszavonultságban, az Oltáriszentség előtt Urával, Istenével foglalkozva töltött; ennek a többnek misztériumát senki föl nem ismerheti, föl nem derítheti. Ez titok az Ur és hűséges szolgája közt; csak erejét éreztük mindnyájan, akik átszellemült arcát láttuk, hangjának rezgését hallottuk.

Szavának ékesszólásával pedig legalább is egyenlő hatást gyakorolt életének ékesszólása; annak a mocsoktalan, önzetlen, egyszerű, minden affektáció nélkül aszkétikus, szent papi életnek ékesszólása, amelyet még a rágalom sem próbált valaha kikezdeni és amely évtizedeken át ugyanazt prédikálta, amit az ajkak hirdettek. Valóban az Ur őt kiszemelte egy nagy misszió teljesítésére, evégből természetes adományokkal és természetfölötti malaszttal bőségesen megáldotta; ő pedig, ha az Örök Bíró kérdőre vonja, hogy miként gazdálkodott a reá bízott talentummal, elmondhatja: „Uram, a tíz talentum, melyet nekem átadtál, más tíz talentumot hozott;

íme, a százezrek, akiket feléd irányítottam, hozzád visszahoztam."

Igy áll lelki szemeim előtt szoborszerű egységben és harmóniában a nagy ember, a nagy bölcsész, a költői lélek, a lángszavú szónok, a szentéletű pap, az Isten házának buzgalmától emésztett apostol, lelkek megmentője, vezetője, isteni magasságokba emelője, aki Prohászka Ottokár volt... Fenséges kimúlása méltó befejezése volt fenséges életének; apostoli munkája egyik csúcspontján, Isten házában, a szószéken, a szent tanítás igéinek kiejtése közben némultak el ajkai. Mintha az Ur ezzel még mélyebben akarta volna szivünkbe vésni emlékét, hogy az úgy éljen bennünk, mint az Ige hirdetőjének emléke, hogy mi folytassuk életünkben azt a beszédet, amit ő már be nem fejezhetett.

De ki fogja őt pótolni? Mi még nem látjuk; de ha hiszünk és bízunk, Isten majd gondoskodik róla.

A LEGTÜNDÖKLŐBB CSILLAG.

Irta: *Zichy Gyula gróf*, kalocsai érsek.

Prohászka Ottokárral együtt szentelt püspökké a szent emlékű X. Pius pápa. Azóta elhaltak a pápa, Városy Gyula érsek, ki a Szentséges Atyával együtt végezte a püspöki szentelést, Balás Lajos rozsnyói püspök, ki velem együtt szenteltetett; Mayer Béla szatmári püspök is elhunyt, kinek velünk együtt kellett volna Rómába jönnie. Ha tisztán az emberi élet mulandóságának gondolata ragadná meg lelkemet a székesfehérvári püspök elhunyta alkalmából, ez is elégséges volna lelkem megrendülésére. Ez az érzés azonban a legjelentéktelenebb, mindennapi, megszokott, szívesen látott barátom.

Az én veszteségemnél fájdalmasabb, mert nagyobb a mi veszteségünk, a magyar püspöki karé, amely a boldogultban legtündöklőbb csillagát veszítette el. De ez a fájdalom sem mély, hiszen felemelő érzéssel mentünk a főpásztori ténykedésben, a küzdő egyház harcterén elhunyt, hősi halált halt lelki fővezér koporsójához. Ő sem nézte kétségbeesve életének végét, nyugodtan, derűs lélekkel, a tiszta élet, az Istennel egyesült szív boldogságával várta igazságos Bíráját. Megszívlelte az apostol

fejedelem intését: „Legeltessétek az Istennek rátok bízott nyáját, gondot viselvén ... szabad akaratból ... jó szándékból ... példája lévén a nyájnak szívből. És mikor megjelenend a pásztorok fejedelme, elnyeritek a dicsőség hervadhatlan koszorúját". (Péter I. 5, 2—4.) A mi csillagunk csak eltünt, — egy kevéssé — hogy fényesebben ragyogjon az örök világosság fényességében.

A munkáskérdés megoldásában a XIII. Leó pápa által kiadott „Rerum novarum" kezdetű körlevél utasítása szerint közreműködni képezte életének egyik legfőbb hivatását, Isten adta feladatát. Tudtommal senki nálánál mélyebben nem merült e kérdés tanulmányozásába hazánk területén, senki többet és jobbat nem írt, nem szónokolt e kérdésről. Maga is munkás volt, a Szent Szív vágyai szerint való, aki Krisztus igáját huzta reggeltől estig, ifjuságától utolsó percéig; azt mindig édesnek, könnyünek találta, ha tanulni, ha tanítani, olvasni vagy írni, beszélni, vagy cselekedni kellett. Elég volt már az apostoli munkából is. Letört alatta. „Méltó a munkás az ő bérére." (I. Tim. 5, 18.) Miért irígyelnők tőle? „Én vagyok ... a te igen nagy jutalmad" (Gen. 15, 1.), mondja az Ur. Pihenj már meg „jó és hív szolgám" (Máté 25, 21.) és leroskadt testét szentelve hálás szívvel énekeltük: adj, Uram, örök nyugodalmat neki.

A bölcsen ítélő észnek, a keresztény bölcseletnek fáklyája aludt ki; a hittudományt pótolhatatlan veszteség érte; a hitvédelem csatasorában a legelől küzdő esett el, nem az ellenség golyójától találva, hanem Isten kezétől érintve; a meggyőződés és meggyőzés erejével széles rétegekben, az alsókban és legfelsőkben hittérítő tért meg

szent hite tárgyához, kinek szolgája volt. Elment, de művei nyomtatásban papiron, könyvekben, szívekben, halhatatlan lelkekben élnek és élesztenek, lángolnak és gyujtanak. Ami volt, megmaradt továbbra is, a magyar nép tanító, bölcs mestere, szellemi küzdelmeinek fegyvertára, arzenálja, a más világnézetüek tiszteletének tárgya, a katholikus tanok szépségének, jóságának, igazságának ellenállhatatlanul vonzó alakban fáradhatatlan hirdetője. A szellem nem hal meg, nem halhat meg, mert egyszerű, nincs mire feloszlania, felbomolnia. Prohászka szelleme földi vonatkozásban is él és éltet, míg magyar lakik e hazán. „Nem halok meg, hanem élni fogok és hirdetem az Ur cselekedeteit." (Zsolt. 117, 17.) Kihült testtel, néma szájjal, a sírból is. Csak megváltozott, de nem szünt meg élete, vita mutatur, non tollitur, mondjuk a gyászmisékben. De szép változás ez! De fölséges gyász ez! Nem is gyász, inkább diadal!

Megszünt dobogni e szív, mely szenvedélyesen, hűségesen tudott szeretni szép lelkeket, jóságra törekvő, bűnbánó szíveket, megátalkodott, a megismert igazság ellen tusakodó embereket; mely szánta, segítette a szegényt, érte mindenét oda adta, magát adósságba keverte. Megszünt dobogni, de nem szünt meg élni. Él a jó tetteiben, a hívek hálás megemlékezésében és abban az általa, mint társalapító által atyailag felkarolt és támogatott első magyar intézményben, a Szociális Misszótársulatban, amelyben az ő jó szíve megsokszorozva működik a legtisztább keresztény szeretetnek minden társadalmi baj orvoslására irányuló önzetlen szolgálatában.

Meghalt a pap, él a papi lelke, mely még nagyobb

erővel érvényesül Isten trónja előtt az általa apostoli buzgalommal gondozott hívek javára. Természetfeletti szempontból akármely oldalról nézem a mi veszteségünket, nem tudok elkeseredni. A megnyugvás érzete erősebb; a „Diadalmas Világnézet" szerzője, átélője, hirdetője a halálon is diadalt aratott.

Alázattal kérjük Istent, hogy dicsőítse meg őt, juttassa őt boldogító színe látására s adja ezt mielőbb tudtunkra az Ő irgalmas Gondviselésének megfelelő módon.

PROHÁSZKA, MINT LELKIPÁSZTOR.

Irta: *Mihályfi Ákos dr.*

Az isteni Gondviselésnek vannak kiválasztottjai, akiket különös feladatok megoldására küld az Ur. Természetes, hogy ezen kiválasztottakat elhalmozza a természet és a természetfölötti rend adományaival, de megvárja tőlük azt is, hogy a nekik adott drachmákat bőven kamatoztassák. A lelkipásztorok között is vannak ilyen kiválasztott lelkek, akiket az Ur különleges feladatok megoldására inspirál. Ilyen volt Szent Pál, a nemzetek apostola, ilyen volt Xavéri Szent Ferenc, Szalézi Szent Ferenc, Cláver Szent Péter, ilyen volt X. Pius, ilyen Prohászka Ottokár.

Prohászkát az isteni Gondviselés arra választotta ki, hogy a hitében közömbös magyar intelligenciát fölrázza a vallási indifferentizmus lethargiájából.

Nemcsak érdekes, hanem rendkívül tanulságos is elemezni, hogyan jutott Prohászka küldetésének megismeréséhez, hogyan készült arra s hogyan oldotta meg a missziót, melyet Istentől kapott.

A XIX. század utolsó tizedei úgyszólván egész Európában, főleg pedig hazánkban szomorú tüneteket mutat-

nak a vallásos élet terén. Az egész Európában hosszú időn át uralkodott liberalizmus megérlelte gyümölcseit. A munkások nagy tömegeit a szociáldemokrácia foglalta le, míg az intelligencia legszélesebb rétegeit a vallási indifferentizmus járta át, amelyet az anyagelvi bölcselet igen könnyen a teljes hitetlenség útjára terelt. Nálunk Magyarországon, ahol nem igen bölcselkednek az emberek, a teljes hitetlenség nem vert szélesebb rétegekben gyökeret, leginkább csak a fővárosi tudós világ köreiben, de annál mélyebben szántott az egész országban a vallási indifferentizmus, majdnem olyannyira, hogy a műveltséghez tartozónak vélték a vallásos élet elhanyagolását.

A XIX. század utolsó tizedeiben már odajutottunk, hogy kaputos embereknek derogált templomba járni, csak az asszonyaik mutogatták ott hébe-korban újdivatú kalapjukat és ruhájukat. A husvéti gyónás és áldozás ezen társadalmi osztályban teljesen kiment a szokásból; a legtöbb művelt férfi és asszony akkor gyónt utoljára, mikor házasságra lépett. A vallás dolgai iránt nem érdeklődtek; az Egyház és annak érdekei teljesen közömbösek voltak előttük. A papoknak nem voltak ugyan ellenségeik, sőt velök gyakran jó barátságban is éltek; azonban a nyilvános élet terén elvi kérdésekben sohasem állottak a papság mellé, mert ez már klerikalizmus vagy ultramontanizmus lett volna, amitől pedig majdnem jobban féltek, mint a ragályos betegségtől. Ez annyira áll, hogy művelt katholikus házába kifejezetten katholikus újság nem járt, „ez csak a papoknak való", — volt az általános felfogás. Még az ú. n. egyházpoli-

tikai harcok sem tudták fölrázni az intelligens elemet abból a lethargiából, melybe a liberális éra ringatta. A néppártnak csakis a nemzetiségek és tiszta katholikus vidékeken a parasztság, a föld népe körében voltak hívei, az intelligens osztályból alig egy-ketten támogatták. Még képviselőjelölteket is alig tudtak kapni a mágnásokon és papokon kívül.

Magyarországon tehát a főváros tudós köreiben a hitetlenség, a művelt osztályokban a legnagyobbfokú vallási közömbösség uralkodott a XIX. század utolsó tizedeiben.

És a papság nagyrésze beletörődött ebbe az állapotba, ezt egész természetesnek találta. Itt-ott talán lamentált a szomorú állapotok felett, de nem tett semmit, hogy azokat megváltoztassa. Jóbarátságban élt, úgyszólván mindig együtt volt az urakkal, akik templomba sohasem jártak, szentségekhez nem járultak; vallás- és egyházellenes újságokat olvastak és minden egyházellenes javaslatot megszavaztak.

Ebben az időben végezte el Rómában a Collegium Germanico-Hungaricumban tanulmányait Prohászka Ottokár. Hét évet töltött az örök városban, melynek minden köve, minden emléke óriási hatást gyakorol minden fogékony ifjú szívre. Hét évig tanult a kereszténység legelső főiskoláján bölcseletet és hittudományt ez a világos felfogással, bámulatos elmeéllel, ragyogó képzelő- és emlékező-tehetséggel megáldott fiatal pap, aki telve volt tűzzel, lelkesedéssel, munkakedvvel, akaraterővel és alkotásvággyal. Hazajött az esztergomi szemináriumba spirituálisnak. De ez a nagytehetségű és nagyenergiájú

fiatal pap a szeminárium falai között látta és mintegy ránehezedő ólomsúlyt érezte azt a nagy lethargiát, mely a magyar katholikus intelligenciát fojtogatta. És talán már itt a spirituális szobájában megvillant lelke előtt, hogy reá vár a nagy küldetés: az alvó magyar katholikus intelligenciát fölrázni a közömbösség lethargiájából. Talán, ha még nem is öntudatosan, az öntudat alatt érezte jövendő nagy hivatását, mert mind jobban és jobban készült rá. A spirituális csendes, világtól észre nem vett munkássága mellett ráveti magát a hírlapírásra. Az Esztergom és Vidékét szerkeszti, hétről-hétre írja benne gyújtó vezércikkeit, melyekben a katholikusok tömörülésének, a katholikus öntudat kijegecesedésének lángoló apostola. Szerkeszti az Uj Magyar Siont is, melyben szebbnél-szebb tudományos cikkeiben theologiai tudását a nagyközönségnek tárja fel s már ezen cikkekben lerakja az alapokat a Diadalmas Világnézethez. Ez a kettős szerkesztőség, a politikai lap és a tudományos folyóirat szerkesztősége hathatósan hozzájárultak stílusának csiszolásához. De nem elégedett meg csak az írással, a megalakult kath. néppártnak egyik legbuzgóbb és legkitartóbb harcosa lett. Még attól sem riadt vissza, hogy föllépjen képviselőnek. A vágsellyei választás, ahol több mint ezer tótajkú választóját nem engedték leszavazni, föltárta mélyen impresszionista lelke előtt a magyar liberalizmus teljes jellemtelenségét.

Minden szabad idejét leginkább a modern írók, bölcselők és költők olvasására fordítja, amiben nagy segítségére van kiváló nyelvismerete. Egyaránt olvas német, francia, olasz és szláv nyelveken. Nincs a modern szel-

lemi irányzatoknak egyetlenegy számottevő képviselője, akinek műveit ne olvasta volna. Schoppenhauer, Nietsche, Ruskin, Emerson, Ibsen, Strindberg, Comte Ágoston, Bergson, James, Eucken műveit tanulmányozta. Nagy emlékező tehetsége megőrzött, amit olvasott; költői érzéke kellően tudta értékelni az olvasott gondolatok szépségét, mélységes filozófiai és theologiai tudása azonnal kiválasztotta mindenütt az igaz gyöngyöt, a nemes fémet a hamistól.

Míg ily módon hatalmas arzenált gyüjtött szellemi kincsekből, másrészt megismerte a modern ember szellemét, gondolkozásmódját, ízlését, hajlamait, szenvedéseit és sóvárgásait, szenvedélyeit és indulatait, eszményeit és életcéljait, de egyszersmind megtanulta a modern művelt ember ideologiáját és terminologiáját is.

Ezen tanulmányai közben mindjobban kezdi magában érezni — talán még mindig csak a tudat alatt — a reá váró hivatást. A magyar intelligencia apostolává kell lennie. Apostoli működésének célja az intelligencia megnyerése Krisztus számára.

Nehéz dolog; de ha küldetése van és érzi, hogy van, ad hozzá az Isten erőt és kegyelmet. Hozzá fog tehát. Még pedig céltudatosan, rendszeresen. Az ő világos értelme azonnal átlátja, hogy hazánkban Budapest az értelmiség középpontja: innét indul ki és ide fut össze minden, ami a magyar intelligenciát élteti, táplálja, irányítja. Mindenek előtt tehát a budapesti intelligenciát, azt, amely hivatva van az ország sorsát intézni, kell felrázni a tespedésből, megnyerni a katholicizmusnak. Nehéz dolog ez nagyon. Már többen próbálkoztak is, de

sok sikert nem értek el. Budapesten letelepedtek a jezsuiták. Nagy buzgósággal prédikálnak, gyóntatnak, kongregációkat alapítanak, lelkigyakorlatokat vezetnek. Van is már szépen közönségük. Különösen a nők. Az intelligens férfiakból egy kis csoport; tanáremberek, akiket a lángbuzgalmú báró Barkóczy Sándor megnyert a kongregáció számára. De a nagy Budapest mindezt észre sem veszi. Budapest intelligenciája mindettől távol áll. Prohászka ezt a közönséget akarja megnyerni. A képviselőket, az orvosokat, a tudósokat, az írókat, a művészeket, a magas bíróságok tagjait, a technikusokat és elsősorban a jövő nemzedékét, az egyetemi hallgatókat.

Esztergomból mind gyakrabban fölrándul Budapestre prédikálni és különböző egyesületekben előadásokat tartani. Majd konferencia-beszédeket hirdet az egyetemi templomban csak férfiak, csak egyetemi hallgatók számára. Mikor Budapestre kerül egyetemi kathedrára, még gyakrabban lép a szószékre, de a székesfehérvári püspökség sem szakítja őt el Budapesttől. Sőt úgy tűnik fel, hogy mint székesfehérvári püspök is főhivatásának tekinti a budapesti intelligencia lelki gondozását. Beszédei elütnek minden sablónos prédikációtól. Annyira eredetiek, annyira telve vannak újdonsággal, de szépséggel is, hogy már ezért is csupa kíváncsiságból vagy csak eszthétikai gyönyörködés céljából meghallgatják olyanok is, akik eddig sohasem jártak templomba, sohasem hallgattak szentbeszédeket. Beszédeiben ragyog gazdag fantáziája, nagy olvasottsága, viszont beszédei a modern művelt emberek lelkéhez férkőznek, mert saját ideologiájukat és terminologiájukat ismerik fel bennök, saját

érzéseiket, lelki szenvedéseiket hallják Prohászka tüneményes beszédeiben megszólalni.

Ezek a beszédek kezdetben nagyon általános keretekben mozogtak. Inkább bölcselkedések voltak, mint prédikációk. De Prohászka is úgy járt el, mint Szent Pál mondotta: a gyermeknek tejet kell adni, nem ételt . . . az ő közönségének még nem valók voltak a dogmák, a hittitkok, a szentségek — hanem az Isten létét, a lélek halhatatlanságát, az Isten teremtői hatalmát, az ember függését Istentől, az isteni Gondviselés létezését kellett ezek elé az alvó, sőt már hitetlen lelke elé tárni.

Talán itt-ott ezen a nehéz úton Prohászka sem találta meg mindig a kellő hangot, a kellő kifejezést. Ez nem is csoda. Ez a legnehezebb probléma a világon: A modern filozofiával, eszthétikával, költészettel telített lelkeket az evangélium ösvényeire vezetni. Hányan kísérelték ezt meg! És hánynak nem sikerült, sőt hányan maguk is elbuktak. Maga a modernizmus is tulajdonképen ezen probléma megoldásának egy gyászos kísérlete. Tyrell és Wittich is a modern emberhez akarták közelebb hozni a kinyilatkoztatást, de oly módon, amely őket is örvénybe vitte. Mondom, Prohászka is kezdetben itt-ott megsiklott, de nem bukott el, — ettől megóvta őt mélységes hite, mélységes Krisztus-szeretete, amelyből missziójáť merítette. Benne nem volt semmi kevélység, őt nem sértette meg az Egyház cenzurája sem; mindent csak eszköznek tekintett arra, hogy misszióját teljesítse. Nem önmagát kereste, sem az emberek dicséretét, hanem Krisztust és Krisztus számára a lelkeket. A lelkek megmentése volt egyedüli célja minden prédikálásának,

szónoklatának, írásának, minden apostoli működésének. Ezért a célért feláldozott mindent: ragyogó tehetségét, erőtől duzzadó egészségét, minden idejét, minden ambicióját . . . Csak az ilyen lélek volt képes leküzdeni azokat a nehézségeket, melyek útjába állottak, és viszont csak az ilyen lélek tudott hatást gyakorolni a modern önző, kevély, csak önmagukat, csak önérdekeiket hajhászó emberekre.

De nem maradt Prohászka mindig a bölcselkedésnél, a praeambula fidei-nél. Mikor már észrevette, hogy megtörte a jeget, hogy fölszántotta a kemény talajt, nem fukarkodott az evangélium magjával. És itt különösen ki kell emelnem, hogy az ő beszédeinek középpontja maga az Üdvözítő Krisztus volt. Amint az ő szíve is Krisztus szeretetével volt telve s tulajdonképen Krisztus szeretete inspirálta őt az apostoli munkára: úgy prédikációinak is Krisztus volt a főtárgya, aki egyedül képes a modern embernek is minden szenvedését enyhíteni, minden vágyát betölteni; akinél egyedül találhatunk igaz örömet, vigaszt, megnyugvást, békét, boldogságot . . .

Azonban Prohászka, a magyar intelligencia apostoli lelkipásztora nem elégedett meg az igehirdetéssel. Ez az első az evangéliumi magvetés; de az elvetett magot öntözni is kell és a kikelt csemetét ápolni is kell, hogy fejlődhessék. A lelkipásztori működésben is a prédikáció a kezdet, ennek folytatása az egyes lelkek vezetése, gyóntatás és különleges megbeszélések, intelmek és tanácsok révén. És a lelkipásztorkodás ezen részében talán még nagyobb művész volt Prohászka, mint a szónoklatban.

Akik hallgatták igéit, azoknak a legtöbbje vágyat érzett arra, hogy ezzel az apostoli lelkű férfiúval négyszem között is beszélhessen, hogy kitárhassa előtte lelkét, felfödhesse előtte kétségeit, vágyait, lelki szenvedéseit. És Prohászka nemcsak tanár, hanem püspök korában is mindenkinek alkalmat nyujtott arra, hogy vele beszélhessen, alkalmat nyujtott sokszor a fizikai végkimerülésig. Mert Prohászka püspök egymaga több lelket vezetett és irányított, mint egész kolostorok papsága. És akiknek nem volt alkalmuk őt személyesen fölkeresni, levélben fordultak hozzá. S ő felelt mindegyiknek époly részletességgel, aminővel a személyesen hozzáfordulókat látta el tanáccsal, vigasztalással, bátorítással.

Sajnos, lelkipásztori működésének ezen része annyira a lelkiismeret legbensőbb körébe vág, hogy erről sok adatot nem hozhatunk fel; még az ily irányú levelezései sem juthatnak a nyilvánosság elé. Viszont azonban vannak egyes jelenségek, amelyekből megállapíthatjuk azt a rendkívüli nagy hatást, melyet Prohászka mint lelkivezér és gyóntató a hozzá fordulókra gyakorolt. Alig van a budapesti kath. társadalomban előkelő személyiség, aki Prohászkától lelkiügyben ne kért volna tanácsot; alig van a lelki életben hajótörést szenvedett, aki ne fordult volna hozzá segítségért; alig van a hitetlenségből, a közönyösségből megtérő, akinek ne Prohászka adta volna meg az első lökést a fölkelésre, a megtérésre. Sajátságosan vonzó, apostoli szelídséggel és türelemmel hallgatta végig minden egyes ember apró-cseprő baját, töprengését, — és mindenkinek tudott mondani egy bátorító, fölemelő, megvigasztaló szót; senki sem ment el

tőle remény, vigasz, bizalom nélkül. Voltak sokan, akiknek a baját nem tudta orvosolni — akik a felbonthatatlan házasság körül vétkeztek — de ezeknek a lelkébe is tudott vigaszt és reményt csepegtetni.

Rendkívül sokan gyóntak nála, de még többen keresték őt fel a gyóntatószéken kívül, hogy tőle tanácsot kérjenek az élet nehéz problémáiban és küzdelmeiben. Nemcsak katholikusok, másvallásúak is.

És ha kérdezzük, mi vonzotta az intelligens embereket annyira Prohászkához? Mindenesetre az ő ragyogó ékesszólása is, nagy műveltsége, nagy olvasottsága is. De főleg a napjainkban annyira ritka nagy önzetlensége és minden áldozatra kész nagy szeretete a lelkek iránt.

Nekem már külföldön nagyon imponált, mikor a svájci St. Gallen vagy a porosz Limburg székesegyházában egy-egy gyóntatószék felett ezt a felírást láttam: Der Hochwürdigste Bischof, — s még jobban imponált, mikor arról értesültem, hogy mindkét megyéspüspök minden szombaton délután öt órától késő estig a gyóntatószékben található.

Hát hogyne imponált volna a magyar intelligens közönségnek, hogy egy ragyogó tehetségű, világhírű szónok és író, aki egyszersmind megyéspüspök, Budapesten megyéjén kívül tisztán apostoli lelkesedésből minden hozzáforduló léleknek szolgálatára áll, konferenciát tart vele, tanácsot, vigaszt ad neki, meggyóntatja, ha kell, levelez vele. Ez az önzetlen apostoli buzgóság, amelyet a Krisztus mélységes szeretete szított lelkében, tette Prohászkát annyira népszerűvé, az ő lelkipásztori működését annyira áldásossá.

Mert Prohászka lelkipásztori működése valóban áldásos, eredményes volt. A küldetést, a missziót, melyet a Gondviselés reá bizott, befejezte. Az alvó katholikus intelligenciát lethargiájából fölébresztette. A közönyösség jegét megtörte. Ma már nem ritkaság, hogy tudós férfiak, akadémikusok, tanárok, művészek, orvosok, technikusok, egyetemi hallgatók templomba járnak, imádkoznak, gyónnak, áldoznak. Ma már nem ritkaság a művelt körökben egy-egy katholikus folyóirat, sőt elmélkedési könyv sem. Ma már klinikákon, egyetemeken, műtermekben is találunk lelkes apostolokat, apologétákat, akik megvédik a katholikus hitelveket minden támadással szemben. Ma már a forumon nem megy ritkaság számba, hogy kiváló politikusok, államférfiak, magas állású bírák és tisztviselők nyiltan katholikusoknak vallják magukat.

Ez Prohászka lelkipásztori működésének az eredménye. Nem azt mondom, hogy mindezt Prohászka egymaga hozta létre, — de igenis állítom, hogy a fölébresztés nagy munkáját ő kezdte meg s az ő tüneményes apostoli munkássága föllelkesítette a fiatal papságot is, hogy melléje álljon s az ő nyomdokain haladjon.

A nagy apostol, befejezve küldetését, az egyetemi templom szószékén, ahonnét kezdte Budapest intelligens közönségének megtérítését, roskadt össze. — Tanítványai mindent el fognak követni, hogy lelkipásztori munkájának hatása maradandó legyen.

PROHÁSZKA OTTOKÁR EMLÉKEZETE.

Irta: *Mailáth Gusztáv Károly gróf*, erdélyi püspök.

Prohászka Ottokárt 44 évre terjedő ismeretségünk alatt nagyon sokszor láttam imádkozni: ilyenkor nemcsak hittem, hanem éreztem is, hogy az *Isten* közel van. Ezen hosszú idő alatt — mikor körülöttünk minden változik — ő mindig egyforma maradt: ez erősítette bennem az *emberbe* vetett hitemet. Soha sem láttam őt szomorúnak és kislelkűnek: ezzel mutatott reá a tiszta, kegyelmi életnek nagy értékére. S midőn a gyermekek között, gyermekké tudott lenni: hálát adtam Istennek ennek a kiváltságos léleknek nagy alázatosságáért.

Legyen emléke áldott, s buzdítson sokakat szép életének követésére.

PROHÁSZKA OTTOKÁR, A PAP ÉS AZ APOSTOL.

Irta: *Schütz Antal dr.*

Prohászka, a pap. — Ha lelkünk tekintetével seregszemlét tartunk azon a dicső seregen, amely a katholikus papság kiváló képviselőiből toborzódott a századokon keresztül, gondolom, 3—4 típus emelkedik ki. Az *egyházatyák* korában Vazulok, Atanázok, Gergelyek, — papok, akik püspökök és apostolok, néhányan óriások módjára kiemelkedők, akiknek fénye minden egyebet elhomályosít. A *középkori* pap eszményére az uralkodó vonást az akkori szerzetesség vési rá; tiszta típusai a kolduló szerzetek papjai.

A harmadik típus a *trienti zsinat* korának papja két kiadásban. Néri Szent Fülöpök, Kalaz. Szent Józsefek, Lellisi Kamillok, akik rendkívül tág működési téren apostolkodnak, rendesen igen nagy tudománnyal és szerzetes együttélésben iparkodnak érvényesíteni a középkori kontemplativ, misztikus lelkű, szigorú aszkézisben élő szerzetespap eszményét is. Egy másik csoport: Borromeo Szent Károly, Frederico Borromeo, Szal. Szent Ferenc; ezek éppen csak a püspöknek mozzanatát adják az elő-

zőhöz. A *plébános* ideális típusa lassan alakul ki a történelem folyamán s az arsi pap fölséges alakjában nyer tiszta kifejezést.

Nem nagyítok, ha azt mondom, hogy Prohászka, a pap, az ő papi jellegét és jellemét mindezekből a vonásokból szövi egybe.

A pap minden esetre első sorban *hiereus*, vagyis a szent titkok őre, közvetítője. Azonban Prohászkában itt Magyarországon hosszú idő után először erőteljesen, határozott arcéllel jelenik meg a papban az aszketikai vonás, amely nem szerzetesi keretek mögé húzódik, nem remeteségben, hanem a világban, lelkipásztorságban fejti ki tartalmát. Néhány vonását lehetetlen elhallgatnom. Az aszketikai oldalról: Prohászka eltörölhetetlen érdeme a celibátus ügyében való jellemes állásfoglalása. Fülünkben van még szavának visszhangja, amint annak idején a Magyar Sionban ismételten diadalmasan kivonult olyanok ellen, akik még egy szomorú liberális hagyomány következményeképen úgy intézték el ezt a mélyen a katholikum elevenjébe vágó kérdést és gyakorlati nehézségeit: si non caste, caute!

A *szegénység, igénytelenség* — ez is egyik „új" tanítása volt — nemcsak kolduló barátoknak való, hanem a lelkipásztorságban élő papnak is nemcsak lehetséges, hanem ellenállhatatlan toborzó erőt ád. Ezer apró adat él erről az ő Legenda aureajában, szinte az útfelekről szedegeti föl az ember. Minap néhány percre találkoztam egy éltes úrral Esztergomban; mindjárt a második szava: mikor Prohászka spirituális volt, két pár rossz csizmát kért el tőle s nyomban személyesen vitte a Szent Vince-

Egyesületbe. Rengeteg szegény Esztergomban, Fehérvárott, Pesten, az országban belőle élt; és ő püspök létére is szegény maradt, szegényebb, mint távolállók sejtették.

Papi jellemében az aszketikai mozzanathoz hozzáadta a *kontemplativ* mozzanatot. Nem véletlen és külsőséges dolog, hogy Magyarországon a szemináriumokban szinte ő honosította meg ujra a rendszeres elmélkedéseket. Tollal, szóval, szervezkedéssel fáradott, az összes szemináriumok spirituálisait összegyűjtötte, hogy megtanácskozzák a növendékpapság és fiatal papság kontemplativ irányban való lelki emelésére mit lehet tenni. És ma az ő Elmélkedésein elmélkedik mind, aki itten egyáltalán elmélkedik.

Az égő csipkebokor nemcsak Mózest döbbentette meg: hogy ég és el nem ég. A fizikusokat is megdöbbentette, hogy a rádiumnak jó egynéhány fokkal magasabb a hője, mint a környezeté! Törték a fejüket: honnan, mikor ez lehetetlen a fizika ismert törvényei szerint. Kitünt, hogy az atomok belső bomlása okozza azt a hőtöbbletet.

A lelki életnek ebben a hideg világban intenzivebb hőfokot, áldozatosabb meleget csak a kontemplatív mozzanat, a természetfölötti valóságokkal való eleven, mély kapcsolat ad. S Prohászka életpályájának ez imponáló, fölemelő, argumentum jellegű jelensége, hogy nemcsak a fiatalkori buzgóság, a pristinus zelus tartotta azt a magas hőfokot, hanem a látni akarónak nem volt nehéz megállapítani, hogy folyton nőtt; amikor nekünk a haladó életkorral egyre inkább lelki pudvásodástól kell tartani, az ő lelke egyre jobban átizzott Krisztus hevétől. Hattyudala, úgyszólván a sírból való üzenete az Élő vi-

zek forrása, érettebb, melegebb, lelkibb mindennél, amit eddig írt; ez nem írva van, hanem élve.

Abba a papi jellembe, amely a hieratikus jellegbe az aszketikai és kontemplativ vonást ásta belé, az ő kivételes egyénisége külön stílt vitt bele és főként ezáltal tette papi lelkét nevelő lélekké. Hallottuk: őt egyszer misézni látni, egy lelkigyakorlattal ért föl. Aki tanuja volt miséjének, hálaadásának, kénytelen ezt fenntartás nélkül aláírni. Szerette idézni Szent Teréziának mondását: Kész vagyok meghalni egy rubrikáért; ő, a stílusnak, a stílusérzéknek és alakító erőnek páratlan művésze, ehhez fölséges kommentárt adott hieratikus tevékenységében. Egyebekben is! A papi ruhát, a papi állást mennyire megbecsülte! Mikor már országszerte ünnepelt ember volt, bárhol megfordult, első látogatása a helység plébánosának szólt; igénytelenségével, természetszerű közvetlen tiszteletnyilvánításával hódolt ő, a püspök, az illető helység ordináriusa előtt.

Egyéni vonása és a mi számunkra eléggé nem hangsúlyozható, hogy ez a szigoruan vallásos, ez a következetesen természetfölötti élet Prohászkánál a *természeti alapokat* nemcsak hogy nem távolította el, hanem programmszerüen gondozta és becsülte. Papnevelésünkben, önnevelésünkben nagy veszedelmünk, hogy a tetőt építjük, egekben járunk és felbukunk a sima földön; nála ennek semmi nyoma. Az ő hasonlata: A nagy dómok a sziklán úgy emelkednek, hogy szinte belőle nőnek ki. Az ő papi jelleme is egészen átdolgozott természeti jellemből nőtt ki. Nem hiába adott annyi figyelmeztetést, hogy a jellemét ne engedje elrontani az ember, nem hiába

hordotta ajkain: Nicht Karriere, sondern Charaktere! A stréber papról olyan lapokat írt, amelyeket állandóan lelki olvasmányként kellene magunkkal hordanunk.

Nem véletlen, hanem az ő egészséges, harmonikus egyéniségének legmélyéből fakad, hogy ugyanakkor, mikor Esztergomban meghonosította gyökeres reformjait, gondoskodott arról is, hogy a kispapok reggelit kapjanak, fűtött oratóriumban elmélkedhessenek, ne kelljen egy nap 3—4 misét is végighallgatniok.

Nem vesztette el ez a magasban szárnyaló sas a föld iránti érzékét, nem felejtette, hogy emberekkel van dolga. *Ember tudott lenni.*

Ugyancsak nem volt megalkuvó; de volt érzéke az érett papi lélekkel megférő humor és komikum iránt és hálás volt, ha ilyen irányban indításokat kapott. Tudta, hogy a komoly, lelki életnek jó levegője a sokratesi „Noli prohibere musicam" et — tette hozzá: — gymnasticam. Ebben benne van a papi önnevelés programmjának jó része. Et gymnasticam! — A Rembrandt-deutscher-nek, Langbehn-nek, a híres konvertitának rólunk, papokról van egy nem éppen kellemes, de megszívlelendő kritikája. Különös, — úgymond — hogy a papot németül Geistlichernek nevezik és akárhány úgy fest, hogy inkább Leiblichernek kellene nevezni és felkiált: Wo ist da die Manneszucht? Ezt Prohászka rég látta és levonta konzekvenciáját. Fájdalom, a Noli prohibere musicamot mégsem valósította meg eléggé. Itt már a szent vetett gáncsot a bölcsnek, ő a *μονσα*-t, a szükséges pihenést nem adta meg magának és ez volt egyik oka, amiért oly korán kellett elvesztenünk.

Ezekkel a vonásokkal, amelyek az ő hatalmas, eredeti egyéniségének kohójában egészen külön zománc tüzében szikráztak, a magyar papság számára az ő földjéből, a magyar földből kinőtt ideált állított föl. Kétségtelen, hogy indításai a Germanicumból jönnek; de az is bizonyos, hogy Quidquid recipitur, recipitur per modum recipientis. Nem mindenkiből lett Prohászka, aki Germanicumot járt!

Prohászka, az apostol. — Ez a pap *apostol.* Az apostolt jellemzi, hogy *küldetése* van, akárcsak a papnak: Nemo sibi sumit honorem, sed qui vocatur a Deo tamquam Aaron. Az apostol föladata egy letéteményt őrizni és tovább adni, megbízást teljesíteni. Nos, Prohászka ezt a letéteményt hűségesen őrizte, forgatta, a megbízást teljesítette. A letétemény a teljes katholikum volt. Ő az ő hatalmas, ritka tehetsége számára nem tartotta szűknek ezt a Macedóniát, akár az összegyházat, akár a magyar részeken vitézkedő Egyházat vesszük, mint ahogy a tiszteletre méltó F. Förster; vagy pedig bizonyos vonásokban idegenszerűnek, mint a különben vele sokban rokon, konvertita Newman. Prohászka Ottokár *belegyökerezett a katholikumnak földjébe* és onnét szívta lelkének minden rostja a táplálékot. Nagy értetlenség és éppen nem dicséretes lelkület, ha valaki akkor, mikor ő, mint az Uristentől küldött Dávid, úgyszólván egymaga szembeszállt a pogány Góliátokkal és küzdött életre-halálra, vívó-kódexszel a kezében állott és ráolvassa, hogy diadalmas csatáit nem mindenben vívja lege artis.

Aki apostol, nemcsak küldve van, hanem küldve van

megtérítés végett a megtérítendőkhöz. Az apostoli küldetést jellemzi és Prohászka a szó legteljesebb értelmében teljesítette, hogy nincs korlátja: *omnibus debitor factus sum.* Prohászka személyes ügyének tekintette a Krisztusra ráéhezettek ügyét. Nap-nap mellett új adatokat hallani erről: betegeket látogatott, kikre senkinek nem volt gondja, elkeseredett szegényeket csakúgy, mint Krisztusnak megnyiladozó főurakat. Akárhol akadt egy beteg, aki nem akarta magát elláttatni a végső szentségekkel (többnyire a régi liberális korból való urak), fölkereste és nem jött meg eredmény nélkül. Omnibus debitor factus — úgy érezte, hogy ezeknek különösen adósa. De a legegyügyübb parasztasszonnyal sem átallott foglalkozni. Nem volt nyugta, míg gyökeresen nem segített azokon, akik hozzákerültek, mint az irgalmas szamaritánus tette.

Természetes, hogy *küldetést érzett a nemzethez.* Tudjuk, hogy az utolsó 25 évben nem volt itt mozgalom és irány, mely meg ne érezte volna kezét, szívét, szavát és eszét. Vívódott ő benne a magyar lélek a jövőre való törekvéseiben, vívódott az Egyháznak a lelke is. Ő programmként vallotta, mindent lefoglalni az Ur Krisztus számára, az Isten országának számára. Semmi oly távol nem állott a lelkétől, mint a ghettó-katholicizmus, vagyis a katholikusoknak társadalmi, politikai és kultúrai izolálódása. Az ő eszménye a hódító, diadalmas világnézet, mely arra van hivatva, hogy lépésről-lépésre rávésse az Ur Krisztus képét minden irányra, mozgalomra, korra, közületre. Itt tűnik ki, mennyire igazi püspök ő. Az Egyháznak ideája szerint ugyanis a püspöknek épp az a hi-

vatása, hogy a közösséget, nemzetet, országot, az összemberiséget külső mozzanataiban is az Ur Krisztus képére formálja.

Ha ő belement olyan mozgalmakba, amelyektől a mieink általában idegenkedtek, az apostoli lélek vitte bele. Az apostolt jellemzi, hogy közvetlenül belekapcsolja a maga tevékenységét a mindenkori történeti fázisba; mert előre akarja lendíteni; hisz a jövő városmányosa ő. Minden apostolkodásnak korszerünek kell lenni. Prohászka korszerű volt. Mindjárt kezdetben föltünt, hogy említ neveket, irányokat, melyeket a hallgatók alig vagy csak névről ismertek. Utóbb tünt ki, hogy évtizedekkel előre biztosan prognosztizálta a szellemi mozgalmakat; s a nemzeti mozgalmak terén is biztosan megérezte azokat az erőket, melyekből a jövő alakul.

Mint apostol, nem a fejek fölött beszélt, hanem a szívekbe kapcsolódott. Ez hozta őt eleven kapcsolatba a tudománnyal. Nem volt tudós a szó közönséges értelmében; nem is az akart lenni. De mert apostol volt, tudta, hogy milyen hatalmas kulcs a szívekhez; és zsenijének biztos fogásával, csodálatos memóriájával bőven merített a medencéjéből. Ebben is természetesen lépést tartott a korával. Kezdetben a természettudományokat fogta a theológia szekere elé: Isten és világ, ég és föld, theológia és geológia ... Majd a kultúrtudományokat szólaltatta meg. Ekkor hangzott föl ajkán H. St. Chamberlain neve; a Diadalmas világnézet, Kultúra és terror ennek a szakasznak legkimagaslóbb irodalmi emlékei. Életének utolsó szakában különös szeretettel a történelemhez fordult, amelynek szellemét Rómából hozta magával. Ennek fel-

séges hírnöke lett végig töretlen szellemének egyik utolsó sugara: „A Pilis hegyén".

Ebben a finoman nüanszirozott korszerűségben kell keresni az okát, hogy távoli szemlélők az ő *változásairól* beszéltek. Az ő változásait legjobban egy hasonlattal lehet méltatni. Aki ismeri a balatoni vitorlázás technikáját, tudja, hogy ha ugyanabban az irányban meg akarom tartani a vitorlást, folyton igazgatnom kell hol a kormányt, hol a vitorlákat a hullámverésnek és a széljárásnak legfinomabb ingadozásai szerint. Rá lehet fogni a vitorlázóra, hogy folyton változtatja a kormányt, de maga a vitorlás nyílegyenesen megy előre. Prohászka „változásai" annak a finom szenzóriumnak reagálásai, mely megvesztegethetetlenül szolgálja az egy örök célt, de „hű a haladékony időhöz", a mindenkori szükségleteknek legmegfelelőbb, leghatékonyabb módon.

Az apostoli módszerhez hozzátartozik a nagy megértés és szeretet. Aki lelkeket akar nyerni az Ur Jézus Krisztusnak, annak nem szabad kifogyni az emberek megbecsüléséből és szeretéséből. Prohászka igazán nem oltott ki egyetlen még oly kicsiny szikrát sem, nem taposott és nem tört le egyetlen még oly gyönge csirácskát sem, hanem addig sugárzott rá biztatást, jóindulatot, amíg erőre kapott. Itt-ott ezért gáncs érte. Régen a nagy szentek megtették, — a mi korunk ízlése megütközik rajta — hogy évszám nem vetették le ruhájukat, övüket s ott mindenféle féreg vert tanyát. A szenteket ma is jellemzi, hogy az apostoli ruhát nem vetik le és eltűrik, hogy mindenféle légy, bogár, féreg ott nyüzsögjön; mert gondolják, hogy akárhány ilyen bogárból, légyből talán

még az Uristennek egy szerény küldöttje lehet. Mi szűkös pedagógiai szempontok szerint járunk el; s nem vagyunk följogosítva, hogy ezeket a szenteknek, a nagyoknak különleges mértékével azonosítsuk.

Prohászka ezt az ő apostoli tevékenységét is egyéniségének egészen különleges zománcával vonta be és így fogyhatatlan toborzó erőt adott neki erről az oldalról is. Mint minden lángelmét, őt is egészen sajátos alakítóerő jellemzi, mely nem egyszerüen a szónak ereje. Fölösleges itt arról beszélni, hogy mit köszönhet Prohászkának a magyar szó általában, mit a papi szó és ennek következtében a mi tanításunk; mennyire ő belőle beszélünk mindnyájan. Egyetemesebben kell méltatni az ő alakító tehetségét: mint életstílt. Hiszen szájról-szájra járnak bizonyos mondásai, melyekkel a legkülönfélébb helyzetben eltalálta a legcsattanóbb megoldást. „Náthás katholicizmus", „a magyar katholicizmus alvó pimasz, melyet az ellenkezés nyakon ver"; „a katholikus autonómia paragrafusokkal átkötött koldustarisznya", stb., stb. egy-kettőre jelszavakká váltak és szellemet vittek a mozgalmakba. De nemcsak ezekről van szó; hanem arról is, miképp intézett el helyzeteket: hogyan foglalta el püspöki székét; hogyan kezelte a plébánosának örök mécsesét; a kommunizmus alatt hogyan intézte el a nyakára ülő „elvtársakat", stb., stb. Mindezekben sokkal inkább bizonyult pedagógusnak, mint az ember ilyen rendkívüli egyéniségeknél gondolná!

Prohászka emlékezetét üljük. De én nem szívesen beszélek itt *emlékről*. Ez kissé múzeumszagú. A katholikum nem múzeumok számára dolgozik, hanem életet akar. Ha

még a profán emlékezés is egy nagyság előtt azt mondja: „Nem hal meg az, ki milliókra költi dús élte kincsét" . . . mennyivel inkább kell a mi püspökünkre mondani: nem halt meg, ki milliókra költötte annak a dús életnek kincsét. Utánzata ő annak az egyetlen élő emléknek, melyet az Eucharisztiában az Ur Jézus alapított.

Nagy Károly császárról van egy legenda, melyet leír Geibel: Minden esztendőben, egy langyos májusi éjszakán, kikel sírjából, vállán királyi palástja, fején koronája és megy a Rajna partján végig; ott nyilnak a virágok, illatoznak a szőlők. És ő végigáldja a szőlőket, a hold aranyhídján Rüdesheimnél át a jobb partra; és a nagy császár áldása adja azt a nemes zamatot és erőt a rajnai borba. Költői gondolat — Prohászkánál valóság! Ő még utoljára is a pilisi hegyek jámbor barátait elevenítette föl varázsvesszejével, föltámasztotta és benépesítette nekünk a régi geológiai és történeti korszakokat. És most ő maga jár szerte a magyar téreken.

Ahová fordulunk, szószékeinken, templomainkban, üléstermeinkben elénk tünik *fejedelmi alakja* (ráillik Shakspere jellemzése: Ever inch a king — minden hüvelyknyi fejedelmi volt rajta!): a szellemi méltóság palástja a vállán, a géniusz sugárzása homlokán, sajátságos bíztató sugárzás, mely egész alakját elönti; és az az örökkévalóságba néző szem, az Uristen felé orientálódó arc, az a hű kéz, az a hallgatagon is oly beszédes ajk folyton adja, ontja áldását, mint ama péntek este az egyetemi templom szószékéről . . .

Nem szabad az értékekből semminek sem elveszni! Adjunk hálát a Gondviselésnek, hogy körünkből és szemünk

láttára ilyen nagy és szent papot támasztott, elkél a magyar papságnak ez az eszmény! Gyüjtsük kincseit, gyüjtsük — csodáit.

IV. Orbán pápa azt mondta Aquinói Szent Tamásról: Quot articulos scripsit, tot miracula edidit. Mintha azt mondta volna: Mit kerestek itten sok csodát? Hisz ahány articulust írt, annyi csodát tett! Prohászkánál nem túlzás, ha azt mondjuk ebben az értelemben: ahány beszédet mondott, ahány jellegzetes szállóige kelt ajkáról útra, ahány fenomális, stílusos megoldást talált, annyi csodát művelt. Aki rendelkezik ilyen értékekkel avagy tud róluk, ne adja feledésnek vagy elkallódásnak; juttassa hozzám. Prohászka emléke élet és ebből az életből nekünk és a következő nemzedékeknek bőven kell merítenünk.

KRISZTUS DALNOKA ELZENGTE MINDEN ÉNEKÉT...

Irta: *Glattfelder Gyula dr.*, csanádi püspök.

— *Krisztus dalnoka elzengte minden énekét* s tele merítette szent örömmel az ő népének lelkét.

— S amikor ütött az óra, amelyen ajkát hattyudalra kellett nyitnia, akkor rázendített a *Dies irae* fölséges dallamára. És amint a sas napba néz, az örökkévalóság ihletett hírnöke a végtelenbe merítette lelkét. Kopogott a nagy kapun: *Elevamini portae aeternales.* Tárjátok ki szárnyaitokat örök kapuk. És fellebbentette elragadtatott hallgatói előtt a túlvilág titkos fátyolát. És szólt az örökélet örömeiről, ahogy csak az ő költői lelke tudott szólni és festette a kárhozat borzalmait, ahogy csak dantei képzelete volt képes azt festeni. De hogy necsak szó és légbevesző dal legyen az, ami hallgatóit az örök szférák felé emeli, elindult ő maga is megmutatni, hogy kell az örökkévalóságról nemcsak szólni, hanem abba bevonulni. Megmutatta az álmélkodó világnak, hogy az örök kapun diadalének közt vonulnak át a választottak s bár az ő ravatala körül is megcsendült a zokogó ének: *Circumdederunt me gemitus mortis,* körülvettek engem a

halál borzalmai, az alvilág fájdalmas sóhajai suhannak fölöttöm, a fájdalom és sötét sejtelem ijesztő hangjai után rögtön megzendül ajkán s utána egy nemzet ajkán az öröm himnusza: *Venite exultemus Domino.* Jöjjetek, magasztaljuk az Urat. *Jubilemus Deo salutari nostro.* Örömdalt zengjen ajkunk a mi Üdvözítő Istenünknek.

— E ravatal fölött felzokogó búcsúdal nem beteg lemondás fáradt elégiája, hanem a legnagyobb élet-igenlés győzelmi indulója. Hitvallás az, hogy ezt az életet érdemes volt élni és egy megszentelt nemzedék meggyőződése, hogy ebből a krisztusi munkából csak áldás fog fakadni.

— Ami az Apostolnak egyetlen dicsekvése volt, az elköltözött mesterünknek, ennek a nagy papnak is tulajdonképeni nagysága. *A hitet megtartottam,* ez volt Szent Pálnak az elmulás küszöbén öröme és büszkesége. A hitet megtartotta, szétárasztotta és elmélyítette, ez volt Prohászka Ottokár történelmi hivatása. Oly korban, amelyben az emberek nagyoknak vélték magukat, mert kicsinyesen tagadni és gúnyolódni tudtak, az ősi katholikus hitnek becsületet szerző, Krisztus igazának minden idők változatain túl erejét igazoló, a modern pogányságot hódolatra kényszerítő hithirdető volt ő. Aki látta azt a félénkséget, amellyel fiaink és férfiaink a templomot 30 év előtt keresték vagy még inkább kerülték s évek óta egész a mult hétig tanuja volt annak a kegyeletes és komoly önmegadásnak, amellyel művelt férfiak ezrei e nagy lélek szárnyalásait követték s az Isten titkait gyermeki hittel nézték s aki ma a férfiak ezreinek szemében könnyet lát csillogni azért, mert a nagyok hitoktatója ki-

dőlt, az igazat ad annak a buzgó szerzetesnek, aki már évek előtt megállapította, hogy Prohászka egymaga annyit használt az egyháznak Magyarországon, mint egész szerzetesrendek. S ha van Magyarországon ma — amint hogy van — jogosultsága annak, hogy a katholicizmus reneszánszáról beszélünk, ebben ugyan a gondolat és akarat számos kiválóságának van része, kiket elismerés illet, de a legdíszesebb babér őt illeti, ki a lelkek elzárt kapuját felpattantotta. S ha mások fáradtak, építettek, írtak és kereteket teremtettek, a kövekbe szellemet, a paragrafusokba életet, a betűbe kegyelmet az ő szelleme öntött, mely minden emberi sikernek feltételét, a hitet megalapozta.

— S némuljanak el, akik sem a katholikus egyház fenséges szervezetét, sem a szellemi élet mélységeit nem ismerve, a nagy lélek gondolatainak egyes foszlányait értetlenül, saját kishitűségük igazolására próbálják felhasználni. A verebek azt hiszik, hogy problémát fejtenek meg, amikor az elhagyott sasfészek avult hulladékai között kotorásznak és csipognak, mikor a levegő királya a magasban úszik s az Ur teremtő erejét és nagyságát példázza szédítő lendülettel. S ha a magasságok művésze egyszer hibásan lendíti szárnyait, a törpék ne örvendezzenek, hanem okuljanak, látva, hogy a gondolat királya nemcsak az ellenséges áramlatok, hanem saját gyöngesége fölé is emelkedik. S amikor a hitnek bajnokát hódolatunk kíséri utolsó útjára, tisztelettel valljuk, hogy legnagyobb akkor volt, amikor nemcsak szóval és írásban, nemcsak vallomásban és vitában, hanem engedelmességben ragyogtatván hitét, szerezte meg nekünk Krisztus

igazsága abszolut érvényességének vigasztaló érzetét. Ezt a kislelkűek felfogni tán nem tudják, mert az ő végzetük, hogy rabszolgaszíjon kullogjanak, vagy lázadjanak, de Krisztus hősei az örök igazság ihletett hírnökei, a tanításban és hódolatban egyaránt aratják győzelmeiket.

— Nem dob pergése, de a szívek dobogása vezényel tisztelgést, mikor az egyház köszönettel és hódolattal hajtja meg zászlaját a hit győzelmes bajnokának emléke előtt.

— S a köszönetet rebegő tanító egyház mellett a ravatalhoz zarándokolt nép százezreinek könnye és imádsága rótta le hódolata adóját *a krisztusi jóság osztogatójával* szemben. Mert ha volt a jóságnak daloslelkű és *aranyszívű apostola*, úgy a főpap, kinek ravatalánál egy nemzet zokog, bizonyára a legnagyobbak egyike.

— Ő, akinek lelkében az Apostol szava: Caritas Dei urget me, valóságos tűzzel égett, legfőbb dicsőségeként és egyben boldogságaként hirdette és gyakorolta a jóságot Istennel szemben, mert minden jóságnak forrása és végső célja Ő, s annál jobbak tudunk lenni e földi lét feladataival és viszonylataival szemben, minél égőbb lángot tudunk gyujtani szívünkben mindezek alkotójának oltáránál. S lánggal égni, vagy ha úgy kell, elégni a jóság hű szolgálatában, a nagy szentek tulajdona — és megdicsőült testvérünk az ő nyomdokain haladt. Isten dicsőségét a jó szolga odaadásával nagyobb bensőséggel, mint ő, senki sem volt képes szolgálni. S ha késő századok döbbent tisztelettel adóznak a Pompei kapujában poszton álló őrszemnek, kit a láva elöntött, de helyét el

nem hagyta: úgy a történelem hasonló hódolattal fog adózni az Ur azon szerelmes hírnökének, kit a szószékről valóságos erőszakkal kellett lefejteni, midőn az Örökkévalóval szemben tartozó szeretet himnuszát zengte elhaló ajakkal.

— Jóság az emberekkel szemben, mely a nagy püspöki erények egyik legragyogóbb ékessége. Az a jóság, mely az Üdvözítő példája szerint *Mindeneknek mindene.* Mely eltalált a fejedelmi palotába és el a koldus viskójába, mely megihlette rajongó követők lelkét a szociális jótékonyság ezerféle missziós gyakorlatára, de felkeltette ebben a szolidaritáshiányban szenvedő magyar társadalomban a segítés készségét is oly arányban, melyet azelőtt remélni sem mertünk.

— De nem a kenyér, nem a visszaszerzett lakás, nem az alamizsna ennek a jóságban szétfolyó életnek legnagyobb dicsősége, hanem a lélekosztogatás, melynek nagymestere volt és marad tanítványain és hívein keresztül késő időig. Mert pénzt osztogatni egészen a szegénységig, kenyérrel tápláIni, ruhával melegíteni, nemes és szent dolog, de csak félsiker. Könnyet szárítani, sebzett lelket gyógyítani, elesettet felemelni, testvérré lenni, mindenkinek mindenévé válni és ezzel a sorvadó társadalmat a boldogulás útjára visszavezetni, a jóság balzsamával körüljáró életművész szent hivatása. S itt tündököl a mi drága halottunk legnagyobb nagyságában, itt szolgálta a társadalmi harmónia és béke ügyét százszor eredményesebben, minden demagógiánál. A papok százai és ezrei, kik az ihletett ajkairól lesték a jóttevő apostoli buzgalom biztató igéit, őbenne tisztelik mesterüket

és az ő szelleméből merítenek erőt korunk bajainak orvoslására. A hű lelkek, kiket a szociális jótékonyság keresztes hadseregévé tömörített, őt siratják mint atyjukat, de az ő szellemére támaszkodnak, mint a jótékonyság Magna Chartájára. S a szegények, akiket megvigasztalt, a szerencsétlenek, kikbe bátorságot öntött, a bűnösök, kiket felemelt, mind-mind egy óriási kórusként zengik a hála énekét, hogy az Isten őt adta egy vergődő kor vigasztalásául és a földi siralom völgyében a jóság végleges győzelme hírnökéül.

— Hogy a jóttevés szent szenvedélye nem állhatott meg az egyén szolgálatánál, hanem lelke egész tüzével szolgálta azt, mi e földön legmagasztosabb: nemzete ügyét, az általános szempontok nagy meglátójánál vajmi természetes. S akik megütköznek azon, hogy multja csendesebb hangjaival szemben a nemzeti katasztrófa nagysága az ő lelkéből is viharként váltotta ki a mentő akaratot, feledi, hogy Muhi és Mohács gyászmezein a nemzet virágával együtt főpapjai csontjai is porladnak és hogyha akkor vérük ömlött el egy szent küzdelemben, úgy ha ma lelkük ég el tűzben a haza oltárán, az felséges hivatásuk szükségszerű áldozata.

— A tudomány csarnokában majd elmondják, meddig emelkedett Prohászka Ottokár lángeleméjének szárnya. A fórumon majd megállapítják, mit gondolt és tett a társadalmi együttlét feltételeinek biztosítására. Itt az Istenháza boltívei alatt *a nagy pap* emlékének áldozunk. S ha annak értékét két szóval kívánnám kifejezni, sírjára vagy szobrára azt írnám: *Hűség és Jóság!* Ennek a hűségnek, mely nem ingott meg és ennek a jóságnak, mely nem me-

rült ki soha, óhajtunk kegyeletes megemlékezésünkben gyenge szóval emléket állítani.

— De a szó elhal ajkamon, mert onnan túlról, a nagy kapun belülről égi szózat hangzik. Nem a magyar történelmet formáló nagy papoknak, Szent Gellértnek, Kapisztrán Jánosnak, Pázmány Péternek szava, ők csak örömmel várják bajtársukat. Sem a Szeráfok és Cherubok éneke, azok csak a kíséretet játsszák. Minden földi reményt és vágyakozást felülmuló, végtelen békét és örömet igérő szava a Mesternek hangzik édesdeden: *Euge serve bone et fidelis.* Ó, jó és hiv szolga, ki végig kitartottál és a te Mesterednek példájára a jóságnak árjában szentelted meg népedet: *quia in modico fuisti fidelis* — mivel kicsinyben hű voltál, a földön jártál s az égig emelkedtél, gyarló embereket kaptál kézbe és kihámoztad belőlük az Istenképét égi művészettel, az önzésnek és gyülöletnek sarába gázoltál és ki nem fogyó optimizmussal vezettél azon át egy beteg nemzedéket: *Intra in gaudium Domini tui,* vedd a pálmát, mely a hősök ajándéka, fogadd a gloriolát, mely a nagy papok dicsősége. Prohászka Ottokár! „Menj be a te Uradnak örömébe." Amen.

PROHÁSZKA OTTOKÁR A VILÁGEGYHÁZBAN.

Irta: *Eberle József dr.*

Nagy emberek élete nemcsak századokra hat ki, jelentőségük megérzik az egyes országok határain túl is. Különösen a katholikus világegyház nemzetfölötti életében észlelhető az, hogy a földkerekség bármely pontján ragyog fel s fejti ki fényét egy lángelme, az hozzátartozik az egész egyházhoz s viszont ez az egyetemes egyház osztozik e lángelme munkásságában és sorsában. A nacionalizmus időszaka nagy nyelvhatárokat húzott ugyan, amelyeknek az lett a hatásuk, hogy kis nemzetek nemzeti nyelvükkel a nagy világ számára nem tudtak szóhoz jutni s e nép képviselői, ameddig nemzeti nyelvük korlátai között mozogtak, nem tudtak országuk határain kívül hatást kifejteni. De az igazi nagyságok nem érték be ilyen elszigeteltséggel. A most nemrég elhunyt székesfehérvári püspök, Prohászka Ottokár, nemcsak magyarul, hanem németül és franciául is beszélt, neveltetése is egyetemes környezetben folyt le, munkái világnyelveken forogtak közkézen: így tehát az egész világ számára szólott.

Prohászka püspök több volt, mint az új Magyarország egyik legragyogóbb egyénisége, ő a katholikus világegyháznak egyik kimagasló alakja. A külföld is indításokat meríthet ennek az embernek életműködéséből. 1858-ban születik, atyja hivatalnok. Mint kispap kiképzését hét éven át Rómában a Collegium Germanico-Hungaricumban nyeri. Róma hatalmas benyomásaival, széles látókörével mélyen megihleti a jövendő magyar főpapot. Az alig 26 éves Prohászka Esztergomban, a magyar prímási székhelyen, Magyarország egyik legnagyobb egyházmegyéjének középpontjában spirituális — 22 évig szolgálja e tisztet —, egyúttal theológiai és dogmatikai tanár a szemináriumban. 1905-ben — rövid budapesti egyetemi tanárság után — a theológiai tanár a székesfehérvári püspöki székbe emelkedik, melyet haláláig (agyvérzés éri a szószéken) ez év április elejéig tölt be. Ragyogó szellemi tehetségek birtokában, égve a legragyogóbb idealizmustól, egy breton parasztasszony hitére emlékeztető, gyermekies jámborsággal Prohászka Ottokár az emberi életnek ritka magasságába jutott fel s mint ilyen magasabbrendű ember különös módon vált jellegzetessé páratlan vallási és művelődési nevelőereje és ragyogó szociális tevékenysége által.

Az a Magyarország, melyet Prohászka a fiatalon, tanársága idején, maga előtt talált, a hatalma teljességét élő liberálizmus Magyarországa volt. A hit és tudás ellentéte ez előtt természetesnek látszott. Intelligencia és egyházias gondolkodás kizárta egymást. S viszont járta az a felfogás is, hogy aki hitét meg akarja őrizni, annak a legújabb tudományok és kutató törekvések elől el kell

zárkóznia. Az intelligenciából hiányzott az érzék a hit iránt, a hívőkből pedig a tudományos érdeklődés. A katholicizmus ezideji helyzetét szívesen szerették a jozefinizmus kihatásának feltüntetni, amikor is a jozefinizmus szavát az államnak az egyházat elnyomó irányzatára értették rá. Ebben a felfogásban azonban sok farizeizmus rejlik. Eljön még az az idő, amikor II. József korát jobban fogják értékelni, mint ma. S ekkor majd nem csak az fog kitűnni, hogy II. József az egyházi ügyekbe nagyon beleavatkozott, hanem nyilvánvalóak lesznek az egyházi személyek hibái, valami eltompulás és megmerevedés, felburjánzott kiváltságkeresés, az egyházi javaknak egészségtelen elosztása, melyek tisztító és központi beavatkozásra vártak, amelyek azért követelték az állam beavatkozását, mert az egyháziakban hiányzott a megfelelő kezdeményezés. Szívesen hangoztatják, hogy az állam a jozefinizmus korában és utána is, korlátok közé kényszerítette az Egyházat. Számos esetben azonban azt kellene mondanunk, hogy túlságosan pártfogolta az Egyházat s olyannyira, hogy bármely vezető egyházi férfiú nyugodtan ölbetette a kezét, abban a hitben, hogy mindent az államtól várhat. Ezek az intézőkörök nem gondoltak arra, hogy a mennyek országa erőszakot szenved és az erőszakosok ragadják el azt, hanem tétlenül nézték, míg a sült galamb majd a szájukba repül. Egyszóval a theológusok jól tennék, ha nemcsak a régi államot szidnák, amikor jozefinizmusról és liberálizmusról van szó, hanem bűnbánólag vernék a saját mellüket is.

A hit és tudás magyarországi viszálya idején vállalkozott Prohászka a tanár és püspök arra a nemes fel-

adatra, hogy fáradhatatlan tudományos és hírlapírói tevékenységével bizonyítsa be ennek a két világnak összhangzó voltát. Be akarta bizonyítani, hogy hit és tudás nincsenek egymással ellentétben, sőt egyik sem nélkülözheti a másikat, ha igazi virágzásra és termékenységre akar jutni. Ezért írta meg Prohászka, a tanár és a későbbi püspök műveinek egész sorát, melyek mint az „Isten és világ", „A diadalmas világnézet", „Ég és Föld", „Keresztény bűnbánat és bűnbocsánat", „Elmélkedések az evangéliumról", „Az intellektualizmus túlhajtásai", „Modern katholicizmus", „Kultúra és Terror", az új Magyarország legtávolabbra világító és legtermékenyebben kiható írásai lettek. Tudomány és tudomány között különbség van. Van tudomány, amely arra szorítkozik, hogy részletkérdéseket oldjon meg, iskolakönyveket adjon ki újra, XVIII. századbeli helységkrónikákat álllítson össze, XVI. századi szerzetesek életrajzát írja meg. Ezzel a típussal ellentétben Prohászka püspök nagyvonalú, hatalmas összefoglaló szempontokkal rendelkező egyetemes szellem volt, aki — (átélve lelke mélyén korának kérdéseit, nehézségeit, hangulatát) — azokra a témákra vetette magát, melyeket kora szempontjából a legfantasztikusabbaknak ítélt. Van tudomány, amely kedveli az elvontat, az iskolásízűt, a kitaposott utakat, a szakiskolák levegőjét, ezzel ellentétben Prohászka püspök önálló eredetiséggel, egyetemes érdeklődéssel megáldott férfiú volt, aki a szellemi élet egész területét tanulmányainak körébe vonta s ennek a szellemi életnek a területéről, különösen az irodalomtól, művészettől, természettudománytól indításokat nyert a

maga vallási és kulturális feladatainak megvalósításához. Az esztergomi tanár lelkes barátja volt a természetnek: Vasárnapjainak legkedvesebb foglalkozása a völgyek, hegyek, erdők és mezők bebarangolása volt. És ilyenkor tudott örülni minden szál margarétának és ibolyának, az ég napsugaras kékjében daloló pacsirtának, a virág kelyhén gyüjtögető méhnek, a friss, barna rögnek és a patak medrében csillámló kavicsoknak, úgy amint egykor szent Ferenc örült mindezeknek. De ezzel még nem elégedett meg; csábította őt a feladat, hogy a teremtés csodáit az természettudományoknak és újabb kutatásaik eredményeinek felhasználásával közelítse meg. Ezért nem csodálhatjuk, hogy a természettudományok, különösen a geológia, sajátos indításokkal szolgáltak theológiája számára. A tanárban és püspökben mindig ott élt a költő, az eszmék szárnyalásának és a szép nyelvnek a barátja. Ezért merült el Schiller és Goethe költészetében, ezért vonzotta Nietzsche hatalmas kifejező ereje, a bölcseletté súlyosodott költészet, különösképen pedig Bergson költészetté finomult bölcselete. Igy aztán az irodalommal való foglalkozás bőséges gondolatanyagot jelentett könyvei és beszédei számára. Mindenesetre elmondhatta Lasallevel, hogy minden mondatát a század műveltségének birtokában írja le. És mert ilyen felkészültséggel írt és szónokolt — és e mellett még kivételes eredetiség, feltétlen erkölcsi fölény, úgyszólván szent élet jellemezték, azért lett ő az új Magyarország Bossueja, Fénelonja és Lacordairje. És az volt ő nemcsak a katholikus magyarság, hanem a lutheránusok és zsidók számára is. Épen Prohászka püspök a példája

annak, hogy igazi nagyság, erkölcsi érintetlenség és egyeneslelkűség előtt még az ellenfél is a legmélyebb tisztelettel hódol meg, amint ma is Magyarországon lutheránusok, kálvinisták és unitáriusok vetekednek a halott püspök dícséretében és a püspök szobra céljára az első 100 pengőt lutheránus adományozta és még a magyarországi zsidó sajtó is visszhangozza a legutóbbi évszázad Pázmányának dicséretét... Az olyan ember, aki ekéjével új talajt tör fel, aki mindenütt új utakon jár, a lángész kivételes módszerével dolgozik, persze tévedhet is, amennyiben esetleg hiányzik nála a kifejezésmódnak, fogalmazásnak aprólékosan gondos pontossága. Igy történt meg, hogy Prohászka püspök két könyve is indexre került; de épen ezzel a ténnyel kapcsolatban mutatta meg Prohászka püspök legszebben katholikus lelkületét, egyházias, gyermeki jámborságát. Három napra teljesen visszavonult a világtól, gondolataiba mélyedve járt fel-alá órákhosszat püspöki palotájának kertjében, azután felment a székesegyház szószékére, felolvasta az egybegyült híveknek az index-kongregáció elítélő iratát, alázatosan kijelentette, hogy aláveti magát, azután megrázó beszédben dicsőitette a hívek előtt az egyházi tekintély elvének nagy gondolatát.

Prohászka püspök azonban nemcsak könyveket írt. A Bossueval, Fénellonnal, Lacordairrel való összehasonlítás által már jeleztük, hogy mint konferenciaszónok s az Isten igéjének hirdetője is hatalmas munkásságot fejtett ki. Hogy úgy mondjuk, ő volt az új keresztény Magyarország apostola. Még mint fiatal esztergomi spirituális kezdte el konferenciáit a művel férfiközönség számára a

budapesti vártemplomban, később a szentbeszédek és konferenciák száma egyre nőtt, úgy hogy végül alig volt magyar intézmény, magyar város, ahol Prohászka püspök nem szerepelt volna, mint lelkigyakorlatvezető, mint apologéta irodalmi és tudományos összejöveteleken, mint katholikus napok ünnepi szónoka. Életének utolsó három és fél hete is így telt el: prédikált Veszprémben, lelkigyakorlatot vezetett Pécsett, bőjti konferenciákat tartott a budapesti egyetemi templomban. Keppler püspököt a mult évben a szentmise bemutatása közben, közvetlenül az átváltoztatás előtt ragadta el a halál, mintha csak azt akarta volna a Gondviselés, hogy azon ténykedése közben jusson a másik életben az áldozati Bárány közvetlen szemléletére, amely ténykedés egész életének és működésének a legjellegzetesebb vonásokat adta meg. Épen így Prohászka püspököt is akkor érte utól a halál, amikor a bűnt leküzdő emberi akaraterejéről és a földi küzdelmet lezáró örökkévalóságról prédikált; működésének arról a területéről szólította el őt az Uristen, amely egész vallásos és kulturális tevékenységére a legjellegzetesebb volt.

A szónokok különbözők. Prohászka Ottokár beszédeit a valóság iránti érzék, apostoli lelkületből fakadó nyíltság jellemezte, szerette a dolgokat nevükön nevezni, lényegükben bemutatni és mélyreható alapossággal, gyökeresen megoldani. A szép szavakat, amelyek kitérnek útjából a gonosznak, apácakolostorok számára való édeskésségét csak úgy kerülte Prohászka püspök, mint a számító megalkuvást, a helyzetet kihasználó alkalmazkodást. Prohászka püspök ezen sorok írójával együtt

szónoka volt az 1923-ban tartott frankfurti katholikus nagygyűlés utolsó nyilvános ülésének és közvetlen utána szólalt fel. A püspöknek is tudomására adták, hogy társadalmi kérdéseket tárgyaló beszédében kerülje a zsidókérdés érintését. De hát hogyan tud az, aki átélte a magyar forradalmat, bolsevizmusról, szociálizmusról és kapitalizmusról úgy beszélni, hogy a zsidókérdésről ne szóljon? A püspök nem is zavartatta magát nyíltságában, — ahol apostoli igazságokat kell hirdetni, ott a politikai érzékenység nem gyakorolhat cenzurát — őszintén beszélt a püspök nemcsak az áruló keresztényekről, hanem a bomlasztó elemről, a zsidóságról is. És bár az elnöki asztalnál vörös fejek is ültek, az egész Németország területéről egybesereglett hallgatóság újjongva ünnepelte a nyíltszavú püspököt.

Ezzel az utolsó gondolattal adva van az átmenet, hogy rövid pillantást vessünk Prohászka püspök szűkebbkörű szociális tevékenységére. Ha tényleg a szociális téren hozott áldozat a legigazabb fokmérője az ember értékének, akkor az a nagy szeretet, amellyel működött és a nagy áldozat, amit szociális téren hozott, megmutatják, mennyire értékes ember volt Prohászka püspök. A tanárok gyakran elvonulva élnek a néptől és a népet érdeklő kérdésekről, a nép gondjairól ritkán nyernek helyes képet. A feudális Magyarországon, ahol élesek a társadalmi különbségek és nagyok az egyházi birtokok, fenyegető a veszély, hogy a püspökök nemcsak egyházfők, hanem főurak is lesznek. És ennek okául semmiféle különösebb rosszakaratot vagy emberi gyöngeséget nem kell keresnünk. Nagy eszmék, intézményeket fenntartó

erők megfelelő megnyilvánulási formákat keresnek. Amíg — Nagy Károly idejében — szegény hithirdetők keresték fel a pogány szászokat, hogy megnyerjék őket a kereszténységnek, addig a térítő munka eredménytelen volt. Csak az hatott a pogányokra, amikor püspökök jöttek közéjük lóháton, hatalmas, ragyogó kísérettel. Mi ma olyan világban élünk, amely fogékonyabb a szellemiek iránt. De azért igaz marad: hogy eszméknek megfelelő megnyilvánulási formákra van szükségük. Azért alapjában téves az is, amit azok hangoztatnak a nagy egyházi vagyon ellenében, akik az igénytelenségnek és a lelki értékek hangsúlyozásának túlzói. Lehet, hogy a katakombák egyházában magasabb volt a lelki javak értékelése és kevesebb a visszaélés, de kultúrjavakat mégis csak az az Egyház termelt, amely megfelelő anyagi eszközökkel rendelkezett. A középkor hatalmas keresztény kultúrája el sem képzelhető azon Egyház nélkül, amely a földbirtok egyharmadával, egynegyedével rendelkezett. A legújabb küzdelem az Egyház ellen ezért törekszik szegénnyé tenni az Egyházat. De a reprezentáció kötelező pompája, a nagy anyagi eszközökkel való rendelkezés nagy veszélyekkel jár. És mert a magyar püspöki kar egynémely tagja nem tudta elkerülni ezeket a veszélyeket, időszerűvé vált épen Magyarországon egy új püspök-típusnak az életbe való beállítása, mégpedig az aszkétikus, ferences-szellemű, apostol-püspök-típusáé, amint azt Prohászka püspök valósította meg a maga életében. Prohászka püspök egyetemi hallgató kora óta állandó érdeklődéssel kísérte a szociális kérdést, a nép szociális nyomora mély együttérzésre indította. Eszter-

gomi spirituális korában kedves foglalkozása volt, hogy korán reggel vagy az esti szürkület idején felkereste a szégyenlős szegényeket és segítette őket, a magáéból, vagy abból, amit másoktól kapott. Mint püspök a legteljesebb mértékben folytatta ezirányú tevékenységét, egyszerűségben és áldozatkészségben mindig jó példával járva elől. Magyarországon az soha nem hallott dolog volt, hogy egy új püspök ne ünnepi menetben vonuljon be székvárosába, hanem mint Prohászka tette, személyvonaton érkezzék meg, olyan öltözetben, mint egy plébános, úgy hogy a püspöki palota portása nem ismerte meg és elutasította, míg aztán a titkár és az irodaigazgató felismerték az elutasított idegent és püspöki lakosztályába vezették. Utazás közben Prohászka püspök egyszerű, szürke lóden-kabátot hordott, kezében kis, barna táskát vitt, a püspöki jelvényeket nem viselte, a városokban villamoson járt, szállását pedig szerzetescellákban ütötte fel, — ismeretlenségét pedig mindenekelőtt azért iparkodott megóvni, hogy az úton szóbaállhasson akármelyik kalauzzal és kofával, akármelyik paraszttal vagy parasztasszonnyal és ilymódon beláthasson a nép lelkébe. A fehérvári egyházmegye hosszú időn át Magyarország legszegényebb egyházmegyéi közé tartozott; de nem volt olyan szegény, hogy püspöke számára a bőkezűséget lehetővé ne tette volna. Vagy nem lehet-e bőkezű az, aki püspökségének 22 esztendeje alatt két reverendával megelégszik, az ajándékba kapott gyűrűt, mellkereszteket s egyéb értéktárgyakat pedig irodalmi és jótékonysági célokra fordítja? Mikor legutóbb a kalocsai érsekséghez tartozó birtokokkal gyarapítot-

ták a székesfehérvári püspökség javadalmait, Prohászka püspök a gazdaságát vezető tisztiviselők szerint jövedelmének több, mint háromnegyed részét közcélokra, főleg jótékonykodásra fordította. A jótékonyság iránti érzéke vezette akkor is, amikor megalapította a *Farkas Edith* vezetése alatt álló *Szociális Missziótársulatot,* e részben szerzetes, részben világi jellegű intézményt, amely gondozza a legszegényebb néposztályokat, gyámolítja a rossz útra tévedt leányokat és rabokat, ezenkívül pedig a szó legtágabb értelmében vett missziósmunkát végez. A háború és összeomlás után pedig Budapest mellett, Pomázon nagy hadiárvaházat állított fel.

Elgondolhatjuk, hogy olyan szociális irányú egyéniség, amilyen Prohászka püspök volt, olyan egyéniség, amely korának egész műveltségével rendelkezik és amelyet keresztény ideálizmus vezet, a jelennek szociális kérdéseit is azzal a komolysággal, alapossággal és határozottsággal nézi, amely épen a kiváltságos szellemekre jellemző. Igy aztán a püspöktől a céltudatos irányításoknak egész sora származik, amelyek évszázadokra mértékadók maradnak és mindig időszerűek lesznek ott, ahol azokhoz hasonló viszonyok állnak elő, amelyek közepette a püspök felfogását kifejtette, követeléseit megfogalmazta. A földbirtokreform szükségességéről és a háborúban kitüntetett magyar hősök megjutalmazásáról 1917-ben többek között a következőket mondotta: „Ha valakit megillet ennek a földnek a röge, úgy azt illeti meg, aki saját vérével áztatta meg; egy grófnak, püspöknek vagy hercegnek sincsen annyi joga a hazai földre, a hazai kenyérre, mint azoknak a hősöknek, akik

azt saját szívük vérével vásárolták meg. Hazatérésükkor élet, kenyér, otthon, kereseti lehetőség, jog kell, hogy várja ezeket a hősöket; mert a haza elvont fogalom, a tényleges valóság a kenyér, amely egyesít. Akinek nincs háza, annak nincsen hazája, akinek nincs otthona, annak nincsen szülőföldje." Mint a magyar nemzetgyűlésnek a tagja, a Magyarországon elhatalmasodó zsidó befolyás visszaszorítására szükséges numerus claususnak a tárgyalásakor pedig kifejtette, hogy a keresztény magyarságnak hatalmas joga van a fejlődéséhez, és ez a jog áll szemben egyes egyedeknek, még pedig megbízhatóságra igényt nem tartható egyedeknek kisebb jogával szemben: „Mi nem hibáztatjuk, hogy a zsidóság életet vitt a magyar kereskedelembe; nem vesszük rossznéven, hogy a zsidóság kiemelkedett a ghettóból, nem kifogásolhatjuk, hogy a zsidóság felismerte a sajtó mérhetetlen jelentőségét és értelmességével meg munkabírásával rávetette magát a sajtóügyre, nem tekinthetjük hibának, hogy a zsidóság hasonult egyes családokhoz és bejutott a magyar társadalom soraiba. A mi antiszemitizmusunk — ha egyáltalán szó lehet antiszemitizmusról — egyedül azt kifogásolja, hogy a zsidóság a magyar társadalomnak nem kiegészítő része lett, hanem annak keretében a vezetőszerepet ragadta magához; hogy nem csupán a felületre feltörekvő rész lett, hanem minket leszorítani törekedett. Ebben a tényben rejlik a mi egész nemzeti problémánk. A szembeszállás pedig ezzel a ténnyel nem antiszemitizmus, hanem a magyar faj szükségszerű védekezése. Mivel a keresztény világ minden lépésénél érzi, hogy támadások szorítják vissza, hogy itt olyan fo-

lyamat megy végbe, melyet határozottan dechrisztianizációnak kell mondanunk, azért ezen jelenségekkel szemben megnyilatkozó mozgalmat semmiképen sem tekinthetjük gyűlölködésnek és üldözésnek . . . Megvetném azt a magyar kultúrát, amelynek nem volna meg az ereje, hogy amikor lábbal tapossák, vérét vízzé higítják, felsíkoltson, nem-et kiáltson és azt mondja: Az erőt, amelynek birtokában vagyok, önvédelemre akarom fordítani. Voltak nemzetek, amelyeket a fegyverek hatalma pusztított el, voltak nemzetek, amelyeket katonailag és gazdaságilag életképtelenné tettek, mint Karthagót és a föniciai gyarmatokat. De lehetnek nemzetek, amelyek a csendes alkalmazkodás és átalakulás útján vesztik el nemzeti jellegüket. Ettől az utóbbitól féltem én a magyar kultúrát. És mert féltem, azért hangsúlyozom, hogy a magyar népnek joga van saját fajiságát megvédeni." Még a multévi katholikus nagygyűlésen iránytmutató álláspontra helyezkedett a szociálizmus és kapitalizmus megoldatlan kérdésével szemben és megmagyarázta, hogy a szociálizmust nem tanának vonzó ereje, nem is szervezeteinek hatalma tartja fenn, hanem a proletáriátus nyomora. Csak amilyen mértékben fogják ezt a nyomort megszüntetni, olyan mértékben fog vereséget szenvedni a szocializmus; az a feladatunk, hogy a mindig mohóbb, mindent felszívó plutokráciát kitermelő kapitalizmus helyébe új, jobb gazdasági berendezést állítsunk; amely új viszonyt teremt a munka és tőke között: „Bár különösképen hangsúlyozzuk a magántulajdon szükségességét, de nem minden egyes magántulajdonét; mi ellenségei vagyunk annak a borzasztó uzsorának, amelyet a plutokrá-

cia űz és ellenségei vagyunk azoknak az állítólagos jogoknak, amelyek segítségével valaki a közös jognak és az általános érdeknek ürügye alatt terjeszkedhetik és gyarapodhatik. A magántulajdon a kapitalizmusban olyan alakzatot vett fel, amely határozottan aránytalan méreteivel sok életet már csírájában elfojt és a világ javait néhány kiválasztott kezében halmozza fel. Erre nincsen igaz és szent jogcím; erre nem terjed ki a tulajdon szentsége."

Prohászka püspök ehhez hasonló szociális megnyilatkozásaiból látjuk, hogy ő a legjobb katholikus szociális hagyománynak volt a képviselője, harcosa. Nem ismerte a számító alkalmazkodást, amely a kisebbségi viszonyok bátortalanító helyzetében élő embereket jellemzi, hanem a katholicizmus felsőbbség-tudatának az érzete töltötte el, amely ható tényezőnek tartja a katholikus gondolatot gazdasági téren is, ami oly jellemző az uralmi helyzetük tudatában levő katholikusokra.

Magyarország nagy püspöke, Isten veled! Részemről legyen szabad még ezt is mondanom: Isten veled, a katholikus hírlapírónak nagy barátja és buzdítója! Ismételten volt alkalmunk látni téged és beszélni veled. És ezt egész életünkben nem fogjuk elfelejteni.

A SZENTLÉLEK HÁRFÁJA.

Irta: *Horváth Sándor dr.* O. P.

Az areopagita Dénes neve alatt elterjedt misztikus tartalmú művek a középkor szellemi életét erősen befolyásolták. Szent Tamás is gyakran hivatkozik rájok, bár újplatonikus színezetüket igyekszik letompítani s nem egyszer veszedelmesen a tévedések felé hajló kifejezéseiket helyesbíteni. Egy nézetet azonban fenntartás nélkül átvesz azokból s a belső életünket osztályozó, annak különféle megnyilvánulását jellemző sajátságok alapja gyanánt ismerteti azt Hierotheus doctus est, non solum discens, sed et patiens divina. Az Istennek élő embert nemcsak a tanulás világosítja meg, hanem az isteni fény besugárzása, az ihlettség is — ez az Areopagita mondásának értelme. Szent Tamás mindannyiszor hivatkozik erre, amikor a lelki élet ama jelenségeit akarja megmagyarázni, amelyeket az ember cselekvő erőiből megérteni nem lehet. Megítélhetjük mi az erény s mikor erényes a cselekedet fáradságos munkával szerzett tanulmányaink alapján, de ennél biztosabb és értékesebb az erényes ember ítélete, aki ezt ösztönszerűen érzi és saját lelkének élményei alapján s az erényes cselekedettel egyszíntű fény világosságában látja. A világ problémáiról is ítélkezhetünk a megszerzett s a keserves fáradtsággal elsajátított böl-

cseség fényében, de sokkal biztosabban jár ezek között s határozottabb és megnyugtatóbb feleletet talál az, akit az isteni bölcseség világossága vezet.[1] Az előbbit a lélek cselekvő erői vezetik, ezeknek arányos kifejtése és használata jellemzik s minden ítéletére és életmegnyilvánulására rá van nyomva az egészen emberi arányok bélyege. Gondolkozása a logikai sémák és törvények szűk korlátai között folyik le s az elvonó ismeret nehéz fegyverzetének súlya alatt csak lassú lépésekkel jár. Felkeresi s meg is találja az Isten és világ közötti kapcsokat; fogalmakba önti s így lelkében létesíti, élet és éltető elv gyanánt hordozza abban a valóságot, de mindezt hosszú fáradtság, az értelmet semmiségéből és kisarányúságából kiemelő küzdelmes munka árán. Doctus discens divina — látóvá lesz a maga erejéből, mert tanulmányozta az isteni dolgokat. A másik nem az emberi, hanem az isteni bölcseség fényében ítélkezik, nem emberi, hanem isteni arányú erőkkel működik. Az ismeret sématikus és fogalmi korlátozása háttérbe szorul s a lélek annyira a valóságon s a tiszta valóságon csüng, hogy az elvonás útja túlhosszúnak, a logikai fogalmak pedig túlgyengéknek tűnnek föl előtte annak eléréséhez és szemléltetéséhez. Ezért az intuició, a közvetlen szemlélet élvezetesebb és tartalomban is gazdagabb útjára lép s a valóságot nemcsak helyettesítő képeiben és eszméiben (species), hanem önmagában, az azzá teljesen átalakult lélek megnyilvánulásaiban, az átélésben akarja birtokolni.[2]

[1] I. Qu. 1. a 6. ad 3.

[2] V. ö. a Szerző Intuició és átélés c. értek. 28. old.

Szent Tamás ezzel a Hierotheusokat, az Isten eszméjéből élő lelkeket, s velük együtt ezek tudását, a szent tudományt (doctrina sacra), két osztályba sorozza. Az egyik a gondolkozó a cselekvő tisztulás és fölvilágosodás útján járóké. Ezek a hitből kölcsönzik ugyan elveiket, ezek világosságában ítélkeznek, de a természetes tudományos ismeret minden eszközét s főkép, ha nem is kizárólag, csak ezeket használják föl, hogy a kinyilatkoztatás elveit az élet és a világ problémáinak értékelésénél és megoldásánál gyümölcsöztessék. Ezek a gondolkozó theológusok, a skolasztikusok. Munkájuk nagybecsű, hisz ennek köszönhető a hit megvédése, a kinyilatkoztatásnak rendszerbe öntése, tudományos összefoglalása és világnézeti alkalmazása. Foglalkozásuk az emberi élet egyik legszebb megnyilvánulása, amely telve van gyönyörűséggel s nemcsak az egyszerű igazság, hanem a bölcseség birtoklásának élvezetével. Tevékenységük az igazság általános szeretetéből indul ki, ebből táplálkozik s Isten tudásának élvezetében végződik. Tudni, látni akarok, hogy eljuthassak a szeretethez, hogy ennek melege áthassa szívemet — ez a skolasztika életprogrammja.

Ezzel szemben a misztikusok a szemlélet, a megérzés [3] és egy magasabb tényezőre visszavezetendő szenvedő-

[3] Hogy e sorok írója nem az érzelmi élet féktelen csapongásaira gondol, bizonyítják *Aquinói Szent Tamás* c. műve, *Aquinói Szent Tamás írói egyénisége, A hit előzményeinek, tárgyának és következményeinek megismerő tényezői* és *Ismereteink egyneműsége és a hittételek* c. értekezései.

leges tisztulás útján járnak.[4] A kinyilatkoztatás igazságainak értékesítésénél az emberi tudás és fontolgatás eszközei háttérbe lépnek, a lélek ösztönszerűen és természetesnek föltünő, szikraszerűen kipattanó meglátások alakjában érzékeli azt, amire a kutató elme csak hosszú fáradtság árán juthat el, sőt észrevesz oly összefüggéseket és kapcsolatokat is, amelyek a tisztán gondolkodó értelem előtt örökre elrejtve maradnak. A mintegy énjükké átalakult s épen ezért legsajátabb tulajdonuk gyanánt szeretett örök, isteni világosság fénye önti el a valóságot, amelyet szemlélnek s az életet, melyet értékelnek, úgy hogy nem ezeknek összegyüjtött sugarai világítják meg elméjüket, melegítik szívüket, hanem bensejük fénye és melege árad ki azokra, ez érteti meg a világot, ez szeretteti meg az életet. A bensőnek túláradó fényessége és édes gyönyörűsége a kiinduló pont, ez ömlik ki a valóságra, a külvilágra, ez véteti észre a lélekkel, de mindjárt értékelteti is vele ama nagy problémákat és igen apró eseményeket, amelyek a gondolkozó elmét gyötrik s a világot meg az életet sokszor oly diszharmónikusnak tüntetik föl. Szeretek, hogy lássak, tudjak és értsek — s a világ meg az élet problémái és nehézségei el ne nyomjanak — ez a misztikus munkaprogrammja s az igazság, amelyet keres és felfog nem a száraz szemléleti igazság, a veritas speculativa, hanem az ízletes, az érzelem melegétől áthatott veritas affectiva, a megérzett, átélt igazság a scientia experimentalis. Mindeme meglátások, megérzések és átélések között a

[4] Erről értekezik a Szerző Intuició és átélés c. tanulmányában.

lélek szenvedőlegesen viselkedik. Nem tétlenség ez, hanem a cselekvő erők arányainak oly háttérbe szorulása, hogy egyébként elicitive tevékeny megnyilvánulásuk magasabbrangú energiák közreműködését tételezi fel. Ezek arányainak képmása van rányomva a lélek működésére, amely a közönséges emberi korlátokat átlépve, isteni szinezetet mutat föl. A magasabb erőforrást Szent Tamás a Szentlélekben jelöli meg, akinek fuvalmát a lélek szenvedőlegesen felveszi, majd nagy, emberfölötti tettekben gyümölcsözteti. Tengeren veszteglő bárkának érzi magát a lélek, amely kedvező szél nélkül meg sem mozdulhat, ennek hatása alatt azonban biztosan halad a rév felé. A lélek vitorláit, amelyekbe a Szentlélek fuvalma kapaszkodik, amelyek a lelket e szellő befolyására és irányítására alkalmassá teszik, mondjuk a Szentlélek ajándékainak. Húros szerszámhoz is hasonlíthatnók a lelket, hiszen harmónia a lélek értelmi és érzelmi élete egyaránt. Játszhatnak rajta a természet erői, visszaadhatják ama fölséges dallamot, amelyet a mindenség Ura írt a maga dicsőségére. De játszhatik rajta a Szentlélek is melódiákat, amelyek a természet repertoirjában nem találhatók s dallá, édes csengésű zengzetté változtathat át ott minden még oly fanyarnak és disszonánsnak látszó hangtömkeleget is, amely az élet és világ erőinek összeütközéséből származik. *A misztikus a Szentlélek hárfája,* amelyen az isteni élet harmónikus dallama játszódik le, hurozása pedig és hangolása a Szentlélek ajándékaiból, ezeknek az intonációja szerint készül. Az ilyen hurozású hangszeren, ily mesteri kéz játéka mellett a lélekben minden harmóniává válik, ilyennek érzi azt is, amit a Szent-

lélek játékára be nem rendezett vagy arra alkalmatlan lélek bántó dissonánciának kénytelen nyilvánítani.

E két Hierotheus-típus egyikéhez tartozik minden lelkiéletet folytató ember, tudós és tudatlan egyaránt a maga módja szerint. Amennyiben pedig az egyik vagy másik irányzat tudománnyá vagy művészetté válna, a hittudás ama két fajának egyikét képviseli, amelyet skolasztika és misztika néven ismer a történelem. Mindegyik irányzat termelt mesterembereket, akik egyoldalúan fejlesztve a gondolkozást a skolasztika paródiáját hozták létre, vagy pedig a Szentlélek húrozása és játéka nélkül akartak az ő hárfájává lenni s eltévelyedtek az érzelgés útvesztőiben. A valóságban nem találunk igazi skolasztikust misztikus ihlet nélkül, de ezt sem az előbbi fegyverzetének teljes hiányával.[5] Mindazálta a két típust határozott és éles vonások választják el egymástól, képviselőik pedig külön utakon járnak az egy nagy cél felé.

Mikor a mi nagy Hierotheusunk lehunyta szemét, akkor kezdtünk el csak tulajdonképen eszmélkedni, mi is volt ő. Amíg közöttünk járt, élveztük és éltünk belőle, amint a nap sokoldalú jótéteményeiből is élünk, anélkül, hogy kérdeznők, fénye vagy melegsége közelíti-e meg jobban lényegét. De az eltávozás pillanatában aktuálissá vált a kérdés: mi volt ránk nézve Prohászka leginkább, mert keresnünk kellett a pontot, amelyen elsősorban szükséges a pótlás, keresnünk kellett a terü-

[5] Itt természetesen nem a skolasztika logikai felszerelésére gondolunk, hanem a fogalmira. Ha a cselekvő tisztulás nem adja ezt meg, a szenvedőleges föltétlenül gondoskodik róla. V. ö. Intuició és átélés 26. old.

letet, amelyen egyedül ő tudott mozogni. De épen azért, mivel főkép a szükség adta szánkba a kérdést, a felelet exakt nem lehetett. Prohászka egyelőre űrt és csakis űrt hagyott maga után minden téren, ahol csak működött.

Hogy mi volt sokoldalú lényének lényege, mi volt az a mag, amelyből üstökösként feltűnt és köztünk bolyongó lelkének sugarai táplálkoztak, amelynek lehulló darabjai az éj sötétjében a legkülönbözőbb tájakat megvilágították, ma megközelítőleg talán csak az tudja megmondani, aki puszta szemlélője s nem lelkes híve volt Prohászkának, biztos feleletet azonban csak évtizedek mulva várhatunk azoktól, akik tisztán írásaiból ismerik a nagy püspököt, működésének gyümölcseit pedig nem hatalmas lényének szuggesztiója alatt álló emberek arcáról, hanem az élet eseményeiről olvassák le. Mikor tehát e sorok írója azt állítja, hogy Prohászkát a misztika tette Prohászkává, ez különböztette meg másoktól, ez nyomta rá minden működésére azt a sajátos jelleget, amely *csak* nála található, akkor az első jogon szól a kérdéshez. Nem dönteni, hanem irányt akar mutatni, amerre a maradandó, örök Prohászka megtalálható, forráshoz akar vezetni, amelyből életében táplálkozott, halála után pedig a mi táplálásunkra itt hagyott.

Prohászka misztikus volt.[6] Ebben emelkedik annyira

[6] Ezt igyekszik bizonyítani értekezésünk 1. abból, hogy Prohászka kifejező és szemléltető eszközeit a misztikusok kincstárából vette; 2. mint az érzelmi igazság barátja főkép az átélt, életté nyezővé vált és átélvezett ismeretet kereste; 3. a Szentlélek erejében igyekezett élni és gondolkozni s végül 4. a Szentlélek adományainak működése kimutatható írásaiban.

kortársai fölé, hogy ezek legjobbjai is legfeljebb csak mellette, főkép azonban csak utána foglalhatnak helyet, a letünt korok misztikusaihoz viszonyítva pedig még ezek legkiválóbbjaival is egyenrangú, ha éppen nem emelkedik fölébük. Ha mint gondolkozó (skolasztikus) hittudóst nézzük, igen könnyű olyant találni, aki egyenrangú vele, sőt fölötte áll. Nagyot, titáni szellemének arányait visszatükrözőt itt nem alkotott. De nem is akart s bizonyára nem is tudott volna. A skolasztika munkaprogrammja távol állott lelkétől. A szeretet melegétől izzó szívének hosszú volt az út, amelyen a gondolkozó theológusnak járnia kell. Hatalmas elméje nem ahhoz a típushoz tartozott, amely a valóságot gyűjtőlencsén bocsátja keresztül és az univerzáliákban sématizálja, hanem ahhoz, amely az egész tartalmat magába szívja s minden sématizálás és rendszerezés nélkül él velük, így értékesíti azokat. Éppen ezért a gondolkozó theológus szemléltető és kifejező eszközei szegényeseknek tüntek fel előtte s másokhoz, az ő lelki világában élő, egyenesen onnan fakadt képekhez folyamodott. Hogy ilyen volt Prohászka természetes hajlandósága, egyszeri találkozás után is meg lehetett állapítani. Hogy a nagy skolasztikusok mélyebb és rendszeresebb ismerete kifejleszthette volna benne a gondolkozó típust, de legalább is mérsékelhette volna az ő típusát, valószínünek látszik. Tényleg azonban ez nem történt meg, úgy hogy az affektiv igazságra berendezett lélek oly jellegzetes képviselője alakult ki benne, aminőt mindenkor iskolapéldaként lehet majd emlegetni. Ehhez a természetes hajlandósághoz járult Ottokár püspök hitélete. Nem-

csak a természetfölötti igazságok elméleti fölfogása és alkalmazása volt életeleme, hanem főkép a Krisztustól hozott malaszt, az isteni élet, a Szentlélek ereje. Ha a malaszt a természetre épít, akkor Prohászka igazán veleszületett hajlandóságainál fogva alkalmas volt arra, hogy lelkének húrjain a Szentlélek játsszon, hogy e nagy férfiú a közönséges, emberi arányon tulmenő kegyelmi természetfölötti életet éljen. Ez a misztikus volt Prohászka, így élt közöttünk, ilyen élményeit közölte velünk, a Szentlélek hallatta általa dalát, valahányszor és valahány területen csak megszólalt. Sokan gyönyörködtek benne, sokan nem, vagy félreértették, de azt mindenkinek el kellett ismernie, hogy nem közönséges, emberi arányú férfiúval van dolga. Aki tehát meg akarja érteni Prohászka lényét, föl akarja fogni lelkének sokoldalú és -színű megnyilvánulását, szemléltető és kifejező eszközeinek erejét, az nézze benne a misztikust, a Szentlélek hárfáját. Akárhányszor csak fejcsóválva lehetett hallgatni vagy olvasni szavait, ha a gondolkozó tudományok mértékét alkalmaztuk rájok vagy ezek készültségeivel közeledtünk hozzájuk. Ha azonban a misztikus lélek szükségleteit és a neki megfelelő eszközöket tartjuk szem előtt, akkor Prohászka szavai és írásai nemcsak egyéniségének tisztább tükrei, hanem az igazságnak is hűségesebb tolmácsai gyanánt szerepelnek.

Mert tudnunk kell, hogy a skolasztika és misztika egyaránt ugyanazt a célt tartja szem előtt: a természetfölötti igazság megértetését és szemléltetését. A conversio ad phantasmata, az elvont igazságok megérzékítése, általános emberi követelmény, amelyet Aristoteles ugyanoly

meggyőződéssel vall, mint Kant, amire a skolasztikus épp úgy törekszik, mint a misztikus. De amíg az előbbi részleges fogalmak létráján száll le az általánosból a szemléltető egyedihez, addig ez lehetőleg kihagyja a közbeeső fogalmakat s *a szemléltető valóságnak közvetlen érintését keresi.* Misztikus lélek, mint Szent Tamás, értelmi fegyelmezettsége folytán kikerülhette ennek az útnak a veszedelmeit, mert ilynemű élményei és szemléltetése mögött mindig ott volt a leghatározottabban kiképzett fogalmi falanx. De ez nem mindenkinek sikerült s így könnyű volt az eltévelyedés, ha nem a Szentlélek játszott hárfájukon.

Prohászka is a valóság közvetlen érintését kereste. Bergson követőjének tartották is e miatt. Pedig nagyon távol állt tőle, ha nem is mindig szavaiban, de föltétlenül dologilag. Neki csak a séma, meg a létra nem kellett, de szerette a dolgot, szerette a valóságot, szerette a konkrét lényeget. S mivel látta, hogy az elvont fogalmakat végeredményben csak akkor értjük meg, ha a konkrét valóságig száll le a lelkünk, ha ebben látja megtestesítve azokat, azt hitte, hogy a valóságnak fogalomba szorítása alacsonyabb rangú, sőt fölösleges dolog. A valóság nem univerzale, nem séma, hanem konkrét megnyilvánulás, tele egyedi vonásokkal és a fogalomban ki nem fejezett szépségekkel. Ezt a valóságot keressük s általános fogalmaink addig meg nem nyugtatnak, amíg ezt nem találtuk meg általuk. Minek tehát beleszorítani ezeket a genus proximum, meg a differentia specifica rámájába, mikor egyszerűbben, közvetlenebbül is eljutunk a célhoz: megszólaltatjuk a természetet, füvet, fát,

követ, folyót, élő és élettelen lényt egyaránt. Ezeknek a nyelvét lessük el, szavaikkal beszéljünk, léttartalmukat, külső és belső sajátságukat kombináljuk úgy, hogy ráterelődjék értelmünk éle az érzékfölötti vagy éppen természetfölötti igazságra. Meg kell zenésíteni a theológiát, hogy dal legyen belőle. Ezt mindenki érti s mindenki ismételni tudja, akárcsak a fülemile a Teremtő dalát. A természetnek már kész, de sokszor észre nem vett festményeiben, színes képeiben kell keresni a mély természetfölötti tartalmak szemléltető eszközeit s ezeknek épp oly alkalmasoknak kell lenniök az értelmi élet irányítására, akárcsak a finoman kicsiszolt bölcseleti fogalmaknak. Csak az a különbség, hogy ezek nyelvét kevesen értik meg, a természetét pedig mindenki. Ezek a gondolatok jelzik Prohászka munkaprogrammját. Nem írta le ezeket elvek gyanánt, nem védelmezte más irányokkal szemben, de könnyen elvonhatók írásaiból a nagy püspök tényleges vezérelvei.

Ugyanazt akarta elérni,amit a skolasztika. De az, ami a gondolkozó theológus kezében fogalommá, eszmei valósággá vált, az Prohászkánál dal, zene, festmény és szobormű volt. A végeredménynél találkoztak, ha közben szétváltak is útjaik s egy szívvel, lélekkel hódoltak a természetfölötti, világ Alkotója előtt a közös, de különféleképp kidomborított és szemlélt világnézet elismerésében. Az enuntiatio, a külső burok és fogalmazás különfélesége nem akadályozza, a res a tárgy azonosságát mondja Szent Tamás.[7] Prohászka szeretetének a tárgya

[7] De Ver. Qu. 14. a. 12.

pedig ugyanaz volt, mint a legtípikusabb és legnagyobb gondolkodó theológusé s ambiciója sem volt más vagy alacsonyabb rangú, mint ezé. Azzal, hogy mások voltak enuntiatiói, más rendszerű távcsővel látta el az értelmet, hogy e nagy távolságú tárgyat észrevétesse és élveztesse vele, csak esedékes és nem lényeges vonással különbözteti meg tőle s nem fosztja meg a theológus elnevezéstől, amit oly öntudatosan és előszeretettel használt. Prohászka theológus, hierotheus volt a szó legigazibb értelmében,[8] mert a természetfölötti világot akarta közelebb hozni önlelkéhez, ezt akarta közölni embertársaival, ennek a küszöbéhez, majd meg fenséges berendezéséhez akart vezetni akkor is, mikor egészen földszínű, természetes dolgokról beszélt. De theológus misztikus volt, aki patitur divina, akit magával ragad az isteni dolgok szele s ezeken a szellőszárnyakon nagyobb utakat tud megtenni, mint a hierotheus discens, a bányászmunkával foglalkozó theológus. Korának nagy s minden időknek egyik legalább is jelentős, számottevő író és beszélő hittudósa, hazájának pedig legnagyobb theológus jótevője volt, aki meg tudta zenésíteni, dalba tudta önteni s színes

[6] Hogy mennyire egész lényével volt theológus, ez mutatja leginkább, hogy az összes többi tudományt és művészetet theológiai világnézetének szolgálatába állította. Mindenütt az Istennel összekötő kapcsokat kereste és találta meg, ezeket hirdette szóban és írásban A skolasztika elvben hirdette, hogy a tudás, a hit szolgája (philosophia est ancilla theologiae). Prohászka ezt a gyakorlatban mutatta meg. Sokan tudós hallgatói és olvasói közül nem merték volna ezt az elvet elfogadni, de Prohászka meggyőzése és munkaprogrammja gyakorlatilag vallotta ezt velük.

képekkel le tudta festeni a theológiát és a természetfölötti világot. Ezeket a hangokat, ezt a nyelvet, ezeket a színeket mindenki fel tudta fogni, mindenki tudta a maga módján élvezni, míg a miénket, akik talán tudományosabban és szabatosabban írunk és beszélünk, mint Ő, még a választottak közül is csak a választottak értik meg.

Zenésíteni, dalba önteni és lefesteni a természetfölötti világot, ez volt Prohászka gondviselésszerű megbizatása és életcélja. De ez volt sokoldalú lelkének és tevékenységének középpontja és lényege is. Ha ezt be akarjuk látni, ha meg akarjuk benne találni a theológust és csakis ezt, akkor ne szaggassuk őt széjjel költőre, szónokra, lelkipásztorra, stb. s ne nézzük külön-külön nagy szellemének termékeit. Szent Tamás Summájának egységét és természetfölötti jellegét a nagyon is különtárgyú (disparat) és föltünően bölcseleti megalapozás mellett tudásalanyának egységével és természetfölöttiségével igyekeztem megvédeni.[9] Ugyanezt az elvet alkalmazom Prohászka működésére is. Az Evangéliumban és az Egyház tanában kinyilatkoztatott Istent akarta az embereknek adni. Ezért simult felfogásukhoz, szállt le korának eszméihez és szellemi nivójára, ezért prédikált Evangéliumot még akkor is, mikor bölcseleti vagy más természetes témákról beszél. Ha Szent Ferenc Isten trubadurja volt, mivel értette a természet szavát, tudott játszani Isten hangszerein, akkor Prohászkát is mondhatjuk trubadur theológusnak, mert tudott játszani a természet

[7] Aquinói Szent Tamás Világnézete 200. s köv. old.

királyának, az embernek hangszerein, fel tudott használni minden motivumot, ami korának szellemi világában megcsendült, hogy megmutassa az Istennel való kapcsolatokat vagy legalább is ezeknek lehetőségét. Játszani tudott még az emberek tévedéseivel is és észrevétlenül, tudtukon kívül, hogy úgy mondjam víg dallal cáfolta meg őket s saját hibáikból és tévedéseikből építette meg a hithez vezető utat. Végül ez is méltó feladat egy theológushoz!

Az említett életcélt vagy ha tetszik, élet-tudásalanyt, azt hiszem, még legmeggyőződésesebb ellensége sem vonhatja kétségbe. A többi már csak következmény, t. i. az Isten gondolatától áthatott s a természeteset is megszentelő, természetfölöttivé alakító élet és működés elismerése. Már pedig ez a misztika lényege. Maga Ottokár püspök is így gondolkozott. Elméletet nem szokott írni. Ettől idegenkedett. De följegyzései között találtak egy lapocskát, amelyen elmondja, mit ért misztikán. „A misztika — mondja — az Isten mély megérzése a világban s a lélekben; megérzése a mély kapcsolatoknak a lét és Isten közt; kapcsolatoknak, melyek közelséget, egyesülést, életet mondanak." Ezeket a titkos és a Szentlélektől meg nem ihletett lelkekre nézve észre nem vehető kapcsokat látta Prohászka, bennük és általuk élt, ezeket igyekezett másokkal közölni. Ezért volt korának egyik legnagyobb theológus misztikusa, hierotheus patiens divinája, az isteni szellőtől hordozott, az Isten Lelkétől ihletett ember.

A fogalmi ismerettel szemben való idegenkedését sokszor, de főkép az utolsó években gyakran hallottuk tőle.

Talán érezte, hogy itt értik meg legkevésbbé s ennek alapján tulajdonítanak neki oly felfogást, ami a valóságban messze állt tőle. Utolsó s talán valamennyi között legmaradandóbb becsű és soha el nem évülő szépségű munkája, az Élővizek forrása, tele van ilyszerű nyilatkozatokkal, de mutatja azt is, mily messze állt Bergsontól és a modern intuicionizmustól. A katholikus misztika közvetlen átélésének és a valóság fönnebb vázolt közvetlen élvezetes és életadó érintésének dicsőítésén és ajánlásán kívül egyebet ebből kiolvasni nem lehet.[10] Ezt természetesen csak a hozzá hasonló lelkű emberek értik meg teljesen, csak ezeknek az értelmét irányítja hiánytalanul az általa szemmeltartott tárgyra. De ez végül a legszigorubb fogalmi megszorításoknál és meghatározásoknál is így van s az egyik hittudományi rendszer szerint temperált fogalmakat a másik nem érti meg vagy nem tud velük hiánytalanul gondolkozni.[11].De másrészt el kell ismernünk, hogy ez az idegenkedés és a fogalmi világ lebecsülése a nagy püspök emberi gyöngeségei közé tartozott. Vallhatjuk az elvet, hogy a misztika kifejező és szemléltető eszközei több életet és igazságot adnak az értelemnek, mint a skolasztikáéi. A kérdés sorsát az érvek döntik el s amennyiben csak a magunk fórumáról van szó, kinek-kinek a saját tapasztalata. Ámde, ha misztikus élményeink és kifejezéseink mögött nem áll a leghatározottabban kialakult és kiképzett fogalomfalanx,

[10] V. ö. erről a Szerző *Intuició és átélés* c. tanulmányát.

[11] V. ö. Szerző *Ismereteink egyneműsége*, stb. c. értekezését, 31. s köv., 69. s köv. old.

akkor misztikánk veszedelmes érzelgéssé, élményeink közlése pedig másokra nézve a tévedések forrásává válik. Mert élményünknek végül is fogalommá, közlésünknek pedig bizonyos fokig logikai tornává kell válnia, ha azt akarjuk, hogy megértsenek bennünket. Ez a fogalmi, az ilyen hadakozó csapat pedig sokszor hiányzott Prohászkánál. Ha ez nem lett volna, akkor életének bizonyára legmegrendítőbb eseménye, az indexre-tétel, nem következett volna be. De ez végül is causa iudicata s valóban nem a silentium obsequiosum iratja le velem a kijelentést, hogy ismeretes munkáinak taglalásától itt teljesen eltekintek. A többiekben azonban nagyobb veszélyt, mint az egyes hittudományi rendszerek különböző temperáltságú fogalmaiban egyáltalában nem találok. Amit a lelkesedéstől teli szíve a pillanat benyomása vagy elragadtatása alatt oly igazán és szemléltetően, de a fogalom-falanx hiányos csatasora miatt épp oly könnyen félreérthetően mondat vele, azt bőségesen kipótolja annak a testületnek megdönthetetlen és változatlanul erősen álló fogalmi harcos csapata, amelyet a nagy püspök tanítói hivatalához méltón teljes egészében a magáénak vallott.[12] E sorok írója úgy tanulmányainál, mint értelmi típusánál fogva messze áll Prohászkától s azok közé tartozik, akik nem egyszer megdöbbenve hallották vagy olvasták szavait. De épp ily őszintén meg kell vallania, hogy kellő reflexio után benigna interpretatióra sohasem volt szüksége. A homály vagy nehézség tisztán

[12] V. ö. Dominus Jesus: „Aki Krisztus helyett áll" c. fejezetét és az Elmélkedések 322. oldalát.

tárgyi fontolgatás alapján is eltünt. Ha az egyes rendszerek szemléltető és kifejező eszközeit külön-külön kell tanulmányoznunk s csak azután ítélhetünk tárgyilagosan, mennyiben alkalmasak valamely természetfölötti tárgy hiánytalan szemléltetésére, akkor a misztika sem tehet kivételt s méltán állítja föl ugyanezt a követelményt. A misztikusnak pedig lényegéhez tartozik, hogy szemléltető eszközei egyediek legyenek. Hisz a Szentlélek kinek-kinek a legsajátabb értelmi kincseit összegezi, ezeket tisztítja meg s belőlük fakasztja az enuntiatio, a kifejezés elemeit. Ha tehát igazságosak akarunk lenni egy misztikus hajlandóságú íróval szemben, akkor épp úgy kell tanulmányozni enuntiatióinak eszközeit, mint a skolasztikus rendszerekéit. Ha Prohászka valamelyik híve szolgálatot akar tenni mesterének, akkor itt igen termékeny területet találhat és sok félreértés útját vághatja el. Vizsgálja meg képeit s mutassa ki, hogy ezek ugyanazt szemléltetik, mint a rendszerek fogalmai.[13] Prohászka az igazságot és pedig a specifikusan katholikus igazságot akarta kifejezni. Ha a valóság és pedig az általa annyira szeretett egyedi valóság szótárában nem

[13] Vessük össze például a misztika meghatározását, amelyet *Ismereteink egyneműsége* c. tanulmányom 84. oldalán adok, azzal, amelyet Prohászkánál a *Magasságok felé* 68. oldalán találunk. Az én nehezen érthető tudományos definicióm ugyanazt akarja mondani, amit Prohászka szavai. De ő valósággal beledalolja az ember fülébe az én nehezen mozgó szavaim mögött rejlő gondolatot. Ilyenformán gondolom azt a munkát, amelyet a szövegben ajánlok. Igy tett Szent Tamás is, mikor II—II. Qu. 4. a. 1.-ban Szent Pál gondolatát a hitről skolasztikus formába öntötte.

mindig találta volna meg a hiánytalan szemléltető eszközt, hátrányosabb-e helyzete s többet kell-e szemére vetnünk, mint önmagunknak, mikor pl. a kegyelem kérdésében nemcsak iskolás készültséggel, hanem igazán a legtudósabb fegyverzetben is nem éppen hízelgő dolgokat vagyunk kénytelenek egymásnak mondani, kölcsönösen megállapítván, hogy enuntiatióink elég rosszul tükrözik vissza a kifejezendő tárgyat.[14]

Bár kifejezetten más eszközökkel dolgozott, mint a skolasztika s valószínűleg nem is volt érzéke ennek sajátos módszeréhez, ellenségének azért mégsem mondható. A skolasztika törekvéseit és eredményeit mindig megértette és értékelte. Szent Tamásra vonatkozó kijelentéseiben hiányzott ugyan az a melegség, amellyel a hozzá közelebb álló férfiakat emlegette, de különösen a Szent Tamás-jubileum alkalmával tartott beszédei és a Religio számos évfolyamában közölt cikkei mutatják, hogy mennyire tudta értékelni a nagy szent gondviselésszerű jelentőségét. De nemcsak a történelmi Szent Tamás érdekelte, hanem szívből örült azon is, hogy a jelenkor kultúrájában mind számottevőbb tényezővé válik. Irásaiból ez kevésbbé igazolható. Az a mód azonban, ahogyan e sorok írójának Aquinói Szent Tamás világnézete című művét üdvözölte s ahogyan meghitteinek körében a thomizmus megújulásának jelentőségéről nyilatkozott, mu-

[14] Mindezt természetesen nem azok vigasztalására irjuk, akik főként a bölcselet terén Prohászka lelke nélkül használják eszközeit. Erre épp oly kevéssé bátorítja fel őket a nagy püspök példája és működése, mint korábbi epigonjait a skolasztika becsmérlésére.

tatja, hogy Prohászka a formális skolasztikát őszintén becsülte s ellenkező kijelentései nem ennek, hanem a mesterember-skolasztikának szólnak.[15] Ezt végül mi, a legmeggyőződésesebb skolasztikusok sem tudjuk becsülni s távolról sem akarjuk magunkat vele azonosítani. Prohászka szóbeli kijelentéseinek összegyüjtése legalább is azt az egyet fogja igazolni, hogy az epigonok körében jelentkező becsmérlés és skolasztika-ellenes kirohanás nem a mester számlájára irandó.

A misztikus ismeret másik sajátsága az érzelem melegsége, az élvezet. Ez ad a misztikának természeténél fogva bizonyos gyakorlati voluntarisztikus jelleget. Az igazi misztika elsősorban szemléleti igazságot kölcsönöz ugyan,[16] de az értelmi fontolgatások és megalapozások háttérbe szorulnak s a szép, szeretetreméltó, megfelelő és az érzelmi világot lebilincselő egyéb motivumok oly súlyosakká válnak, hogy nem az értelem, hanem az aka-

[15] Prohászka tanulmányai a skolasztika feltámadásának idejére esnek. Ezt a megújuló s bizonyos tekintetben gyermekéveit élő skolasztikát ismerte, amelyből még természeténél fogva hiányzott korunk eszmevilágának színezete, illetőleg a vele való érintkezés. Nagy tisztelettel hajlunk meg a skolasztika akkori képviselői előtt s távol áll tőlünk, hogy bennük lássuk az említett mesterembereket. De azóta a skolasztika nagyot nőtt s saját tapasztalatomból állíthatom, hogy azt, ami a Prohászkával egykorú férfiakra nézve probléma volt, mi már megoldott és a gyakorlatba átvitt igazság gyanánt tanultuk. Prohászkát más irányba vitte szellemi képzettsége s a skolasztika fejlődését nem élte át vele együtt. Innen könnyen megérthető, ha nem szól belőle az a lelkesedés, amelyet más tudáságaktól nem tagadott meg.

[16] V. ö. *Ismereteink egyneműsége,* 17. s köv. old.

rat, nem az igazság, hanem a szeretet látszik irányítani s magával ragadni lelkünket. Ha mindez nem lenne már régen megállapított igazság, akkor Prohászka lényéről egyenesen el lehetne vonni. Aki valaha beszélni hallotta, az volt az első benyomása, hogy nem a puszta meggyőződés szólal meg benne, hanem ennél több, a tökéletes birtoklás, a tárgynak a szónok lényével való teljes egyesülése, bensejében történt oly megvalósulása, hogy az époly életeleme és életténye zője szellemi életének, mint a levegő tüdejének, testének alkotó részei és a vérkeringés a tenyésző életének. Az ilyen tökéletes birtoklás gyümölcse Szent Tamás szerint az élvezet, a fruitio s ez a mozgatója a meglátott igazságok oly közlésének és kifejezésének, aminővel a misztikában találkozunk. Hogy miként valósul meg ez a birtoklás, ez az átélés (a skolasztika scientia experimentalisa), a legelrejtetteb titkok közé tartozik s kinek-kinek az egyéni lelki élete magyarázza csak meg némileg. Hogy Prohászkánál megvolt, ez tény, miként szerezte meg, talán sikerül valaha megállapítani. Az a vonása azonban közös volt a hasonló típusú emberekkel, hogy az élményszerű igazságot mindennél többre becsülte s ennek az ajánlása és megvalósítása volt főtörekvése. Ezért tartották voluntaristának. Pedig voluntarizmusa lényegében nem különbözött Szent Tamás életfelfogásától.

Hogy a tulajdonképeni voluntarizmustól távol állott, kétségtelen. Ennek az a lényege, hogy a valóságot az akarati törekvés megnyilvánulásaira és szükségleteire vezeti vissza, az igazság gyakorlati voltát pedig úgy értelmezi, hogy nincs változatlan magva, hanem a körül-

mények és az érzelmi világ csapongása szerint igazodik. Prohászka ezt sohasem vallotta. Elismerte az igazság változatlan értékét és a milieutől való függetlenségét, de vallotta, hogy az érzelmi világnak is van hozzá köze és hogy ennek a hozzájárulása és elismerése nélkül az igazság nem életelv, nem életténvező, hanem csenevész hajtás vagy épen holttetem a lélekben. Minden kétséget kizáró világossággal nyilatkozik erről az Élő vizek forrásában [17] és számtalan más helyén műveinek. Minden lecketanulás lélekölés, minden formulázás az igazság holttányilvánítása, ha nincs benne az érzelmet is tápláló életerő, vagy ha a gyakorlat, az élet révén nem valósul meg s nem lesz az egyedi vagy társadalmi élet mozgató erejévé.[18] Ezt a voluntarizmust s az igazságnak ezt a gyakorlati mivoltát Szent Tamás is vallotta, amint idézett munkáinkban többször hangsúlyoztuk. Ennél többet pedig, vagy más valamit Prohászka sem akart. De a zsenik egyoldalúsága itt is kísérte. Valahogyan kissé túlságosan akarta ezt s megfeledkezett más elmetipusok szükségleteiről, főkép pedig arról, hogy az a passzív készentalálás, amelyet saját tapasztalatából ismert, a purificatio activa nehéz útjával szemben a kivételek közé tartozik. Elfelejtette hathatósan hangoztatni továbbá, hogy bármily nagy szerepe legyen is az érzelmi világnak életerőink, főleg értelmünk ösztökélésében, azért mégis az

[17] 15. oldal.

[18] Ezt így fejezi ki az Élő Vizek c. könyvében (6. old.): Ha Istent nem szeretjük, akkor gyakorlatilag szólva nincs Istenünk. Aki Jézust nem szereti, megváltatlan marad és poklot hord szívében, mely egyszer elnyeli.

értelemnek kell juttatni a vezető, irányító szerepet s hogy ennek igényeit tisztán a jónak, szépnek és hasznosnak a motivumai és tartalmai állandóan ki nem elégíthetik s minden nehézség és támadás közepette a tévedés és eltévelyedés veszedelmei előtt meg nem védhetik. Prohászka fel tudta nyitni az ember szemét, hogy hitének gyakorlati igazságát belássa, vagyis kifejlődjék benne az a lelkület, hogy a milieu ellenmondásai miatt nem szabad tőle eltávozni, sőt élni kell tovább, mintha ezek nem is léteznének, de mintha jelentősen gyöngébb lett volna az értelmi igények, tehát a szemléleti igazság követelményeinek kielégítésében. Nagyon igaz az, amit Szent Tamás mond, az igazság az értelem java (verum est bonum intellectus) s így az akarat befolyása alatt is áll, ámde megmarad igaznak, s az akarat ösztökélésének arra kell irányulnia, hogy ebbeli jellege minél jobban kidomborodjon. Prohászka pedig tulságosan jóvá, tulságosan gyakorlattá és életté tette az igazságot. — *Az igazság alakuljon át életté, legyen minden embernek éltető és mozgató tényezőjévé, ez volt Prohászka alapgondolata.* Ennek az elérésére pedig minden eszköz jó, de az érzelem megnyerése és lebilincselése a legalkalmasabb. Ezért lép háttérbe nála az érvelés, az értelem fölvilágosítása, ezért színezi és öltözteti gondolatait oly külsőbe, hogy az érzelmet tudja vele megfogni. Az igazság voluntarisztikus színezése és megalapozása, de nem ilyen eredetetése ez, s e mögött van az a másik, skolasztikus, az értelem vagy akarat fölénye problémájának megoldásából származó, voluntarizmus, amihez felfogásom szerint Prohászka hozzá sem nyult. Prohászka vo-

luntarizmusa és pragmatizmusa csak árnyalatokban tér el a misztika általános ilyirányú törekvéseitől. Ezzel pedig Szent Tamás józan és józanul felfogott intellektualizmusa épúgy megegyeztethető, a misztikus élmény belőle épúgy kifejleszthető, akárcsak az ágostoni vagy később a skotista színezetű voluntarizmusból. Prohászka a kérdés e részével közömbösen állt szemben s bár tényleg és általános szellemi irányzatánál fogva távol állott Szent Tamás intellektualizmusától, elvileg époly kevéssé volt ellensége, mint Scotus barátja. Mint oly sok más dologban, úgy itt is gyermeki ihletű pragmantizmusa vezette; a fő az, hogy meglegyen, hogy birjak életmozgató elvet s tudjak vele látni, cselekedni és szeretni, a többit igazítsák el maguk közt a skolasztikusok. Föltétlenül találkozik azonban Szent Tamással annak az állításában, ami annyira jellegzetes Prohászka egész életműködésére, hogy Isten szeretete, tehát az isteni élet megvalósítása, tettekre való átváltása többet ér megismerésénél és mégoly tiszta látásánál is.[19]

Eddig vázolt értelmi életében és működésében végül Prohászka a Szentlélek hárfája volt s ez teszi igazi misztikussá, az isteni dolgok, az örök élet dalnokává. A Szentlélek működésének célja az embernek Istennel való összekapcsolása, az isteni élet megvalósítása az em-

[19] I. qu. 82. a. 3. — Életprogrammját a Magasságok felé 79. o. hangsúlyozza s igy fejezi ki: A Szentléleknek mindig kongeniális apostolok kellenek. Kongeniálisok csak akkor leszünk, ha Őt is, meg a világot is értjük; ha a mai világ sötétségét s fájdalmait átszenvedve, azokat az ő világosságában felderíteni s az ő kenetével gyógyítani tudjuk.

berben, a lélek kereteinek kibővítése s a rendes emberi arányokat túlhaladó működtetése. A salus, a kiszabadulás, az embert természeténél és a bűn romlásánál fogva körülvevő tömlöcből, részesedés oly fényben és energiában, amely a világot úgy láttatja meg, amint Isten látja, s az életet úgy cselekedteti meg, amint Isten éli és cselekszi, ez a Szentlélek műve s ennek az átélése és a Lélekkel együtt történő megvalósítása játszódik le a misztika keretében. Prohászkán pedig mindez kimutatható, működése pedig kizárólag arra irányult, hogy ezt a salust közölje embertársaival. Ezért volt misztikus, a Szentlélek hárfája, amelynek melódiáit nemcsak ő maga hallgatta, nemcsak az ő földi útját tették élvezetessé, hanem mások is gyönyörködtek benne, mások is mentek a salus, a kiszabadulás és isteni élet felé csábító hangjai után.

Prohászkának fönnebb leírt élete a természet ihletése alatt is lefolyhatott volna. A természet Ura túláradó jóságában egyes embereket a maguk és mások vigasztalására és gyönyörködtetésére nemcsak a közönséges göröngyös utakon vezet, hanem megnyitja előttük a természet elrejtett kincsesházát is. A rendes út az, hogy az intellectus agens mécsvilága mellett gondolkozva eszméljünk rá a valóságra s nyelvünknek ehhez szabott eléggé kisarányú eszközeivel szemléltessük azt. Mikor azonban a valóságot készen találjuk lelkünkben s nem a mi nyelvünk, hanem a természeté fejezi ki azt, mikor a szemléltető eszköz és a valóság mintegy azonosakká válnak, akkor emberfölötti arányok szerint működünk, akkor a természet Urának lelke ihlet meg bennünket s

Isten szárnyain repülő, az ő fuvallatától hordozott lelkekké, költőkké válunk. Ehhez hasonlít az ihletségnek többi fajtája is, amely a művészet különböző formáinak zsenijévé tesz bennünket. Salus, szabadulás ez, de nem ad szárnyakat, hogy a természet kereteit és igényeit is túlhaladó területekre repülhessünk, ott jól és otthonosan érezzük magunkat, hogy az ilyen isteni élet s nemcsak annak árnyéka, vagy épen még az ihletséget is meghamisító érzelmi világnak hazugságai következtében annak torzképe létesüljön bennünk és általunk. Az az ihletség, amely a teljes salust, a tökéletes isteni életet teszi lehetővé, amelynek hatása alatt a természetfölötti dolgok között s a legmélyebb, legelrejtettebb igazságok világában époly otthonosaknak érezzük magunkat, mint a madár a levegőben, az emberi elme az érzéki dolgok közt, amikor ezek felismerésében, gyakorlásában és megcselekvésében semmi sem gátol bennünket s mindez époly könnyű és természetes, mint a mindennapi élet legközönségesebb megnyilvánulása és gyakorlata, az az ihletség nem a természet Alkotójától, hanem a kegyelem Urának Lelkétől származik s azoknak jut osztályrészül, akik haereditatem capiunt salutis, akik az üdvösség, a földi keretektől és emberi arányoktól való megszabadulás örökösei. Prohászka pedig ebben a világban volt otthonos, ezen a területen mozgott, ez volt életeleme. Ha volt benne költői, szónoki, művészi ihletség, az mind ennek a szolgálatában állott, mind ezt a salust hirdette és dicsőitette. Ezért nem volt költő, szónok vagy művész, hanem Hierotheus patiens divina, Istentől ihletett theologus misztikus.

Ha Prohászka ebbeli lelkületét meg akarjuk ismerni, akkor utolsó munkájában, az Élővizek forrásában nemcsak lelki olvasmányt, hanem lelkének tükrét kell tekintenünk. Minden műve, minden beszéde lelkének egy darabja volt ugyan s azt fejezi ki szavakkal, ami ott époly élő valóság volt, mint a természet dolgai, a szemlélő értelemre nézve. Az Élővizek forrása csak annyiban különbözik a többiektől, hogy egy hetven évre terjedő élet mégegyszeri végigszemlélésének és reviziójának eredménye. Tehát több igazság van benne, mint azokban, de legalább is ugyanaz mélyebben, közvetlenebbül és nagyobb meggyőződéssel. Nemcsak hattyudalát, hanem saját pszichológiáját hagyta ebben hátra s ezért célunknak teljesen megfelel, ha ebből mutatjuk ki, mikép volt ő a Szentlélek hárfája.

A misztikus lélek legjellegzetesebb sajátsága a tudat, hogy nem saját erői működnek benne, hanem felsőbb sugallat és ihletség mozgatja, a Szentlélek ösztönzi. Hogy mennyire át volt hatva Prohászka ettől a gondolattól, nem mint elméleti igazságtól, hanem mint legszemélyesebb tapasztalaton nyugvó gyakorlati ténytől, könnyű bizonyítani. Elég, ha találomra felütjük idézett művét. Ha nem tűnnék is rögtön szemünkbe a Szentlélek neve, nem kell sokat keresnünk és lapozgatnunk, hogy rátaláljunk titokzatos működésének elismerésére, dicsőítésére vagy ajánlására. Ez Prohászka harmónikus életének és működésének a vezérmotivuma. A rosszakaratú pszichologus idea fixának, rögeszmének fogja ezt mondani, de mi tudjuk, hogy ez egy az igazi lelki szegénység szellemétől áthatott elme mesterkéletlen

megnyilatkozása és a bensejében rejtegetett súlyos értékek kényszerítő hatásából fakadó sűrű hódolat ezek tulajdonképeni Ura és Ajándékozója előtt. Nehéz választani a szebbnél-szebb himnuszok között, amelyekben megénekli, „hogy Isten szelleme, az életszóró Lélek vesz körül és jár bennünk" (33. old.), amelyekben felvilágosít, hogy a lelket felfrissítő forrásokból inni „annyit tesz, mint az élő és belénk sugárzó isteni Lélek funkcióival eleven közösségbe lépni, ezzel a természetfölötti életet magunk számára eleven valósággá tenni." (45—46. o.) Ahogy pedig Az istenség édesszavú hárfája c. fejezetében (163. s köv. old.) a Szentléleknek az emberhez való viszonyát leírja s befogadására buzdít, ez már egyenesen zene. Én a magam részéről ugyanazt a benyomást nyerem, amelyet egy felejthetetlen szépségű choralis melódia igen hivatott interpretációja hagyott hátra lelkemben. „Hagyjuk rá készségesen a nagy mesterre, hogy hangolja és hatalmasan húrjaiba markoljon. Nőjünk magunknál nagyobbra, legyünk Isten engedelmes műszereivé, hangszereivé, legyünk „a Szentlélek hárfái"-vá. Igy csak egy Istentől ihletett lélek írhat, csak az, aki érezte, hogy lelkének húrjain a Szentlélek játszik.

A Szentlélek e titokzatos működésének eredménye az isteni élet. A malaszt biztosítja életünk természetfölötti mivoltát, de rendesen csak az emberi arányok keretein belül. Ha azonban a Szentlélek zavartalanul működhet lelkünkben, akkor a természetfölötti világ törvényei teljesen érvényesülnek s életmegnyilvánulásunkra az istenség arányainak képmása van rányomva. A legnagyobb misztikusok érzületével és kifejezéseivel egyenrangú az

a lelkesedés, amellyel Prohászka ezt az „istenülést" leírja. A Püsködsi Lélekben (33. s köv. old.) a természetfölötti életnek inkább csak emberi arányú megnyilvánulását dicsőíti, az Élővizek forrásában azonban azok az isteni arányok tartják fogva, amelyek szerint az istenbemerülés, a benne való eltűnés, megszűnés (19. old.) a lelkiélet csúcspontja. Ismerős kifejezések ezek. Isten barátai, a misztikusok, kivétel nélkül így fogták fel Urukhoz való viszonyukat. Prohászka a mult tapasztalatain okulva talán csak még tisztábban, még kereszténnyebben fejezi ezt ki. Majd meg úgy érzi, hogy a lélek belerohan, beletemetkezik, egyesül Istennel, benne és érte él, életéből életet merít s benne végleg megnyugodva, örömet, célt, boldogságot talál.[20]

Bármennyire kereste és becsülte az Istennel, a végtelennel való egyesülést, az Evangélium szellemétől áthatott és a konkrét valóságot kereső lelke ezt a Krisztussal való egyesülés, az Isten fia képmásának megszerzése által vélte elérhetőnek. Ennek a himnuszát írja meg Isteni barátunk lábainál c. fejezetében. „E szívben ismerjük föl magunkat, e szívben tudunk semmivé válni s e szív, amint egyre jobban övé vagyunk, százszorosan visszaad önmagunknak." (121. old.) Krisztusban alkotunk egy közösséget, egy fönséges organizmust, amelynek „vérkeringése a Szentlélek-járás, szíve pedig a Krisztusi szív, mely ezen a földön végigdobogott egy ember életet, hogy azután örökidőkig a szentségek áramát küldözze határtalan lélek-közösségének minden izületébe."

[20] Magasságok felé, 183. old.

(7. old.) A Krisztus testébe való bekapcsolódás szükségességének tudatától áthatva, kimerithetetlen a Mester élete lemintázásának ajánlásában. Ne mintázzuk a külsőségeket, hanem tegyük magunkévá lelkimagatartását, a belső megindulásokat, hogy csupa Krisztusok, himnuszos, alázatos, rejtett Krisztusok járjanak az emberek külső színe alatt. (170. old.) Minden misztikus törekvésnek ez a célja s az a mód, ahogyan Prohászka kimagasló személyiségének minden irányú individuális törekvése és szinezete mellett ebbe az általános keresztény eszmébe bele tudott kapcsolódni, ezt minden legcsekélyebb eltérés vagy eltorzítás nélkül tudta hirdetni és megénekelni, mutatja, mily egészen katholikus lélek volt, mutatja mily igaz és valódi misztikája, mutatja mily megbízható biztoskezű vezér és tanító volt.

Hogy a lélek a természetfölötti élet útjain el ne tévedjen, a Szentlélek maga vezeti, aki benne és általa éltet egy az emberinél szebb, nagyobb arányú életet. Hogy pedig a lélek mindig a természetfölötti légkör ezt a levegőjét szívhassa, egyes erőihez pedig szüntelenül eljusson a Szentlélek árama, az ajándékok révén egészen különösen kifinomul és alkalmassá válik az isteni arányú élet megnyilvánulásaira. Lelki szeme tisztábbá válik, mert nem a maga, hanem Isten szempontjából és világosságában szemlél mindent, úgy hogy meglátja a kapcsolatokat Isten és a világ között, amelyeket a gondolkozó vagy ihletség nélküli elme észre sem vesz. Majd az Isten beszél neki a természetről, majd pedig ez az Istenről úgy, hogy a lélek a szó legteljesebb értelmében otthon van úgy Isten és a természetfölötti világ, mint pe-

dig a természet gondolatkörében. Ez a föltétlen megbízható kiismerés, ez a bizalmas érintkezés Istennel és a természttel a misztikus lélek legjellegzetesebb sajátságai közé tartozik s ez Szent Tamás szerint a Szentlélek adományainak, a Tőle származó ihletségnek eredménye és legbiztosabb jele.[21]

Ezeknek az ajándékoknak a csodálatos működése kézzelfoghatóan mutatható ki Prohászkánál. Itt csak röviden utalunk egyikre-másikra. *Az értelem lelkének feladata a természetfölötti világ interpretálása.*[22] Ennek pedig ihletett mestere volt Prohászka. Amikor Krisztust a lelket felszántó vasekék földművesének mondja (41. o.), a vele való egyesülést a synbiosis színes metaforáival, majd meg az evangéliumi szőlőtő hasonlatának oly fönséges kihasználásával énekli meg, mint a 167. oldalon, mikor a szeretetből élő lelket Krisztus eleven izületének nevezi, akkor Jézus megváltó tevékenységét oly értelmezésben dalolja be lelkünkbe, amelyet soha el nem felejtünk, s amelyet igazán nem a keserves gondolkozás, nem is a természet inspirációja, hanem a lélek fáradságos vándorlását megkönnyítő Szentlélek sugall neki. Mert erre valók a misztikának szemléltető eszközei: lekötik, lenyügözik a lelket és érzékeltetik vele a természetfölötti valóságot, hogy megszerettessék vele és elfogadásukat megkönnyítsék. Majd meg kézenfogva, zeneszó mellett

[21] Természetesen amennyiben mindez üdvösségünket szolgálja, azzal összefüggésben van, mert a hasonló irányú költői ihletség lehet gratia gratis data, de nem gratum faciens, mint a Szentlélek ajándékainál.

[22] II—II. qu. 8.

lejt át velünk a természetesből a természetfölötti élet virágos mezőire. Sajátítsuk ki magunknak Isten gondolatait, törjünk ki, mint a bimbó, nyujtózzunk ki a végtelen felé (9. old.), aki a megtestesülés révén úgyis csak egy ölelésnyire van tőlünk, szívjuk a világ atmoszférája helyett az Evangélium magaslati levegőjét. Ezek és hasonló szikrái nagy szellemének mind oly interpretációi a természetfölötti életnek, amelynek világában a lélek többet lát s szívesebben vág neki a nagy útnak. Igy csalogatja magához a Szentlélek a gyönge embereket, akiket a nehezebb fegyverzetű invitálás visszariasztana. Hogy Prohászka az örök, a természetfölötti élet e megdalolásában annyira az Evangéliumra támaszkodik, hogy mindent onnan merít, ez csak előnyére válik. Misztikájának katholicitása és Szentlélektől sugalltsága mellett alig lehetne ennél döntőbb érvet felhozni.

A tudomány ajándéka arra segíti a lelket, hogy Istenről a végtelen Szellem természetének megfelelő módon szóljon s minden méltatlan felfogást távoltartson. Lehet, hogy nem válik dicséretemre a vallomás, de be kell ismernem, hogy ennek legszebb megnyilvánulását és az emberi fogalmakon végzett korrektúra legnagyobbszerű példáját Prohászkánál találtam a „Magasságok felé" c. mű „A Gondviselő Isten" fejezetében. Igy csak a Szentlélek tudja összeroppantatni egy emberi elme által azokat a bálványokat, amelyeket a kisarányú emberi lélek még az Evangélium fénye mellett is hajlandó imádni. A tudomány ajándéka nyitja fel a természet könyvét, hogy lelkiszemünk olvasni tudjon benne, hogy meglássa a kapcsokat, amelyek a világot Istenhez fűzik,

hogy meg tudja találni az Istent s a természet érzéklésénél Szent Jánossal mondhassa: Kezünk érintette az élet Igéjét. Nem akarom, igazabban nem tudom meghatározni, hányadik hely illeti meg e tekintetben Prohászkát a katholikus világ misztikusai között. Hajlandó lennék igen előre tenni, annyira előre, hogy talán senkisem csatlakozna véleményemhez. De ez végül is mellékes. Tény az, hogy ez volt Prohászkának a legerősebb oldala és itt alkotott legszebbet. A Magasságok felé c. művének „Bemenőm s kimenőm", „Kapcsolatban a természettel" c. fejezeteiben talán akarata ellenére egyszer teóriát írt, a tudomány ajándékának elméletét. Arra azonban nem merek példát említeni, hogy miként nyilvánult meg ez írásaiban, egyszerűen azért, mert művei annyira telítve vannak ezzel, hogy itt válogatni nem lehet. Ha azonban valaki szeretné ennek iskolapéldáját olvasni, az üsse fel az Élővizek 6. fejezetét s megismeri a tudomány ajándékának szemléltető erejét. Prohászka a természettel élt, belőle táplálkozott, nyelvén beszélt, ennek fogalmaival gondolkozott. Ebből a szívbőségből szólt szája is. A természet pedig magában véve nem hordozója a három személyű egy Istennek, a megtestesült Igének és megváltásának. Aki tehát ezeket a kapcsokat is észreveszi, fel tudja tárni a természet nyelvét s szemléltető eszközeit ezek szolgálatába állítja, az a titkokat föltáró Szentlélek világosságában lát, ennek erejében jár — az a Szentlélek hárfája.

A bölcseség adománya lelkünket a theocentrikus szemlélethez szoktatja, ennek vigasztalásaival tölti el s így az isteni életet egy sajátosabb vonása szerint valósítja

meg bennünk. Hogy mily nagy Prohászka ennek elismerésében és értékelésében, mutatja fönnebb vázolt hódolata a Szentlélek működése s az ebből származó synbiosis előtt. Idetartozik ama *pondus aeternitatis* hangsúlyozása is, amely gyakran visszatér nála s amelyről állítja, hogy a léleknek az egyensúlya ettől függ. Hogy ezt megnyerjük, az Evangélium receptje szerint a katholikus misztikus lelkületével az Atya akaratához utal bennünket Prohászka is. Az Élővizek 106. oldalán levonja ennek gyakorlati következményeit s rámutat arra a Valakire, Másra, akiből lettünk, akibe visszavágyunk, aki minden tettünket beirányítja maga felé s az Élővizek mentén elvezet az örök oceánhoz.

Bár Prohászka minden írása Istenről és a természetfölötti dolgokról szól, ezeknek a szemlélete és másokkal való közlése életének úgyszólván mindennapi kenyere, tárgyilag mégsem válik sohasem banálissá, módozataiban pedig a tiszteletnek oly magaslatán marad, mintha naponta először nyult volna hozzá fönséges tárgyaihoz. Ez nem emberi arányú megnyilvánulás. Ebben a magaslatban emberi szervezet még a malaszt közönséges arányú megifjító és megerősítő tevékenysége mellett sem élhet meg. Teljesen isteni légkör ez, amelyet csak a fiúi kegyelet (pietas) és istenfélelem (timor Domini) ajándéka tud az emberrel élveztetni. Az Istennel szemben való fiúi érzület ajánlása Prohászka írásainak egyik legszebb vezérmotivuma. Számtalanszor hangsúlyozza, hogy Isten magának teremtett, hogy magának akar bennünket s hogy hozzá nem mint idegen nagyúrhoz, hanem mint jóakaró Atyához kell mennünk. Ne várjunk

tőle dörgés-villámlás között adott törvényeket, ne kérjünk tőle kinyilakoztatásokat arra nézve, hogy mit akar velünk, mik a tervei; egyszerűen fiúi bizalommal viseltessünk vele szemben s várjuk, mit mond nekünk naponta. „Eseményekben, életünk tényeiben, emberi ajkakról, a mi nyelvünkön akar beszélni hozzánk. A szív nyelvén. A minden lélekkel közös szeretetnyelven." (38. old.) Szebben aligha lehet az embereket Istenhez, az Atyához csalogatni. Amint pedig néhány sorral odább imádság formájában leírja Jézus Szívével szemben való érzületét, az a pietás rapszodiája. Azután még hogy tud társalogni Krisztussal! Mintha csak legjobb barátjával, testvérével beszélgetne, mikor az Élővizekben (153. old.) elsorolja előtte életének eseményeit s kéri, hogy ez mind valósággá legyen saját életében. — A fiúi érzület legszebb gyümölcse a törhetetlen bizalom Istenben. Érzi, hogy a Lélekjárás meg-megszünik, hogy az eszmények csillagai le-letünnek. „De azért nem marcangolom szét magamat s nem tépem ronggyá világomat, hanem várok, bízom s tudom, hogy megint kigyulladnak." Prohászkát annyira hordozta a kegyelet szelleme s annyira szerette volna a teremtésben letett közösségnek általános istenfiúi egységgé való kialakulását megélni, hogy ezt élete egyik vezető gondolatának tarthatjuk.

Az Ur félelmének legmagasabbrendű megnyilvánulása a tisztelet, a hódolat. Ez nem engedi elfelejtetni velünk egy pillanatra sem, hogy Isten az esse per se subsistens, mi pedig vele szemben a semmiséget képviseljük. Ez nem engedi, hogy bármily otthonosak legyünk is Isten hajlékában, gondolataiban és cselekedeteiben, megfelejtkez-

zünk róla, hogy itt csak vendégek vagyunk és megvonjuk vendéglátónktól a megillető tiszteletet s elfelejtkezve magunkról, velünk egyenlő, hozzánk hasonló társ gyanánt kezeljük. Ennek a tiszteletnek és hódolatnak állandó megtartása az emberi méreteknél nagyobb erőforrásokat tételez föl. Amikor látjuk, hogy még a legjobb akaratú emberek is mily könnyen megfelejtkeznek erről, amikor az isteni dolgokról szóló írásokban oly sokszor lecsúszunk a magaslatról, akkor könnyen belátjuk, hogy az emberi lélek rendes húrozása hamar enged s az a Szentlélek hárfája, aki sohasem hallat ebben az irányban hamis hangot, vagy akinek a lelkihúrozása egy életen keresztül nem száll alább. Hogy miként nyilvánult meg ez Prohászka magánéletében, azt azoknak kell megírniok, akik környezetéhez tartoztak, s figyelhették cselekedeteit. Itt csak írásai jöhetnek tekintetbe. Ezeknek pedig minden sora hódolat Isten előtt. Magával viszi egész értelmi és érzelmi fölszerelését, magával viszi az erdőt, a mezőt, növényt és állatot s ezeket mind térdre hullatja Isten előtt, de csak azért, hogy lenyomja, arcra borultassa és meghódoltassa Teremtője és Megváltója előtt azt, aki annyira hajlandó ennek megvonására — az embert. Aki még nem tudja mi az opprimi a maiestate, mi Isten fölségének tudata a lélekben, az olvassa Prohászka műveit és engedje szavait gyümölcsözni lelkében. Ilyen térdre kényszerítő írásokat nem igen találunk a világirodalomban. Aki pedig ezeket írta, az csakugyan a Szentlélek hárfája volt! — Azután meg miként ír pld. Jézus Szívéről az Élővizekben. Ezen a magaslaton csak a timor Domini tarthatja meg az embert s ily szép, ily

szent vonatkozásokban, de e mellett minden materiális és érzelgő jámborkodást kizáró hódolatos tiszteletet kikényszerítő alapszínben csak az rajzolhatja meg Jézus Szívét, aki a Szentlélek félelmében mert csak hozzá közeledni, aki át volt attól hatva, hogy mindenki csak a Szentlélek erejében mondhatja: Ur Jézus!

* * *

Ime néhány szegényes vonás Prohászka misztikus portréjának megrajzolásához! Az igazit, a teljeset talán megrajzolja majd valamelyik lelkes híve. De ha valaki másban keresi a misztikát, ne nyuljon Prohászka műveihez és személyéhez. Ő abban kereste, amit leírtunk s az elméleti misztikusok ama része, akiknek nézeteit e sorok írója is osztja, örömmel fogja látni, hogy egy minden elmélettől irtózó, de annál többet tevő és gyakorló misztikus is melletük van, hogy Prohászka írásaiból a misztikának ugyanez az elmélete vonható el, amelyet Szent Tamásnál találunk, de amelyet — bizony nem épen a lelkek javára — elvben és gyakorlatban egyaránt úgy elhomályosítottak az emberek. A misztika életközösség Istennel a Szentlélek közvetítésével, ihletésével és sugalltságával, az igazság az Isten és világ közötti kapcsok megérzése, a lét érzelmi valósulása (veritas affectiva) a lélekben. Ez volt Ottokár püspök felfogása és gyakorlata, ezt találtam Szent Tamásban is. Ezért ne ijedjünk meg az elhomályosított, vagy meghamisított misztika-fogamaktól s ne féljük, hogy a nagy püspök nevéhez méltatlan jegyet adunk, mikor misztikusnak nevezzük. Azoknak a bizonyos más „misztikusoknak" a sám-

fájára bizony hiába akarjúk ráhúzni Prohászka gondolatait. Sohasem szerette a sámfát, de ettől azt hiszem, a legjobban irtózott volna. De abban a misztikában, amelyben nincs sámfa, ahol a Szentlélek mindenkit a legegyénibben kezel és vezet, ott jól érezte magát s halála után sem tiltakozik írásainak, beszédeinek, vagy tetteinek egyetlen iotája sem, hogy ez legyen az ő tulajdonneve. Irásai alapján én valahogy csak azt tudom elképzelni, hogy Prohászka földi életéből csak két szép emléket vitt magával, ami közé a többi csak úgy fonódik, mint a borostyán az oszlop köré. Catholicus est meum nomen et Hierotheus meum cognomen. A kettő pedig egy a Szentlélek hárfájában. Minden, ami volt, vagyis elhagyta a székesfehérvári kripta bejáratánál, vagy itt maradt, vagy pedig rövid idő mulva osztozik az emberi dolgok sorsában. Ezt az egyet azonban, a Szentlélek hárfáját, magával vitte s tovább énekel rajta az örökkévalóságban, ahol Szent Tamás szerint még nagyobb — bár másirányú — szükségünk van a Szentlélek ajándékaira, mint a földön.[23]

Ámde — kérdi valaki aggódva — hogyan volt Szentlélek hárfája az, akiben szintén volt emberi gyarlóság s akit meg is lehetett téveszteni. A feleletet megadja ő maga. „Nem ragad el bennünket mindig felsőbb áramlatok ereje, nem hordoz mindig szárnyain a Lélek." [24] A Szentlélek ihletése üdvösségünk érdekében száll be lelkünkbe. Ezt pedig az emberi gyarlóságok és tévedések sokszor jobban előmozditják, mint a nagy kegyelmi té-

[23] Az egyes ajándékokról bővebbet l. szerző *Krisztus Királysága* c. művében a Szentlélek c. fejezetben.

[24] Élő vizek. 46.

nyek. Mert hisz ezek is kegyelmi tények. A magasságból néha le kell szállania a léleknek, hogy érezze az ottani levegő és a földi szennyes, poros, füstös légkör közötti különbséget s el ne felejtse, hogy nem a maga erejéből szárnyal ott fönn, nem a maga organizmusának igényei követelik azt a tiszta magassági levegőt; hogy lássa néha a saját tapasztalásából is, mit, mily piszkos légkört kíván meg a massa perditionisból származó ember tüdeje s hogy az övé is csak erre lenne berendezve, ha a Szentlélek meg nem gyógyította volna. Röviden a misztika nem gratia gratis data, nem is az egész életre és annak minden területére kiterjedő hibázhatlanság biztosítéka, hanem a megszentelő malaszt őre és az Isten útjainak kalauza lelkünkben. Ezért lehetünk mellette naivak, mint a gyermekek. Krisztus csak a gyermekek tiszta érzületét kívánta meg híveitől, de nem igérte meg, hogy elveszi tőlük kisebb-nagyobb, a gyermekkorral járó, tökéletlenségeiket is.

Prohászka írásai tele vannak a szebbnél-szebb képekkel és szemléltető eszközökkel, akárcsak a költők művei. Bizonyára sok példát hoznak majd föl ezekből könyvekben, iskolákban egyaránt. Nagyon helyes ez. De mindennek az anyagias kezelése meg fogja hamisítani Prohászka lényét és írásait. Másra kell a költőnek ugyanaz a kép, mint a misztikusnak. Hogy mire kellett Prohászkának, fönnebb megmondtuk. S ha ott említett élet-tudásalanyától függetlenítjük azokat s nem a Szentlélekhez vezető, őt mindenben megtalálható túlvilági szikrákat látunk bennük, akkor nem adtuk vissza Prohászka gondolatait s nem ismertetjük Őt, mint az örök élet dalnokát.

Akik pedig nem vennék észre Prohászka műveiben a megzenésített theológiát, a dalba öntött Evangéliumot s megzavarná lelküket a nagy hangtömkeleg, azok gondolják meg, hogy nem minden lélek rezonál vagy épen foglal össze harmónikus zenévé egy-egy hosszú hangsorozatot vagy akkordtömeget. Ezért nem küldjük megkülönböztetés nélkül az embereket az operába, hanem megengedjük, hogy szerényebb igényeiket máshol elégítsék ki.

Akiket viszont Prohászka zenéje annyira vonz, hogy csak a hangtömkeleget tudják benne élvezni, vagy épen másokkal közvetíteni, gondolják meg, hogy messze vannak Prohászka lelkétől. Egy nagyobb szimfóniában nincs az egyes akkordoknak értelme. Csak a többiekkel való összefüggés, végeredményben pedig a zenemű alapgondolatához való viszonyuk ad nekik érthetőséget és élvezhető dallamot. Prohászka írásaiban is lehetnek ily érthetetlen akkordok s valamennyi üres levegőcsapkodássá válik, ha működésének alapgondolatától elvonatkoztatunk. A Szentlélek hárfája volt, s ezzé kell lennie mindenkinek, aki őt reprodukálni vagy mintázni akarja. Ne zenei anyagát vagy instrumentális hatóeszközeit keressük vagy szeressük tehát, hanem azok lelkét s akkor él közöttünk, akit elveszíthetünk, ha nem is hozzá hasonló nagy kiadásban, de mindenesetre ugyanazzal a célzattal és eredménnyel dolgozva Isten országának kialakulásán mint ő, ugyanoly szellemben folytatva a munkát, aminőben ő megkezdte.

PROHÁSZKA OTTOKÁR EGYÉNISÉGE.

Irta: *Rott Nándor dr.*, veszprémi püspök.

Prohászka Ottokárról, emelkedett szellemű, fenséges gondolatokban bővelkedő, ragyogó tollú s apostoli lelkű püspökünkről a méltatások könyvében is szárnyaló magasztos stílusban kellene írnom, de ez részben meghaladja írói képességeimet, részben pedig kevésbbé hűen adná vissza annak a nagy embernek képét, ki közöttünk járt, kit ismertünk s kiről elmondhatjuk: „a mit hallottunk, amit szemeinkkel láttunk, amit néztünk s kezeink tapintották, azt hirdetjük nektek." I. Ján. 1, 1.

Az igazság oly egyszerű! Nem szorul a stílus fenségére, sem remekbe készült mondatokra. Azért csak néhány vonást akarok kiemelni abból a lelki arculatból, melynek testi megjelenése is már tiszteletet, hódolatot, ragaszkodást váltott ki azokból, kik vele érintkeztek.

Akik vele s környezetében élhettek s nap-nap után érintkezhettek vele, először is mély tiszteletet éreztek iránta s kivételes egyéniségének csodálatával voltak eltelve. Egész megjelenése, nemes aszkéta-arca oly férfiút árultak el, ki az átlagemberek gondolkodásmódján,

törekvésein, önzésén és kicsinyes vágyain felülemelkedett s nagyobb dolgokra volt hivatva. Nem kellett mondania, mert mindenki értette: ad maiora natus. Növendékei csakhamar meghajoltak szellemi fölénye és erényei előtt s szinte lenyügözte őket egyéniségének varázsa s az ebből eredő tekintély. Fölényes egyéniség volt.

E mellett nem volt rideg, parancsoló ez a tekintély. Szellemi és lelki fölénye nem volt irígységet, avagy féltékenységet keltő a munkatársaknál. Végtelen szerénysége szelíd fátyolként takarta el s nem támasztott űrt közötte s az egyszerűbb szabású, szerényebb egyéniséggel megáldott kortársak és munkatársak között.

Szerénysége szinte második természete volt. Szerény volt mindenben: ruházatában, fellépésében, igényeiben és egyéni vágyaiban, mert csak Isten dicsőségeért, az Egyházért s a nyomorgó emberiség lelki és anyagi viszonyainak javításáért való küzdelemben volt kielégíthetetlen. Őt magát fájdalmasan érintette minden dicséret, mellyel működését, sikereit elismerték. Ha szónoklatával, irodalmi munkásságával sikert ért el, mindenki, munkatársai s növendékei, tisztelői és barátai örvendeztek, mert mindenki a megáénak tekintette Prohászka püspököt is, sikereit is, miként ő csakugyan ritka, nemes lelkének és jó szívének szeretetével mindenkié volt.

Bámulatos volt óriási tevékenysége és munkabírása. Könnyen dolgozott, de ezt a könnyedséget ki is aknázta. Az idő felhasználásában mester volt s mindig olvasott s mindig termelt. Ez a két munkafaj nála mindig párhuzamosan járt. Hányan vannak, kik mindig olvasnak, de sohasem adnak vissza semmit a kapott benyomások-

ból s gondolatokból. Hányan viszont termelni akarnak, a nélkül, hogy vetnének. Prohászka Ottokár püspök munkásságában is bölcs, okos, fáradhatatlan, szóval tökéletes volt.

Ezen nagy munkába beledobta szellemét is, de testi erőkészletét is. Nemcsak a tanári katedrának s növendékeinek dolgozott. Apostoli lelkületének ez szűk kör lett volna. Hangoztatta is, kívánta is a néppel s a lelkekkel való sűrű érintkezést. Örvendett, ha a nagy ünnepeken, vagy karácsony szent éjszakáján egy elrejtett falú szegény templomában mondhatta éjféli miséjét és szólhatott a szegény néphez! Betlehemet így akarta átélni s át is élte olyan bensőséggel, olyan áhitattal, amely azután fölemelte környezetét is, növendékeit is.

Ha mások sokat dolgoznak és fáradnak, szinte természetes, hogy munkájukról beszélnek, vagy szereplésre való meghívást munkájuk tömegére való hivatkozással hárítanak el maguktól. Ezt a boldogult nagy püspöktől sohasem lehetett hallani. Egyáltalán nem beszélt önmagáról. Sohasem szólott fáradtságról, túlsok munkáról, mellyel őt s erejét szinte kimerítették. Csodálatos volt ez a fegyelmezettség, az ő saját egyéniségétől s lelki, testi állapotaitól való tökéletes elvonatkozás. A panaszkodást, az elégedetlenséget nem ismerte. Az „én, enyém, nekem, engem" szavak mintha hiányzottak volna szókincséből.

Nem tudott haragudni senkire s ki merészelt volna ő reá neheztelni? Olyan lelki magasságból nézte az emberek gyengéit, a törpébb jellemek kicsinyeskedését, ahonnét mindent megértett s mindent megbocsátott! Sohasem szeretett büntetni. Mindig csak javítani és segí-

teni akart. Akit mások feladtak, azt ő irgalmasan felkarolta s állandóan védelmezte. Az emberek súlyos eltévelyedését is inkább megérteni iparkodott s megsajnálni tévelygőket, mint ítéletet mondani felettük.

„A nullius est desperanda salus" nála meggyőződés és élet volt. E szerint bánt is az emberekkel. Ezért is tudott annyi kételkedőt meggyőzni, a hittől és vallásos meggyőződéstől távol állót visszahívni az Egyházhoz, annyi kétségbeesett s a javulás lehetőségéről lemondó lelket fölemelni s új életre ébreszteni.

Legyen tehát neve áldott, emléke áldott, de lelke és szelleme bennünk élő. Hűséges magvető volt, ki nem vetett szűkmarkúan. Vajha a mag a mostani generáció sok szívében életre kelne és bőséges gyümölcsöt hozna.

PROHÁSZKA OTTOKÁR POLITIKÁJA.

Irta: *Turi Béla.*

Gondolom, hogy a formai egyöntetüség kedvéért ezt a címet kellett volna adni soraimnak: Prohászka, a politikus. Az apostol, a költő, a szónok, az író, a szociálpolitikus jellemzése után—és ki tudná mind elsorolni, hogy mi volt még Prohászka Ottokár,—így kellene folytatnom a láncszemet: Prohászka, a politikus. De ezt a szót: a politikus, nem is merem, nem is akarom leírni Prohászka Ottokár neve mellé. Nemcsak azért, mert Prohászka Ottokár politikus sohasem volt, mert a politikai mesterséget nem gyakorolta, hanem főleg azért nem, mert nem akarnám arról a magaslatról leszállítani, melyen mindig állt s amelyen halála után mindenki látja, csodálja és tiszteli. Ugy érzem, hogy Prohászka, a politikus megjelölés, kifejezés egyenesen az ő grandiózus és tüneményes egyéniségének megsértése, meghamisítása volna. Nem hozzátenne, hanem elvenne valamit abból a monumentalitásból, melyet a legjobb szellemek és a Prohászka-viziókba merült írók akarnak összehordani, más és más oldalról emelgetve mázsás köveket Prohászka Ottokár szobrához.

De Prohászka Ottokár politikájáról írni, az már egé-

szen más dolog és feladat. Mert Prohászka Ottokárnak, a nagy apostolnak, a lelkek megvilágosítójának és ébresztőjének igenis volt politikája. Politika a legjavából. Politika, mely nem pártemberek és érdekek nivójára és ízlésére volt szabva, de amely, mint az *égbolt ráhajolt és betakarta az egész magyar földet és világot.* És ez a politika olyan is volt, mint az égbolt a földdel szemben. Az égbolton csillagok ragyognak, a földön sárban járunk. Az égbolt a horizonton beleolvad a határtalanságba, a földön — kivált a magyar globuson — mindent arasszal mérhetünk. És mégsem szakad el Prohászka Ottokár politikája a földtől, aminthogy az ő világszemléletében a föld és ég mindig is egybe tartoztak. Mindkettőt az Isten lakásának nézte. Földi lakásából se engedte tehát számüzetni az Istent: ez Prohászka politikájának alapgondolata. Ezért nem közömbös már akkor a magyar földön folyó politika iránt, mikor még esztergomi tanári szobájában a Föld és Ég sorait rójja a Magyar Sion hasábján. Aki annyira a természet embere volt akkor is, midőn mint spirituális a természetfölötti életre nevelt, aki a misztika világából oly könnyed fordulattal termett a hegyeken, völgyeken, hogy azokon keresse, kutassa az Isten nyomait, az hozzá volt nőve szívével a magyar humuszhoz is, melyhez a magyar fajnak, a magyar nemzetnek élete-halála van kötve. Isten nyomdokaiban, az isteni törvények szabta vágányokban kívánta látni a magyar politikát is, mert nemzetének boldogulását óhajtotta és tudta, hogy az Isten útjairól, az evangéliumi nyomdokokról való letérés a nemzet pusztulása is leend.

Prohászka Ottokárban ez a hit is épp oly erővel lángolt fel, mint ahogy a hit benne mindig lángokban tört ki. A hit bátorságával, a hit törhetetlenségével áll ki a politika porondjára akkor, midőn Magyarországon az 1890-es évek elején az egyházpolitikai tüzek kigyulnak. A gyujtogatók azok voltak, kik a liberalizmus nevében a keresztény társadalom legerősebb pillérét: a keresztény házasságot akarták helyéből kimozdítani, mert ez még útjában állott az állam laicizálására törekvő politikának. Az 1890. február 26-iki Csáky-féle elkeresztelési rendelet szolgált alkalmul az évtizedek óta lappangó radikális egyházellenes törekvések kirobbanásának. Az 1892. január 28-iki választások már az egyházpolitikai harcok jegyében, sőt tüzében folynak le. Sion ormán gyúlt fel az egyik leghatalmasabb láng, mely egyenesen világosságot kíván terjeszteni a politikai homályban, mely akkor még a Szapáry-kormány egyházpolitikáját ködbe burkolta. Esztergom a katholikus tan elveit tűzi irányadóul. Az esztergomi Prohászka-programm az 1868. évi LIII. t.-c. revizióját követeli a szülők istenadta természeti joguk biztosításával, gyermekeik vallása meghatározásánál. Az esztergomi programm tiltakozik a polgári házasság behozatala ellen. Követeli a katholikus jogainak védelmét, a katholikus autonómiát, melyben a magyar katholicizmus, mint megszervezett, egységes tábor jelenhetik meg.

A könyvei közt dolgozó, fiatal professzor, a 38 éves Prohászka Ottokár meghallja szobájában a riadót. Tudja, hogy a választások a modern parlamentáris államok életében a döntő pillanatok. Az állampolgárok aka-

ratának egyetlen megnyilvánulási alkalma. Aki a jövőre gondol, aki a jövőt félti, annak ilyen sorsdöntő pillanatokban a fórumon a helye. Szavát hallatni és érvényesíteni kell. Ezt teszi Prohászka Ottokár. Mikor a választások hírére megjelenik a híres rozsnyói körlevél, Schopper György rozsnyói püspök választási szózata, mely meghirdeti, hogy minden katholikus csak a katholikus egyház tanait valló és azokat érvényesíteni akaró képviselőjelöltekre szavazzon, az esztergomi szeminárium tanári kara üdvözli a hitvalló püspököt nyilt fellépéséért. Az üdvözlő szózatot Prohászka Ottokár tolla írja, amely toll ettől fogva a harcoló keresztény tábor harsonájává lesz. „Excellenciád (Schopper püspök) szózata—írja Prohászka a feliratban — a választások ügyében oly fényt árasztatott a magyar katholicizmus vígasztalan éjjelébe, mint az Epifania csillaga a pogányság sötétségébe. Égi jelt látunk benne. Megvilágítja az egyház süllyedésének lejtőjét, felriasztja az alvókat, öntudatára hozza a magyar katholicizmusnak szégyenét... igen, nemcsak veszteségeit, hanem szégyenét! Hálával tartozunk, hogy e fényt ránk derítette, hogy a szégyenpírt — bár ez fáj — arcunkba kergette, hogy annak a mély bánatnak, keservünknek s a jogtalanság nyomása által kisajtolt panaszainknak a püspöki tekintély nyomatékával kifejezést adott. Mi tehát — szól a konkluzió — csatlakozunk Excellenciádhoz... és kérjük Istent, hogy az apostoli szó osztatlan elismerést váltson ki az egyháziakban s keresztény tetterőt, bátorságot a laikus világban." 1892. január 4-ikét írták, mikor e sorok megjelentek. A papnevelő szentéletű tanára az Epifania csillagá-

nak fényébe nézett s a politika útjára is a betlehemi csillag fénye mellett indul. Ez vonzza őt. Ennek a hívásnak nem tud ellenállni.

Ime, Prohászka Ottokár a maga stílusával indult el politikai működésének terére. A hitnek, az egyháznak veszélyeztetett érdeke szólítja a politika mezejére. És bár kétségtelen, hogy idejét szívesebben fordította volna arra, hogy még több szegényt látogasson meg és hogy tovább fejtegesse Isten létének érveit, sohasem hiányzik onnan, ahol a katholicizmus, a keresztény világnézet a politika terén kíván harcot vagy védelmet. A választási harcok kereszttüzébe is odaáll, illetve nem fél, hogy azoknak sokszor füstös lángja bekormozhatja. Sőt paptársai élén ő az, aki megfogalmazza az új hercegprímáshoz, Vaszary Koloshoz intézett ama feliratot, melyben a papság politikai magatartását indokolja és magyarázza, melyet azután bizonyos körök az új hercegprímás és a papság között ellentét szítására akartak felhasználni. Prohászka Ottokár a hercegprímáshoz intézett feliratban titakozik a gyanusítások ellen, mellyel éket akarnak verni a főpap és a papság közé. De mihelyt ezt—írja — észrevettük, méltatlankodásunk férfias szava nyilatkozatát váltja ki az bennünk. Ezért is íródott e levél, mely így záródik: „Bízzék meg Hercegséged oly papságban, mely elvekért küzd, mely megvalósítani törekszik az őskeresztény püspök és vértanunak, Szent Ignácnak szavát, hogy „úgy vegyétek és vértezzétek körül a püspököt, mint a Krisztust". Oly papság hódol — folytatja — kegyelmességednek, mely nem küzd másért, csak jogainak védelméért, mely szentségtörésnek tartaná az egyház

magas érdekeit személyi kérdések mélyresüpedt színvonalára lenyomni. Midőn állást foglaltunk, nem kértünk semmit, de nem is féltünk semmitől, csak az erkölcsi haláltól, melyet a papra az önfeledtség von maga után." A spirituális emberek szava, hangja, erkölcsi öntudata és bátorsága ez. És benne foglaltatik a kategorikus imperativusz. Hogy a pap nem lehet önfeledt, Krisztus-hagyó a politikában se. Ime, az indok, amiért az apostol, a homo spiritualis politikát is csinál olyat, melyet az idők, a körülmények a kockán forgó nagy erkölcsi és nemzeti javak követelnek.

A politikának, a politikai állásfoglalásnak és kilépésnek ilyen felfogása nem szállít le senkit a magaslatokról, melyeken a nagy lélek és ember járni szeret. Szeretjük mondani, hogy a nagy emberek szellemi életének csúcsai hegyláncolatot alkotnak, melyben a vallási, az etikai, a bölcsészeti és művészeti magaslatok összetartoznak. Prohászka Ottokár a magyar globuszon mutatott rá és éreztette szellemével e magaslatoknak összetartozását, de reális élet talaján állva, ime megmutatta, hogy még a politikát is a magaslatok hegyláncolatába kell állítani. Politikai fellépésének most vázolt bevezető akkordjai tanuságot tesznek róla, hogy egy percig se szállott le a magaslatokról, mikor a vallás, a bölcselet, az etika, a művészet hegyeiről időközben a politika területére lépett.

Különben is tény, hogy az egyházpolitikai harcok, a kerszténység etikától mind jobban eltávolodó liberálizmus és ennek következtében a magyar közéleten kiütköző foltok legjobban azokat az elméket mozgatták meg, kik leg-

tisztábban látták a jövőt, kiknek megadatott a finom érzék az erkölcsi momentumok és erőtényezők felfogására. Ezért Prohászka Ottokár is a 90-es évekkel beköszöntött radikálisabb liberális éra alatt és óta gyakrabban foglalkozik íróasztala mellett a bölcseleti és theológiai kérdéseken kívül szociális és politikai jelentőségű kérdésekkel. 1893-ban megírja *Katholikus teendők Magyarországon* című felhívásszerű tanulmányát. Az új szekta (szociáldemokrácia). A zsidó recepció morális szempontból; Keresztény szociális akció. A papság feladata szociális téren; Mi az a szociális kérdés: ezek a problémák foglalkoztatják az írót és tolulnak Prohászka Ottokár tollára. Aktívabb politikai tevékenységbe akkor kezd, midőn az egyházpolitikai törvények felrázzák a katholikus öntudatot, midőn a keresztény világnézet nyilt zászlóval lép a politikai porondra és megalakul a *néppárt*.

Mihelyt a liberális politika ellenhatásaként a revizió jelszavával a néppárt a politikai küzdőtérre lépett, nyilvánvaló volt, hogy a sajtót e harcban nélkülözni nem lehet. Az országos lap — az Alkotmány — mellett a vidéki katholikus centrumok is lapot alapítanak. Esztergomban a leglelkesebb híve a katholikus politikai lapalapításnak Prohászka Ottokár volt. Elvi harcot vívó, bátor, a keresztény gondolat és nép szociális érdekeit felkaroló lapot sürget.

1895. december 25-én megjelenik az *Esztergom* politikai és társadalmi hetilap, melynek egyik alapítója és neve fémjelzésével ellátott főmunkatársa: Prohászka Ottokár, a spirituális. Az *Esztergom* csakhamar legfigyelemre méltóbb organuma lesz a keresztény politikának,

hiszen Prohászka Ottokár neve van rajta s alig van olyan szám, melyben ne volna cikke is. Irásai nem államböl-cseleti elmélkedések, hanem legtöbbször a politikai élet húsába-vérébe vágó ostorcsapások, melyek a „közéleti magasabb erkölcs" liberális hitvallóinak közéleti cselekedeteit ostorozzák. Prohászka zsenije e téren is csodálatosan megnyilvánul. A galamblelkű ember tolla a maró gúny levébe van mártva s akire szellemeskedésének és iróniájának sziporkáit ráirányítja, az nevetségtárgyává válik, ha pedig komoly erkölcsi vétségben marasztalható el, akor valósággal megsemmisül. Nem személyeskedik akkor sem, de a személy képviselvén a rendszert, a módszert, a megcsontosodott közéleti bűnöket, — nem választhatja el a személyt a jelenségtől, melyet ostorozni, kiirtani kíván. A legfenségesebb tárgyakról és témákról átszökell sokszor egészen a politikai karcolatok területére és egyaránt lebilincsel, lenyügöz, fascinál tollával. Sorra kerülnek tolla hegyére az élet nagy kérdései is, melyek egyszersmind a keresztény politika kérdései. Máskor keserű gúnnyal indítványt tesz, hogy „állítsuk ki a közerkölcsiségi pavillonban a magyar közélet felsőbb erkölcstanának rongyait". Olyan jellemzést ad a *Modern haruspexek*ről, a *Liberális filiszterek*ről, a *Politika komédiásai*ról, hogy Mark Twain szatirája nem festhetett volna markánsabbat és kegyetlenebbet.

A szociális problémákat különösen kedveli, mert mint társadalombölcselő látja a nagy, nyitott sebeket és mint az evangélium szerelmese, szereti az embert. A munkások, az iparosok szociális és emberi igényeit szívével is érzi, a nemzetfenntartó földmívesnép boldogulását meg

egyenesen a nemzeti politika tengelygondolatának tekinti. *A földmíves gúnyája* cikkében, az 1896-iki földmívelésügyi tárca tárgyalásáról ezt írja: „Van a liberális kormánynak egy mostoha gyermeke, melyet jó és igazi mostoha módjára elnáspángol: ez a földmíves. Kell pénz, előrántja fülénél fogva szegényt és azt mondja: fizess. Kell katona, megfogja üstökénél és kiállítja, rukkolj. Jön a választás, akkor azonban már azt mondja: coki paraszt!, ha t. i. nem kormánypárti". Ilyen politika mellett — úgymond — a jó Isten adta népnek ügyével foglalkozni kell, mert ő a nemzetfenntartó elem. Prohászka Ottokár már ugyanakkor látja azt is, hogy a liberálizmus a középosztály sírját ássa. *Intelligens proletárok* című cikkében ezt írja: „Proletárok alatt a legközönségesebb közész azokat érti, kiknek nincs mit enniök; azonban ez rövidlátó és felületes felfogás. Ellenkezőleg, proletár van most nagyon sok s az úgynevezett intelligenciában épp annyi, mint a kézből-szájba élő futóhomok lakosságban." Sorra veszi azután a statisztikát, hogy kimutassa, hogy a hivatalnok ármádiában hány proletár van. A középosztály megmentését és megerősítését már akkor politikai programmként hirdeti, mikor még virágjában hitték sokan a középosztályt, de Prohászka intuitiv és a társadalmi átcserélődés folyamatait figyelő szelleme már látta a lejtőre jutást az erkölcsi és anyagi megingás következtében. A bankokrácia hatalmát a *Bérbe adott Magyarország* címen jellemzi és általában a milleniumi ünnepségek fénye mögött mindenütt látja az árnyékot, a szakadékokat, melyek sötéten meredeznek. A zsidókérdés is nemcsak az álta-

lános keresztény művelődés és erkölcs szempontjából érdekli, hanem mikor a milleniumkor Esztergomban is a díszmagyarba öltözött megyei és városi notabilitások a Várhegyről „leiramlottak" a zsinagógába, *Bazilika és zsinagóga* című cikkében ezt írja: „Szabad nemzetnek szabad fiai lévén, tiszteljük a vélemény és meggyőződés szabadságát is. De nem tiszteljük úgy, hogy eszünket szegre akasszuk s a sok meggyőződés tiszteletből saját meggyőződésünket elveszítsük". Ebből az álláspontból vonja le a nemzet életére a következtetéseket és fonja tovább gondolatait. Fejcsóválva hallgatja, hogy a magyar nemzet vezető politikusai azt hirdetik, hogy a zsidó Magyarországon egybeforrt a magyar néppel és *Az internacionális nép Magyarországon* című cikkében nemcsak a beregi, zempléni, máramarosi pajeszes, kaftános alakokra mutat rá, kik vallási és népfaji különbségüket magukon viselik, hanem a nemzetpolitika mérlegére teszi a gazdag magyar zsidót is és megállapítja, hogy a zsidó öntudat és önérzet is válaszfalat von. „Ha mondják is, — írja — hogy egy a hazánk, egy a nyelvünk: a történeti fejlődés óriási hatalma elnyomja e jóhiszeműleg kiejtett szavakat is." S midőn világtörténeti és nemzetközi vonatkozásban vizsgálja meg a zsidó faj különállását és külön pszihéjét, azt kérdezi: „már most gondolja-e a magyar társadalom, hogy gyöngén hódító és asszimiláló erejével legyőzi az évezredes s a magyar határokon túl, az egész világon létező nehézségeket s hogy úgy szívja fel magába a zsidóságot, hogy nyelvi, vallási, történeti s hagyományi különállását megszünteti?" Ime, a homo spirituális, az apostol, aki minden, az

aklon kívüli bárány után is elment a hívó szóra, aki hitt az evangélium lelket formáló, tüzet szító erejében, a maga egészében már úgy ítéli meg a zsidókérdést, ahogy a magyar nemzet két évtized mulva tette hazájának romjai között.

Prohászka Ottokár politikája az alkotmányos szabadság, a parlamentárizmus, a közszabadságok nagy kérdéseit is felölelte a maga nagyvonaluságában. Aki az erkölcsi szabadság dalait a legszebben énekelte magyar nyelven, az az alkotmányos élet, a parlamentárizmus hanyatlását a közmorál megromlását látva, a milleniumi év *Március Idusán* üdvözli a haza egyszerű, önzetlen polgárait elesett testvéreik sírjánál, de ebben feljajdul a lelke, hogy mi marad és mi lett a szabadságból. „Jól teszítek — mondja az ünneplőknek —, hogy egyenes lelketek őszinteségében néma hódolattal járjátok körül a hantokat, nagy emlékek szentelt földjén, hol szabadságotok ezerszeres visszhangra akadt s valami titokzatos folyam ömlik át idegeiteken" ... de azóta, folytatja: „Ötven év pergett le az enyészet nagy homokóráján és nézzetek körül, hogy hova jutottunk? Mostan úgy látszik, hogy manapság már nemcsak elvérzett hőseink porai felett, de kivívott s újra letaposott szabadságunk sírja felett állunk." „Mi lett a magyar parlamentárizmusból? Mi lett a miniszteri felelősségből? Mi lett a sajtószabadságból? Mi lett a választási szabadságból? Mi lett a népből? — sorra veti fel a kérdéseket s megállapítja, hogy „az alkotmányos Magyarországot eltemették, s a korrupció vigyorgó rémképét ültették rá sírkövül".

Csoda-e, hogy ha ilyennek látta hazája állapotját, az

1896-i választáson, mikor a keresztény politikát valló néppárt először ment be a választási küzdelembe, maga is, a homo spirituális, jelöltséget vállalt Vágvecsén. A Bánffy-választások erőszaka azonban Prohászka Ottokárt sem engedte be a magyar parlamentbe. Kibukott annyi akkor fellépett jeles konzervatív és keresztény meggyőződésű emberrel Prohászka Ottokár is. Maga legkevésbbé fájlalta bukását, mert csak az elvhűség a példaadás, Zichy Nándor és Molnár János személyének tisztelete kedvéért, azok kérésére vállalta a jelöltséget. De azért *Az üldözött kisded* cikkében megbélyegzi azt a rendszert, mely atrocitásra vetemedik, becsületes küzdelem nélkül, erőszakkal arat győzelmet. „Kilencszáz éves alkotmány morzsolódik porrá — írja — Bánffy kezei között és egy kilencszáz éves vallás szorittatik le polcáról egy politikai martalóc akaratára." Az erőszakos Bánffy-féle választásról tollának metsző vonásaival ezt a képet hagyta az utókorra: „Ismétlődött a bibliai, nagy, természeti tünemény. Az elvek, a szabadság, és a jog keresztre feszíttettek, kiszenvedtek, megrepedt az alkotmány és kereszténység kárpitja, nagy sötétség támadt az emberek megfélemledtek, sírtak és kezeiket tördelték." Az erőszakra vállalkozott választási elnökről pedig *„A választási hóhérok"* című cikkében megírta, hogy a régi Velencének tipikus alakja támadt fel, akit az emberek kerültek, előle menekültek s ez a hóhér volt.

A saját bukása harci kedvét annál kevésbbé szeghette, mert nem a népszerűségért, hanem az elvért, a hitvallásért lépett fel. Pár héttel a választások után nemcsak nem teszi le tollát, de *„Mi a teendőnk?"* címen az „Esz-

tergom"-ban programot ad és mindenkit a gátra szólít. Maga is ott áll tollával, e hatalmas fegyverével mindvégig. „A csata elmult — írja —, a kiomlott vért beitta a föld; az ocsmány lélekkísértés, a lelketlen jogfosztás és az alávaló alkotmánytiprás mind elfelejtve vannak már, — az előtérben a liberálizmus apotheozisa áll csupán. Diadalmas éneket zeng minden liberális újság s az „Üdvözítő liberalizmus" fényes győzelméről beszél a liberális szónok." „S mi? Álljunk meg talán kipihenni a közelmult harcokat, s tétlenül nézzük a diadalmasok ez orgiáit? Nem! A tétlenség kárhozatot rejt. Ne bízzuk a jövő egész terhét arra a tizennyolc képviselőre, akiket az erőszak és hamisság ellen meg tudott menteni az igazság." Kiadja a jelszót a szervezkedésre. A katholikus intelligenciához külön szózatot intéz feladatairól. Majd az országos szervezkedésre ad utasításokat. „Ragadják meg az alkalmat a néppárt oszloposai akár a faluban, akár a városokban, hogy vita tárgyává tegyék a közös teendők módozatait. Határozzák el, hogy minden nagyobb községben Katholikus Kört, vagy Olvasó Kört, vagy Népkört szerveznek. Ez az alap, amelyre építeni kell." Hirdeti a népgyűlések tartásának szükségességét. Akcióba szólít minden öntudatos keresztényt, mert drága minden perc és készülni kell a jövendő harcokhoz.

Prohászka Ottokár látnoki lelke se hitte talán akkor, hogy még olyan harcok is jönnek, amilyenek bekövetkeztek, s hogy a keresztet még vértengerből és az ezeréves alkotmány romjai alól kell kiemelni. De így is vates volt a politika terén is. Prohászka volt a pusztában kiáltó szó, ha szabad azt mondani, a jövendő keresztény nem-

zeti politikai Keresztelő Szent Jánosa. Maga böjtölt, imádkozott, az elmélkedés pusztájába vonult, de hirdette, hogy a megváltás a nemzetre mitől jövend.

Ezen háttérből — azért rajzoltam meg kissé részletesebben — emelkedik ki az a Prohászka Ottokár, kit a keresztény nemzeti politika renaissance korában már a nemzet mint vezért követ, kinek szavait lesi, mint amelytől üdvöt, boldogulást vár. Prohászka sohasem is szűnt meg tollával és gyűléseken a keresztény politikát támogatni, de a liberálizmus uralma korában gyenge volt az akusztika az ilyen megnyilatkozások számára. Különösen a keresztény szocializmus gondolata mellé állott oda Prohászka egész lelkesedésével, s e gondolatkörben annyi remek cikke jelenik meg, hogy külön kötetet fognak kitenni. Prohászka Ottokár mélységekben és magasságokban járó elméje, nagy távlatokba és mérhetetlen perspektívákban néző szeme, folyton figyelte az emberi fejlődés, a társadalmi átalakulás jelenségeit. Látta, hogy szinte az egész világ az új átalakulás, társadalmi rend problémáival foglalkozik, hogy tehát ez egyetemes, az emberiséget átfogó tünete korunknak. „Még a művészet is — írja *A kereszténységszociálizmusról* a kilencszáz éves jubileumon megjelent jubiláris cikkében — próbálkozik az új problémával. Költészet, dráma, ecset, véső elhagyják régi ideáljaikat és új eszmék után néznek, melyek az élet feltúrt talaján állanak. Ami hatásra számít, ami az embereket meg akarja nyerni, annak a szociális kérdésnek örömét és kínjait kell valamikép éreztetnie. S mikor így mozog a föld, s mikor senkise képes elszigetelődni a világot mozgató gondolatok elől, akkor hogyan

maradhatott volna veszteg a szent kereszténység, a testvérek Egyháza saját lelkes gondolatainak, a legkeresztényibb eszmének fölkarolásában?" A szociális gondolkodás Prohászka Ottokárnál egyenesen legsajátosabb lelki világába, az evangéliumi világszemléletbe kapcsolódik, abból gyökeresedik is. Igy a keresztény szocializmus apostola lesz magyar földön, és amennyire megérti érző lelke és megértő intellektusa a szocializmus gyökérhajtásait, annyira elborzad lelke a terrortól, a durvaságtól, a gyűlölettől, amivé a szociáldemokrácia durvította a szociális gondolatot. Szociálpolitikájának tehát két arculata van. Egyik, mint Janus feje, visszafelé néz. Megvizsgálja a mozgalmak, a földalatti morajok szinte már földrengések okait, másik itt is a keresztre néz és azt mondja: menjetek oda. Annak tövében fakad az orvosság a bajokra, a gondolat a cselekvésre, a szeretet a jobb társadalom megalkotására. Visszanéző arculatának vonásait sokszor a szociáldemokrácia is meghatva, megdöbbenve nézi; de mikor a kereszt felé mutat s a jövőt onnan várja, a legdurvább támadásnak részese lesz az is, akiben a szociális érzék majdnem vallásos érzületté vált. Amikor pedig rámutat arra, hogy a szociáldemokrata terror a kultúrát, melyre törekszik az ember, semmisíti meg, akkor már a szociálista tábor Prohászka szociálpolitikájában csak a félelmetes ellenséget látja, támadja, s eszerint állítja fel a frontot a zsidósággal együtt akkor, midőn Prohászka Ottokár a végefelé járó háború napjaiban bátor rámutatni újra és sokszor új vonatkozásban a zsidó-kérdésre.

1918. május 26-án jelent meg az Alkotmányban Pro-

hászka Ottokár: *Pro juventute Catolica* cikke, mely kiindulója lett izgalmas és gyűlöletes vitáknak, s amely cikke, mint a liberális zsidó oldalról vádolták, a magyar közéletbe dobta a zsidó-kérdés csóváját. Ekkor látszott — és ez hozzátartozik a történetírás és Prohászka Ottokár politikai tevékenysége hű megörökítéséhez —, hogy aki Magyarországon a zsidó-kérdést a legnemesebb intencióból is szóba hozza, az egyik napról a másikra „nimbuszát" vesztheti s hódolat helyett támadás középpontjába kerül. Mit írt Prohászka Ottokár e cikkében? „Pünkösdi tűz világánál írom e sorokat — kezdődik a cikk —, nem gyűlöletből, de szeretetből, abból a szeretetből, melyből boldogulást kívánok másnak, de kívánom, hogy annak az útját nekem se vágják el." „Aggódva nézem — folytatja a keresztény ifjúság boldogulását. Mi lesz ezzel az ifjúsággal?" A magyar hősiesség megteremti-e számunkra a vezetőszerepet? Fogjunk ceruzát és írjuk le számokban a jövőt? Minél közelebb jutunk a tűzvonalhoz, annál több a keresztény nép, s minél hátrább, annál több ott a zsidó." És a pünkösdi tűz világánál így sodorja tovább Prohászka Ottokár, a püspök, a gondolatoknak fonalát, melynek végén aggódva látja a már így is dekristianizálódó Magyarország képét. Ime fajának, nemzetének szeretete pünkösdi tűzként gyúlt ki Prohászka tollában, mint mikor 25 évvel azelőtt Epifania csillagának fényénél írta le első politikai hitvallását. Most már a nemzet apostolának szavain indul az ország keresztény népe, intelligenciája, melynek szemét a politikában kezdte kinyitni a háborús tapasztalatok hosszú sorozata. Már nyilvánvaló volt ekkor, hogy

a nemzet Géniusának lelke is beteg. Szellemét inficiálta, megrontotta az a szellem, mely egy idegen faj idiologiájából, irodalmából, sajtótermékeiből szívódott bele.

A zsidóság vezérférfiai és organumai részéről pedig megindult a támadás Prohászka Ottokár feljajduló szavai ellen. Valósággal pergőtűz alá fogta őt a sajtó, hogy a zsidókérdésre a nemzet figyelmét ráirányította. Hiába állapította meg ő maga, és a keresztény sajtó, hogy Prohászka Ottokár a zsidó-kérdést nem vallási szempontból hozta elő, és nézi, hanem a közszellem, a keresztény kultúra, a keresztény intelligencia és nép, egyszóval a nemzeti lét és élet szempontjából, a támadások nem szűntek meg. Prohászka püspök 1918. jún. 30-án *Pro re-Christiana* cikkében maga így szólal meg: „Valóban nem gondoltam, hogy Nessus-inget húztam a Makabeus testvérekre." A zsidóság hatalmát érezve, Vázsonyi ajkán keresztül az „Egyenlőség" zsidó hetilapban odakiáltja a püspök felé, hogy *„Elég volt"* és a hatalmi, a kormánytényezőket felszólítja, vessenek véget a zsidó hajszának, különben „bűnrészeseknek fognak találtatni". Prohászka püspök azonban a keresztény nemzet többségének lelkéből beszélt. Tudta, hogy most is, mint a nemzet apostola, az igazságot hirdeti csak, tehát *Elég volt-e?* című cikkében azt feleli Vázsonyinak: „Én nem voltam és nem leszek igazságügyminiszter, de az igazságnak szerény szolgája és harcosa vagyok, az akarok lenni továbbra." „Mindenesetre megdöbbentő — írja —, hogy az ország volt igazságügyminisztere csak épen annyira ismeri az ország közhangulatát, hogy amikor antiszemitizmusról, zsidókérdésről esik szó, akkor ő csak hajszára

és felekezetieskedésre gondol és nem mond neki semmi mást a szenvedő magyarság lelke. Különben teljes félreismerése a helyzetnek — folytatja Prohászka válaszát, — hogy itt antiszemitizmusról vádaskodnak. Antiszemita szervezést itt senki sem csinált. Hanem igenis csinálódik itt valami, amit a zsidók hajszának, uszításnak, felekezetieskedésnek és antiszemitizmusnak hívnak. Mondjuk meg egyszer világosan, hogy mi is az az antiszemitizmus, a miért vádolnak, mondjuk meg, a vallásosság és szeretet szolgálatában, a magyarság érdekében." És három pontban összegezi ezt a programot: „Az első, hogy meg akarjuk akadályozni a keresztény társadalom letörését; második, hogy meg akarjuk akadályozni Magyarország elzsidósodását; harmadik, hogy rá akarjuk segíteni a jóakaratú és nemzeti érzésű zsidóságot a nemzeti keresztény társadalomban való összeforrásra." „Mi jogon nevezik, kérdezi, e programmot antiszemitizmusnak? Ez nem antiszemitizmus, ez *Hungarizmus*."

Hungarizmus, ez volt a tüzes só, melyet politikai programmként égetett bele Prohászka püspök a nemzet lelkébe. *Hungarizmus*, ez volt az a delejes szó, melynek árama végigfutott a magyar szíveken. Minden további politikai folyamat ebbe a meglátásba és ezekbe az érzelmekbe kapcsolódott s így lett Prohászka Ottokár, valamikor a keresztény politika előfutárja. Keresztelő Szent Jánosa, a keresztény nemzeti politikai renaissance apostola. És prófétaerejű szavát a támadások után nem némította el, sőt, ha kellett, lángostort font pünkösdi tűzű szavaiból. „Már most mi az én antiszemitizmusom? — kérdi. — Nem az, hogy az üsd a zsidót, hanem az, hogy

ébreszd fel s ha kell, korbácsold fel a magyar tunyaságot a statisztika számsoraiból font ostorral, hogy fogjon hozzá, hogy fogja meg azt, amije van, amihez léte, tradíciói kötik, s amit el lehet veszteni s így azután koldusbotra jutni . . ." „Az én antiszemitizmusom — mondja tovább — nem gyűlölködés, hanem a nemzet emelése, szellemének ébresztése. Nincs nekem más törekvésem, mint kereszténységgel, ideálizmussal, nemzeti érzéssel telíteni az ifjúságot s a fáradt lelkű intelligenciát." Mikor a Hungarizmus hirdetése miatt az antikrisztianus és „magyar" sajtó egyrészt megrémült, másrészt folytatta támadását, újra meghirdeti, hogy „a hungarizmus alatt a keresztény magyarság védelmének, szervezésének munkáját értem. A magyar népet, a falvak, a magyar vidékek gazdálkodó ezreit is meg kell szervezni, talpra kell állítani, mint a munkásokat, vagy bármely más osztályt, mely a maga érdekeinek védelmére gazdasági alapon szervezkedett. A falusi apátiából, senyvedésből fel kell rázni az embereket. Az intelligenciát, a középosztályt hasonlólag az élet feltételeihez kell segíteni. A keresztény ifjúságot nevelni, s őt a megillető pályákhoz juttatni, ez a kérdések kérdése." Előre látja, hogy a háborút új korszak fogja felváltani, ezen új korszak bevezetőjének a birtokreformot jelöli meg. „A falvak népét — mondja — földhöz kell juttatni. A magyarság ősi erejével ragaszkodik a földhöz, s ha megveti rajta lábát, semmiféle veszedelem nem fogja kimozdítani. A Hungarizmusnak is a földben van a gyökere."

Ime Prohászka Ottokár politikájának programmja. A nemzet nagy ébresztői szóltak így időnkint a nemzet gé-

niuszától ihletve. Ezek a nagy nemzetébresztők többek voltak mindig, mint politikusok, akkor is, ha a politika porondján is kiálltak eszméik hirdetése, megvalósítása érdekében. Prohászka Ottokár is székvárosának kérelmére a háború és forradalmak után bekövetkezett 1920-i választásoknál mandátumot vállalt a nemzetgyűlésen, a keresztény nemzeti gazdasági és szociális párt programmjával. Majd elnöke lesz az egyesült keresztény pártoknak, de mindez már csak a gondolat, az eszme hirdetőjének, a nagy magyar apostolnak kijáró hódolat, tisztelet volt. Prohászka Ottokár maradt továbbra is élete végéig, mialatt a keresztény pártok neveket cseréltek, vezéreket, némelyek zászlót is változtattak, a tiszta nagy eszme hirdetője, harcosa és a hungarizmus politikáját hirdetve a nemzeti feltámadás hitének propagátora.

Prohászka Ottokárnak a nemzetgyűlésen való szereplése, nagyszerű megnyilatkozásai az alkotmányos mederbe való visszatérés szükségességéről, a zsidókérdésről, a szociális problémákról, a pártok életében betöltött hivatása, az ország ideiglenes rendjében s annak megszilárdításban a kormányzatot támogató munkája: mind csak kis mozaik-kövek azon a nagy monumentumon, melyet Prohászka Ottokár a nemzeti politikában is állított magának a keresztény nemzeti politika eszméjének a nemzet lelkébe-vérébe való bevitele által. Csak az ő nagy géniuszának, csak az ő látnoki erejének, csak az ő pünkösdi tűzben égő szavának volt akkora ereje, hogy életre tudta kelteni az alvókat, még a holtakat is, kik egészen meghaltak már a keresztény politika számára, míg nem az oly fényességben és értelemben jelent meg szemük

előtt, hogy ebben a magyar feltámadás fényére ismertek. Prohászka Ottokár a homo spirituális, az apostol, így lett anélkül, hogy egy órára a politikusok szintjére esett volna le, vagy görbe útjaira tévedt volna, a magyar politikának is történelmi alakja. A magyar történelmi nagy idők a szellemi óriásban kiváltották azt a hivatást és kötelességet, mellyel apostoli buzgalmat teljesítve, a nemzet egyetemességét tudta öntudatra ébreszteni és önmagának visszaadni. Csak a zseni és apostol együtt tehette ezt. A lelkeket megfogni, megmozdítani az ész és szív zsenialitásával lehet. Az egyik a világosság, — a politikában a megértés, a másik a szeretet, — a politikában a fajszeretet tüzével gyujt. Ha mindkét láng együtt csap fel, keletkeznek a nagy tüzek, a földről az égig érő lángok.

Ezek lobogtak Prohászka Ottokár keresztény nemzeti politikájában akkor is, mikor őrtüzeket gyujtott Sion ormán akkor is, mikor az ő politikája lett a tűzoszlop a pusztaságban vándorló magyarságnak.

SUB SPECIE AETERNITATIS.

Irta: *Hanauer A. István*, váci püspök.

Szokatlanul nehéz feladat emléksorokat írni Prohászka Ottokárról. Húsz évnél hosszabb ismeretség dacára halála után látom, hogy milyen kevés, amit róla tudtam és mennyiszerte nagyobb ő sub specie aeternitatis, mint aminőnek tüneményes munkássága delelőjén értékeltük.

Szónoki sikereik másoknak is voltak. Mély theologiai intuicióra, költői lendületre is látunk példákat. A lelkipásztori önfeláldozás elég gyakori a szenteket nevelő egyházban. De ezek ritkán találkoznak együtt egy emberben. Prohászka Ottokárban mindez a lélek legmélyéből fakadt. Mint Szent Pál, feltartóztathatatlanul ment a lelkek után, minden más értéktelen holmi volt előtte, azok üdvösségét a maga java elé helyezte. (Róm. 9. 3.) Hívta Krisztushoz az önhitt tudósokat és az élvezeteknek élő mondaine-ket, az egyszerű lelkek mindennapi gondját épúgy megosztotta, mint a kiváltságosokét, hajótörötteket vonszolt partra, az összetört szívek cserépdarabjait összerakosgatta, a szegénység szennyes nyoszolyáin Krisztus fényét látta ízzani. Soha sem gondolt azzal, mit írnak, vagy mit beszélnek róla, nem nézett sem oldalra,

sem hátra, osztogatta lelke gazdag kincseit, amiket a szentségimádás óráiból merített, ment megállás nélkül, míg fel nem ért Isten szent hegyére, égett, világított, melegített, míg el nem égett. Csoda-e, ha sokan nem is érte, hanem Hozzá imádkoznak?

PROHÁSZKA, A HITSZÓNOK.

Irta: *Bangha Béla S. J.*

Amikor a következő sorokban megkísérlem Prohászka Ottokárt mint szónokot vizsgálni és méltatni, szándékosan kerülni kívánom a ditirambot, a virágos, ünneplő s magasztaló stílust. E helyett inkább a hideg találgatás módszerével szeretnék szónoki varázslatának titkaihoz közel férni. Mi tette őt szónokká? És milyen volt az ő szónoki és közelebbről: az ő hitszónoki stílusa?

A szónoklat a művészetek királynője, mert minden művészetnél nagyszerűbb a voltaképeni tárgya. Más művész hangszeren, vásznon, márványon, építményen alakítja a szépet, a szónok az emberlelkeken. Behatol a hallgatóság szívébe s ott alkot. Alkot nemcsak a költészet varázsával, amely szintén az embertárs lelkében fejti ki hatását, de közvetlenül inkább csak gyönyörködtetve s nemes visszhangot keltve, hanem alkot a meggyőzés és megindítás erejével, úgy hogy a hallgatóságot a maga képére formálja át, úgy hogy a hallgató, aki kezdetben mást gondolt, érzett és akart, mint a szónok vagy talán semmit sem gondolt és érzett, most, a szónoklat hatása alatt új meggyőződésekkel, új gondolatokkal s

meglátásokkal telik el és új érzelmekre, akarásokra, elhatározásokra gyulad. Márványt faragni szép, de embert faragni szebb. A hárfa húrját pengetni nemes dolog, de a szívek, az ész s az akarat húrjain verni ki a magunk legszebbnek ismert dalait — a művészet delelőpontja. Épp ezért is van sok jó zenész, festő, építész, még jócskán költő is a világon, de nagy szónok kevés. Nagyon sok kvalitásnak kell az emberben egyesülnie, hogy jó szónok legyen, főleg, hogy kiváló szónok legyen.

S kétszeresen, tízszeresen érvényesül ez az igazság az egyházi retorika, a hitszónoklat terén. Mert igaz ugyan, hogy egyetlen tárgykör sem nyujt annyi egészen egyedülállón fönséges és hatékony anyagot a szónoklatra, mint a vallási és nevezetesen a katholikus vallási tárgykör s e szempontból szinte természetes, hogy a nagy és legnagyobb szónokok mindenütt éppen az egyház talaján sarjadnak ki. De viszont a legnagyobb és legmagasztosabb, a mellett mégis elvont és az ember érzéki mivoltával ellentétben álló gondolatokat közel hozni a nyárspolgári gondolkozásba ragadt filiszteremberek érdeklődéséhez, megszerettetni, megkívántatni a lelki javakat, amelyek oly mérföldnyi magasságban állnak a mi csupatest, csupa-anyag, csupa-laposság világunk fölött: ez bizony kivételes kvalitásokat kíván, nem is beszélve a kísérő kegyelem abszolut szükségességéről.

Nem mintha ahhoz a hivatásszerű igehirdetéshez, amelyet Krisztus Urunk az ő tanítása fennmaradásának s terjedésének voltaképeni főeszközéül rendelt, minden egyes hitszónok csak ilyen rendkívüli kvalitások birtokában szegődhetnék el. Mert hiszen szigoruan véve nem

minden szónoklatnak s így nem is minden hitszónoklatnak kell voltaképeni művészeti produktumnak, művészi szónoklatnak lenni s amint rendes táplálékul elég a kenyér, a hús s a főzelék s nem okvetlenül és mindig van szükség csemegére is, úgy a hívek lelki táplálékául is első sorban jó, szolid házikoszt kell: okos, világos, egyszerű igehirdetés, a hitigazságok keresetlen, de közérthető kifejtése s a belőlük folyó tanulságok okos leszűrése. Nem is volna helyes és célszerű, ha minden prédikáció retorikai műremek akarna lenni; hiszen erre szükség nincs és a legtöbb szónok erre nem is termett rá, épp úgy, mint ahogy költőnek sem született mindenki, aki szereti a dalt.

Mégis óriási, főleg napjainkban, a nagy szónokok szükségessége; rendkívül fontos, hogy legyenek istenadta kvalitásokkal megáldott művészszónokaink. Egyrészt, mert a kereszténységellenes irány előretörése s a materialista és hedonista életfelfogás elterjedtsége különleges felrázó, életrekeltő s hadakozó erőket követel az igazság s a hit érdekében; másrészt, mert katholikus híveinket is nem egyszer rendkívüli próbatételek ernyesztik el vagy rendkívüli feladatokra kell őket felpezsdítenünk. S főleg, ha arról van valahol szó, hogy egy lelki tunyaságba penészedett, álfilozófiákkal megmételyezett, hamis kultúrák jelszóbölcseségétől megtévesztett országot kell nagy, tömeges pálfordulásra bírnunk, új életre cövekelnünk, új pályákra vetnünk, ha szinte az ítélet harsonáját kell egy pusztulásba indult, alvó katholikusságnak fülébe dörögnünk s nem is dörögnünk, ez rossz szó, hanem: belefuvoláznunk, beleciteráznunk, a maga

nyelvén, a maga kis kulturális finnyásságainak kímélésével beleszuggerálunk — ó, akkor Bossuet-ekre, Lacordaire-ekre, Bernard Vaughan-okra és — Prohászka Ottokárokra van szükség. Kivételes szónoki virtuózokra, a művészi szónoklás és művészi hitszónoklás százkvalitású, istenáldotta, prófétai mestereire.

Ilyen százkvalitású mestere a szónak s nemcsak az emberi szónak, hanem az Igének, a mennyből szállott szent és isteni eszméknek volt Prohászka Ottokár. E kvalitások csirája természeti adomány volt nála, amelynek kifejtésére szerencsés egymásutánban sorakoztak az alkalmas körülmények, nem utolsó helyen római kiképeztetése lelkiekben, tanulmányokban s élményekben, aminőket csak az Örök Város és a Római Kollégium levegője nyujt. De ezeket a természeti s miliőbeli adományokat végül mégis neki magának kellett fejlesztenie, hiszen a legkiválóbb tehetség s a legfényesebb nevű nevelők és tanárok munkája is meddő, ahol megfelelő önigyekezet nem járul hozzá; legfőkép a papi pályán, ahol a legértékesebb kvalitásokat, az aszketikust és apostolit, végeredményben csak a saját elmélkedéseinkkel, lelki életünkkel, állandó benneéléssel lehet csakugyan a magunkévá tennünk.

A jó és kiváló szónoklásnak egész sor előfeltétele van, amelyek közt, mint legfontosabbat kiemelhetjük a következőket: a szónok tudjon *érdekelni, meggyőzni* s *magával ragadni.*

Prohászka épp e hármat tudta kimagasló fokon.

*

Tudott mindenekelőtt *érdekelni.* Beszédei lehettek néha túlmagasak: akkor is lebilincseltek mindenkit. Nem lehetett elszórakozni, nem lehetett aludni, nem lehetett másra gondolni, mikor ő beszélt. Ennek a jó szónoknál első (és sajnos, átlag nagyon ritka) művészetnek alapja nála kettő volt: alaki és tárgyi.

Alaki szempontból lebilincselő, az érdeklődést azonnal felkeltő és többé elszunnyadni nem engedő varázsa abból tevődött össze, hogy művészlelke minden témát széppé avatott. Mert maga minden vallási témát szépnek látott, ennélfogva meg is szerette témáját s ez a szerető érdeklődés kiült az arcára, még mielőtt beszélni kezdett s onnan átszuggerálta a figyelem felfeszülését hallgatóira is. Emlékszünk ezekre az ihletett percekre, amikor Prohászka a pódiumon vagy a szószéken megjelent, ajkát egyszer-egyszer hangtalanul megnyitotta s újra lezárta, mintegy keresve, hogy hogyan is induljon a beszédnek . . . Még nem tudtuk, mit fog mondani, de már éreztük, leolvastuk a szeméről, a sugárzó arcáról, hogy valami szépet, komolyat, sokatmondót fogunk kapni s lelkünk előre felajzódott rokonszenves figyelemben. Olyan volt ez, mint mikor várakozásteljesen állunk egy fejedelmi trónterem ajtaja előtt, amelyet éppen nyitni készül előttünk a szolga; vagy mint egy gyönyörűséges színdarab játszása előtt, mikor a függöny felgördülésére várunk s a zenekari nyitány már előre kedvezően csigázta fel figyelmünket a darab iránt. S ez az érdeklődés természetesen csak fokozódott bennünk, amikor a beszéd megindult, amikor hömpölyögtek a mondatok, röpködtek a szellem rakétái, csattogtak a

pompás jelzők, jellemzések, hasonlatok, antitezisek és paradoxok, amikor a pompás férfibariton csodás harangzenéje festette alá a gondolat szóbaöltözését s közben lángolt az arc, sugárzottak azok a beszédes, okos, emberséges szemek és íveltek, boltosodtak, gondolattömböket görgettek a gesztusok... Prohászkánál a külső előadás maga zene, költészet és szoboralakítás volt egyszerre s nem csoda, ha nemzetközi gyűléseken olyanok is feszült figyelemmel hallgatták, akik beszédjének egyetlen szavát sem értették. Hisz nála nemcsak a szó beszélt, hanem az alak is, a hang is, az arc, a szem, a kéz, a testtartás. Az élet sokféleségének fölséges, hatványos kivirágzása volt, ami szónoklatát oly csodásan elevenné, oly mágikusan szuggesztivvé tette; a szellem gazdag elevensége sugárzott elevenséget a szózat felvevőibe, a hallgatóságba is. Talán ez az abszolut lekötő s lenyügöző képesség volt a legcsodásabb szónoki kvalitása.

De nemcsak alaki részen. Hogy érdekelni, lekötni tudott, abban témáinak is része volt. Prohászka sohasem beszélt unalmas témáról vagy inkább: semmiféle témát nem vett elő az unalmas oldaláról. Akármit mondott, azt a belső átélés, a megfigyelés élessége, a gondolkozást megindító szempontok szögéből ragadta meg s állította hallgatói elé. Máskép ezt úgy is mondhatnók, hogy képtelen volt egyetlen közhelyet előhozni, egyetlen banalitást, lapos szólás-mondást, időkitöltő szóhabarékot rakni hallgatói elé. De ennek: a tárgyi alapon való érdekelni-tudásnak nagy előfeltételei voltak; nevezetesen a rengeteg gondolkozás, eszmélődés, elmélkedés, tanako-

dás, olvasás és életmegfigyelés. Vannak emberek, akik a dolgoknak csak a külszínét veszik észre, csak neveket és száraz fogalmakat raktároznak el elméjükben, csak passzívan befogadják s ha beszélni kell róluk, ugyanoly holt darabosságban adják elő a tudományukat, ahogyan beszedték magukba. S vannak viszont — s ilyen volt Prohászka — akik mindent magukévá, a maguk finom és élettől lüktető egyéni gondolkozásának szerves alkatrészévé őrölnek át, minden porszemben nagy eszmék kipattantóját látják, minden ködön és felhőn derűs, napos oldalakat vesznek észre, mindenütt termékeny kapcsolatokat, keresetlen s mégis művészileg tökéletes vonatkozásokat fedeznek fel az élettel: a maguk életével és azokéval, akiknek a szó által gondjukat viselik. Az ilyenek persze, hogy nem untatnak, nem riasztanak el s nem altatnak soha. Ez a művészet azoknak sajátja, akik kontemplatív lelkek és a mellett emberszerető lelkek. A kontempláció megszokása leleményessé, mélyrehatóvá, ügyesen boncolóvá, kincseket felderítővé teszi a szónokot; az emberszeretet pedig rászoktatja, hogy necsak magában és önmagáért lássa a dolgokat, — tárgyakat, személyeket, igazságokat — hanem mindjárt azoknak az embertársaknak a szemével is, akiken segíteni, akiknek használni akar. Ezért nem lehet jó szónok, aki nem meditatív, elmélkedő lélek (s ezért nagyszerű szónoklati iskola pl. a Szent Ignácos szentgyakorlatok intézménye) s nem lehet jó szónok, aki nem nézi a dolgokat, az életet, a hitet, az Istent állandóan mintegy a mások szemével is: azzal a célzattal, hogy hogyan kellene ezt vagy azt meglátnia a többinek is, a még csak félig nyilt szemű,

vakoskodó embereknek. Ő maga — Prohászka — ezt úgy mondotta egyszer, hogy kell tudnunk a kor nyelvén beszélni, le kell fordítanunk az örök evangéliumi igazságokat azoknak az embereknek nyelvére, akik a theológiai szakkifejezéseket vagy a katekizmus hagyományos terminológiáját nem értik, mint ahogy az ügyvéd nem érti az orvos vagy a gyógyszerész nyelvét s a technikus nem érti a filozófia szakkérdéseinek frazeológiáját. Prohászka nemcsak lefordítani igyekezett a kor nyelvére az örök elveket, hanem már így, a kor szemével nézte, a segélyre szoruló modern ember szűkös szorultságain keresztül figyelte az örök elveket s így nem esett nehezére azokat a témákat, kérdéseket, alkalmazásokat és kapcsolatokat ragadni meg mindig, amelyek érdekeltek s amelyekre a hallgatósága aztán azonnal rá is mondta: ó igen, ez az, épen erre keresem én is régóta a kielégítő feleletet! Ez az orvos az én sebeimet tapogatja, ez a próféta épen az én sorsomat veti ki. Persze, hogy ha ez megvolt, akkor már könnyű volt lebilincselni s fogva tartani a figyelmet mindvégig.

Az igazi szónok valójában nem akkor készül a beszédjére, amikor egy nappal vagy egy órával előbb lerögzíti a vázlatot s megállapítja gondolatainak menetét. Ez már csak az ú. n. közvetetlen előkészület. Ezerszer fontosabb az a távolabbi előkészület, amikor a szónok vagy a leendő szónok megfigyel, tanul, forr és alakul. Amikor látja az emberek testi-lelki, értelmi s erkölcsi nyomorát, látja a féligazságok és egész tévedések akadálytalan burjánzását, látja az üszköt és a romot, amelyet a hitetlenség hagy a lelkekben, amikor epedve és siránkozva

a teljes világosságra magától meg nem érett, szegény, szemléli azt a pusztulást a családban, a társadalomban, a hazában, a kultúrában, amely az igazság fel nem ismerésének vagy félreismerésének nyomában jár s amikor felviharzik lelkében az apostoli vágy, a nyughatatlan akarat, hogy segítsen, felvilágosítson, felébresszen, nagy szeretetből az ember iránt és nagy szeretettel a módban, — amikor aztán az ember keresni kezdi az utat, a hangot, az eszközöket, ahogy a megtévedt s megmentendő embertársaknak a szívéhez lehessen férni, ahogy nekik meg kelljen magyarázni, hogy helytelen úton járnak s hogy hol a helyes út, amikor a pap és apostol nem magamagának filozofál, gondolkozik, érvel, olvas és imádkozik, hanem a megtévelyedetteknek, a sokaknak, a távolállóknak, de akiket forrón szeret, akiknek a Krisztus tana mézét és tejét okvetlenül el akarja vinni, akiknek megmentéséért ép úgy lángol, mint magáért a tanért s az eszmékért, amelyeket hirdet: — akkor s csakis akkor születik meg voltaképen a szónok, akkor faragódnak ki a Prohászkai ivelésű retorika épületének kövei és oszlopai. Prohászka szónoki működésében az utóbbi 20 év már szinte csak az aratás és gyümölcsszedés kora volt; a voltaképeni munkát, önmagának szónokká izmosítását a római Kollégiumban, majd az esztergomi szeminárium csendjében: önlelke prófétai lelkületének kiképzésében végezte el.

*

A nagy szónok másik kiváló összetevője: a *meggyőzés* művészete. Rég tudott dolog, hogy nem minden meggyőződéssel párosul a közlés szuggesztív képessége. Hány

tanár van (főleg a matematikusok közt van sok ilyen. úgy mondják), aki legelső rangú tudós a maga szakában, de teljességgel rossz mester: semmit megérteni, semmit világosan kifejteni, elfogadtatni nem tud. Solipsista: elég neki, ha ő tudja. A többi, ha tudni akarja, törje magát érte, amíg bírja türelemmel.

Tanárnál még hagyján, de szónoknál egyenesen katasztrófa, ha tudja ugyan a dolgát, meg is van róla győződve, de mást meggyőzni nem tud. Lehet, hogy a hallgatók talán meghallgatják egyszer-egyszer, a szépen gördülő dikció, talán a virágos nyelv s a szellemes részlet-villanások miatt, de a szónoklatnak hiányzik a veleje s ezért a legszebb ilyen meg-nem győző beszéd is végeredményben fáraszt és üresen hagy; a hallgató utána semmivel sem lett gazdagabb. Olyan, mintha kereskedésben járt volna, ahol félóráig udvariasan alkudoztak volna vele, de hasznavehető portékát csak nem adtak neki. Ellenben a szónok, aki meggyőzni tud, már ezzel csaknem el is végezte munkáját; a lelkesítés, a gyakorlati alkalmazás, az akarat megindítása úgyszólván már csak folyomány, korollárium.

A meggyőzés művészetének pedig az a titka, hogy szabatos és nagyon világos logikával dolgozzunk s érvelésünkben induljunk ki azokból az előzményekből, premisszákból, amelyeket a hallgatóság is megért s a magáénak vall.

Prohászka a szónoki meggyőzésnek e két kellékét oly mértékben s oly módon egyesítette, hogy nehéz eldönteni, melyikben remekelt jobban. A felületes figyelő bizonnyal rámondaná: természetesen az utóbbiban, a hall-

gatósághoz való alkalmazkodásban. Bizonyos is, hogy Prohászka látnivalólag törekedett a logikai levezetések s érvelések szakszerűségét és szárazságát nemcsak enyhíteni, hanem valósággal elrejteni. Nem lehet mondani, hogy nem dolgozott szillogizmusokkal, — minden logikai gondolkodás szillogizmusokban mozog s ebben a két gondolatjel közé tett kettős mondatban is van két rejtett szillogizmus — de a szillogizmust nem száraz, csontvázszerű formákban szerette használni. Szerette például az ú. n. intuitív meggyőzési formát, amikor nem sokat érvelt a hallgatónak, hanem úgy állította oda tételét (valósággal csak a *propositio maior*-t), hogy a hallgató szinte „látta", szinte közvetetlenül és intuitive „szemlélte" a tétel igazságát, amelyben benne rejlett a konkluzió is. Amikor — hogy példát mondjak — a pesszimizmust ostorozta, esetleg csak ennyit mondott: „Nemcsak rozsda van, hanem van vas is, acél is, akaratunknak acélpántjai . . ." A hallgató pedig ezzel a szemléltető képpel egyszerre meg volt győzve; pedig ha szigorúan vesszük ez is szillogizmus, bárha analógiai alapon, amit a „logica pura" ilyfélekép öntene formába: „A pesszimizmus feltételezi, hogy csak akarati gyengeség van a világon, épúgy, mint ahogy a vason csak a rozsdát veszi észre. Már pedig: nemcsak akarati gyengeség van, hanem akarati erő is, épúgy, amint a vason is nemcsak rozsda van, hanem erős vasanyag is, sőt esetleg acél. Tehát: a pesszimizmusnak nincs igaza." De ő ezt nem így mondta, beértve a kép plasztikus kiemelésével. Ilyen „szemléltető" volt csaknem minden érvelése. Ezért nagyfokú felületesség és félreértés volna, ha valaki Prohászkában az

intellektualizmus ellenségét vagy valami modern intuicionizmus filozófusát látná. Csak annyit engedhetünk meg, hogy meggyőző művészetének egyik főtitka ez volt: a törekvés, hogy logikai, iskolaszerű érveléssel el ne fárasszon, el ne riasszon, hidegen ne hagyjon senkit, hanem ellenkezőleg: könnyűvé, szinte magától értetődővé alakítsa érveit, egy-egy frappáns képben szemléltesse, egy-egy a lelkekben élő kész premissza megkapó kidomborításával fejtse ki, vagy ha tetszik, sejtesse meg a maga tételét.

Részben ezen az alapon szokták Prohászkát a voluntarista szónoki irány fő képviselőjének megtenni. Nem tudom hibáztatni ezt az elnevezést, már azért sem, mert Prohászkát s irányának követőit bajos volna a másik szóval: az intellektualista szónok nevével jelölni meg. Csak azt nem szabad ezeknél a kategorizálásoknál feledni, hogy azért bizony az értelmi meggyőzés a Prohászkáknál is lényeges dolog, amelyet dehogy is hanyagolnak el. Sőt tovább is mehetünk: Prohászka minden virágos, szemléltető és impulzív szónoklatában is megmarad skolasztikusnak, folyton abból a logikai kicsiszoltságból élt, abból a finom disztinkciókhoz szokott dialektikából, amelyet a Gregoriánán hét éven át tanult, amely szerint képezték elméjét, érvelő és vitatkozó készségét. Még többet mondhatunk: Prohászka semmiesetre sem lett volna azzá a lucidus, ragyogóan áttetsző, homályt meg nem tűrő szónokká, ami volt, ha nem képzi elméjét a skolasztika módszerein. Gyakorlott szem és fül írón, tanáron, szónokon rögtön észreveszi: a skolasztika emlőin nevelődött-e, vagy a modern, inkább pozitivista

irányú, skolasztikamentes theológiáén s ha valakin, Prohászkán volt ez a formális elmeképzés, ez a disputációs készség, ez a minden ellenvetéssel eleve számoló logikai kicsiszoltság jellegzetes és szembeötlő. Ezért nem lehetett neki ellenmondani, ezért szórt szava diadalmas fényt minden homályba, ezért érezte beszédje végén mindenki, hogy igaza van, minden ellenmondást megelőzött, minden kételkedést lehetetlenné tett. Már pedig ez a szónoki meggyőzés legfőbb alkateleme, ez a célja, ezek a diadalai.

Már csak járulék volt ennél a meggyőző művészetnél, hogy logikáját gazdagabbá, képletesebbé, hatékonyabbá tette rengeteg olvasottsága, éles megfigyelőképessége, folytonos öntermékenyítése az emberekkel, az élettel s a természettel való foglalkozás által s az a költői lendület, amellyel az igazat egyúttal a szépnek formájába öltöztetni, a meggyőzéssel a megszerettetés művészetét össze tudta kötni.

De ezzel áttértünk már a harmadik szónoki kellékre: ***az akaratrahatás művészetére***. Kétségtelen, hogy ez adta meg Prohászkának mint szónoknak legegyénibb jellegzetességét. Lekötni, meggyőzni, de aztán főleg meg is szerettetni tárgyát, lelkesedést önteni az emberekbe, érzések egész skáláján vinni őket keresztül, nemes szenvedélyt kelteni bennük — ez volt Prohászka szónoklatainak keresztmetszete. Az értelmi meggyőzés nála csak alap volt, amelyre épített, de a hangsúly aztán ezen az építésen volt: az akarat nemes aspirációinak, égbeszálló vágyainak, elhatározásainak egyre emelkedő, egyre csúcsosodó építése. Ebben volt ő utolérhetetlen mester, ez

nyomta rá szónoki egyéniségére a voluntarisztikus szónoklat bélyegét.

Az akaratrahatásnak ezen a téren Prohászkának egészen sajátos eszközei voltak, amelyek közül kettőt emelnék ki: az etikai eszteticizmust és az optimizmust. Prohászkánál az akaratrahatás főeszköze: a *szépség* motívuma volt. A hitet, az erényt, a keresztény életet, a tisztaságot, az önfegyelmezést elsősorban mint *szépet,* mint a „nagy", a „gazdag", a „fenséges" élet követelményét állította oda. Más szónokok, legalább elsősorban, rendesen a *necessarium,* az *utile* és a *dulce* (szükségesség, hasznosság, kellemesség) indítóokait állítják előtérbe, ezekkel indítják meg az akaratot. Prohászka sajátos indítóoka a *pulchrum* volt: ez szép, ez nemes, ez felemelő, ez fönséges, tehát tedd — ez volt rábeszélő művészetének vezérmotivuma. Hogy így volt, összefüggött a maga költői természetével. Aki maga is annyira rajongott a szépért, aki mindenben a szépet vette s emelte ki, ellenállhatatlanul tudott ragadni magával másokat is ezen az úton. „Diadalmas élet", „diadalmas világnézet" „magaságok felé" voltak szállóigéi: valamennyi a szépet, a glóriásságot, a magasságot hangsúlyozza első helyen, nem a „szükségest", a „tudományos biztosságot", a „kötelesség kényszerét", a „logika követelményét", a „hasznossági elvet". Nem akarom azt mondani, hogy ezek kevésbbé fontos és értékes motivumok, de bizonyos, hogy Prohászka egyéniségének az előbbi, az esztétikai motívumok különösen jól állottak s az is kétségtelen, hogy mert őt magát legerősebben ragadták meg, a leghatásosabb szuggesztivítást is tudták kifejteni. Ami annál meg-

lepőbb, mert korunk esztétikailag lesüllyedt, vértelen, szegény kor. Akik Prohászkát hallgatták, maguk gyakran roppantul messze állottak a hittől magától is, hát még a hitélet szépségeinek megérzésétől. De talán ép ezért hatott rájuk kétszeres erővel: az antonomázia, az ellentétesség vonzóerejével Prohászka szárnycsattogása a „magasságok felé". Épen mert elesettek, betegek, ernyedtek voltak, mert földön kúszó, csúszó-mászó lények voltak, érezhettek különös nosztalgiát ama tiszta légkör, nemesebb vágyak, fensőségesebb életideálok felé, amelyeknek éteri szennytelenségét s fehér verőfényét Prohászka megcsillogtatta előttük. Ezen a fokon őt egyenesen hipnotizálónak nevezhetnők, aki az emberekből épen olyan érzéseket csalt ki céltudatosan, amelyektől legjobban elszoktak, amelyeket ők maguk alig tartottak volna lehetségeseknek. A moslékért áhítozó tékozló fiakban, akik hátat fordítottak az apai háznak s a meretrixek s a sertések irányában keresték a kielégülésüket, egyszerre varázslatos, délibábos színekben ébresztette fel az elhagyott atyai hajlék boldog és tiszta vizióját. Nem annyira érvek és megfontolások, mint inkább a megtisztult vágyak és nemes nosztalgiák ihletével hozta vissza Istenhez a lelkeket, térdeltette le őket az oltár és a gyóntatószék elé.

Az esztétikai indítóok hangoztatása mellett nagy szerep jutott továbbá Prohászka hatóművészetében az ő derűs, csüggedetlen, bizakodó *optimizmusának*. Nem a ború, hanem a derű volt eleme; nem a megfélemlítés, hanem a biztatás; nem a korholás, hanem a saját bátorságos, boldogságos lelkületének beleszuggerálása a félénk,

ingadozó, magukat elhagyó, többé semmiben nem bízó emberekbe. Ugy beszélt cégéres bűnösökhöz, megátalkodott, cinikus hitetlenekhez, mintha csupa nagyratörő, hozzá hasonló, bárha néha kísértésbe eső eszményi lelkek volnának s ez az apostoli fogás gyakran azzal végződött, hogy a máig még bűnös és hitetlen csakugyan mától fogva akaró, vágyó, eszményeket áhító, tisztulást kereső ember lett. Ritkán korholta a gonosz világot, hanem ellenkezőleg; mentegette, észrevette rajta a jót, vagy ha szabad így mondani: ráfogta, hogy jó akar lenni, csak nem mindig tud és csak még egy kicsit kell akarnia s akkor majd tud is. És hány emberben indította meg az addig alvó akaratot a jó felé ezzel az ő szuggesztív, bizakodó optimizmusával!

S aki egyszer megindult, azt azután ugyanezzel a derűs optimizmussal lelkesítette a továbbhaladásra. Nem olyan nehéz az evangéliumi élet, mint gondolják, hirdette. Az önmegtagadás nem sivár, a tisztaság nem terméketlen, a lelki élet nem csupán lemondás. Itt vannak az élő vizek, itt van a szabadság, a kifejlődés, a virágbabomlás, a színpompás élet, az aratás. Csak acélos, kemény akarás kell hozzá s a kegyelem, amely mindig készen áll s amely szárnyat ad az alig pezsdülő akaratnak is. Milyen más ez, mennyivel hatékonyabb s termékenyebb, mint a folyton csak riasztó, negatívumokkal dolgozó, csak korholó, csak jajveszékelő, csak poklokkal fenyegető, remeteségbe záró, eltiltó, aggályoskodó s végeredményben sokszor épen ezzel a módszerrel templomokat ürítő lelkipásztori pesszimizmus! Az Üdvözítő maga is, bár épen nem hanyagolta el a „vae vobis"-fenyegeté-

seket s a pokol és ítélet ecsetelését, legelső nagy hegyibeszédében inkább a pozitív és bizalomkeltő motívumokat emelte ki: a boldogságokat. „Bízzatok", volt egyik fő, gyakran visszatérő szózata.

Természetesen Prohászkának ezt az akaratindító erejét alátámasztotta s megnövelte retorikájának külső vértezete is. A szókincs, a képek, a behízelgően élethű életecsetelések, a hangja, alakja, külső megjelenése, fejedelmi termete, szellemet s derűt sugárzó arcjátéka, gesztusai, páthosza. Ahogy szólt és ahogy ágált, ahogy 4—5 perc után már lendült a magasba, ahogy melegedett, tüzesedett a hangja, az alakja, a szeme, a taglejtése egyre ízzóbbá, egyre elragadtatottabbá, ahogy csapkodta mellén a stólát, ahogy lökte ki valósággal a szavakat a lelkéből azzal a sajátságos gesztussal — fent a mellét ütögetve mindkét tenyerével — mintegy jelképezve, hogy amit mond, csupa belső átélésnek, csupa szívbeli gazdagságnak és hévnek, csupa lelkes igazságtudatnak gazdag s örvendező visszhangja . . . mindez megtízszerezte, megszázszorozta szónoki szuggesztivitásának hatását. (Irásait is csak az élvezi teljesen, aki őt valaha szónokolni hallotta s olvasás közben is szónokolni látja. Mert — s ezt is érdemes felemlíteni — Prohászka nem olyan szónok, aki elsősorban író s egy leírt beszédet elmond, hanem fordítva: olyan egészen szónok-lélek, aki mikor ír is, voltaképen szónokol.) Gondolatai, érzései egyszerre elevenedtek meg szóban, mimikában, hang- és taglejtésben, átszellemült testi-lelki szárnyalásban. Nem csoda, ha ez a „tele orgonával" játszás, ez az egyszerre harmincregiszteresen zengő muzsika diadalmas,

bűvös hullámzással vonta eleven együttrezgésbe a hallgatóság tömegeit s azok a magafeledt, ötperces tapsviharok, azok a kendő- és kalaplengetések, azok a kipirosult arcok és kitüzesedett szemek, amelyek egy-egy nagygyűlési beszédét követték, csak jelképei voltak annak a lelkeket felszántó, átalakító, országot felrázó hatásnak, amely e páratlanul gazdag és szerencsés szónokóriásnak voltaképeni műve s legszebb babéra volt.

*

Hogy ennek a szónokművészetnek *hatása* mi volt, eléggé ismeretes. A liberálizmus hitközönyébe, az ú. n. felvilágosodottság önhittségének mámorába kábult magyar katholicizmust ez a csodálatos retorika hódította vissza az öntudatos hitnek és vallásosságnak. Azelőtt az értelmiség kerülte a templomokat s főleg szinte magától értetődő volt, hogy a szószéket megvetette, bojkottálta. Az volt a közhiedelem, hogy a prédikáció szükségképen unalmas, közhelyes, semmitnyujtó s hogy legföljebb a köznépnek való. A szabadgondolkozás fölényes gúnynyal kezelte a keresztény gondolatokat, szertartásokat, erkölcsi elveket. Prohászka szónoki varázsa megtörte ezeket a liberális tradiciókat. Divat lett ismét prédikációra járni, a vallás magasztos tanai, előírásai, elvei előtt meghódolni. Az atheizmus és liberálizmus több óvatosságra és szerénységre kényszeredett s vezető pozicióiból hovahamar süllyedt alá, hogy nemcsak mint hitellenes, hanem mint nemzetellenes és közveszélyes destrukció bélyegeztetett meg a köztudatban.

Majdnem ugyanilyen jelentős volt Prohászka szónoklatainak *közvetett hatása* is. Nemcsak közvetetlen tanít-

ványait, az esztergomi ifjabb papi nemzedéket gyúrta át előadásaival, hanem el lehet mondani: hatalmas iskolát teremtett az egész ország papságának és világi apostolainak körében. Még, akik nem az ő szorosabb, „voluntarisztikus" irányának követői voltak is, vagy akik nem érezték magukban hivatottságot az ő szárnyalásának követésére, sokat s jelentőst tanultak tőle s ha mást nem, új bizalomra gyúltak általa. Ahol egyszer ő járt, ott aztán már a szerényebb kaliberű apostollelkeknek is könnyebb volt a helyzete, bíztatóbb a munkája.

*

Prohászka ma már a multé, a történelemé. Nemzeti s katholikus életünk Pantheonjába, mint Pázmány óta a legnagyobb magyar szónok vonult be. Nevetséges dolog volna, ha valakit más vele csak összehasonlítani is próbálnánk. Más nagyjaink, más szónokaink is vannak, esetleg más irányban szintén kimagaslók s egyedülállók. De kit lehetne vajjon mindent összevéve Prohászka mellé állítani? Egy bizonyos: itt legfeljebb *katholikus hitszónoktársainak* egyik-másika kerülhetne szóba, mert más területen már a szónoklati tartalom nagyszerűsége, belső gazdagsága, sokoldalúsága s plaszticitása dolgában sem lehet az övéhez hasonló remeklésről szó. De e téren is valamennyien, katholikus hitszónokok, gyenge kis tanítványoknak érezzük magunkat a nagy Elköltözött mellett.

Azonban épen e pontban rejlik Prohászka posztumus hatásának jelentősége. Defunctus adhuc loquitur: Prohászka holtan is tanít. Tanítja az újabb katholikus hitszónok-nemzedéket s munkáját folytatja általa is. Ne-

künk, a tanítványoknak kedves bíztatás, hogy a jégtörés munkáját elvégezte már előttünk a Legnagyobb köztünk. Nekünk már csak nyomdokaiba kell lépnünk. A nagy életriasztó harsona elhallgatott, de a magyar katholicizmus is belépett már újkori fejlődése második stádiumába, ahol már nem első ébredése, hanem a felébredtek megerősítésére, munkábasorakoztatására, megszervezésére van szükség. Prohászka elment, mert elvégezte munkáját. Most a kisebb emberek hűséges részletmunkája következik. A hitbeli megszilárdítás, a lelki élet módszereire való ránevelés, az apostoli munkára való rávezetés.

Ebben a munkában a mestertől még mindig sokat tanulhatunk. Megtanulhatjuk tőle, hogy jó szónok, eredményes igehirdető csak az lehet, aki sokat tanul, sokat olvas, sokat elmélkedik, sokat emészti magát a lelkekért és sokat imádkozik. Megtanulhatjuk tőle, hogy csüggedni sohasem szabad, hogy nem elveszett ez a mai magyar talaj, amelytől csak kórót és bogáncsot várhatnánk; hogy nem tél van itt, hanem tavasz s aki a tavaszt adta, meg fogja adni a nyarat is és a gyümölcstermő őszt is, ha munkásai híven sáfárkodnak az ő kertjében. Megtanulhatjuk Prohászkától mindeneklőtt, hogy habár nem mindenki született művésznek és szónokkirálynak, ha nem rendelkezik is mindegyikünk rendkívüli rétori adományokkal, a legszebben és legfőbben, ami Prohászkának is kincse volt, amiben hatásának végső nagy kulcsa rejlett, mi is osztozhatunk: a lélek belső gazdagságában, a hit teljes átélésében, az Isten- és emberszeretetnek bízó, felemelő, hódító és minden akadályon diadalmaskodó erejében!

PROHÁSZKA OTTOKÁR PEDAGOGIÁJA.

Irta: *Marczell Mihály dr.*

A hegyoldal lankás mezőjén ülő jószándékú emberek vágyakozó lélekkel hallgatták az evangéliumi Mestert és életüket megindította az elhangzott beszéd. Az elröppenő szó életet teremtett és a halásznép egyszerűségéből kialakította az apostoli lélek erejét. Hallgatni így és követni, alakulni a hallottak nyomán: ez a pedagógiának pedagógiája. Ez ugyanis nem egybefogó rendszerkeresés és leszűrés, de élettalálás, élet-indítás. Lehet odahajolni és ráborulni nagy foliánsokra, hogy kielmélkedjük belőle nagy embereknek gondolatait s a leszűrt életelvekből összekovácsoljuk nevelési rendszerének vázszerkezetét. Ez az utóbbi a tudós munkája, amely önzetlen fáradozás gyümölcse, de nem mindig életet lehelő, megmozdító, belső erő. Inkább rendszeres tudás, mint egybefolyó élethullámzás.

Prohászka Ottokár nevelési felfogásáról köteteket lehetne írni. Szóval közölt, tollal papírra írott sorai egybefoglalható nevelési elméletet adnak. De e sorok írója oda szeretne ülni az élet mesterének lába elé, hogy csak

átfutólag legyen finom mikrofonja annak a csengő szónak, életet sugárzó egyéniségnek, melynek mozgató erejét ezer és ezer testvér érzi lelkének szentélyében. Csendet szeretnék teremteni magam körül, hogy minden rezdülést átvegyen a lelkem, imádságos némaságot szeretnék érezni az olvasóban, hogy megérezhesse a nagy léleknek, az Isten küldöttjének irányítását. Úgy szeretném, ha az élet Mártái Máriákká lennének, kik odahajló lélekkel ismételnék Sámuel beszédjét: Szólj, Uram, mert hallgat a te szolgád . . ." Én ugyanis úgy sejtem, hogy az apostoli küldetés szent ereje által belőle kiszólt és nekünk életet mutat a Lélek, az igazi pünkösdi Lélek . . .

Két kérdés settenkedik a lelkem körül: 1. milyen látószög alatt ítéli meg „Isten dalnoka" az embert? 2. milyen eszközöket használ és kinál a diadalmas élet megteremtésére? A száraz elgondolás így fogalmazná ezt a lelkemet érintő kérdéseket: kicsoda az ember és mivé lehet az ember? — Ezekre a kérdésekre adott feleletek adják alapvető megoldását a nevelési rendszernek.

Nem okoskodom. Évek során tényleg ott ültem lábainál. Hiszen „Élővizek forrásához nem egymagában, de ezrekkel leülni s inni s felüdülni s énekelni kevés munka s nagy élvezet." (Élővizek forása 1927. bevezető sorai.) Most is ott érzem magamat s csendes hallgatagsággal jelzem: várakozik a lelkem . . .

1. „Két világ környékez minket, *természet* s *kegyelem* s mindkettőből élünk. A természet nagy tény; csillagai, erdői, óceánjai, pálmái, fűszálai titokzatos, szép valóság, de . . . ez az erdős, csillagos s hullámos világ, ez a szuverén megtestesülése az isteni gondolatnak fölemel

és nevel engem." (Elmélkedések az Evangéliumról. Előszó. IV. kiad. 3. old.) — „Ó csak többet, minél többet belőled, krisztusi élet! Hajtani, virágozni, gyümölcsöt hozni akarok, vagyis féltékenyen felhasználom Jézus kegyelmét, a lelkemben kigyúladó világosságot, az érzés, az elérzékenyülés, a buzdulás, a javulás indításait. Ugy veszem mindezt, mint Isten illetéseit, kivel a lét mélységeiben a lelkem érintkezik." (U. o. 489. old.) Ebben a *kettős áramkörben* — végeredményben mindkettő Istentől indul — állok én, az ember, a „homo Dei, Isten embere." „Istenből indultam ki, s feléje küzködöm. Szeretnék az övé lenni." (U. o. 55. old.)

Mintha azt hallanám: *világból kiemelkedő sziklafok vagyok,* melyet ütemesen ér a természetes és természetfölötti élet hullámverése. Sziklafok, mely nem öntudatlan keménységgel állja a csapkodó hullámokat, hanem élő, tudatos, lelkethordozó szent valóság, ki befogadja és önmagában életté varázsolja az Isten csodás befolyását. Szent valaki, akinek arculatját pillanatról-pillanatra mássá alakítja az Isten indító ereje. Királyi valaki, akinek akaratos jóindulata nélkül mozdulatlan sziklává merevedik az uralomra teremtett ember!

Különös öntudat ez. Titánok gondolkodhatnak így, kiknek karja alatt összeroppan a hatalmas tölgy; sasszárnnyal megáldott Szemek láthatnak így, kiknek felhőkből vetett tekintete előtt rétté zöldül az erdő, halommá alázkodik hegyhát és sziklacsúcs, ezüst szalaggá szűkül a folyó, csillogó tükörré villan a síma Balaton. Ebből a nézésből ráismerünk a Szentírásban szóló Ur szavaira: „Uralkodjatok a földön ∴ .", ráeszmélünk arra,

hogy emberi gondolkodásunk sodra Isten terveivel találkozik, megérezzük, hogy királyi öntudatunkat hangsúlyozó mesterünk — lanttal a kézben, fölényes élettel a rögös országúton — Isten terveit, elgondolását énekli belénk. Ezt is mondhatnám: uralomra termett erőinket ébresztgeti bennünk. Azért örülünk minden előretörésnek, mert ebben a szellem diadalát kell látnunk. Szellemünknek vitorlafeszítő szélként támaszkodik a természet sok rejtélye. Kedves tehát a kutató embertestvér, ha megismeri az ég csodás kékségét, a levegő rezgését, a fény hullámmozgását, az erők átvitelét, az élő fajok és egyedek kapcsolatait, az emberi lélek csodás mélységeit. „Az ember . . . a mélységbe szeretne bejutni. Mint ahogy a pisztráng vágyik a víznek forrása után: úgy szeretné tudni az ember is, hogy hol s honnan fakadnak a lét vizei. Mint ahogy a pisztráng a hegy sötét tavain át voltakép megint napsugaras vizekhez remél jutni: úgy akarja magát az ember is átvágni a valóság sötétségén föl a belátás s a világos látás fényességébe." (Világosság a sötétségben. 33. old.) Tágul az ember látóterülete és lehetővé válik, hogy igája alá hajtsa az élet törvényeit. Régebben gyalogszerrel jártunk, majd az állaterőt hasznosítottuk, most a gőzgépek, óceántátszelő hajók mellett repülőgépen hasítjuk a levegőtengert. A tudás előbbrejuttat és igényeink felfokozására újabb és újabb próbálkozásokra szorít. Igy lesz az életetfeszítő erő hatalomrajutás, de ezzel arányosan a több és több ismeret fokozottabb életigényt ébresztget, mely ismét erőteljesebb szellemi nekifeszülésre indít. A királyi lélekben azonban nemcsak az értelem ereje dominál. A lélek te-

hetsége az akarat is, mely ősi lendületével tör a jó felé. A föld minden paránya a központ felé nehézkedik, a lélek legmélyebb erejével a földi javakon keresztül a legfelsőbb jó, az Isten felé hajlik. Ez a jót kereső lélek a maga ősi tartalmával a jó készségek — erkölcsi, vallási készségek — hordozója.

De még ez az öntudat is kevés. „Jézusom . . . te sürgettél s kérdezted: felelj, ki vagy te? s én dadogtam: ember vagyok. Te azt mondtad: nem eleget mondtál, mondj többet. S én azt mondtam: testvéred vagyok. S azzal sem érted be; többet kellett mondanom s mertem mondani: én isteni vagyok! Igen, igen, ezt nem tudták Rómában, sem Graeciában, sem Babylonban, ezt nem tudták sokan Európában! Keresnek, találgatnak; Prometheusokká, Oedipusokká, Caesárokká, Borgiákká lenni áhitóznak! De mit ér a fény a kínban, s mit nyújt a szép Antigoné a vaknak, s mily boldogság az, ha élvezni akarnók mások terméketlen könnyeit? Én ezt utálom; én krisztusi vagyok!" (Elmélk. az Evang. IV. kiad. 330. old.) *Igen, én isteni vagyok.* Lelkem egész lendülete átcsap a szűk világ korlátain, érzem, hogy a lélek világ fölé emelkedő erejének tanusága szerint, különösen is részese vagyok a teremtő Istennek. „Halhatatlan lelket lehelt bele" s ezzel az örök élet csiráját ültette belénk. „Érezzük, hogy a világ lefolyik rólunk s mi kimeredük az időből, mint a vándorszikla a lapályból; kimeredünk a térből, melynek korlátjain át látunk. A világ nekünk mint a ketrec a sasnak; ez is mindenütt kilát, de szárnyát ki nem bonthatja, neki más kiterjedések kellenek. Kicsiny nekünk minden itt lenn; azért vágyódunk a lét, az élet a boldog-

ság ösztönével az örök, szép élet után." (U. o. 609. old.) Azután a ház után vágyakozunk mi, az élet vándorai, melyről így beszél a Irás szent szava: „Atyám házában sok lakóhely vagyon." „Krisztus más világba ment, *egészen* másba . . . Ha majd kiszakadunk érzékiségünk kategóriáiból, s a földgömb s a csillagok ködbe vesznek . . . mikor a valóság az érthetőség mély isteni fényében mutatkozik majd be: akkor megismerjük azt a másik világot." (U. o. 610. old.) „Áthatolunk a léten, elmerülünk nagyságába!" Gyönyörű hivatás, szépséges, elragadó perspektíva, amely magasra emelve a föld óriásai fölé helyez kicsit, szegényt, gyarlót, egyszerűt egyaránt. Ebből a meglátásból eltörpül minden, ami föld, csak vigyáznunk kell, „hogy a föld ne rontsa el bennem az eget!" (U. o. 611. old.)

Mert bár részese vagyok az égnek, hivatott vendége az örök lakomának, mégis annyira *szabad teremtmény vagyok*, hogy magam érdemlem ki az örök életet, — vagy magam szolgálom a magam földi és örök pusztulását „Minden emberlélek a saját formálásának művésze: minden emberlélek *önmagának romlása vagy remekműve*." (Élővizek forrása. VII. o.) Bár az égé vagyok, mégis ügyelnem kell, hogy az égé legyek. Nem lehet letagadnom szörnyű anyagias voltomat. Nem lehet lefilozofálnom testi gravitációmat. Nem lehet elérzelegnem értelmem és akaratom ködös foltjait. „Nekem is vannak bűneim: Isten ellen (hitetlenség, tiszteletlenség, bizalmatlanság, zúgolódás, káromlás . . .), önmagam ellen (mértékletlenség, fegyelmezetlenség, érzékiség, tisztátalanság, állhatatlanság, restség, gyávaság, önzés . . .), mások el-

len (megszólás, rágalom, csacskaság, irígység, gyűlölet, igazságtalanság, tettetés, erőszak . . .), milyen vádakat hallat a tíz parancsolat, az öt parancsolat? Mivel vádol a kötelességmulasztás? . . . Bűn- és sárözön . . ." (Elmélk. az Evang. IV. kiad. 372. old.) Ez is az ember. Az első kép: az isteni elgondolás és felruházás, a másik a földies ember ösztönös lealacsonyulása. Vigyáznunk kell, mert a bűn „kivetkőztet az észből s az *állat jegyei* verődnek ki rajtunk . . . *Eldurvul az ember* érzéseiben, dacára csipkéknek, parfümnek, frakknak . . . Nagy méretekben a bűn szörnyekké változtatja az embereket már itt, vagy megrothasztja testünket. Mily bűzhödt mocsár az ilyen lélek. Leesett feje koszorúja. Érdemeit elvesztette. Őrangyala tenyerébe hajtva fejét, sír, *„angeli Dei amare flebunt."* Szomorú Jézus szive; megváltásával kegyelmei földúlva." (U. o. 373.) Ez a sötét kép, mint lehetőség ott kísért körülöttünk. Ki ne érezné önmagában a küzdelem nagyságát? . . . Ez a belőlünk szóló hang a föld szava. Lefelé húzó ereje szárnyainkat gyengíti, örömöket kínáló ajánlkozása, a föld és ösztön salakját árulja; igazi „Schlangenkost", amely még a testet is csak ideiglenesen élteti, a lelket pedig megöli. Olyan küzdelem ez, melyet a durva rög alá rejtett búzacsíra vív, — belső, felfelé, tisztult légkörbe törő ereje nekitámaszkodik a kemény göröngyfalnak s nem nyugszik mindaddig, míg felszínre nem kapaszkodik. A föld felülete alatt sápadt, színtelen csíráját a finomabb milieu, a napsugaras ég, a harmatos reggel zöldre színezi, majd szárba szökkentve, virágzásra bírja. A búzakalász ringó feje a földből él, de az ég felé tör. Gyökérzetével a földbe kapaszkodik, de

erejének javát az égiektől várja. Ez az erőfeszítés a természet kifejlődése, parányi példában az ember élete. *Küzdelem, harc, de öntudatos harc, a föld, az ösztön keménységével* szemben. „Nekünk e részben csak egyetlen egy ideálunk lehet s ez: az erény által kialakított s a szellem szépségétől ihletett érzékiség, más szóval ember, ki az állatot legyőzte s az állatiast az eszme fényével hatotta át." (A diadalmas világnézet. 172. old.)

Ismét azt mondhatnám: íme, az ember! Az az ember, akiben fenséges kiválóságok mellett gyarlóságok és gyengeségek kavarognak. Egyrészt uralomra termett királyként — sőt többet mondok: isteni emberként jelenik meg, kit értelmi, akarati, örök életet kereső erők díszítenek, de másrészt reá vannak rajzolva a mulandóság vonásai. Kiben-kiben több vagy kevesebb van mindegyikből. Egy azonban közös vonásunk, egyetemes kincsünk: az a törtetés, mely a talentumok kifejlesztése, felhasználása érdekében történik. „Talentum sokféle van: egyiknek öt, másiknak kettő vagy egy. Ezek természetes és természetfölötti erők és adatok, melyekkel szemben állok *„én"*, akinek e talentumokat egyéni, szép életemmé kell feldolgoznom . . . Az *„én"*, a lélek a fő; ez a lélek a maga öntudatában szemben áll saját tehetségeivel is, melyek nem tőle vannak s boldogsága attól függ, hogy fölcsemél és mondja: Ime, Uram, itt vagyok; hálát adok és örülök, hogy vagyok, fölhasználom tehetségeimet s szolgálok neked." (U. o. 465—466. old.) Ez a talentum-kamatoztatás valójában kemény munka. Egyrészt önnevelésnek, vagy mások reáható nevelésének mondhatnám, — másrészt a kifejlett egyéniség kifelé való érvnyesítésé-

nek. Végeredményében mindkettő egybefonódik. Az életben nincs megállás. Nincs határa a nevelésnek és az erőt kibontó tevékenységnek. Minden percben önmagunkat fejlesztjük, vagy gyarlóbbá tesszük, — majdnem minden lelki megmozdulásunk erőt lövell a környező világba.

2. Mily fenséges gyönyör volna ezt a tudatosan alakuló embertestvért látni az élők világában! Mily gyönyörűség volna úgy dolgozni, hogy magunkban, szűkebb környezetünkben és összes embertestvéreinkben diadalt nyerne az isteni ember! Mily boldogító volna, ha megéreznénk magunkban, hogy eget kereső lelkünk a földi pályafutásunkban is égiek életét éli! Vágyakozó lelkem odatapadó szemekkel néz az élet nagy Mesterére és várakozva kéri: szólj erről is, Mester, *hogyan* válthatnám ki magamban és másban ezt a szépséges, Isten-rajzolta életformát? Vágyakozom pedig azért utána, mert mit ér nekem a szépséges meglátás, a nagyszerű elgondolás, ha előttem ködbe vész a megvalósulás lehetősége. Mindez pedig prózai szóval annyit jelent, hogy feleletet várnék arra a nagy kérdésre: *hogyan, mily eszközök segítségével lehet életté teremteni, valósággá váltani az emberről alkotott szentséges elgondolást?* Ha az első kérdésben a pedagógiai megállapítás, a nevelendő ember tárgyi adottsága, életcélja tárult elénk, akkor a második kérdés a módok és eszközök kiválasztására vonatkozik.

A nevelők erre a kérdésre nagy össze-visszaságban felelnének. Az egyik iránya a testnevelést, a másik az értelmi vagy akarati erők kifejlesztését, a harmadik az erkölcsi és vallási életerőket akarja szolgálni. Eszközeik-

ben sokféle irányt követnek. Az egyik az eszmények érvényesítését, a második a személyi reáhatás szerepét, a harmadik az élmények jelentőségét hangsúlyozza. Mindenik arra gondol, hogy ezek a nevelési módok és eszközök biztosítják a harmónikus embert. A túlzókat nem számítva, minden egyes megengedi, hogy nem lehet teljesen egyoldalúvá tenni a nevelést, mindenik irányból kell átvenni valamit, mert a nevelés határai elmosódnak, az élet szövétnekének szálai egybefutnak és ezernyi kiindulás, egybebogozódás után adják az élet színezettségét. A természetes életet hangsúlyozók könnyen megelégednek a testi nevelés kiemelésével; „hygienia", „eugenetika", „erős ember" — olyan jelszavak, amelyek alá egész nevelési irány elfér. Ha igen rövid kritikát akarnánk gyakorolni, akkor azt lehetne mondani, hogy ennek a nevelésnek a célja az *izomember*. Az értelmi nevelés *kultúrembert*, az egyirányú akarati nevelés *jó embert* akar a világba állítani. De elég-e az?

a) A miprófétа ihlettel megáldott Mesterünk így beszél: „Ez a mi főérdekünk: rátalálni az életre, arra a kvalitative örök életre, melyet az ember már itt a földön él. Hiszen örök életet élünk; már itt kezdtük meg az örök életet; kérdés, hogyan élünk, hogy erősen s boldogan éljük? — Először is találjunk rá lelkünkre! Az asztronómia a világ központját a napba, a filozófia az *„én"*-be helyezte; mennyivel inkább van az „én világomnak", erkölcsi életemnek s összes értékeimnek középpontja és súlyponja lelkemben. (Elmélk. az Evang. IV. kiad. 327. o.) „Az ember értéke nem a tudás, nem a művészet, nem a kultúra, nem a politikai hatalom", mert „nem a föl-

dolgozott világ (tudás, művészet, kultúra) ad nekem értéket, hanem annak az értéke belőlem van." (U. o. 329.) Erről az igazi belső értékről pedig tudom, hogy nem végtelen, de rokona, fia, oda való; azért kevés neki világ és mindenség . . . Ez az öntudat fejleszti s építi föl majd az én lelki világomat is . . . (U. o. 328.)

Ez a hang diadalmas megcsendítése annak a gondolatnak, hogy az ember, a világ felett álló, világot színező, formákban ujjáteremtő szent erő, amelynek alvó készségeit természetes és kegyelmi ráhatások ébresztgetik és erősítik. Ez a hang olyan erővel tör ki a lélekből, hogy a nevelési irányok közül, mint egyetlent, kizárólag ezt a minden készséget átfogó és egész életet kibontó *vallásos nevelést* követeli. De ebben az irányban és a krisztusi életútjárásban találja meg az élet tökéletes kiformálását. Krisztus pedig nem csupán a tanító alakban jelenik meg, hanem élő formájában, egyházában és papságában. Belőlük árad ki az az erő, amely a lélekbe torkollik s a természetfeletti kegyelem vérével megöntözve a lélek talaját, életet érlel, egyéniséget fakaszt. „Erős és hatalmas mintázóm és mintám, utam és úttörőm, Ur Jézus: „qui factus est mihi sapientia a Deo et justitia, et sanctificatio et redemptio" (I. Cor. 1. 30.), ki lefogod a lelkeket, a hadak útjára állítod, hogy haladjanak előre. Te a lelkek királyi útja; mások szisztémái tévutak, úttalan sivatagutak, csörgőkígyók csörögnek rajtuk nagy zajjal s megbűvölnek kolibriket s pintyeket. Te vagy az élet útja! Máshol azt mondod, hogy keskeny az üdv útja; de engedd meg, hogy lelkesen valljam: a te utad igazán a hadak útja, lelkek seregei vonulnak rajta s egy se szo-

rítja le a másikat, egyse! Nem keskeny a lelkeknek; de értetek már keskeny a testeknek. „Wo hart im Raume sich die Dinge stossen." Milliók férnek el rajta, de málhás szekerek nélkül! Te vagy a nemzeteknek is útja, „via nationum", a népek haladásának, boldogulásának útja! S különös dolog, hogy ez utat sok koldus, béna és vak szegélyezi, ülnek az útszélen s kritizálnak; kritizálják a járókelőket; hóbortosoknak, terhelteknek, betegeseknek mondják, de nem is mozdulnak s összes bölcseségükkel előbbre nem jutnak. Hadd a koldust s menj előre, Jézus int: „sequere me!" (U. o. 327. o.) Emberi szavak ezek, de csengésüknek dallamos muzsikáját az evangéliumi Mester szavai adják: „ego sum via, veritas et vita". „Aki engem követ, nem jár sötétségben!" Csak az a kár, károgná az útszélen űlő kritikus koldus, hogy olyan messze, kétezer évvel előttünk jár a *Mester*. Ne félj tőle, mondaná az Ur dalos lelkű lantosa. Higgyetek a távozó Urnak: „Én veletek vagyok a világ végezetéig!" Krisztus személye helyett itt van az ő egyháza és egyházának minden küldöttje, de leginkább itt van az ő csodás kegyelmi ereje és szentségi misztikus jelenléte. „A lelkek anyja az egyház, Krisztus jegyese, a Szentlélek orgánuma, a kegyelem hordozója, az Isten galambja, csőrében az olajfaággal." (U. o. 146. o.) Jézus saját lelkével s erejével avatja föl méltósággá s hatalommá apostolait, kik Krisztus helyett járnak, kikben Krisztus beszél, kiknek lábai azért oly szépek, kik nekünk azért oly kedvesek. Ezt tiszteljük s szeretjük az apostoli egyházban; e küldetés miatt drága és szent és kedves nekünk az anyaszentegyház. Itt van az Ur, itt van lelke s küldetése;

akárcsak ő járna köztünk. (U. o. 585. o.) Ha távozott is a mennybemenetel szent ünnepén, érintkezik velünk az egyház és szent küldötteinek lelkén keresztül. Kegyelmi hatásaival pedig állandó kapcsolatot tart velünk. „Finom lelkiség s természetfölötti érzék bizonyítják Isten összeköttetését a lélekkel; az ilyen léleknek érzéke, tüze, tehát Lelke van. Isten ad ily kegyelmet! (U. o. 190. o.) De még csodásabb az Oltáriszentségben, hol „az Oltáriszentség körül, ez örök Betlehem körül folyik a szent éjnek imádása ... Végtelen áldás, öröm, erő s szépség áramlik e Betlehemből a lelki világ éjébe, melynek befolyása nagyobb, mint minden irodalomé vagy kultúráé, mert páratlan istenközelségbe emel s mert a lélek tisztulásának, alakulásának s örök ifjuságának titka épp ez: érezni s átélvezni az istenközelséget. (U. o. 111. o.) Olyan szent égi tűz ez, melynek pünkösdi kiáradásai lélektüzeket gyujtanak (680. o.), amely az erőteljes élet forrása (313. o.), amely Jézus leghevesebben kilobbanó szeretetének emléke (465. o.), amely a tiszta nemzedék nevelője (311. o.), amely a mi Istent kereső lelkünk számára a legnagyobb ajándék. (311. o.)

Ezt a beszédet azonban nehezen értik meg a föld emberei, „qui habet aures audiendi, audiat", mondja az Ur. „Az intellektualizmus az ő halálthozó illuzióival ott lappang" körülöttünk, tagadni szeretné a sok fel nem fogható befolyásolást, de méltón mondja az isteni élet lantosa: „Aki hisz, az megvalósít; annak gondolatai tavaszi erők, életcsirák s ezek kihajtanak ... Boldog, ki hiszed, hogy Isten el nem hagy, hogy legyőzöd kísértéseidet, hogy közel az Ur, hogy Isten gyermeke vagy, hogy

itt jelen van; beteljesedik. A valóságot nem azáltal bírjuk, hogy látjuk, hanem hogy tesszük". (Elm. 95.) Ha azután gyönyörüséges, isteni életet élünk, akkor már ne keressük kívül az Urat, hisz Jézus jelenlétének „bizonyítéka a tiszta, kegyelemből való élet" (U. o. 308. o.); hiszen „a kereszténység nem . . . száraz tudás, nem . . . terméketlen hit, hanem tűz, szellem és *élet*". (Világosság a sötétségben. 156. o.)

b) A vallásos nevelésnek ily kemény hangsúlyozása azonban nemcsak nem zárja ki, hanem ellenkezőleg diadalmasan követeli összes — testi és szellemi — készségeink kifejlesztését. „Mi kombinálni szeretnők a külső kultúra követelményeit a belső kultúra igényeivel s azt hirdetjük, hogy e kettő együtt alkotja meg a kultúra programmját." (Kultúra és terror. 13. o.) Prohászka Ottokár felfogásában a vallásos nevelés nem valami hozzáadás utólagosan ráhelyezett ciráda, vagy az épületre vert vakolat, hanem olyan belülről éltető erő, mint a virágot mozgató, szirmokba bontó életelv. Ez valójában mindent áthat, mindent mozgat, mindent szolgál. Kell a föld, hogy belekapaszkodjék a gyökér, kell a gyökér, hogy nedvességet és savakat szívjon, kell a szár, hogy leveleket bontson, kell a rost, hogy hajszálcsöveket képezzen. Ki volna az igazán okos kertész? Az-e, aki a föld porhanyítását tartaná a legeslegfontosabbnak, vagy az-e, aki nedvesség után kiáltoznék? Mindkettő fontos, nélkülözhetetlen, de ezek csak a fejlődés *feltételei*, míg az éltető elv a fejlődés motorikus ereje. Aki ezt tudná megfogni, az tudná igazán szolgálni a bontakozó életet.

Ha a növényvilágban nincs is módunkban, hogy ilyen

mélyre jutunk, az ember életében kezünkben áll a mód, hogy az élet legmélyére, az éltető elv erősítésére, a lélek ütőerére tegyük reá a kezünket. Ez a megérintés pedig így fogalmazható: Isten és lélek találkozásának kiépítése, amely az isteni kegyelem erőiben nyer indítást, buzdulást, felpezsdülést. Épp ennek a gondolatnak meglátása és megérzékítése az, amely Prohászka Ottokár nevelési irányának leggyönyörűbb gyümölcse. A vallásos átfogás úgy járja át az egész embert, hogy minden percben arra törjön a lélek, hogy a tökéletesebb életformákat, életkészségeket szolgálja. A testet azért kultiváljam, hogy erős legyen a lélek számára. A tudást azért szeretem, mert tágítja látásomat, erősíti lelkem uralmát a világ felett; a szépet azért szolgálom, hogy a madárdal gyönyörüsége, az erdők muzsikája, dómok egetverő homlokzata örömre hangoljon; az erkölcsöt azért élem, mert a lélek belső harmóniáját szolgálja; Istent pedig azért szeretem, mert annyi szépséget, jóságot helyezett belém és atyai szeretetével fiává tett s atyai házánál fiának boldog otthont teremtett. A nagy életerőfeszítés tulajdonképen teremtő munka, melyen keresztül tökéletesebbé lesz az én életem s napról-napra Istenhez hasonlóbb lesz egész egyéniségem.

Hogy mennyire becsülte Prohászka a testnevelést, arra nézve idézet helyett saját életére hivatkozom. Nem volt nap, hogy hagyományos reggeli tornáját el ne végezte volna, a napi séta életfeladata volt; az esztergomi szemináriumi fásudvar a tanuja, hogy naponta fizikai munkával erősítette testét. Mindezt a növendékektől is elvárta, mert tételként vallotta, hogy „ép testben él az

ép lélek". Természetes azonban, hogy ez nem nevelési cél, de nevelési eszköz volt csupán. Hogy pedig a szellemi életkészségek fejlesztését mily fontosnak tartotta, erre nézve ismét önmagát idézem; egész napja a könyvek, a tudományos elmélyedések között pergett alá. Akinek áldott keze alól kikerült „A diadalmas világnézet", „Isten és a világ", „Föld és ég", „Keresztény bűnbánat és bűnbocsánat", „Dominus Jesus", „Elmélkedések az Evangéliumról", „Magasságok felé", „Világosság a sötétségben", „A háború lelke", „Kultúra és terror", „Elbeszélések és útirajzok", „Élő vizek forrása" és a megszámlálhatatlan tudományos cikk és füzet, annak pedagogiájában tekintélyes szerep jut az értelem fejlesztésének. Hozzátehetem azt, hogy aki körülbelül huszonöt éven át kathedrán ült, az bizonyára komoly harcosa annak az iránynak, amely a tudás fejlesztését feltétlen követelménynek állítja. „Tudást is, művészetet is, kultúrát is szeretek, de Jézus szemeivel nézem ezt s szívével emelkedem rajtuk is, mint lépcsőfokon, a teljesebb, istenibb léthez!" (Elm. 330. o.) Olyan szuverénül hiszi, hogy a tudásvágy Isten szent adománya, talentuma, „hogy azt szolgálni annyi, mint Isten tervével megegyezően az erényben haladni. A természet szépségét pedig úgy szerette, hogy dalos pacsirtája a nagy természetben és minden fürezdülésben jelentkező Istennek. Különösen látó szeme mindenben meglátta a harmóniát, hogy példát vegyen arról a belső összhangzás megteremtésére.

Brisits Frigyes azt írja a nagy mester műveiből összeállított „Prohászka-Breviárium" előszavában: „Filozófiai rendszere szemben áll az intellektualizmussal s teljesen

voluntarisztikus jellegű." Mi természetesebb ebből, mint az, hogy nevelési elveinél is erősen kidomborodik az akarat szerepe. Még az isteni kegyelemnél is azt hangsúlyozza, hogy akaratunkon még az Isten sem vesz erőt. (Elm. az Evang. 214. o.) Ennek kifejlesztése tehát a legerősebb kötelességek egyike. Azért hirdeti diadalmasnak Bergson gondolatait, a „vie jaillisante"-t, a Foerster-féle akarat-traininget, az érzelmek döntő szerepét, az elmélkedések páratlan jelentőségét. Aki maga naponta elmélkedett, aki világirodalmi remeket teremtett „Elmélkedései"-ben, aki iskolát nyitott a papnevelésben a jezsuita atyák bölcs kezéből átvett elmélkedési módszerrel, az az akaratnak, mint vágyótehetségnek neveléstani szerepét nem elméletben, de győzelmes példában hirdette.

Szinte különös, megoldhatatlan probléma elé kerül az ember, midőn részletezni próbálja Urunk alázatos szolgájának nevelési gondolatait. Nehéz feladat rendszerbe fűzni az életet szolgáló tételeit, mert zsenije oly erősen fonja egybe a szálakat, hogy belőlük mint egységes egész bontakozik ki az élet. Ez a munka igazán a fölényes géniusz műve. A hétköznapi ember egy-két szálat fog, abba kapaszkodik, azt színezi, azt teszi rikítóvá, hogy mindenki behódolva hirdesse: ettől függ az élet. Prohászka annyi színes szálat húz s oly erősen fonja egybe, hogy nem látunk mást, mint összefüggő egészt, *életet*. Ha nem is kiáltó tételként hirdeti, de végeredményben mindenütt azt súgja, hogy a sok lelki készség mind Isten különös teremtménye, melyek érvényesítése a nevelő szent feladata.

c) De ha tovább haladva azt kérdezném, hogyan és

milyen eszközök árán bontható ki a sok lelki jóság, a rövid felelet ez: *a szeretet meleg ereje által. Ez a szeretet* úgy hat az embertestvér lelkére, mint az üde napsugár a fakadás előtt álló, alvó természetre. Önmagunkban is Isten szeretete indítja meg a tökéletes életet, — mások életében is ezen keresztül érünk diadalt. Az isteni Mester példája és gondolata vezérli őt is. A megnyerésnek eszközéül a szeretetet hirdeti. Szentül hisz a jó diadalában. Legerősebb, egyenesen isteni erőnek tartja a szeretet indító hatalmát. Ép ezért hirdeti úton-útfélen, hogy nem az embert pusztító, gyülölködő harc, hanem az igazi testvéri szeretet alakítja újjá a világot. Majd minden beszédjét, iratát és egész szociális tevékenységét ez a nagy szeretet hajtja át. Ezért karolja fel atyailag mint társalapító a *Szociális Missziótársulatot* is, hogy a szeretet erejével a szegény embertestvérhez ereszkedő áldozatos, evangéliumi szeretet erejével vonzza Krisztushoz s így emelje a lelkiek felé a szenvedő embertestvért. Jól tudja ugyanis, hogy a lelkiek a testi boldogság útján érhetők el. Azért hirdeti a nyomor mocsarának lecsapolását, hogy kivirágozhassanak az új zöldelő réten az Isten élő virágai.

d) De a sok szép elgondolás és meglátás mellett észreveszi az élet sarát, a szennyet is. A bűn oly elevenen áll előtte, hogy vele szemben a harcot lépten-nyomon hirdeti. Lehet-e a bűnössel szemben más az ő álláspontja, mint az isteni Mesteré? A Magdolnát felemeli, a bűnös asszonyt feloldozza, a tagadó Péter apostolt fejedelemmé teszi, küldötteit bűnbocsátó hatalommal ruházza fel, de a megátalkodottságot keményen ostorozza. A bünt az aka-

rat gyarlóságából magyarázza. (Elm. az Evang. 49. old.), az ellene való küzdelmül a finom, de kérlelhetetlen eljárást ajánlja. (U. o. 200. old); elvi álláspontját pedig így szögezi le: *„A bűnt utálni, a bűnösnek jót tenni!"* — U. o. 356. old.) Ez a jótevés pedig először indítás, Krisztus felé való irányítás, az élet vizeihez való terelgetés; — ez a jótevés azután Isten nevében való bocsánat-közlés; — ez a jótevés végül felemelés és szívreszorítás. Lelkének egész súlyával ellene mond a Hugó Viktor-féle „Nyomorultak"-nak. Van végleges bocsánat, van új élet. Saulusból Paulus, a Manicheus Ágostonból Szent Ágoston lett. Akinek Isten megbocsátott, annak az embertestvér is bocsásson meg.

Végéhez jutottam.

Azt kérdezhetné valaki: hogy és mint foglalhatnád egy mondatba a mondottakat? A felelet ez volna: *Prohászka Ottokár nevelési rendszere a lélek mélyén pihenő jó készségek diadalmas érvényesítése.* Azt is mondhatnám: tevékeny- és realitással számoló optimizmus. Optimizmus annyiban, hogy a végtelen Atya szeretetének szent zálogában, a megtestesült Fiúban hisz és ennek lelket mentő munkájának diadalát hirdeti. De realitással is számol, mert a történelemben jelentkező eredendő bűnt és annak káros következményeit nem hagyja ki számításából s az ellene való küzdelmet megvívandónak tartja. — Azt is mondhatnám: ez a nevelési elmélet az embernek Istenhez való gravitációjának előmozdítása. Az igazi zseni meglátja azt, hogy minden ellentét, nehézség, harc, erkölcsi vívódás mellett és dacára is minden ember az élet eleven lendületével tör az Isten felé. Még az is,

aki tagadja. Méltán mondja Goethe, hogy „minden kérdés mélyén vallási kérdés lappang." Nem helytelenül hirdeti Tertullian: „Anima naturaliter Christiana." Ezt a lélek természetében elpihenő szent kereszténységet életre hozni: ez a Prohászka nevelési elméletének alapakkordja.

Aki ezzel a rövid összefoglalással nem elégednék meg s a rendszeres neveléstani gondolatfűzésen át egymásután vetné fel a neveléstan legfontosabb kérdéseit, az végeredményben olyan feleleteket kapna, amelyek a fentiekben bennfoglaltaknak. Mit tart a nevelés alanyáról? Felelet: Isten gyönyörűséges szent teremtménye. Minő cél szerint kell fejleszteni az életet? Felelet: Isten képének tökéletesebb alakjára és az örök életre. Mily módokat és eszközöket kínál e cél elérésére? Felelet: Az élő egyéniségen át az eszmények és élmények diadalmas alkalmazását és a kemény szeretet eszközét. Von-e határt lelki célok, erkölcsi korlátok terén férfi és nő között? Megfelel a „Kettős morál"-ról elmondott hatalmas beszédében, hol a kettősséget megtagadja. Mindezt azért fűzöm ide, hogy reáutaljak arra, hogy minden szavából kicseng az egységes felfogás: Istentől jöttünk, Isten útját járjuk, Isten kegyelmeit vesszük s az Istenhez megyünk. Ebben a diadalmas felfogásban erős ütemet vesz az emberfejlődés hatalmas műve, mert akit az Isten segít, az csak eredményes munkát végezhet.

*

Mélázó lélekkel hallgattam az Ur szolgájának beszédjét, magamba szívtam indító szavának erejét s önmagamnak és más embertestvérnek is azt súgom: Fac similiter! . . .

A JÓSÁGOS PÜSPÖK.

Irta: *Mikes János gróf*, szombathelyi püspök.

Épen akkor érkeztem Fehérvárra, mikor a nagy püspök — már halva — vonult be utoljára városába. Elvegyültem az egyszerű nép közé, suttogó megjegyzéseit hallgattam meg; könnyező szemekkel néztem: az ablakokban egyszerű anyókákat láttam zokogva imádkozni. És mikor a halottas menet elvonult, síri csendben állt még egy ideig a tömeg — azután szétbomol, megrendülve oszlott széjjel.

Nem azok voltak ott a tömegben, kik Prohászkában a klasszikus szónokot becsülték, nem azok, kik a filozófus szárnyaló gondolatait követhették volna, nem azok, kik lelke poézisében gyönyörködhettek; — hanem az egyszerű emberek, kik ismerték a boldogult püspök legszebb tulajdonságát: — az *ő jóságát!*

Mert *jóságos* volt: szerető mindenki iránt, szolgálatkész, megértő és megbocsájtó! Hiszem, hogy a túlvilág küszöbén az Élet hangja azzal fogadta: „Jer, mert jóságos voltál!"

PROHÁSZKA, A KÖLTŐ.

Irta: *Sík Sándor dr.*

Prohászka élete-művével szemben a belemélyedő lélek azt érzi, amit Arany János érzett Dante vizének mélységei felett:

„Csodálatos szellem! egy a mérhetetlen
Éggel, amely benne tükrödzik alattam!
Egy csak a fönségben és a terjedetben,
És, mivel mindenik oly megfoghatatlan,
Az ember... a költő (mily bitang ez a név!)
Hitvány koszorúját, reszketvén, elejti,
És, mintha lábait szentegyházba tenné,
Imádva borúl le, mert az Istent sejti."

Az Istent sejti. Az Istent sejttette meg velünk a Diadalmas világnézet és az Elmélkedések írója. „Olyan lények vagyunk — írja egy helyen —, akik a kozmosz mélységei és hullámzó kalásztenger közt repülünk. Gondolataink a végtelenbe vesznek, és kezünk a mező kalászaival játszik!" A magyar mező kalászait a Vörösmartyak, Petőfiek, Arany Jánosok örökre beleültették a Szépség hervadhatatlan kertjébe; a kozmosz mélységei,

a végtelenség akkordjai eleddig csak imitt-amott, félénken, halkan csendültek fel a magyar költészetben. Az örökkévalóság orgonája Prohászka Ottokár újjai alatt búgott föl a magyar irodalom templomában egész isteni erejében. Az ő ajkán, az ő írásaiban olyan lélek szól, aki — érezzük — „látta Istent". Látta és velünk is megláttatta.

Ahogyan pedig látja, az elsősorban a próféta látása, és akivel láttatja, az elsősorban a költő titokzatos belső énekszava.

Ezt a költőt akarja keresni a tudós és szónok Prohászkában a következő igénytelen kísérlet.

*

Mikor Prohászkát, mint költőt kísértjük meg tanulmányozni, ez semmiképen sam akarja azt jelenteni, hogy szabad lenne őt *csak* költőnek nézni. Ezt nem fölösleges hangsúlyozni. Nagyképű katedrabölcsek és malomalatti vallásfilozófusok, akik nem tagadhatták le benne a zsenit, de nem tudtak vagy nem akartak számolni azzal, amit mondott, bizonyos jóakaratú leereszkedéssel szerették emlegetni a költő voltát; hogy akkor is, amikor filozofál, „voltaképen csak egyszerű költő!" Semmi sincs messzebb ennek a fejtegetésnek céljától, mint ez a vállveregető farizeus-ítélet. Prohászka legnagyobb, legigazibb, egyetemes jelentősége az a nagyszerű szintézis, amellyel harmónikus egységbe foglalta a régi, tradicionális kereszténységet és a huszadik század eleven kultúráját, amivel kibékítő feleletet adott a mai ember problémáira, azokra a problémákra, amelyeket a legna-

gyobbak, az Ibsenek és Tolstojok bogoztak, de megfejteni sehogysem, vagy csak diszharmónikusan tudtak. Megadta pedig ezt a feleletet életével és írásaival. Ha ezt az életet vizsgáljuk, remekművet látunk magunk előtt, egy alkotó művész-egyéniség harmónikus remekét. És ha írásait olvassuk, minden lapon ott érezzük a géniusz ihletségét és a teremtő művész formáló, alakító lelkét. Ez érezteti meg velünk, hogy az egyéniség, amely ezt a nagyszerű szintézist, ezt az életet és ezt az oeuvre-t megalkotta: külső, objektív, történelmi értékén kívül még egy nagy, egészen egyedülálló művész, egy korszakalkotó költő revelációját is hozta.

A költőt nyomozhatjuk Prohászkának jóformán minden megnyilatkozásában. A *Diadalmas világnézet* és az *Elmélkedések* lényegük szerint költői művek. Költői alkotások nemcsak fiatalkori novellái, hanem kisebb-nagyobb elmélkedő és tanító cikkeinek legnagyobb része is. A költő szólal meg legtöbbször a teológus és geológus ajkán a *Föld és Ég*-ben is, sőt nem egyszer még az olyan tudományos szakmunkákban is mint *Az Isten és a világ* és a *Keresztény bűnbánat és bűnbocsánat*, és az olyan kifejezetten irodalmi célok nélkül készült lelki olvasmányokban is, mint az *Élő Vizek Forrása*. A költő szól belőle a szószéken, a pódiumon és a felolvasó-asztalnál, de akárhányszor még a magánérintkezésben, beszélgetésben, tréfálkozásban is.

Nyilvánvaló, hogy mikor Prohászkáról mint költőről szólunk, akkor költőn nem versíró embert, nem az úgynevezett poétikai műfajok valamelyikének művelőjét értjük; a költő szót itt e fogalom legbelsőbb, legigazibb lé-

nyegének jelölésére használjuk. Költőn itt egy egészen sajátos embertípust értünk, minden más rokontípustól különbözőt, aki másképen áll szemben a dolgokkal, mint akár a tudós, akár a szónok. A költő az az író vagy beszélő ember, aki veleszületett szükségszerűséggel művész módjára fogja fel és tükrözi a dolgokat és magától értetődő ösztönszerűséggel művész módjára alakítja mondanivalóját. A tudós megfigyel, elmélkedik, következtet és szerkeszt, szóval elsősorban értelmi munkát végez és azt kívánja olvasójától is, amikor világosan és szabatosan eléje adja a maga igazságát. A szónok szintén elsősorban értelmi munkát végez, meg akar győzni, meg akar indítani, értelmet és értelmen át akaratot; mindig hallgatóságára gondol: anyagát úgy válogatja meg, érveit úgy csoportosítja, érzelmeit úgy engedi megszólalni, hogy mindezekkel minél nagyobb hatást érjen el. Az igazi szónokot a beszéd hevében nem egyszer elkapja ugyan a belső lendület, az érzelmek áradása talán túl is csap a maga elé tűzött korlátokon, de a szónokon még ezekbe a legforróbb percekben is uralkodik a teleologiai tudatosság, még ilyenkor sem téveszti szeme elől az elérendő célt; értelmi elmélyülés és érzelmi fellendülés mind egyet szolgál: a hallgatók akaratának megindítását. Egészen más a művész, a költő attitüdje. Természetes, hogy értelemmel dolgozik ő is, hiszen szemléletekből indul ki, és anyaga az értelmes emberi szó; hatásra, akaratok megindítására törekedhetik ő is, hiszen a művészi forma, amellyel dolgozik, a leghatékonyabb akaratinspiráló; de ha mégoly tudatosan törekszik is értelmi világosságra, ha mégoly elszántan maga elé tűzi is a praktikus megindító

célt, az alkotás tudatalatti mélyeiben az ösztönszerűség spontán hatalmával egészen más erők irányítják szavait: a művészi önkifejezés ösztöne és a művészi fantázia formáló ereje.

A költő attitüdje a külső és belső világ tárgyaival és eseményeivel, tehát mondanivalójának tartalmi részével szemben az élményszerűség, mondanivalójának formai részével szemben pedig a művészi alakításnak, vagyis az önkifejezésnek szüksége, és a belső, immanens törvények szerint való formálás.

A költő a világot nem a fogalmak elvont árnyékképeiben szemléli, nem okfejtések, következtetések halvány pókháló fonadékán keresztül látja összefüggőnek, nem bontja részeire és illeszti újra mesterségesen együvé a színehagyott részeket, hanem mint egy egész, eleven hús-vér valóságot, élő életet: mint élményt, a maga gazdag egészében éli át. A valóság az ő szemében nem valami rajta kívül álló, idegen elem, amit hidegen meglát, objektíven tükröztet, vagy szenvtelenül elemez, hanem átélt valóság, a maga életének egy-egy darabja, hús és vér a maga húsából és véréből, a maga egyéniségének szerves részévé vált élet. Az igazság az ő számára nem valami elméleti kérdés, az igazság keresése nem az elménének nemes és szenvedélyes sportja, hanem egyéniségének legbensőbb, legszemélyesebb ügye, élettartalom: átélt élet.

Amikor megszólal, akkor lelke legmélyén nem az irányítja, hogy a meglátott valóságot vagy az átgondolt valóságot minél világosabban előadja, minél szabatosab-

ban kifejtse, minél meggyőzőbben bebizonyítsa, mint a tudomány embere; nem is arra törekszik, hogy a magáévá lett igazát, vagy a maga elé célul tűzött gyakorlati követelményt, gyakorlatilag elragadó előadással minél jobban megkedveltesse, ügyesen csoportosított érvekkel, okosan alkalmazott érzelmi hatásokkal követésére buzdítson, mint a jó szónok. Mindezt akarhatja, sőt ha tudományos kérdésekről ír, ha teológiai vagy morális témákról beszél, mint Prohászka, természetszerűen akarja is, — a tudatos akarás fölszíne alatt mégis mélyebb erők forrásaiból fakadnak szavai: a művészi önkifejezés szükségszerűségéből. A művészben az Isten titokzatos teremtő tevékenysége működik. Amint az ákácfa hófehér fürtökké virágozza a magába vett nedvességet, amint a szőlőben tüzes zamattá lesz a föld méhének lángja, ugyanazzal a természeti szükségszerűséggel virágozza és gyümölcsözi énekké — az emberi lélek szabad tevékenységén keresztül — a művész a maga belső kincseit, élményeit, a maga mondanivalóját. Amit átélt, ki kell fejeznie. Nem hallgathat; ha szerencsétlen körülmények rákényszerítik a hallgatásra, tragikus törés támad életében, mint például a mi irodalmunkban Katona Józsefében. Ez az a parancsoló isteni szózat, a „kebel hangja", amelyről Arany János ír:

Egy hang, mely csilingel az égi madárban,
Hogy lerombolt fészkét rakja késő nyárban,
Mely a pók fonalát százszor megfonatja,
Noha füstbe százszor menjen áldozatja,
S mely, hatalmasb szóval, a költőben riad:
„Ha későn, ha csonkán, ha senkinek: írjad."

Ugyanaz a belső kényszer ez, amelyre (hogy Prohászkával még rokonabb bizonyságra hivatkozzunk), Szent Pál utal: „Necessitas mihi incumbit, et vae mihi, si non evangelisavero!"

A mondanivalók formai megalkotásában pedig a költői géniusznál a tanító és a szónoki formák külsőségei mögött is a művészi alakítás törvényei uralkodnak. Ezek a törvények pedig immanens törvények; nem az olvasóra vagy hallgatóra célzó hatás teleológiájához igazódnak, tehát nem a mondanivalón kívül fekvő célokhoz, hanem a magában a mondanivalóban rejlő belső szükségszerűséghez. Voltaképen csak két ilyen belső törvényt ismerünk. Az egyik a *kifejezés törvénye:* hogy a mű minél tökéletesebben, minél nagyobb igazsággal, elevenséggel és gazdagsággal kifejezze az élményt, amelyből megszületett. A másik az *alkotás törvénye:* hogy a mű minél tökéletesebb, minél készebb, minden bennerejlő tartalmi és formai lehetőséget megvalósító, kerek, zárt, szerves, önmagában eleven életet élő egész legyen. Látnivaló, hogy mindez kizárja az olvasóhoz vagy hallgatóhoz való közvetlen alkalmazkodást. Az eszme, az idea felsőbb régiókból való szükségszerűsége parancsol, nem a praktikus hatni-akarás relatív szempontjai. Minél jobban megvalósítja azonban a mű a kifejezésnek és alkotásnak ezeket az immanens törvényeit, annál biztosabb, erősebb, egyetemesebb és maradandóbb lesz a hatása is. Csakhogy ez a hatás nem a tudományos prózának elmemeggyőző, sem a szónoki előadásnak akaratmegindító hatása, hanem ezek helyett, vagy — a Prohászkához hasonló lángelméknél — ezek mellett és fölött, egy mélyebb és

megragadóbb erő: a művészi szuggesztió ereje. A költő nem meggyőz és megindít, hanem elsősorban szuggerál. Az élmény eleven életszerűsége, a kifejezés belső igazsága, a formának objektív szépsége, szabad szükségszerűsége: ellenállhatatlan erővel ragadja meg a fogékony lelket, és szuggesztív hatalommal kelti fel benne a művészt betöltő élménynek mását. Prohászka írásaiban és beszédeiben tehát voltaképen a legtisztább értelemben vett műélvezet közvetíti a meggyőzést és a megindítást. Azért a nélkül, hogy ez művei tudományos vagy szónoki jellegét csökkentené, művei legnagyobb részében elsősorban a művész szól hozzánk.

A költő-mivolt lényege tehát a művészi látás. Egyik mélyebbre lát, a másik kevésbbé mélyre, de valamiképen van szemük a dolgok belső valósága, a világ és az élet ideális gépe számára. Valahogy az ideákat látják, mint a Platon filozófusai. „A költészet — mondja Prohászka — elmélyed a végtelenbe, hogy az örök igazság és szépség reális honából hozzon le tüzet és világot." De ez a látás, ez az élmény nem marad hideg tükrözés, hanem életté, valósággá, zengő énekszóvá lesz benne. Muzsikáló szavakban ömlik ki az ajkain. Az átélés és a kifejezés: ez a lényege a költőnek. Érzékenység és fantázia, világnézet és stílus: mind ennek a két legfőbb dolognak különböző formulázásai. A lényeg ez: ahogyan a világ szól a költőhöz és ahogyan a költő szól hozzánk.

Hogyan szól a világ Prohászkához? Milyen az ő költői világnézete? Alig van a világirodalomban még egy költő, aki ilyen óriási lendülettel tárta volna ki lelkét a világ, a természet, az élet illetéseinek; aki ilyen határtalan

szomjúsággal vetné bele magát a valóság friss hullámaiba, ennyire magába venné mindazt a reálitást, amit a természet és a hatezer éves emberi kultúra termelt. Ebben a nagy, mindent átfogó receptív képességben, ebben a mindent magába olvasztó monumentalitásban talán csak az egy Goethét lehet hozzá hasonlítani. Goethéről írták, hogy ő „az az edény, amelyben Európa kultúrája egységbe forrt!" Prohászkáról még igazabban áll ez. Nem mert a benne fölolvadt kultúrtartalom több, hanem mert az egység mélyebb, egyszerűbb, diadalmasabb Kitárt lélekkel jár közöttünk, a szemünkbe néz, keresztül lát rajtunk és magába veszi, ami bennünk élet. Fedetlen fővel jár a természetben, mosolyogva hallgatja a zümmögő méhet, gyönyörűséggel nézi a harmatos kankalint és a napsugarat lesi, „amely beleszövi magát minden levélkébe, minden fűszálba, beleég a futonc és a gyík zománcába." Semmi sem kicsi neki, semmi sem fölösleges a szemében. Szép minden, nagy minden, fontos minden. Minden megnyitja előtte a lelkét. Elnézi a sziklaparton mászó bogarat és arra gondol, hogy az „szilurból jurába mászik át és százezer évek mesgyéjét csápjával fogja össze." A hegyeken jár és az „Isten hegyei" járnak eszében. Hallgatva áll a tengerparton, és lelkében szótlan himnuszok viharzanak az óceánról, új világok bölcsőjéről. Távcsövet fog és a végtelen csillagvilágok közé szúrja látásra szomjas tekintetét és úgy érzi, hogy „a végtelen tornácaiban" áll. „Ragyogó flottán evezünk, admirális-hajónk a nap, s földünk Merkurunk, Vénuszunk, mint szerény gályák imbolyognak körülötte, és ez az egész csillagfalka az ég mély óceánján előre tör.

Aki e tornácokban áll s a végtelenbe néz, arra ráborul a végtelen lét titokzatos, borongós sejtelme. Es gibt eine Metaphysik, mormogja. Van végtelen! Megszállja az alázat, a függés érzete és borzalommá válik benne, melytől haja égnek állhat; ugyanazt érzi, amit régen Jób, „in terra Huss" háromezer év előtt. A végtelennek partján letérdel az ember.

A végtelen! Ez zúg felénk minden második lapjáról Prohászka írásainak: „Érzéket a minket körülvevő anyagi és szellemi világ iránt; szemet, szemet!" kiáltja és a második szó rögtön a végtelen: „Tágítsuk ki emberszívünket e végtelen lehelletek befogadására" (Élő Vizek Forrása 35. l.) Halk susogással és hangos énekszóval, borzalommal és újjongó örömmel énekli, sírja, kacagja, zúgja ezt az örök refrént: a végtelen! . . . a végtelen! . . . Hozzá mindenből a végtelen beszél, ha őt olvassuk „ránk száll a szférák félelmetes csendje, hol az Örökkévalóság szárnyasuhogása sodorja a percnyi emberéletek millióit" (U. o. 92 l.) Semmi sincsen a világon, amiből ne nyílnék egy kis ablak a végtelenre. A lét legmélyebb mélységében abból fakad minden. Ebbe nyúlik ki minden perspektíva. Ez „a dolgok lelke", amit a legnagyobbak látnak meg, akiknek elég erős a szemük, hogy áttörje a világ nehéz, sűrű fátyolát, a tapintható valóság durva kérgét és behatoljon a lényegig, az egyetlen elemi realitásig, a lélekig, a végtelenig — az Istenig.

Mert a Prohászka örökös „végtelen"-sóhajtása voltaképen ugyanaz, ami a régi szentpáli szó: „Őbenne élünk, mozgunk és vagyunk." Soha még hatalmasabban be nem bizonyult a theizmus óriási erő- és szépségbeli fölénye a

pantheizmus fölött, mint az ő végtelen költészetében. Régi közhelye az esztétikának a pantheizmus költői nagyszerűségéről szóló áradozás. Kétségtelen, hogy a patheizmus nem egy nagy költőt, nem egy fölséges alkotást sugalt. De, aki elolvassa Prohászka valamelyik himnuszát a végtelenről (tele van velök minden könyve!), lehetetlen észre nem vennie, mennyivel nagyszerűbb, mennyivel költőibb, mennyivel istenibb és ugyanakkor emberibb a pantheizmus élettelenül élő Minden — szörnyetegénél ez az eleven, édes, szerető, mosolygó, nekünk való, személyes Végtelenség. Irtak-e például valaha így a végtelenről:

„Ki sejthetné azt, hogy mi a végtelen élet? A mi örömeink csak szappanbuborékok, a mi szenvedélyeink csak az éji szellő sóhajai a végtelen élettel szemben. A tudás s a lángész találmányai, a művészet s az irodalom aranykorszakai olyanok vele szemben, mint a fölvetődő halak csillogása. Az a végtelen élet csupa szépség és öröm: szép, mint a napsugárban izzó vidék; élvezetteljes, mint a saját illatától megittasult őserdő; titokzatos, mint a tenger élete. Gyönyörei frissek, mint az oly májusi reggel, melynek nincs sem tikkasztó dele, sem eltikkadt estéje. Kilendülései határtalanok; mélázva terül el a kontemplálónak szemei előtt, mint az óceán; kifogyhatatlanul emelkednek mélységeiből virágok s életének pulzusa ki nem fárad, csakúgy, mint a tenger hullámzása. Ez a végtelen élet, a mellett, hogy határtalan, mégis oly bensőséges, mint az örömök zárt kertje s az örök szeretet ízzása; sötét árny, csalódás, bánat nem vonul el fölötte; szabadsága s lendülete diadalmas, mint amely fellegtelen, fény-

telt világok égboltjai alatt jár." (Diadalmas világnézet 182. l.)

Ez a személyes végtelenség, az Isten, ez Prohászka költészetének alfája és ómegája. Erről beszél leggyakrabban, ide tér vissza újra meg újra, erről énekel legörömestebb: „A természet csodáiban, a lélek mélységeiben, a gyermekek szemében, a lelkiismeret sugárzó tisztaságában árad, hullámzik Isten öröme." (Élő Vizek Forrása. 35. l.) „Istennel van teli" a költészete. „Érzületem nagy pihegés, Istent lélekzem", „Istenközelség", „Isten végigfolyik a világon . . . igazodom feléje", „Az Ur érintései", „Istennel telt lélek", „Isten közeledésének titka", „A körülöttünk járó, minket hívogató Isten", „Isten nyomai", „Istent élvezem" — ezekkel van tele minden lapja.

Az az óriási legmagasabbrendű egység, amelybe az Istenség eleven eszméje összefoglal mindent, földet és örökkévalóságot, életet és halált, szenvedést és örömet, ez önti el egész világnézetén és egész költészetén a legteljesebb harmónia szépségét. Ez a világnézet nem ismer végleges sötétséget, nem ismer oldhatatlan diszharmóniát. Látja a nehézségeket, ismer minden kérdőjelet, átélt minden problémát Schoppenhauerrel és Nietzschével, Ibsennel és Tolstojjal, de sohasem tért ki a megoldás elől. Ő a kérdést nem önmagáért veti fel, hanem a feleletért. És Istenben meglátta, szemléli és éli a feleletet a nagy miértekre. A diszharmóniák felsőbb harmóniáját látja és énekli: a szuverén napfényt, amely a részekre tört tarka és sötétes sugarakat a maga végleges, ízzó boldog fehér tüzében egyesíti, mint a napsugár a prizma

színeit. Látja a szenvedés szépségeit is, a könnyek varázsát, a bánat kincseit és a halál poézisét. Látja, hogy mindenen keresztül gázoló kérlelhetetlen törvényszerűség vaspántjai közé vagyunk ágyazva. De tudja azt is, hogy a rossz, a kín, a halál csak szolga-hatalmak, amik nem magukért vannak, hanem a jóért, a rajtuk keresztül végre is érvényesülő, örökkévalóságba lendülő győzelmes életért. Azért látja a világot a „legharmónikusabb költeménynek", Isten szeretettől ihletett alkotásának. Azért énekli újra meg újra a szent öröm himnuszait, amely „nem táncol, nem ficánkol, mint a lámpafény a hullámon", hanem mély és állandó és egyre nő, mert Istentől fakad, aki erős és viharos, de virágokat tart kezében, illatot hint és énekel . . . Szeme fekete mint az éj, de szép; mulandóságon, mint árkon át nyujtja felém kezét; ugrom, mert ő emel. Küzdelmektől nem óv meg, de egyre azt suttogja: „gyermekem vagy s ha sírsz, omolj keblemre, ott sírd ki magadat!"

Innen van költészetének hasonlíthatatlan harmóniája és minden eddigi magyar poézist egész fejjel meghaladó nagyszerűsége. Kishitű filiszterek és fejcsóváló kritikusok számára végső szuverén szava: „Hiszek a győzelmes életben . . . Bölcsek, ti kritikus, örömtelen szellemek, ti kísértetek azurkék ég alatt, — kacagok rajtatok. Végtelen égbolt szívja föl a gondolat, érzés, sejtelem, vágy, eszményiség, imádás, lelkesülés szivárványának erezetén át lelkemet; a lét ütemessége hitemben válik himnusszá, zsoltárrá, s ti hörgő, tagozatlan hangokon beszéltek hozzám, s a halálfej szemüregei a ti szemfényetek. Ezzel elijeszteni igen, de meghódítani nem fogtok engem. Én az

örök élet híve, vándora s énekese vagyok." (Elmélkedések. 21. l.)

Ennek a *diadalmas világnézet*nek prófétájaként jár az emberek között. A költőknek abból a legnagyszerűbb fajából való, akiket a római vátesnek nevezett, a látnok-költők, a próféták közül. „Ha szemét van körülötted, sebaj, nyílj ki s légy virág benne; ha felhős, ködös a táj, sebaj, szárnyad van, lendülj a felhők fölé!" — kiáltja felénk. Tegyetek! kezdjetek! akarjatok! — ezt sürgeti egyre. Mindnyájan lehettek szépek és nagyok. Az Isten hív, a végtelenség húz, Krisztus itt áll: jertek, evezzünk a mélyre. A világ zaja olyan, mint a csicsergő, szökellő verebek zsinatja egy régi eresz alatt. Hadd a világot. Hadd a holtaknak eltemetni halottakat. Ne legyetek kuckóba vágyó lelkek, Isten fiai lehettek, nagyok lehettek, szépek lehettek! Éljetek! Élet, élet, örök élet, győzelmes élet! — ez az a nagy *mondanivaló*, amit Prohászka hozott nekünk. A diadalmas világnézet költője és prófétája ő.

Mindezt pedig egészen különös, egyéni módon mondja el nekünk. Nem úgy, mint a filozófusok. Mindenesetre filozófus, a legnagyobbak közül, de költő-filozófus, mint Platon, mint Nitzsche. Amit mond, az filozófia és morál, ahogyan elmondja: művészet. Nem úgy mondja el, mint a szónokok. Mindenesetre szónok is, a legkiváltságosabbak egyike, talán elsősorban az, de költő-szónok. Ahogyan beszél, az teljességgel elüt minden klasszikus retorikai hagyománytól és minden mai nagy szónoktól is.

Egész egyénisége alapjában művész-egyéniség, költő-

egyéniség. Egy leküzdhetetlen, ős művészösztön él benne: alakítani, formálni, teremteni. Ezt a plasztikus, alkotó művészösztönt átviszi mindenre. Az ő szemében a világ Isten költeménye. A törvényt formának tekinti. Neki a jellem, a lélek: műremek, amit ki kell dolgozni. Törni, faragni, cizelálni kell a lelket, mint arany szentségtartón kell rajta dolgozni. „Ó lelkek, — mondja — ti szomorú művészek, kik semmit sem alakítotok, ti a desperáció és nem az inspiráció tanítványai vagytok. Belenézek magamba a hivatott művész szemeivel." Teremtő „költő én"-ről beszél, amely mindent alkot. „A világ szépségét . . . mi alkotjuk meg. Teremtői vagyunk a színes, kedves, illatos világnak."

Természetes, hogy az ilyen művészlélek az ismeret tárgyaival sem úgy áll szemben, mint a voltaképeni filozófus. Gondolkodása nem az okokat kereső vagy a következmények épületét fokonként megépítő tudományos gondolkodási mód, hanem a költő gondolkodása. Intuitív, rohamos, a dolgokat nem körülvizsgáló, hanem belejük villanó, őket inkább velejükben megragadó. Gyakran valóságos víziókban szemléli az igazságokat és úgy is állítja elénk. Igy lesz nála szemléletté a fogalom, poétikummá az elmélet, költészetté a filozófia. Ő a világok képeskönyvében lapozgat és a természetben az Isten lélekzését veszi észre. A föld rétegeiben kutató Cuvier-re más és más típusok „meresztették rá megkövült szemgödreiket!" A természettudós ezt mondaná: A kőszén kémiailag elváltozott növény, és a petroleum talán állati hullák bomlásából keletkezett; Prohászka így ír: „Ha kandallónk kőszén-tüze mellett melegszünk, ha petro-

leum-lámpánkat meggyújtjuk, régi világok kegyelméből élünk . . . Ez állatok égnek lámpáinkban s lángban megdicsőülve vonulnak el lelki szemeink előtt." (Föld és Ég. 33. l.) A geológus a sziklák alakváltozásairól beszél, ő a sziklák szenvedéséről. Az esztétikának azt az alaptételét, hogy a test ellene mond a léleknek, Prohászka így mondja: „Bebörtönöz a testünk, körülhálóz apró igényeivel, lefüggönyözi láthatárunkat és közellátóvá lesz parancsaitól a lelkünk. Tettről-tettre gördülő rögös kerekeken visz, rossz kerékvágásokon, zörög velünk, szándéka csak zökkenésről-zökkenésre ér és nem érzi a lélek messze akarásainak beláthatatlan, vonalát, végtelenbe tűnő célpontok felé sodorva a belső szomjúság, és lélekzettelenségünk nem szabadul a testnek súlyos ponyvái alól. (Élő Vizek Forrása. 96. l.) A teológus azt mondja, hogy a keresztáldozat kegyelmet szerzett az emberiségnek. Prohászka így ír: „Felszökik és szétfreccsen a vére; íme az Isten gyönyörűségének új kertje a földön; Jézus szent vére permetezi . . . Akire ráhull egy csepp édes, drága vér, kivirágzik. Ó lépjünk hozzá, most megnyitja szívét, minden pórusát . . . Mint a mirrhafa, melynek kérgét száz helyen megvágják s csepeg belőle a rothadást meggátló mirrha: olyan a mi édes Urunk. Kábító illat száll szerte-széjjel e vérpiros, kivirágzott geraniumbokorból; aki magába szívja, élni fog. Ó vonzz magadhoz! Krisztus vére, ittasíts meg engem! (Elmélkedések. 24. l.) A lelki könyvek tanítanak áldozás előtt elmélkedésre. Ő ilyen előkészületről beszél: „Térden állva nézni Krisztust, nézni s csodálni s elragadtatással függni rajta! Mikor a tengert nézem, letérdelnék, hát még mikor Jé-

zust nézem. Nézem, hogy mi a magassága, mélysége és végtelensége lelkének és elmerülök benne. Érzem, hogy ő is néz engem. Azután leülök „annak árnyékában, kit lelkem kíván", itt az ő árnyéka, a fehér szent ostya; ha csak árnyéka esik rám, meggyógyulok. Tehát csak nézni a hit szemeivel, a hit intuicióival . . . ez a tekintet kihúzza lelkemet." (Elmélkedések. 481. l.)

Ez a két idézet megvilágítja a másik lényeges vonását is a Prohászka lelke szerint művészi egyéniségének, azt tudniillik, hogy benne minden élet, minden átélésből, valóságos megtapasztalásból, végigélésből fakad. A nagy életproblémákat nemcsak tanulmányozta, hanem szubjektive belsőleg végigélte. A megoldást sem logikai műveletekkel következtette kiadott vagy fölvett tételekből, hanem úgy élte ki magából. Azért nála minden szó átélésből fakadt. Amit mond, amit sürget, amit énekel: mind valóságos benne, egy darab élet, egy darab realitás.

A filozófia nála nem terméketlen kritika, nem merev logika, hanem élet. Egész ismeret-elmélete hatalmas tiltakozás az egyoldalú intellektualizmus eredeti bűne ellen, amely a fogalmaktól felejti az életet és zengő himnusza a „megnyugtató tett"-nek, az átélésnek, amely közvetlenül fogja át a dolgok lényegét. A vallásban is ez a fő az ő szemében. Dogmatikája orthodox: semmit sem felejt ki, ami hozzá tartozik, de a lényeg: az átélés. „Istent önmagában, a saját lelkében látja, mint egy belső ölelésben." „Ha magamba nézek, öntudatom mintegy a barlang szája s azon át s abból ki fölségesen szép, éteri, verőfényes világba nézek. Beléd nézek, téged látlak." (Elmél-

kedések. 223. l.) — „Érezlek s élvezlek." (Elmélkedések. 211. l.) Ebben tudja megérzékíteni az evangélium összehasonlíthatatlan, végleges fölényét a filozófia, az emberi ész e gyönge leánya fölött, amely elszakadt az élet emlőitől s amelynek nincs hivatása, hogy vérszegénységében erős nemzedéknek anyja legyen. A tényt keresi és azért a nemtények, például filozófiák közé ül. Krisztus pedig nem filozófia, hanem valóság. Nemcsak tan, hanem tett. Nem elmélet az életről, hanem élet. „Szellem és élet . . ."; „út, igazság, élet . . ."; „föltámadás és élet." „Nemcsak Ige, hanem a testté lett Ige." A filozófusok, a költők nagy gondolatokat, szép eszményeket adtak, de ez mind hideg szó: életet, nemzedéket, úrembert, apostolokat, szenteket, hősöket csak Krisztus teremthet. Élet, élet, ez az evangélium programmja és ez a lelke az evangélium mai nyelvre fordított, mai géniuszon való tükröződésének, Prohászka világnézetének.

Az átélésnek ezzel az üde, bensőséges melegével öleli át a természetet is. Valamelyik könyvében panaszkodik, hogy a magyar irodalomnak nincs bensőséges, igazi természet-költője. Kétségtelen, hogy ebben túlzás van; de az is bizonyos, hogy a természetnek az a meleg, érzés átjárta, mélységes szeretete, a vele való együttérzésnek az az intenzitása és színpompája, amelyet benne látunk, nem nálunk, hanem az egész világirodalomban is csak a legkiváltságosabbak sajátja. Valami őserejű és mégis gyermekien naiv odaadással tudja „átadni magát a természetnek". Assisi Szent Ferenc, az Isten trubadurja jut az eszünkbe (akit annyira szeret), mikor a természeten való örömről beszél. Örül neki, hogy úgy tele van

formával és szépséggel és üdítő s gyógyító olajjal s balzsammal. A természet neki „élet-esszenciát" lehel. „Ezt leheli a kakukfű, a fehér és sárga margaréta, a harangvirág és szironták, a zsálya és gyűszűvirág." Szívja is magába, mohón veti magát az élet és erő ez áramába. A természet neki érzései szimbolumául ajánlja fel magát. A pálma, fahéjfa, ciprus, olajfa, balzsam a szent Szüzet jelképezi; a hajnal pírjával, a hold aranyos sugarával színezi; a puszták füvének illatával köríti alakját, olajat s drága kenetet önt fejére, ajka neki olyan, mint a karmin-szalag; a drágakövek csillogásából készíti a mennyország mozaikját, s a tavasz szeretete, mely a csermely bimbóját s a patak vizét dagasztja, az örök szeretetnek tavaszára figyelmezteti, melynek szem nem látta s fül nem hallotta szépségeitől a szigorú aszkéták s az elfonnyadt karmelitanők szíve dagad. (Diadalmas világnézet. 118. l.) Ez a természetérzés át van szellemiesítve, föl van magasztosítva. Anélkül, hogy veszítene gyengédségéből, realitásából, hímporából, szépségein a végtelenségnek, az istenszeretetnek csodálatos kenete csillog. „A kozmosz mélységei s a hullámzó kalásztenger közt repülünk; gondolataink a végtelenbe vesznek s kezünk a mező kalászaival játszik." (Diadalmas világnézet. 119. l.)

Akiben az egyéniség átélő ereje ilyen erős, akármiről ír vagy beszél: elsősorban önmagát adja. Aminthogy Prohászkánál így is van. És ez az ő egyik legnagyobb ereje. Minden során, minden szaván rajta van a közvetlen, belső átélés melege. Legjobban meglátszik ez a beszédein.

Vannak színész-szónokok, akiknél a beszéd gyönyörűséges produkciója testnek és léleknek, művészi és kiszámított, kerek és hatásos, és olykor mégis hideg. Vannak dialektikus szónokok, akiknél a beszéd logikusan fölépített, arányos, befejezett alkotás, amelyben minden kis részecske összefügg, minden kis gondolat következetesen függ az ok-okozat vasláncán. Ismét vannak népgyűlési szónokok ízzó temperamentummal összehordott robbanó bombagondolatokkal, előkelő parlamenti szónokok, elegáns és súlyos bizonyításokkal, finom, de szúró cáfolásokkal. Prohászkától mindez idegen. Ő a *költő-szónok típusa*, új és egyéni típus, valamennyitől különböző és valamennyinél érdekesebb. Az ő beszéde sohasem kész egészen, mikor hallgatói elé lép: ott készül a lelkek kölcsönhatásának forró levegőjében. Aki hallotta valaha beszélni és utána elolvasta beszédét nyomtatásban, annak nem kell ezt bizonyítani. Nem ismerek fölségesebb és szenzációsabb szellemi gyönyörűséget, mint amely egy nagy Prohászka-konferencia volt. Előttünk hullámzott, forgott a gondolatok tolulása, el-elakadása, rohanón meginduló áradata. Egy-egy pillanatra föl-föltárult a feszülten figyelő szem előtt egy nagy zseni ízzó műhelye; szédületes eszme-perspektívák villantak meg fölöttünk, meg-megsuhantak előttünk egy bámulatos teremtő-energia óriási lendületei. Ahogy kereste a kifejezést, ahogy el-elakadt, néha pillanatokra is, ahogy megtorlasztotta olykor egy-egy mázsás gondolat sziklányi súlya, ahogy küzdött magával, a gondolattal, a vizióival, a kifejezhetetlennel, ahogy erőlködött, hogy leszálljon hozzánk, és ahogy föl-fölragadt néha egy-egy

percre magával, a maga mástörvényű, más-dimenziójú, más-logikájú világába, ahogy végig vonaglottak a gondolatok egész valóján, ahogy felszakadt belőle egy-egy idegenszerű, homályos eszme-csodákat sejtető kiáltás, ahogy ott állt előttünk, magasan, fölségesen, lobogón, mint egy ismeretlen, titokzatos másvilág közénk nyúló szenzóriuma: mindezt végignézni olyan élmény volt, amit nem minden századnak juttat a Gonviselés. Ilyenkor átéreztük, hogy amit megértünk belőle: csak morzsák egy kimérhetetlen gazdagság bőségéből. Innen az a ritka és meglepő jelenség, hogyha négyszer hallottuk beszélni ugyanarról, mind a négyszer más volt, mind a négyszer érdekeset és újat mondott: mind a négyszer új, friss élményből fakadót.

Amit mond, az is mindig ő maga, elevenen, meggyőzőn, melegen, szuverénül. Nem bizonyít és nem cáfol, iskolai értelemben. Nem mondja: ez igaz, ez nem igaz, ezért meg ezért. Fölényesen, a tény imponáló fölényével szól: Ez jó, ez igaz, ez így van. Próbáltam, megtettem, átéltem. Jó: próbáltam. Lehet: próbáltam. Azért tedd. A valóság ereje ez, a tény, a faktum hatalma, amely ellen erejét veszti minden bizonyítás. A diadalmas világnézet azért diadalmas, mert diadalmas életből fakad.

Minden nagy író nagy fantáziából táplálkozik. Prohászka fantáziája a legnagyobbszerűbbek közül való. Ez a mindig éber, mindig friss, ifjú, eleven erő úgy járja át minden élményét, „mint a tavaszi napsugárban a smaragdzöld fényesség a bükkerdőt."

Ez a fantázia — az előbb vázoltakból szükségszerűen következik ez — csak nagyszerű, nagyszabású, hatal-

mas erejű lehet, mert a legnagyobb gondolatokból táplálkozik. Minduntalan „nagy stílus"-ról beszél, azt sürgeti: „Félre a deszkafalakkal, a gondatlanság gyermekszobáival... Fejlesszétek ki magatokban az Isten gondolatait, fogadjátok el a nagy stílust." És valóban alig képviselte még magyar költő a nagy stílust olyan hatalmasan, mint ő. Hogy csak néhány kép álljon még itt az eddig idézetteken kívül: A lélek nála az öntudat pitymallatában sipogó madár, — falábakon járó eszünk csetlik-botlik az Istenkeresés útjain, — az Istennel összeolvadó lélek köténynyt köt, fölgyűri újját, kérges lesz a napszámtól keze. „Mit keressek lepkéket s minek bibelődjem zörgő, üres diókkal, — kérdi — mikor az Isten országáról van szó, a királyságról, melyet várok." Csillagokba nézünk egy beláthatatlan nagy kórház tömkelegéből, mely mindenestől egészen beleszorult lelkünkbe. A világ fiainak „marhacsapásáról" beszél, sötét, hideg, jégvermes gondolatokról, ösztönös, vad, bozontos emberi természetről, vaspatkós erőszakról, rothadó, elkásásodó népekről, az érzékiség folytonos mollfortyogásairól, az ázsiai ember kedélyéről, amely nem hímes rét, hanem békanyálas, hideg víz; a farizeusok: a ragyogó májusi napkelet hátterében cirpelő nagy bőregerek; az apostolok: bükkök és sólymok, töretlen szűzföld. Lehet-e hatalmasabban kifejezni a filozófiák relativitását, mint az Elmélkedésekben: „Filozófiák, irányzatok, teóriák, morálisok egymás után hullnak; Ananiás sírásói már kocognak a pitvarban, hogy a még peroráló Zafirát csakhamar kivigyék". (287. l.) Aki tetszés szerinti öt lapot elolvas az Elmélkedésekből, nem fogja merésznek

találni azt a megállapítást, hogy Arany János óta nem volt magyar költő, aki ennyi új, eredeti, egyéni, erőteljes képet és fordulatot teremtett volna.

Ugyancsak egyénisége teszi természetessé, hogy ez a fantázia viziós természetű. Alig kezd gondolkozni, beszélni valamiről: a gondolat rögtön megelevenedik és alakot, élő, plasztikus, látásos alakot önt. A keresztről elmélkedik, amely ott áll, magasan, az éjben, a világ bódulatában. Aztán egyszerre ez következik: „Azután leemeli sebzett kezeit s lábait az Ur Jézus szegekről, lelép a keresztről s elindul a bódult világba, melyre oly nehéz szíve van s véres kezeivel borogatja az ifjuság fölhevült homlokát, meghinti a tiszta leánylelkek liliomait, a rothadó világ fekélyeire ráborítja lázas sebeit s mint Elizeus hajdan a halott fiúra, úgy borul rá a szenvedő Krisztus sebzett testével a világra. Végigmegy a családok szentélyein, parketten és taposott földön; a családi otthonok falára fölakasztja töviskoszorús arcának képét. Elmegy a múzeumok, színházak, tánctermek, klinikák, szanatóriumok, tébolydák mellett: megrendül és sír, mint egykor Jeruzsálem fölött. Ó, jöjjetek utánam s küzdjetek; jöjjetek közelebb, ha gyöngék vagytok; érezzétek meleg szívem s vérem lehét. Küzdjetek a véröntásig". (Elmélkedések, 560. l.) Az áldozás utáni hálaadás így kezdődik nála: „Jön a király, a Fölség! Dobog a szívem s csuklik a térdem. A Mekkából jövő zarándokjáratok elé borulnak a mozlimek, hogy lovak, tevék menjenek el rajtuk. Bevonuló királyom elé terjesztem ki érzelmeim szőnyegét, eléje szórom virágaimat. Por vagyok, tehát lábaid alá való. Majd ismét a trónon,

szívem trónján ülő királyt látom, ki szeretettel nézi törekvésemet. Mily vizió! Mily hegyek, montes Dei! De végre is az emberséges Ur előtt állok és a hajlékomba vezetem; tiszta a házam, muskátli és szegfű van ablakaimban: Üdvözlégy! Leborulok előtted, mint Ábrahám, mint Judith, mint Szalome, mint Szűz Mária". (Elmélkedések, 484. l.)

Ezek az idézetek egy másik érdekes, ugyancsak jellemből folyó tulajdonságát is mutatják. Ez a fantázia soha, a legszublimisebb vizióban sem hagyja el a földet, a reális talajt, a valóságot. Vizionárius szemei az Isten hegyein siklanak végig, de azért nem felejtkezik el a muskátliról és a szegfűről. A muskátli, ez a falusi parasztvirág, az „Isten hegyei" mellett: ez jellemzi Prohászka fantáziáját, amely egyszerre nagyszerű és reális. Annyira reális, hogy legtöbbször rajta van a képein valami meleg, érzelmes emberiességnek a színe, nemcsak lelki, hanem érzéki mivoltában is. Ő ír a „kenyérillatú csók"-ról. A megfeszített Krisztusra gondolva, úgy érzi, hogy lelkét „egy véres, kéklő ajk csókolja". „Jön felém az áldott Krisztus s rám borul, ki nem térhetek neki, hová térjek? Nem kérhetek föl mást, hogy fogja föl e reszkető, édes testet." Karácsony éjjel a szent Szűz lelkén és arcán az az isteni szépség árad ki, mely az isteni gyermek első tekintetének pihenője lesz. „Keble attól az édes tejtől dagad, mely az Istennek első étele legyen s ajkára az a méz van kiöntve, melynek csókja s mosolya a gyermek Jézus első élvezete." Innen van valami puha, meleg, érzelmes lágyság is gyakran a fantáziája színein. Ebből fakadnak az olyan hasonlatok, mint az édesanyáé,

aki eltakarja gyermeke elől arcát, azután ránéz, hogy mosolyra gyúljon. Egész kis idill egy alárendelt hasonlatban! Vagy ilyen sorok: „Gyermekszemmel nézek Isten s jövőm s örök célom szent homályába. Sötét szobákon szaladok végig Atyám karjaiba . . . beszaladok, mint a templomtéren játszó gyermek a templomba, egész az oltárlépcsőig s ott elbeszélek Jézusommal s csókot hintek feléje".

Ez a fantázia annyira erős, annyira kimeríthetetlen és uralkodó, hogy még tisztán tudományos munkáiban is érvényesül. Egyik legremekebb képét a vizipókról és a tengerszemről egy ismeretelméleti értekezésben olvassuk, és a bűnbánat elméletéről és történetéről írt meglehetősen szakszerű könyve így kezdődik: „Van az emberiségnek egy régi éneke, mely bölcsődala és búcsúztatója is, mely nincs kottákra szedve, hanem a szív érzelmeiben hangzik: ez a dal az elveszett paradicsomról szóló ének."

Mindezek az idézetek némi fogalmat adnak arról a nyelvről is, amelyen ez a fantázia kiömlik. Elsősorban imponáló gazdagsága, kifogyhatatlan színessége tűnik föl, és hatalmas, fölényes ereje. Ezek a fantáziájából folynak. Ha azonban zenei oldaláról, a ritmus szempontjából tekintjük ezt a nyelvet, érdekes tapasztalat vár ránk. Ez a nyelv egyáltalán nem mondható magyarosnak, sőt nem egyszer egyenesen idegenszerű. Nincs benne semmi művészi símaság, sőt akárhányszor erős zökkenőket lök elénk. Hol kurta, szűkszavú, két-háromszavas csonka-mondatokkal dolgozik, hol hosszú, fárasztó körmondatokkal. Egyszer annyira fukar, hogy

homályban hagyja a főgondolatot is, máskor csak úgy önti a szinonimákat. És mindezek ellenére mégis van valami kimondhatatlan varázsa, hatása alól senki sem vonhatja ki magát, és mindig érezzük, hogy ez az egyetlen, különös nyelv: költészet, a legmélyebb, legigazibb költészet. Talán két ok magyarázza ezt, egy külső és egy belső. A külső: hogy Prohászka költészete elsősorban szónoki formában, beszédek alakjában talál kifejezésre, azért kezdettől fogva hozzá idomult szónoki sajátságaihoz, orgánumához, kiejtéséhez, beszéd közben való gondolatjárásához, gesztusaihoz, egész külső megjelenéséhez. Ezt az eredetet minden írása magán hordja, nemcsak a beszédek. Formailag egész értékük szerint voltaképen csak az élvezheti igazán az írásait, aki beszélni is hallotta. Akinek ezt a nagy kegyelmet nem adta meg az Uristen, az ennek a stílusnak mély egyéni zenéjét valószínűleg sohasem fogja megérezhetni, épen úgy, mint ahogy például annak a páthosznak zenei nagyszerűségét sem tudjuk elképzelni az írott beszédek halvány soraiból, amely Kossuth Lajos élő ajkán ragadta magával valamikor az országot. Ha olvasás közben megszólal bennünk az ő hangja, és szárnyára veszi a holt betűt, akkor érezzük meg ennek a különös nyelvnek fölséges, de egészen belső ritmusát. Mert — és ez talán a másik magyarázó ok — ennek a nyelvnek belső ritmusa van. Nem az az arányos, gondos, kiszámított, lebegő prózai ritmus, amely például Apponyi dallamos körmondataiban hízelgi körül a fülünket. Valami egészen más, egészen belsőséges, egészen szellemies ritmus ez, ami kivonja magát a stilisztika és rétorika hagyományos sza-

bályai alól, amit csak az érez meg, akinek van érzéke a lélek rezdülései, a gondolatok és az érzések rejtett zenéje iránt. Mert ezekben a mondatokban ez a titokzatos lélekmuzsika vibrál.

*

Az az irodalmi irányzat, amelyet nálunk a világháború előtti évtizedben modernnek neveztek, ma már úgylátszik, egészen a multé. A néhány kitünő költő, akiket inspirált, azok a jeles alkotások, amelyeket létrehozott, többé-kevésbbé elfoglalták már helyüket az irodalmi köztudatban; az a költői stílreform, amelyet magával hozott, ma már szervesen beleolvadt az irodalmi fejlődés áramába, az a pszichológiai és erkölcsi dekandencia, amely formailag sem jelentéktelen, tartalmilag pedig legjellemzőbb tulajdonsága volt, ma már irodalomtörténeti hullának tekinthető. Az expresszionista irodalmi irányok dadogása, amely oly jellemző kísérő jelensége a napjainkbeli Európa szellemi chaoszának, nem igér életrevaló művészi értékeket. De mintha világszerte megcsendülnének egy új költészetnek félénk, de igéretes, tiszta hangjai. Mintha innen is, onnan is egy egészséges, erőteljes új lélek szólalna meg, földszagú gyötrelmességgel, férfiasabb erővel, tártabb gazdagsággal, mélyebb lelkiséggel, melegebb szociális testvéröleléssel, monumentálisabb arányokkal, egyszerűbb, dallamosabb. klaszszikusabb ízű idomokban. Ez az új lélek, amely a nyugati kultúra életképességének egyik legbiztatóbb igérete, alig szólalt meg valahol korábban, sehol tisztábban és hatalmasabban, mint a *Diadalmas Világnézet* s az *Elmélkedések* lapjain. A magyar vers stílusának, századunk-

ban kialakult reformjánál nem kevésbbé jelentős új magyar próza megalkotása mellett főleg ez az, amiért Prohászka Ottokár csak korszakot jelent a magyar irodalom történetében.

PROHÁSZKA, MINT SZOCIÁLPOLITIKUS.

Irta: *Czettler Jenő dr.*

A katholikus egyháznak egyik legnagyobb és alkotásaiban messze évszázadokon világító egyházfejedelme XIII. Leó pápa. Nemcsak uralkodásának hosszú időtartama s így állandó és változatlan kormányzása volt döntő az egyház politikájára, de még inkább az az előrelátás, amellyel ez a nagy uralkodó az egyház hatalmának fundamentumául ismét az egész emberiséget választotta, élére állván a XIX. század legnagyobb problémája, a szociális kérdés megoldására indított akcióknak.

Az egyház soha nem szünt meg a szegények védelmezője lenni s a középkor szolidáris gazdasági és társadalmi rendjének két alappillére: a felebaráti szeretet és a karitasz vezéri szempontjai voltak akkor is, amidőn világi uralmát a fegyverek ereje és hatalmas uralkodóházak barátsága biztosította. De a XIX. század forradalmi változásai közepette, az egyház is kénytelen volt azon az oldalon védeni pozicióját, ahol a támadásokat legveszedelmesebbnek tartotta. Az európai államok hatalmi koncentrációja XIV. Lajos óta, Nagy Frigyesen, Jó-

zsef császáron, Napoleonon át, mindinkább az állami omnipotencia felé terelte az egyház figyelmét. A pápa, aki egyszersmind világi uralkodó is volt, befolyását, függetlenségét csak az uralkodókon keresztül képes biztosítani s ezért különösen katholikus országokban, így Franciaországban és Ausztriában nagy árat kénytelen fizetni; a jozefinizmust, de a napoleoni egyházpolitikát is csak egy keskeny vonal választja el a VIII. Henrik-féle önálló nemzeti egyháztól. A XIX. század közepén még tarthatatlanabb lesz a helyzet. Bismarck erőszakos államalakítása, az osztrák és francia abszolút monarchiák bukása következtében ellensúlyozó erő nélkül maradt és IX. Pius pápa halálakor az utód az egyház világi hatalmának romjain kívül az eddigi politika romjait is kénytelen eltakarítani s helyükbe újat alkotni. XIII. Leó erre a feladatra Istentől rendelt nagy pápa volt. Az ő meglátása nemcsak a XIX. század utolsó negyedének új impériumait, de a XX. század nagy forradalmi átalakulásait át átfogta. IX. Pius politikájának likvidálásánál több utat választhatott volna. Mint elődei II. Józseffel és Napoleonnal, ő az új hatalmasságokkal kiegyezve, folytathatta volna az egyház belső életére megőrlő hatású állam-egyház-politikát s az új impériumok szolgálatába állva közvetve próbálhatta volna visszanyerni az elvesztett hatalmat. De XIII. Leó az egyház függetlenségét nem adta fel, inkább a Vatikán foglya maradt s inkább belement az egyenlőtlen fegyverekkel vívott német kultúrharcba. Egy másik út is nyitva állt előtte, e felé szorította a pápát minden világi hatalom, de a tradició is: az egyház vonuljon vissza templomainak felleg-

várába, igyekezzék a hitélet elmélyítésével védekezni a modern állami és társadalmi pogányság ellen és lélekben, erkölcsökben, hitben megerősödve várja azt a pillanatot, amidőn Európának újból szüksége lesz az egyház konstruktív munkájára. XIII. Leó sokkal jobban ismerte a modern világfejlődés komponenseit, hogysem az explozív fejlődésű XIX. században a X. század kontemplatív fegyveréhez nyult volna. Bölcsen tudta azt, hogy előretolt poziciók visszavonása: az újoncozási és hadtáp területek elvesztése, ami könnyen a hadviselés kataszrófájához vezethet, tudta azt, hogy az atheizmussal kacérkodó jozefinizmus, napoleonizmus úgy aláaknázták nemcsak a híveknek, de a papságnak hitéletét is, hogy az egyház visszavonulása a kolostori csöndbe, százezrek lelki megújhodásával szemben, milliók lelkiségének atheizálását jelentené. Ezért választotta XIII. Leó az évszázadok óta járatlanul maradt utat, visszatérni a katholikus egyház ősi politikájához, uralkodók, államok kegye helyébe a nép őserejét választani az egyház védelmének, sőt terjeszkedésének bázisául. A „*Rerum novarum*" világtörténeti esemény, sokkal nagyobb, mint a pápa kibékülése Napoleonnal, vagy más, a kortörténelem által feljegyzett dátum. A katholikus egyház a társadalmi és gazdasági forrongások közepette, mint békeszerző lép föl, az alsóbb társadalmi osztályok, a szociális törekvéseknek zászlóhordozója lesz s ezzel újból nemzetközi világhatalom, miután ezek a kérdések túlnőttek az egyes országok határain és megoldásuk egyaránt gondja és a társadalmi egyensúly biztosítása folytán kötelessége is az államhatalomnak, akár demokrati-

kus, akár abszolutisztikus irányú legyen is. Hogy ma, amikor trónok dűltek össze s amikor a Bismarck-féle Németország romokban hever s a győztes demokrata államok legnagyobb gondja a szociális kérdésnek keletről vöröslő réme, a katholikus egyház poziciója sokkal szilárdabb, mint a XIX. század hatalmas uralkodói által biztosítottan és hogy a forradalmi világrengések közepette ezt az ellensúlyozó erőt ma már kénytelen segítségül hívni az az államhatalom is, amely azelőtt az egyház elleni küzdelmet politikai programmá avatta, ez XIII. Leó érdeme.

XIII. Leó szociális programmját a katholikus fegyelemnek megfelelő köteles tisztelettel fogadta az egyház minden papi és laikus tagja. De miután ez a programm nem belső szemlélődést, de külső cselekvést jelentett s ez az akció nemcsak theológiai, de mélyen járó szociológiai, közgazdasági, filozófiai stb. ismereteket tételezett fel, a köteles tisztelet még nem annyit jelentett, hogy a nagy programm hordozói egy-kettőre elsokasodtak volna. A theológiai oktatás ezekkel a kérdésekkel azelőtt keveset foglalkozott, autodidaxis útján pedig lehet hadvezéreket nyerni, de vezérkari tiszteket nevelni nem. A nagy pápa intencióinak végrehajtása, az egyház templomon és iskolán kívüli pasztorációja, a szociális kérdésnek az életben való katholikus megoldása, kiváltságos, apostoli képességű papoknak jutott minden országban osztályrészül.

Ilyen apostol könnyebben akadhatott Olaszországban, Németországban, Franciaországban stb., ahol ily irányú mozgalom Leó pápa akciója előtt is volt. Ná-

lunk, előzmények híján, — Giesswein Sándor nagyszerű, de kissé rapszodikus kísérleteitől eltekintve, — Prohászka Ottokár szociális apostolkodása úttörő és mondhatnók évszázadokra kiható.

Prohászka munkájának egész súlyát, egyéniségének történelmi jelentőségét, csak akkor tudjuk kellőképen mérlegelni, ha az ő hatását nemzetközi vonatkozásaiban szemléljük. Mert ő XIII. Leó egyházépítő reformjának nemcsak egyik, de mondhatjuk, legnagyobb munkása volt, akinek minden sorára, minden szavára felfigyelt minden, szociális bajokkal küzdő ország katholikusa, sőt sok kérdésben a protestáns kereszténység is. Közülök Prohászkát, mint nagy szónokot, nyelvi akadályok miatt kevesen élvezhették, írásaiból is aránylag kevés jutott el hozzájuk és mégis Prohászka európai érték volt s azzá őt szociális politikája tette. A dolog lényegét meg nem értő hazai publicisták őt sokszor hozták összeköttetésbe a reformkatholicizmussal. Ehhez köze nem volt; mint theológus még annyira sem bolygatott új dolgokat, mint Haynald bíboros, ő csak kereste a formát a szociális tartalomhoz, igyekezett az „új dolgokat" összhangba hozni az évezredes theológiai fogalmakkal s ha ez nem sikerült neki, az előbbit habozás nélkül feláldozta az utóbbiért. A reformátor itt a nagy pápa volt, akinek irányszabása szerint igyekezett Prohászka Isten-adta lángeszét, buzgó papi munkáját az „új dolgok", a szociális gondolat és a szociális kérdés megoldásának szolgálatába állítani.

Hol kapta ehhez Prohászka az inspirációt? Kétségtelen, hogy úgy őt, mint Piepert, a nagy német szociális theo-

lógust és annyi más társukat a római Germanicumban folytatott tanulmányuk tette a szociális gondolat apostolaivá. Hogy közvetlenül a nagy pápa faszcináló szelleme volt-e a mester vagy tanárai között volt a közvetítő, erről Prohászkával soha nem beszéltem, — de hogy a „*Rerum novarum*" annak idején a haladni-vágyó fiatal papságot lázbahozta s az ilyen impreszió egy olyan szenzibilis léleknek, mint Prohászka, egész életre munkát adott, az valószínű. Hiszen a maga német rendszere szerint, az individuális cselekvés helyett organizációval dolgozó Pieper is ezt tekinti kiindulópontnak.

A részletekben már nem volt szükséges Prohászkának tanítóra. A római nevelés filozófiai alapot, logikát, a kutatás készségét és nyelvtudást adott neki, majd két évtizedes theológiai tanársága pedig időt, hogy magát a közgazdasági és szociális kérdésekben alaposan kiképezhesse. Szédületesen nagy anyagot hordott össze, írásai, beszédei, sőt beszélgetései is tanulságot tettek arról, hogy az összes vonatkozó irodalmat, úgy az alapvetőket, mint a legmodernebbeket ismeri. E mellett kereste is az érintkezést az új szociális irányok képviselőivel és tollforgatóival. Magam ismerek néhány külföldi és hazai szociálpolitikust, akikkel a szövetkezeti, birtokpolitikai stb. kérdésekben állandó levelezést folytatott.

De nem a részletkérdések ismerete volt Prohászkának, mint szociálpolitikusnak, legnagyobb ereje; nem is az, hogy kereste és egyéniségéhez akarta láncolni azokat, akik hasonló dolgokkal foglalkoztak, hanem az a zsenialitás, ahogyan ő a szociális kérdést a pasztoráció integráns részévé tenni igyekezett és képes volt. Nem a

szociálpolitikus Prohászka, hanem a szociális theológus Prohászka világító fáklyája a magyarságnak, sőt az egyetemes világegyháznak is.

Prohászka a szociális kérdést bévitte a templomba; a gyóntatószék és a szószék neki a szegényebb néposztályok lelkiszanatóriuma volt s a templomot az Ur Jézus szellemében kivitte a kórházi betegszobákba, munkáslakásokba, munkás-, iparos-, gazdakörökbe, sőt egyszerű, falak által nem korlátozott gyülekezetekbe, a betűk szárnyán pedig pasztorált Nagymagyarország minden községében. Megható, amit az ő gyóntató tevékenységéről hallunk, hogyan táplálta mennyei mannával a testi és lelki szegényeket. És az elfoglalt, agyonhajszolt püspöknek egy-egy ilyen lelki alamizsnája hitetlenek százait hozta vissza az egyháznak, vagy hozta az egyházba. Erről legendák szállnak, ezt ő maga soha nem említette, csak a különböző korú, nemű és foglalkozású egyének számára tartott konferenciáinak beszédeiből tűnik ki, hogy a szociálpolitika alaptételét: minden társadalmi rétegnek különleges érdekei, vágyai törekvései szerint való kezelését választotta a pasztoráció alapjául. Nem annyit jelent ez, hogy más igazságot hirdetett az egyiknek és mást a másiknak. Az igazság csak egy lehet, de azt, hogy az individuális gazdaságtan és társadalomtan uniformizáló metodusával szakítva, alapul a szocializáló módszert választotta. Konferenciáinak, prédikációinak példátlan hatása is erre a módszerre vezethető vissza. Mint hitszónok is kitünő pedagógus volt; az ájtatos hallgatóságot az ismert fogalmaktól vezette át az ismeretlenhez, a hitközömbös vagy egyenesen atheista intelligens ember-

ből így formált buzgó keresztényt, az ignoráns, sőt sokszor gyülölködő proletárból gazdasági bajainak és szociális nyomorúságának fejtegetésén keresztül teremtette meg a hitéért, keresztény világnézetéért kenyérvesztést, üldözést, sőt tettleges bántalmazást is bátran tűrő keresztényszocialista munkást. Azok a zsidók, akik általa lettek keresztények, nem konjunktúrából, de az őskeresztények mélységes hitével lettek katholikussá.

Nála a szociálpolitika kezdete és vége a hit volt s ezért épített sokkal szilárdabb alapokra, sokkal maradandóbb épületet, mint azok a világi és egyházi szociálpolitikusok, akik egy részletkérdést, egy — bármily fontos és nagyszerű — szociálpolitikai, intézménynek megteremtését választják életcélul.

Nem azt mondom, hogy Prohászka ezeket a részletkérdéseket elhanyagolta, vagy kevésre becsülte volna. Sőt. Az ő csodálatosan széleskörű és intenzív munkássága csak a legminuciózusabb beosztás mellett képzelhető el. Hogy valaki egyházmegyéjét igazgassa, egyszersmind Székesfehérváron, sőt Budapesten is pasztoráljon, ez már magában két-három embert követel, akármilyen testi és lelki erővel rendelkezzék valaki. E mellett prédikálni, irodalmilag tevékenykedni, szintén két ember munkája. Prohászka tudatában volt annak, hogy mit jelent a katholikus egyháznak, sőt volt idő, hogy az egész magyar nemzetnek az ő személyes részvétele és felszólalása. Egy-egy beszédével anyagiakban és erkölcsiekben vergődő egyesületeket mentett meg az enyészettől. És ahogy a szegény, küzdő intelligenciát, a betegágyon sínylődő proletárt megerősítette hitében, úgy erősítette

meg a keresztény kispolgárság, a keresztény munkásság, a főiskolai diákok egyesületeit zászlószentelő ünnepi és egyéb beszédeivel. Sokszor esett szó arról, miért aprózza el magát a nagy Prohászka, az ország különböző városaiban tizedrangú egyesületek gyűlésein miért beszél. Aki 1907-ben a pécsi szabadtanítási kongresszuson részt vett és ott a keresztény és forradalmi erők szociális mérkőzését szemlélte és érezte, hogy mi volt a pécsi keresztény munkásságnak, a szociális kérdéssel foglalkozó főiskolai diákságnak Prohászka jelenléte és felszólalása, csak az tudja kellőképen méltányolni *Prohászka önfeláldozó szociális apostolkodásának mérhetetlen kincseit. Az ő érdeme* nemcsak az, hogy a keresztény munkásság és polgárság egyesületei, felfogása szerint a nemzetcsalád és a templom összekötő láncszemei, megerősödtek, hanem, *hogy Magyarországon a szociális kérdésnek keresztény és polgári szemlélete is van ma,* nemcsak szociáldemokrata.

Mert ezt az eredményt a polgári társadalommal szemben is csak ő tudta kivívni s őt is csak püspöki méltósága és a közbecsülés oltalmazta attól, hogy vörös szocialistának ne bélyegezzék. A háború előtti magyar társadalom — s ez alól nem volt kivétel az egyházi és világi rendnél sem — valami csodálatos optimizmussal szemlélte a láthatáron tornyosuló sötét fellegeket. Bízva a közigazgatás bölcseségében és a szuronyok erejében, egyszerűen nem vett tudomást azokról a csendes harcokról, amelyek a kapitalizált Nyugat-Európában nemcsak a nagytőke és a proletáriátus, de utóbbi és az államhatalom között állandóan folytak. Mint kuriózumot emlegették a német-

országi szociális biztosítást, az ausztráliai döntőbíráskodást stb. stb. A nemzet legjobbjai a klasszikus szabadság jog-bölcseletében, gazdasági rendszerében nevelkedve, ezeket a beavatkozásokat aberrációnak tartották, hiszen az ő ideáljuk a Deák—Eötvös-féle állam volt, a nagyközönség viszont a rendiség és a helytartótanács csodálatos keverékéből, a magyar szolgabíró és a német zsandár hatásköréből összegyúrt gondolatirányban kereste a szociális kérdés megoldását. Prohászka sokkal jobban ismerte e kérdés dinamikai erejét, hogysem a könnyű megoldás luxusát nemzetének megengedte volna. Akikre legközvetlenebbül hathatott, az ifjúságot, különösen a fiatal papságot akarta elsősorban megnyerni a szociális tevékenységnek. A nagy pápa kiadta a jelszót: *a szociális menet élén az egyháznak kell masirozni,* Prohászka magyar papokat akart a csatavonalba állítani, hiszen mindenütt a koránjövők kapják az oroszlánrészt s ha a fejletlen magyar kapitalizmus munkásságát a velük való foglalkozás révén a magyar papságnak, intelligenciának sikerül megszervezni, úgy a munkásmozgalom Belgium, Westfália stb. példájára legerősebb támasza lesz az egyháznak, a nemzetiségi mozgalommal szemben a magyar faj uralmának is, mert mélyebben nyúl le a néplélekbe és a tömegerőkbe, akár mint a fajilag idegen szociáldemokrata szervezők, akár mint a nemzetiségi agitátorok.

Sajnos, Prohászkát a vezetőkörök, elsősorban a jozefinista elgondolásban nevelkedett egyházi és világi hatalmasságok nem értették meg, különösen rossz néven vették neki azt a merész kritikát, amelyet egyetemi tanár

korában a katholikus intézmények anyagi és erkölcsi elhanyagolása miatt a katholikus nagygyűléseken elmondott. De az alsó papság már a háta megett állott, hiszen nem tekintélyrombolás, de a tespedésből felrázás volt a célja és következménye bátor szavainak. Ha a világi hatóságok is úgy megértették volna Prohászkát, a püspököt, mint az alsópapság Prohászkát, a teológiai tanárt, valószínű, hogy a felvidék pánszláv mozgalmai nem állambontó, hanem szociális irányba terelődtek volna.

Egyik legnagyobb jelentőségű szociálpolitikai tette volt Prohászkának a Magyar Gazdaszövetség 1916. évi közgyűlésén elmondott beszéde, melyben a kötött birtokok 10.000 holdon felüli szántóföldeiből kisüzemi örökbérleteket kívánt a rokkant katonák számára létesíteni. Ez a reform mérsékelt földreform lett volna, mert sem a tulajdonjogot nem érinti, sem a jövedelmezőséget, de az akkori magyar kormány nem lelkesedett érte, az érdekeltek pedig annyira féltek tőle, hogy Prohászka a további kellemetlenségeket kikerülendő, az elfogadott és úgy bent az országban, mint a külföldön nagy figyelemre méltatott indítvány részletes kidolgozására e sorok íróját kérte fel, maga azonban az elaborátum minden részletének megvitatásában erősen tevékenykedett. Ugyancsak része volt az 1920-ban tető alá került magyar földbirtokreformban is, amelynek végrehajtása iránt haláláig érdeklődött. Prohászkának ez a kezdeményezése újabb bizonyítéka volt annak, hogy a legégetőbb szociális kérdéseket felismerni és orvosszerüket megtalálni képes volt, de bizonyítéka annak is, hogy ő mint szociálpolitikus sokoldalú ember volt, nemcsak a szoros

értelemben vett proletariatus, hanem a kisgazdák, mezei munkások ügyével is törődött, aminek különben már ifjú korában tanubizonyságát adta a szövetkezeti mozgalom és különböző gazdasági egyesületek aktív támogatásával.

Szívéhez mégis legközelebb állott az intelligencia. Családi tradíciói, műveltsége, magasabb tanítói hivatása egyaránt arra az aktív meggyőződésre vitték, hogy a nemzeti gondolat hordozója, a magyar középosztály, csak úgy képes hivatását betölteni, ha belsőleg szilárd, kiforrott világnézetet kap, ha az efemer jellegű filozófiai, társadalompolitikai és közgazdasági délibábkergetésből, amely minden generációnak más és más ideálokat — mindmegannyi hamis isteneket — farag, megszabadul, és az intelligencia, a magyar nemzet természetes nevelője, visszatér az örök igazsághoz az Ur Jézus Krisztushoz, az eleven élet forrásához. Csak így tudjuk igazán megérteni Prohászkát, aki diákegyleteket alapít, urak kongregációjában konferenciát tart, a magyar intelligencia minden szervezkedését, a Széchenyi Szövetségeket, Katholikus Népszövetséget, Keresztény Nemzeti Ligát fölkarolja és munkájukban egész lélekkel részt vesz. Az állandóan pénzszűkével küzdő egyházfejedelem az intelligencia szociális szervezéseért, sajtójáért, neveléseért tetemes anyagi áldozatot hozott, de a lelki kincsek, amiket közöttük szétosztott, értékben fel sem mérhetők. Hogy az atheizmussal kacérkodó s az alsóbb társadalmi osztályok hitéletét állandóan megrontó magyar intelligencia az oltárhoz visszatért, s lélekben önmagában igyekezett jobbá, hívővé lenni: ez Prohászka

legnagyobb alkotása. Természetesen ő nem az „odi profanum vulgus" farizeusi lelkét akarta a magyar intelligenciába plántálni. Örült, hogy ez újból meglelte önmagát és hogy világszemlélete szilárd talajt ért, azonban állandóan serkentette őket a szociális apostolkodásra: példaadással, jó szóval, korholással. Amit lélekben nyertek, osszák szét a szegény, elesett társadalmi osztályok között, amelyek szomjúhozzák az igazságot s ennek kutatása közben sokszor pocsolyából kénytelen inni, ha nekik a hit és nemzeti gondolat forrásait meg nem nyitják.

Különös pártfogásába vette ezért az intelligenciának azokat az egyesületeit, amelyek életcélul a szociális munkát, az alsóbb társadalmi osztályokkal való foglalkozást választották. A szervezett munka hatásfokát többre becsülte, mint az egyénileg izoláltat és az apostolkodást elébe helyezte a kontemplatív megigazulásnak, bár utóbbira alapozott. Szociálpolitikájának egész rendszerét a *Szociális Misszió Társulat* munkája tükrözi leghívebben vissza, hiszen ennek minden ágazatát súlyos meggondolás és mérlegelés után ő hagyta jóvá és fejlődését állandóan vigyázta és ellenőrizte. Az a sokoldalú program, amely a Misszió Társulatból, a fogházak lakóit és más elesetteket patronizáló egyesületből, a szociális politika nagy nevelőiskoláját teremtette meg, híven tükrözi vissza Prohászka szociális elgondolását. A mag itt is az intelligencia, különösen a nők nevelése. A társaságban divatnak, saját egyénisége kultuszának élő nőt lélekben átgyúrja, figyelmezteti, hogy jó és balsorsa nem kizárólag vagyoni helyzetétől függ, hanem a társadalmi

berendezkedéstől is. A társadalmi nyomor akár testi, akár lelki formájában az intelligens nő, férje és gyermekei jólétét is fenyegeti. Ne éljen tehát a nő csak saját magának, hanem segítsen másokon, ahogy tud: a gyermekvédelem, a munkaszerzés, a szociális higiene, a néptáplálás és gondozás, a szociális stb. előadások révén. Különös gondja volt a háború folytán elszerencsétlenedettek istápolására. Az *Ottokár Árvaház* és a hadiözvegyek foglalkoztatása életelvét testesítik meg: nem az alamizsna, de a munkaadás a leghatalmasabb szociális segítség.

Még azokat is, akik már a földre estek a testi vagy lelki nyavalyától, igyekszik talpraállítani. Ő, akinek tallárja mindvégig ragyogó tiszta volt, s aki a legsúlyosabb társadalmi nyavalyának, a prostituciónak üldözésében országhatárokat sem ismert, segítő kezet nyujtott a bűnbánó Magdolnáknak, a *Leánykereskedelem Elleni Egyesület* lélekmentő akcióit a legerősebben támogatta.

De vajjon ki tudná felsorolni azt a sok jót, kezdeményezést, segítést, amellyel Prohászka szociális munkássága teljes. Mint tanár, mint író, mint pap, mint politikus a szociális segítésnek annyi eszközével dolgozott, hogy azt teljes rendszerbe összefoglalni évek munkája lenne s így e szerény megemlékezésben csak a vezérlő gondolat megállapítására szorítkozunk: egyházát és nemzetét akarta megjavítani, lélekben, erkölcsi felfogásban talpraállítani a modern pogányság mételyező hatásával szemben a szociális munka és szociális gondolat erejével. Ezért fáradt a szószéken, a katedrán, az íróasztalnál mint fiatal káplán és mint egyházfejedelem.

Jellemző egyéniségére, amit püspöki kinevezése alkalmából e sorok írójának mondott: „én a püspöki méltóságot amerikai értelemben fogom fel, nagyobb tisztség, több munka és több kötelesség."

Ennek a több munkának és nagyobb kötelességnek volt katonája, de mártírja is Prohászka, utolsó leheletéig példát mutatva, hogyan kell az Istentől adott talentumot Isten dicsőségére és a haza javára kamatoztatni. Hogy Csonka-Magyarország a forradalmak és Trianon következtében végleg össze nem törött, abban a Prohászka által hitéletre, belső megujhodásra és szociális munkára nevelt középosztálynak épen annyi része van, mint ezen szociális munka által társadalmi békére fogékonnyá tett és Krisztushoz visszavezetett alsóbb társadalmi osztályoknak. Ez volt Prohászka életének legnagyobb sikere és történelmi jelentősége.

EMLÉKEZÉS PROHÁSZKA OTTOKÁRRA.

Irta: *Virág Ferenc*, pécsi püspök.

Csak azért írom e sorokat, mivel erre megkértek. Nem felesleges ez. Ugy érzem, hogy ahány ember nézte, figyelte az Isten e választott szolgáját, annyiféleképen látták. Ilyen mozaikszerű apró megfigyelésekből és írásokból állítja majd össze az utókor a nagy magyar apostolnak képét. Eleinte mint a „mezitlábas" alsópapság szókimondó reprezentásáért lelkesedtünk érte. Szokatlanul bátor és nyilt fellépése a kath. nagygyűlések nyilvános ülésein valósággal elragadtak minket, akkor fiatal papokat és világiakat. A kath. nagygyűlések igazán csak akkor bírtak hatványozott vonzó erővel, ha Prohászka neve szerepelt a programmban. Megjelenése, tudományos felkészültsége, szónoki nyelvezete és heve oly fénynyel övezték, melybe szinte beleszédültek a lelkek. Iskolát teremtett, melynek növendékei közé seregestől kívánkoztak a hittudományi főiskolák növendékei is. Valóságos harcot vívtam, mint spirituális, növendékeimmel, kik mindenáron kész kis Prohászkák akartak lenni. A „Prohászka-láz" mindenütt kigyúlt az országban. S való-

jában nem okozhattam nagyobb örömöt növendékeimnek, mint akkor, mikor Prohászka előadásának hallgatására az engedélyt számukra megszerezni sikerült.

Felejthetetlen emlék marad az a gyönyörű beszéde, melyet 1904-ben mondott Pécsett a kath. kör dísztermében. (*„A kard és a lant."*) 1906-ban újra megjelent Pécsett három napos konferenciabeszédek tartására. Majd 1907-ben az első, vidéken tartott kath. nagygyűlésen szerepelt újra.

Mi pécsiek akkor már annyira mienkének tartottuk őt, hogy a Pécsett 1907. okt. 2—5-ig tervezett Szabadtanítási Kongresszussal szemben tanusítandó magunktartására vonatkozólag tőle kértünk tanácsot. Meg is kaptuk: „Mindenhová elmenni, felkészülten odaállni. Ahol mi állunk, oda nem állhat más." Azóta is azt vallottam. Voltak, akik haszontalan erőlködésnek tartották a célra nem vezető küzdelmet, de mégis jónak bizonyult, mert ezek az esküdt ellenségeink, ha nem is engedtek a nyilvánosság előtt, belül mégis kellett, hogy érezzék tanaiknak elégtelenségét vagy gyengeségét. — Igy lettünk mi Prohászka tanítványai a módszert illetőleg is, jóllehet voltak talán olyanok is, akik módszerét nem tették magukévá. Prohászka kétségtelenül a magasságokban járt és sokszor talán nem figyelt elegendőképen arra, hogy a reális élet útján járókkal van dolga. Ilyen lehetett mint spirituális is, mint ezt püspökszenteléséről visszatérőben a hajófedélzeten folytatott társalgásunkból következtettem. Ilyen volt ő a szószéken, a pódiumon, ilyen írásaiban, sőt még társalgásában is. Akkor is, mikor a humor aranyfüstjétől ragyogtak gondolatai és színes szivár-

ványhidon jött le hozzánk, hogy felemeljen, hogy bátorítson, hogy segítsen, hogy benne az ember-testvér közelségét érezzük. Mi éreztük, hogy közöttünk van, hozzánk szól, de éreztük azt is, hogy ugyanakkor — a jó Isten tudja — lelke milyen magasságban járt.

Ha mi nem is lehettünk állandó közelségében, hálásak vagyunk mégis azért, hogy az isteni Gondviselés kegyéből többször láthattuk klasszikus profilját, hallhattuk zengő szavát, csodálhattuk fennkölt lelkének szárnyalásait és élvezhettük meleg barátságát.

PROHÁSZKA LELKE.

Az én problémám.

Lehet-e a keresztény világnézetet beállítani a mai kultúrvilágba? Ez az én próblémám.

Segítségére akarok lenni a modern embernek a keresztény világnézet kialakításában, mert tudom, hogy sajátos nehézségei vannak.

A törtető koroknak ragyogó eszméik, nagy erényeik, bűneik s forró szenvedélyeik vannak, melyektől eltávozik a felfogás s az ízlés, s új irányt nyer az érdeklődés. A modern korszakoknak is van sajátos szelleme, mely oly benyomást tesz ránk, mint egy önhitt, merész, kiméletlen ember arca. Más ember, más arc; más korszak, más szellem. E szellemtől függ a korszak élete s világa. Nem a dolgok változnak el, hanem a megvilágítás, — nem az érvelés logikája, hanem a lelkek fogékonysága vész a tárgy s a hagyományos érvelési módszer iránt. Ez erőszakos lelkületben rendesen az érzelmi elem van túlsúlyban. A szenvedély nagy érzésekkel dolgozik s lelkesülésében a fanatizmus túlzásai jelentkeznek. — Csak a maga nyelvét érti s idegen beszéden nem töri

fejét; aki beszélni akar vele, attól követeli, hogy tanulja meg az új kor nyelvét.

Én beszélni akarok a modern emberrel . . .

(A diadalmas világnézet.)

Imádkoznunk kell.

Imádkoznunk kell, hogy mélységesen megbizonyosodjunk Istenről s kegyelméről, hogy közelebb érjünk hozzá s mélyebben hatoljunk bele s lelkünkben felüdüljünk, megtisztuljunk s kialakuljunk. E fölséges munkát végezzük imáinkban! Átéljük benne, hogy mily jó, mily kipusztíthatatlan jó nekünk az Ur, szívünknek Istene, melege és öröme. Arcát nem látom s bár fölfoghatatlannak tartom, de valónak érzem. Ha kérdezitek, hogy mért ragaszkodom hozzá, azt mondom nektek: ész, szív, érzelem, kedély, akarat, szóval lelkem, a lelkem fűz hozzá. Halljátok csak filozófok: a legmélyebb gondolkodás végre is az ismeretelméleti probléma rétegére bukkan, a „sötétség" a „föltevések" rétegére; ebből a sötétségből indulnak ki logikai okláncolataink, vele összefüggésben vannak a hit s a misztérium. Abból a mélységből, melynek neve „psziché", való az ismeret törvénye, a logika; belőle szól felém ugyancsak az erkölcsi törvény s az eszményi, törekvő irányzat. A nagy, csillagos, virágos világ Istenhez utasít; de ugyancsak hozzá utal belsőnk, az értelmes, erkölcsi öntudat; az egyénnek inspirációkkal, vágyakkal, hajlandóságokkal telített világa. Mélyedjünk el szívünk szükségleteibe . . . Én, én, . . . a szívem a vallás egyik forrása; szívemből, lelki világomból indulok ki

s megtalálom őt. Te itt vagy, Uram, bennem vagy . . . ha magamba nézek, öntudatom mintegy a barlang szája s azon át s abból ki fölségesen szép, éteri, verőfényes világba nézek. Beléd nézek, Téged látlak.

(Elmélkedések.)

Isten arculatának vonásai.

Istennek s terveinek s gondolatainak első jellegéül tűzzük oda, hogy az a Végtelen nem ember; ha atyánk is, nem ember; ha jót is akar, szíve nem emberi szív; az ember és szíve csak vetülete, parányi szikrája világokat alkotó s megroppantó hatalmának. Ez a fölismerés világosságom lesz s e mellett a rengő földön, a zivataros oceánon, a szakadó hegyeken észreveszem az Isten arculatának vonásait s leolvastam róluk, hogy gondolata, következőleg gondviselése is nem abban áll, hogy ne legyen harc és baj, ne legyen halál és pusztulás, hanem hogy a Fölségest relatív valómon s gyöngeségemen túl kell keresnem s értékeimmel pusztuló világok dacára hozzáfűződnöm. Mert értékeimet s Istennel való összezökkenésemet érzem, ahogy érzem az élet s világ relatív voltát; tudom, érzem, hogy jóllehet a földhöz tapadok s benne gyökerezem, de azért fölényesen emelkedem ki öntudatommal, jóból, rosszból, mulandóságból és időből; érzem, hogy a világ energiák szisztémája s hogy akár harmoniában, akár harcban álljanak, akár szőnyeget terítsenek, akár tenger- és földhullámokat gördítsenek elém, én a végtelen értelem és akarat felé sietek lelkemmel s hiszem s vallom, hogy életen, halálon, virágos ker-

ten és temetőn túl érdekelve vagyok, az édes ház csakúgy, mint a rengő láva, nekem nem minden. Svéd Krisztinával szólva: non mi bisogna e non mibasba; az egyik ki nem elégít, a másik le nem tör. Igy alakítom én a sötét gondolatokat, így leszek a földi bajnak-jajnak, ennek a fekete anyagnak szerencsés művésze, mert gondolatot s napsugárt gyúrok bele.

(Magasságok felé.)

Szeressed az Istent!

Szeressed az Istent, a te fölséges, végtelen, édes mindenedet; azt az ödökkévaló, magát egyre jobban kinyilatkoztató nagy jót; „Omne esse"; a lét és élet dagadó oceánját; azt a meleg, boldog örök-életet, kiből fakadnak lelkek és egyesülések, intuiciók és inspirációk s az extázisok örömei, mint rügyei a lelki tavasznak; kiből valók a szellemek víziói s a művészetek inspirációi; ki bűvöl lelket s ritmust s harmóniát önt ki a létre. Szeresd azt a legreálisabb szépséget, mely poézis és valóság; azt a produktív őserőt, mely gördít csillagot s rajzol világot s szívedbe szárnyaló, édes érzést önt. Szeresd őt, kiből való az anya öröme; őt, ki által születik a gyermek s fakad a virág; kiből való a boldogság énekének minden motívuma, ki tejet és mézet és bort csepegtet a szeretők, a költők, a próféták s a szamaritánok ajkára; — ki könnyeket fakaszt s a csendes örömök pacsirta-dalait inspirálja; — ki a mély megindulás könnyeit keveri a fájdalomba s homállyal, sötétséggel is dolgozik a több, szebb élet kialakitásán. Szeressed őt, Uradat, mindene-

det, ki akart téged s azért vagy, s ki akarja, hogy több, szebb, erősebb, teltebb, gazdagabb lélek légy; ki vonz téged s fölhúzza kegyelmének zsilipjeit s lelkedet folytonos, szebb, öntudatosabb élettavaszra neveli. Szeretni kell őt szívvel, erővel... S ugyan lehet-e őt szeretni érzés, megindulás, hevülés nélkül? Aki hevülve nem szereti, az még nem nézett bele arcába!

(Elmélkedések.)

Krisztus gondolata.

Mihelyt Jézus belépett a világba, megállította a világ folyását, hogy jobb s emberhez méltóbb irányt adjon neki. Születése a világtörténelemnek legfontosabb adata. Nincs csata, nincs trónralépés, nincs katasztrófa vagy fölfedezés, melyet össze lehetne hasonlítani az Ur Jézus születésével. Ő kezdi meg az időket, melyek az ember történelmét alkotják. Nélküle nincs ember.

Hogy minden egyes ember több, mint az egész világ, azt Krisztust gondolta. Hogy az embernek nem használ semmit, ha az egész világot megnyeri is, de lelkének kárát vallja, ez Krisztus Urunk evangéliuma. Hogy ez a lélek Istené, hogy a Caesar s a rabszolga Isten előtt egyenlő, az az új társadalomnak alapvetése. Hogy a lelkeknek Isten felé való útjukban ne legyen akadályuk, az az igazi szabadságnak proklamálása. Nincs hatalom, mely a lelkiismeretnek parancsoljon, kivéve az Istent. Ez volt az individum felléptetése a világ színpadán s ezzel kezdődött a tulajdonképeni történelem. Krisztus állította meg az öntudatlan tömegek renyhe tengődését;

Krisztus kezdte meg a szabad, független ember kialakítását a földön. Méltán mondhatjuk, hogy az ő jele alatt áll a kultúra, homlokán viseli keresztjét s a kereszt jeligéjét: Im hoc signo vinces! Kár, hogy az 1927. éves keresztény nemzetek elfelejtik bölcsőjüket, megöregszenek, elpetyhüsödnek, s elvesztik erejük öntudatát.

(Dominus Jesus.)

Krisztus egyénisége.

Az ő lendületes, derült, életszeretettel átjárt szelleme szociális; ő nem gyűlöl, hanem szeret. Ő nem lakik pusztában, hanem Názáretben; köztünk él; természete, szíve, lelke olyan, mint a mienk. Nem sötét, nem rideg. Nem pesszimista, hiszen az Isten országát hordozza magában. Nem sztoikus. Szereti a különb lelkeket s tanácsolja lelkibb, az előkelő életet; de elparaboláz a kicsinyekkel s nem veti meg őket. Ő a finomabb, a gazdagabb életnek arisztokráciája; a közönségessel, az alacsonnyal be nem éri; ő a sas, mely kifeszíti szárnyait s a magasságba repül; de e kedvtelései nem vetnek meg, nem nyomnak el senkit. Ő szereti a magányt; a csendes éj s a csendes hegycsúcs az ő lelkének gyönyörűsége; ő imádkozik éjjeleken át, de a végtelen örvényeiből ő sohasem merít sötétséget, hanem mindig fényt és világosságot; az ő theológiája az Isten látásából táplálkozik s azt leszűrte számunkra olajjá. Olajat öntött sebeinkbe s olajat virrasztó s kutató lelkünk mécsébe. E mécsnél gyujtjuk meg hitünket s megnyugszunk benne, hogy az Isten szeret minket, minket mindnyájunkat, nemcsak az erőst, a géniusz ke-

gyeltjeit, a hatalom bírlalóit; nem, nem; mindnyájunkat szeret.

Hát láttatok — kérlek — szebbet? Túloz-e a zsoltár, mikor hirdeti: Speciosus forma prae filiis hominum? Speciosus . . . Igazán szép! Épen azért ki fog az ellen küzdeni? Ki fogja mondani, hogy ne kössük le a világot hozá, hanem keressünk új ideált? Minek keressünk?

(A diadalmas világnézet.)

Az Evangélium lelki világa.

Helyezkedjünk el az Evangélium parabolás, kedves, idilli világába, mint egy fölséges hegyvidékbe, hol az erdők, rétek, a patakok s hegycsúcsok júliusi vasárnap déli napsütésében állnak s hol a hegyi patakok zúgása s távoli harangszavak járása s egy-egy tehénkolomp távoli csengése az ünnepi orgona zenéje. E fénybe és napsugárba, illatba és kékségbe merített átlátszóságban hallgassuk a szent írás szavát a lélekről s annak értékéről, az életről s az Isten országáról, a kincskeresőről s a gyöngyvásárlóról, a jó pásztorról és a tékozló fiúról. — Vegyük közbe fontolóra a keményebb érzéseket, azt a kemény szeretetet, mely mindent elhagyni kész: atyát, anyát, házat, hazát, hogy az Urat kövesse. Gondolkodóba ejt a nagy számadás s adósságom lerovása az utolsó fillérig; azután az elszánt üdvkeresés, mely kész a szemét kiszakítani, a lábát elvágni, csakhogy Istennél célba érjen. Elgondolkozunk aztán arról, amit mond a nagy vágyról, a világ tűzbeborításáról, saját véres keresztségéről, aztán csodálkozva látjuk, hogy kenyeret ad,

melyben testét töri meg, s kelyhet nyujt, melyben vér ömlik szét s forr föl a bűnök bocsánatára. Ezek a szavak s fogalmak mind azelőtt is megvoltak a zsidóságban és megvoltak a pogányságban; szép szavak, csiszolt fogalmak. Szent Ágoston ezeket „vasa lecta et pretiosa", drága kristálypoharaknak, billikomoknak s kancsóknak mondja, melyekben filozófok és rétorok, dialektusok, grammatikusok és szofisták mást-mást töltögettek; ki lőrét, ki mérget, ki állott vizet, ki pocsolya vizet, akitől mi tellett; de sem a lélek borát, sem az élő vizek termékenyítő italát szolgálni nem tudták. Akkor aztán jött az Evangélium s a régi szavak s fogalmak kristályformáiba új, tüzes bort, vagy inkább vért töltött, — új tartalmakat teremtett, új értékeket hívott elő. A „sermo vivus et efficax" árama mintha sziklákat görgetett volna; az örökkévalóság hegyvidékéről jött és magával ragadta a lelkeket.

Az Evangélium lelki világa, mint egy hegyvidék masszivuma emelkedett fel a gyatra filozófák és a mitológia mondái, meséi s fecsegéseinek ezer apró együgyüségei közül. Akik az Evangéliumot elfogadták s éltek, azok mint erkölcsi szuverénitások jártak a megmételyezett társadalomban. Nem voltak büszkék, hanem hívek; imádkoztak és dolgoztak, s azok az új tartalmak, melyek lelkükben feszelegtek, lassanként átidomították az élet régi formáit az Isten országának stílusában.

(A kereszténység és belső élet.)

Jön a Lélek.

Ahogy akar, úgy jön, majd komolyan, majd vidáman; lesujt vagy fölemel; néha buzdít, máskor megszégyenít, néha megfélemlít, majd lelkesít; néha lábaihoz kuporodunk, máskor szívére borulunk. Néha messze van tőlünk, hogy vágyódjunk, máskor közel, hogy ne csüggedjünk. Néha mint köd, felhő . . . máskor mint ragyogó, napsugaras intuició borul a lelkünkre s abban is akarata szerint tesz, hogy majd édes élvezetre, vígasztalásra, majd türelemre s áldozatra indít; néha megaláz, máskor a nagy tettek ingerével hat reánk. Mindent felhasználunk! Ne mondja senki, hogy minek élek s unatkozom. Ne mondja! Hát nem adhat egy pohár vizet a szomjazónak, jó szót, tanácsot, indulatot, szolgálatot a testvérnek? Élj, ne okoskodjál; hisz mennyországot élhetsz át.

(Elmélkedések.)

Egyház és belső élet.

Az Egyház sehol és soha nem érte be a külső cselekedetekkel, mindenütt a belső átváltozást sürgette; morálisa mindig az alázatos, bűnbánó s jó életben érvényesülő szellemet lehelte.

Ennek megvilágítására álljon itt az a „kilenc mód arra nézve, hogy az ember áhítatosan töltse idejét", melyet egy 1472-ben Hans Bämlernél Augsburgban megjelent foliánsból írok ki:

„Ha Istennek tetsző dolgot akarsz végezni, adj egy fillért életedben Istennek; tetszőbb dolgot teszel vele,

mintha halálod után nagy fillérrakást hagysz hátra jótékonycélra.

Sírj egy könnyűt bűneidért kínszenvedésemre való tekintetből; tetszőbb dolgot végzesz vele, mintha annyi vesszőt üttetsz a hátadra, mennyi egy tágas mezőn nőhet.

Tűrj el kemény gáncsot nevemért; tetszőbb dolgot művelsz vele, mintha patakokat sírnál mulandó dolgokért.

Kurtítsd meg alvásodat kedvemért; tetszőbb dolgot csinálsz vele, mintha 12 lovast küldenél a szentföldre halálod után.

Fogadd föl szállásodra a szegényt s bánj vele jól; tetszőbb dolgot művelsz vele, mintha 40 évig hetenként háromszor böjtölnél kenyéren és vizen.

Ne szólj meg s ne rágalmazz meg senkit; tetszőbb dolgot művelsz vele, mintha mezítláb járnád körül a földet s lépten-nyomon véredet ontanád.

Ne botránkoztass meg senkit s fordítsd a dolgokat jóra; tetszőbb dolgot művelsz vele, mintha naponként a harmadik égbe ragadtatnál.

Bármit kérsz testednek vagy lelkednek, kérd azt te magad; tetszőbb dolgot művelsz vele, mintha anyám s a szentek könyörögnek érted (vagyis, ne bízd magadat vakmerően a szentek közbenjárására).

Szeress engem mindenek fölött; tetszőbb dolgot művelsz vele, mintha oszlophoz köttetnéd magadat, mely tele van hegyes késekkel. Szeress, ó, szeress engem! Az Ur mondja: dícsérj engem hűséggel, munkáddal, akkor munkád az én dícséretem lesz, s szeress engem kellemetlenkedéseidben, akkor szereteted dicsőségem lesz."

Mi ez? Mit lehel ez a „kilenc mód"? Bensőséges, tiszta

katholicizmust, mely szeretetet sürget Isten s a felebarát iránt s bűnbánatra, türelemre s hűséges, kitartó munkára buzdít. Ez a romanizmus tehát hamisítatlan kereszténység.

(A diadalmas világnézet.)

Mi, keresztények.

Mi a harmóniát lét és ideál, szenvedés és gondviselés, gyöngeség és boldogulás közt következőkép alkotjuk meg.

Mi szeretjük az életet s keresünk örök életet, nekünk a lét jó; mi bízunk a gondviselő Istenben, ki vezet és segít az örök boldogságba.

Nekünk a lét nem „lángoló kín", mi nem tartjuk, hogy „minden öröm fájdalmat szül", tehát mindegyik csak látszólagos öröm; a mi morálisunk nem áll sötétségben, hanem félhomályban, az Urjövet „penombrájá"-ban.

Mi nem mondhatjuk, hogy az ember az ördögé, hogy csontig-velőig romlott; az apostollal ugyan panaszkodunk a „földi ember" fölött s megsiratjuk a test és lélek közti meghasonlást, de nem tévedünk el vele a reménytelenség éjjébe. A katholikus morálisra sohasem estek annak a sötét predesztinációnak árnyai, melyek a reformátorok gondolatait kegyetlenségbe hajszolták bele. A Jézus anyját tisztelő kereszténységet sohasem kerülgette a reprobációnak félelme s a reformátoroknak s janzenistáknak szigorára azzal felelt, hogy rámutatott a „Szent Szívre".

Mi látjuk a rosszat s szenvedünk alatta, de azért nem

bizalmatlankodunk a gondviselésben. Az Isten szelleme nem elkényeztetett gyermekeket van hivatva nevelni, hanem a küzdelemben naggyá lett hősöket s az apostol szerint: „virtus in infirmitate perficitur", szenvedésből tökéletesbül az erény. Mi imádkozunk, mert a fizikai rendnek alkotója a morális rendnek is nyitott tág mezőt s a fizikai bajt és szenvedést morális erőkkel akarja legyőzetni. Azért a mi imánk fizika és kémia dacára bizalmat lehel az Ur iránt s küdelmeinkben olyan az, mint iránytű a viharban, s mélységek fölött el a változatlan sarkcsillagra mutat.

Mi az életet sokoldalúan fogjuk fel; egyéninek tartjuk; de karrikaturákat nem csinálunk belőle; nem Nietzsche, sem Tolstoj túlhajtásai nem imponálnak nekünk.

Mi a kultúrának hívei vagyunk, mert az ész haladása természetszerűen megteremti a kultúrát; de nem lelkesülünk a modern eszményekért, milyenek a gazdaság, a hatalom, melyektől a hatalom birtokos-osztályai gőgben és önzésben s a munkásosztályok kinban és nyomorúságban sorvadoznak s elvész az elfogulatlan, derült, jókedvű élet.

A mi moralitásunkat nem alkotja semmi, ami külső s nem a mienk, szóval, ami nem akarat. Értelmes élet s öntudatos élet, az a két vonal, mely teljesen födi egymást; már pedig a morális élet ugyancsak értelmes, tehát egyszersmind öntudatos élet: tehát öntudatos jóakarat. Van sok szent jelünk, van sok gyakorlatunk, sok szimbolumunk; de miért mondják ezeket mechanikusoknak? Azért-e, mert Isten kegyelmét vesszük fel moralitásunknak alkotó eleméül s azt a szentségekből is merítjük?

Hisz mi lelki, elevenítő benyomásokat merítünk hegyenvölgyön s azokat beszőjjük életünkbe: hát mért ne higgyük, hogy az Isten, aki mindent átjár és áthat, befoly a lélekbe is? De mindez a befolyásos életet, öntudatos jóakaratot sürget.

(A diadalmas világnézet.)

Az én hitem.

... Az én hitem vonzó, lelkes lendület, tehát hatalom. Ami rideg, az nem vonz. Jézus pedig mondja, hogy az Atya lelke vonz, még pedig hatalmasan, tehát nem erőszakosan, hanem bizalommal, szeretettel, érzéssel. Az erőszak gyenge vonzóerő, a szeretet, az öröm, a kedv a legnagyobb. S hogy vonzóbb legyen hitünk, azért van Jézusunk, a szent Szűz édes Fia; azért van anyánk a szüzesség szépségében s az anyaság édességében.

... Hitem bensőséges, meleg lelkület. Sokféle hit jár köztünk, hideg, sötét, bizalmatlan, száraz, ízetlen hit és hitetlenség. Némelyek nem gondolkoznak s hisznek; mások gondolkoznak s nem hisznek; mások ismét gondolkoznak, hisznek s nem élnek. Ezek mind holtak vagy eleven holtak. Szivet bele az élettelenségbe, akkor lesz hit. A hit odaadás a vezető Isten iránt; bízom szavában s vezérlő kezében; teljesen átadom magam, ahogy illik mindenek központja, célja, reménye iránt.

... Hitem erős, kitartó lelkület. Az apostol szava adja meg pszichológiáját: „credidi et certus sum", hiszek s nem ingok. Vannak nekem is nehéz perceim, sötétségem az észben s szenvedésem a szívben, de a sötétség s e

szenvedés ellen odaállítom akaratomat. Akarok, Uram, megnyugodni benned. Ezzel az erős, megnyugtató akarattal szabadítom föl magamat a kételyektől, ingadozásoktól, bizonytalanságoktól. Kedves a gyermek hite, melynek nincs kételye, de szebb az apostol hite, ki a kételyektől fölszabadította hitét: „Tudom, kinek hittem s megnyugodtam." Az ilyen hitnek van husvétja . . . püskösdje . . . békéje. Legyőzi a világot.

(Elmélkedések.)

Az Én.

Minden egyéb eltörpül e páratlan értékkel szemben. Az egész világ nagy kerület, e kerületnek középpontja vagyok én. Az én szemeimben lesz ez a világ szines; füleimben lesz dalos, énekes, zajos; idegszálaimban fejti ki összes harmóniáit szépséggé s élvezetté. Ezt mind én teszem, — én! Kérdezhetitek talán: a koldus is, a rabszolga is központ? az is fölényes méltóság? Ez a kérdés ugyan nem zavar. A rabszolga csupán nyomorult történeti kategória, a koldus nyomorult gazdasági fejlődésnek foltja, de egyaránt magukban rejtegetik az öntudat mélységeit.

Ez az „én" áll a végtelenség tornácaiban s fölfogja Sirius s a távoli csillagok sugarait. Ez az öntudat él s áll a földön, mely annak az admirálhajónak, a napnak egyik imbolygó bolygója, gályája s vele tör előre a mérhetetlenségbe, de a végtelenségnek tornácából ki nem lép. Ez az „én", aki 30—40—50—60 évvel ezelőtt nem létezett, mégis megfuthatja az örökkévalóságnak vissza-

felé törő útjait s ahol a praehistória megszakad s a felfedező tapogatódzás megkezdődik, ahol a tudásnak vége van, és a mithosz szederindái közt kell haladnunk, és ahol ennek fáklyája is kialszik, felüti a geológia megkövült lapjait és halad mérhetetlen századokon, ezredeken vissza az örökkévalóságba. Ha szárnyaim kifeszítem, örökkévalóságot fogok be; ha szemeim megnyitom, végtelen perspektívák nyílnak meg előttem. Emberek, felséges, csodálatos teremtések, tudománynak tűzhelyei, művészetnek inspirált alkotói, ti emberek, ti fölényes, csodálatos teremtmények, bennetek nyílik a szellemi, a lelki világ.

(Konferenciabeszéd 1907.)

Ki vagyok én?

„Homo Dei", Isten embere, Istenből indultam ki s feléje küzködöm. Szeretnék az övé lenni. Ésszel és szívvel leszünk az övéi. Felfogással, hittel, s az odatartozásnak legmagasabb fokán azzal, hogy ő a mienk s hogy bírjuk s éljük. Ez a kultúra, vagyis életünkbe átvitt igazság s annak harmonikus kialakítása. Az ilyen lélek látja Urát, célját, látja azt a más világot . . . S nemcsak lát, de él abban, amit lát; ez a teljes ember . . . Tűz, tűz, lélek . . . ez az Isten emberének jellege.

Krisztusé vagyok, „homo Christi". Ugyis, hogy megvett, megváltott, úgyis, hogy tanítvány vagyok, hozzá járok iskolába, de kivált, hogy barátja vagyok: „Nem mondalak már szolgámnak, hanem barátaimnak nevezlek" — mondja ő. Nincs más eszményem. Eltalált s bele-

nyúlt szívembe; evangéliuma az én öntudatos filozófiám. Ó, hogy szeretem az Urat . . . hogy szeretem szeretetének kitörésében ép úgy, mint érzelmeinek mélyeiben . . . Evangélium, kereszt, eucharistia képezik a krisztusi szeretet hármas motívumát; általuk lesz gyakorlati, áldozatos és bensőséges az én szeretetem.

Az egyházé vagyok, „homo Ecclesiae". Elnézem e fölséges háznak, az egyháznak alapjait, oszlopait, boltíveit, kertjeit; büszke vagyok e dómra, melyet Krisztus gondolt s verejtékező munkában felépített. Itt járok én ki-be. Továbbá itt polgártárs s testvér vagyok az érzés s az élet közösségében, hol a szentség örökség s a hősiesség jó szokás. Szentek, hősök, mily édes testvéreknek lenni! Ilyesmit akarok én is; szép lélek kívánok lenni, mely az egyház dicsősége, mely önmagában feltüntesse, hogy mily nagy, nemes, előkelő házból való. „Christianus Catholicus" nemesi előnevem.

(Elmélkedések.)

Evezz a mélyre!

Válogathatunk vezető szellemekben.

Van géniusz, aki mondja: a lényeg, a valóság ismeretlen s az ismeret csak valamiféle reakció, értelmi tartalom nélkül. De ne törődjünk vele, hanem használjuk fel, legyünk reálisak.

Itt a deszka; ne kérdezd, hogy mi az; én nem tudom; hanem faragj magadnak széket és ülj le, ágyat és feküdj le, hajót és evezz. Itt a föld, az anyag, a homok, a mész, csupa ismeretlen valami; ne kérdezd, hogy mi az

voltaképen, hanem vess vályogot, égess téglát, építs házat, tűzhelyet, ülj le, melegedjél, örülj, nyugodjál meg s tovább ne kérdezz. Itt a len, kender, törd meg, fond meg, sződdd meg, öltözködjél, melegedjél, élj! A nagy végtelen teljesen ismeretlen. Ne bántson, hogy kevéssel kell beérned; ha mégis fáj a szíved, ülj le a fiszharmoniumhoz s andalogj s rokonszenvezz a végtelennel, de ne törd magad utána. Ez Herbert Spencer bölcsesége.

Van egy másik géniusz, aki azt mondja: tánc kell az élethez; nem nagy ember, kinek nincsen fürge lába, aki az életet nem tudja végigtáncolni. Az ő nyelve merő zene s a tudomány neki „schwarze Musik", melyet megvet, melytől unatkozik. Nyelvének zengzetes erejével Goethét is valamikép háttérbe szorította; filozófiája kacagás. Ez az új Demokrit — Friedrich Nietzsche.

Van még más géniusz is. Sötét ember, aki kancsukát tart jobbjában és töviskoszorút baljában; akinek szomorú evangéliuma, hogy szenvedni kell. Szenvedj és sírjad végig a világot és légy meggyőződve, hogy mindez rossz, vagy legalább átlag rossz és ne reméld, hogy jobbá teheted. Ez: Leó Tolstoj.

Én sem a leintőhöz, sem a nagy táncoshoz, sem a sötét szenvedő emberhez nem vezetem önöket. Nekem más dalaim, más perspektíváim vanna. Én az evangéliumban olvasom: „Duc in altum" — evezz a mélyre. Ne a genezáreti-tó viharos mélységeire, nem is az Atlanti-oceán örvényes mélységeire; evezz ki azokra a különb mélységekre, melyek az ember szívében nyílnak. Az emberi öntudat az az „altitudo", az az örvényes mélység, melynek a párkányán szinte reszkető áhítatba fonnyadunk

el, mert ott szemébe nézünk halhatatlan lelkünknek s megpillanthatjuk a végtelenséget s örökkévalóságot. Szent igaz; mert ti mindnyájan, tiszteletreméltó emberek, amennyiben szervezet vagytok, annyiban a $2 \times 2 = 4$-gyel dolgozó mechanizmusnak vassodrony hálózatában vagytok befonva; amennyiben a biológia, fiziológia és a pszichológia a ti éltetek mértéke, annyiban a szükségességnek képleteit robotoljátok, de ezenkívül van fölényes öntudatotok, van a nagy világgal szembenálló, páratlanul kimagasló, középpontot alkotó öntudatotok, mikor azt mondjátok: Én.

(Konferenciabeszéd 1907.)

A lélek értéke.

Mi az a lélek? Azt látni nem lehet; semmiféle filozófia nem segít e részben rajtam, hiába búvom a könyveket. Nincs fogalmam róla. Azt azonban tudom, hogy oly valóság, amely fölényesen emelkedik ki a világ, a fizika és mechanika és szükségszerűség fölé. Ezt tudom, még pedig úgy tudom, ahogy magamat tudom, magamat érzem. Ezt a fölényes, az örökkévalóságot, a végtelenséget felfogó s koncentráló valóságot sejti s hámozgatja ki magában az emberiség, s kultúrája abban a mértékben fejlődik, amelyben ezt az értéket kiemelni s érvényesíteni tudja. Kína és India népei, ezek a hangyaboly népek, hol csak tömegek vannak, de individuumok még nem értékeltetnek, s kulturális munkában évezredes zsákutcákba kerültek s megmerevültek; de az a kultúra, mely tovább szőtte a haladás szálait és magából szőtte azokat, mint

pók, mint selyemhernyó, lassanként rábukkant a kultúra legfőbb értékére, az individuumra, a szellemi, fölényes léleknek, az énnek értékére.

Ez a görög kultúra sikerének titka és kiváltsága, s Schiller rendkívül dícséri s minden más fölé emeli, midőn az egész világot ezzel szemben barbárnak jelenti ki, mondván: „Wer wird mit dem einzelnen Athenienser um den Preis der Menscheit kämpfen?" s azt érteti, hogy a göröggel individualitás tekintetében senki sem versenyezhet.

De a görög kultúra nem fejtette ki, nem mélyítette ki eléggé az individuumnak értékét. S a fejlődés útjaira odaállt, mint páratlan történeti tény, az a csodálatos, bámulatos, imádandó Ember, aki az emberi lélek végtelen értékén mint föltétlen építette fel az evangéliumot; aki a lélekről s annak végtelen értékéről elénekelte az „énekek énekét", mikor azt mondotta: „Mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri, de lelkének kárát vallja?"

Mikor a Máté-evangélium e passzusát a szószékről olvasom az egyszerű falusi népnek; mikor ott fellépek azzal a vakmerő igénnyel, hogy te: darócba, subába, ködmönbe öltözött ember, te több vagy; mint az egész világ, több, mint az imperium: hideg borzalom fut végig rajtam, a tiszteletnek, hódolatnak mély áhítata száll meg s betéve a könyvet, rebegem: felséges evangélium!

(Konferenciabeszéd 1907.)

A szép egyéniség.

A mi ideálunk az egyéniségről a régi; az nem lehet más, mint az egységes és harmonikus ember, erő és élet s meleg valóság.

Első elem a szép egyéniségben a világnézet. Az az ő égboltja, ahol nap ragyog s csillagok tündökölnek s beleszövődnek az egyéniségbe. Az „örök, hűséges gondolatok" áthatolnak a belső világ sötétségén, az érzékiség lágyságán s megdolgozzák, megmunkálják azt, ami alaktalan; kifeszítik, finomítják azt, ami durva; átderítik, ami erőszakos és sötét s harmoniát teremtenek a széjjelhúzó erők és tehetségek közé.

Igy lesz az egyéniség eggyé és egységessé; ész és szív, test és lélek, Isten és világ, tudomány és hit, ösztön és erény, fizika és morális, „sub specie vitae pulchrae" találkoznak benne.

A második alkotó eleme a szép egyéniségnek a harmónia lélek és test, erkölcs és ösztön, fizika és morális közt. Eszerint az emberi éltet nem korlátozhatjuk a szellemire, hanem a szép individualitásnak föl kell ölelnie a szellemit s az érzékit, a lelkit s a testit; így lesz az ember egész, tökéletes ember. Az, hogy valaki „szép lélek", az nagy dícséret, de hogyha ez a szép lélek egy szétrongyolt, összetört vagy fekélyes testben nyög, az nem az emberi élet s nem a szép individualitás eszménye, s ha az emberiség így alakulna, bizonyára tönkre menne. Viszont az is igaz, hogy a „szép test", az „isteni test" magábanvéve barbár gondolat: a „corpora plus quam humana" dícséret volt ugyan a klasszikus írók ajkán, de a

barbár gallok dicsérete; ezzel mi be nem érjük; nekünk „animae plus quam humanae" is kellenének azokba a testekbe. Nekünk isteni test s isteni lélek, nekünk isteni ember kellene.

(A diadalmas világnézet.)

A vallásos lélek.

Az erkölcsi világrend nem abban áll, hogy a rossz ne legyen nagyhatalom a világon, — nem abból áll, hogy ne szenvedjünk s ne törjön össze a háború kalapácsa, hanem abban, hogy a lelket fölényességre segítse s hogy a lélek a világot a maga erkölcsi erőivel s értékeivel legyőzze. Abban áll az erkölcsi rend, hogy a jót rendületlenül s következetesen gyakoroljuk s hogy a szintézist bensőség és külső tevékenység közt, egyéni függetlenség és áldozatos odaadás közt sikeresen megteremtsük. S ezt a szintézist, ezt a harmoniát azok teremtik meg leginkább, kik saját állapotukat itt a földön befejezettnek nem nézik, kik a rosszat elviselik s a jobbat várják, kik Istent önmaguknál végtelenül nagyobbnak tartják s azért sem a jót nem tartják szabadalmuknak, sem nem botránkoznak Isten látogatásain. Ezek azután a szenvedések s megpróbáltatások közt sem járnak falában, hanem szárnyakon s azok közé tartoznak, kik legyőzték a világot.

Véleményem szerint ez a legműveltebb s legmélyebb lelkek vallásossága. Minél műveltebb ugyanis valaki, annál világosabban látja a világ s az élet korlátolt s relatív mivoltát s hogy az emberi ész csak olyan, mint a

gyertyavilág, mellyel kezünkben egy beláthatatlan nagy város utcáit s házait járjuk s világítunk magunknak, de e világítást árnyék és homály s egyoldalú fénnyel s sötétséggel játszó meglátások környékezik. Több e világításnál a homály, mint a fény! Ép azért nem fogadja el relatív s szubjektív benyomásait s érzéseit a valóság mértékének s ha borúl is rá időnként homály és sötétség, sőt érthetetlenség is, azért nem kételkedik a valóságban. sem a valóság nagy elveiben, például a célokban s azok valósulásában, tehát a jóságban sem s tudja azt is, hogy az ő sötétségei fölött az örök értelmiség napja ragyog. Azonban a legkiválóbb jellege az ilyen lelkületnek az, hogy az erkölcsi rendet nem azonosítja sem a világ folyásával, sem az ember esélyeivel, melyek őt a fizikai vagy jogi rendben érhetik, hanem világfölényes magasságba emelkedik eszményeivel s az erkölcsi rendet az erkölcs szférájába állítja bele.

(A háború lelke.)

A legszebb remekmű.

A szép erkölcs a legszebb remekmű. Van különféle szép remek kőben, színben; ez a szépség pedig mind a lélekből áradt. Az magában véve mindezeknél szebb. Szép lélek, tiszta erkölcs, harmonikus élet, ez az igazi remekmű. Azért az Ur Isten a szobrokat, a képeket lenn hagyja, de az ég múzeumába a szép lelkeket viszi át. Mert a márvány-remekből meszet égetnek, képből rongy lehet, de a lélek, mely az Ur Isten képére alakult, maradandó, örök emlék lesz; ezt a remekművet az Ur

Isten élvezi. Ellenben az erkölcstelen ember romlás és rothadás; nem alak, hanem alaktalanság; nem ritmus, nem arány. Ott a test túlteng a lelken, a gondolatot elöli a szenvedély, az egyik szenvedély a másikat; az erkölcstelen ember kaotikus, rendezetlen világ, hol erők küzdenek s kialakulni még nem bírnak . . . Legyetek krisztusiak, legyetek Isten fiai, legyetek különb emberek . . . ezt sürgetik sugallataink.

(Elmélkedések.)

Az én igazi arcom.

Ha szomorú vagyok is, nem vagyok kétségbeesett, ha le is törtem, de a törésből magából új, tisztult érzések fakadnak, ha össze is omlik a világom, tudom, hisz Krisztus mondta, hogy elmúlik. Ez összeomlás kínjaiban is az újjászületés vajudásait szenvedem át s a lelkem ragyogóbban kerül ki belőlük!

Ez az én igazi arcom, a befelé fordított arcom, lelkem arca, mely a hitből nyeri fényeit, a reménységből frissességeit s a kegyelem vigaszaitól mosolyát. Sohsem szabad megfeledkeznem, hogy ez az én tulajdonképeni, lényemet s igazi természetemet s vágyaimat s igényeimet kifejezésre hozó arculatom. A többi vonás letörlődik lelkemről, mert földi viszonyok s boldogságok világosságai ki-kialusznak s az ifjúság, s a mámor, s az egyéni érvényesülés lelkesülései s a szenvedélyek tüzei elhamvadnak, a szépség ráncos lesz, de az igazi arc az megmarad, nem bénul s nem torzul, hanem szépül és megifjúl.

Ha ez arccal állok a világba s e tekintettel nézek szét síron és veszteségen, akkor érzem fölényemet. Érzem, hogy megtaláltam a helyemet és azt a világosságot, melyre szorulok, hogy eligazodjam a szomorú valóságban. Nem lehetek eléggé hálás Istennek e nagy kegyelemért. Tudom, hogy méltóságom, érvényesülésem, erőm és vigaszom ettől függ, hogy mint váltom ki magamban ezt a hitet s ezt a reményt. De nagyon lelkesülök is e világomért s nagyon óhajtom, hogy azt lehetőleg kifejlesszem, megtapasztaljam s hogy éljek belőle. Ha bánatosan is, de oly arccal járok, mint aki „Jeruzsálem", egy új világ felé tart.

(Missziós körlevelek.)

Az én világom, az én harmoniám.

Vagyunk, tehát erősen kell lennünk, — élünk, tehát örvendezve s győzelmesen kell élnünk, — a létről, a valóságról van öntudatunk, tehát a semmiséggel rokonságban nem lehetünk, nem is vágyódunk oda, nincs itt helyünk; hiszen ha oda valók lennénk, sohasem jöttünk volna ide, ide a lét, az élet világába, — ide, hol a nihilizmus idegenben van.

S már ez az egy gondolat is, mely inkább érzés, mint ismeret, rásegít annak belátására, hogy a modern ember mély melankóliája, ez a tehetetlen dekadencia, ez a nirvánás hangulat nem egyéb, mint betegség, melynek neve nem tüdővész, nem agylágyulás, hanem eszményvész s akaratsorvadás, s ebből ki kell gyógyulnunk. S kigyógyulunk, ha lét energiáit akcióba hozzuk.

Az első energia a látás, az ismeret. Nekünk látnunk kell s a természet is azt akarja; ki kell tehát néznünk a mi világunkat, azt a nekünk való világot, melyben mindig érvényesülhetünk. Ki kell néznünk, föl kell födöznünk a mi értékeinket, melyekért élni, dolgozni érdemes, s melyeket mindig s mindenütt föl lehet találni... Ezek az értékek tisztára az én értékeim, belőlem vannak, én teremtem meg, én állítom be azokat a világba. Ezek az értékek, a célok, a feladatok, a kötelességek, a jóságok; belőlem, a lelkem feneketlenségéből, Istenből fakadnak; mint új világ, mint a szellem világa, mint az én világom állnak elém s töltenek ki engem.

A másik energia a jövendőbe, a fejlődésbe, a több jóba van beállítva. Mi nem vagyunk készen, mi folyton leszünk; úton vagyunk, levőfélben vagyunk s azért folyton akarunk. Akarjuk a létet, a több létet, a nemesebb, értékesebb létet s azt akarnunk, azért küzdenünk kell. Aki nem küzd, az nem is jó, s aki készen akar lenni az időben, az rossz. De ez a többlétet megint csak magunkban kell keresnünk s azt magunkban kell megteremtenünk, függetlenül a világtól. Húzzuk hát ki magunkat, engedjük szóhoz azt a büszke, világfölényes, emberi szellemet s higgyük el, hogy sikerül neki fölnőni, kinőni, formás termetre s szépségre szert tenni az élet harmonizálása által.

Az élet harmoniája csak abban áll, hogy fölényesen tudjunk kiemelkedni a világ s élet fölé s eltaláljuk azt a nekünk való mértéket, az isteni szépség mértékeinek titkát. Minden bensőséges ember a „neki való mérték" után vágyik, melyben magát világfölényesen kialakít-

hatja s egyéniségét a békesség s a szabadság magaslatára emelheti. Ez a magaslat nem ismer diszharmoniát, sem kedvetlenséget; ezen a magaslaton nem kételkednek, hanem élnek, mert nagy célokat látnak s e célok vonzóerejétől erősen tesznek.

Ezen a magaslaton mindig világosság van. Ha nem is süt a nap, ha nem is világít a hold, ha nem is ragyognak a csillagok, akkor is világosság van ott: a hit az eszmények világa, mely a bízó léleknek ki nem alszik soha. Továbbá azon a magaslaton minden szépségbe öltözik, minden a „maga mértékét" szereti s ahogy szereti, úgy alakítja s érvényesíti s élvezi.

S azt át kell neki élni. Aki átéli, az mindent megtett; aki nem éli, az semmit sem végzett. S ebből a mértékből nem szabad engednünk. Igaz, hogy a világ roppant nagy és sokban érthetetlen is; igaz, hogy kemény s kegyetlen a lét és sokban szinte tűrhetetlen; de bizonyos az is, hogy a napsugár is, meg a mécses világa is, több, mint a koromsötét éjszaka s bizonyos az is, hogy akinek harcok s kudarcok, bajok s szenvedések dacára világít a lelke, az több és szebb, mint az éjszakákat sugárzó géniuszok. Ugyancsak tagadhatatlan, hogy az, aki az „ő mértében" alakította ki lelkét, az, ha szerény is, akár az erdőszéli kankalin, de bizonyára szebb, mint a titáni harcban letört égboltnak romjai.

Ez az én hitem, azért vagyok látó; ez az én harmoniám, azért vagyok az élet énekese.

(Magasságok felé.)

A modern kultúra.

Kulturánkból hiányzik a belső, a lelki egység s szervezettség s az egyéniség egyöntetűségének motívumai, legalább is ezek gyöngültek meg benne. Mi még mindig a túlzó individualizmus s a belőle folyó szubjektívizmus elvével vajúdunk s nem tudunk vele végezni. Ez az irányzat adott ugyan több szabadságot, amire szükség is volt, kifejlesztette az egyén tehetségeit is s sok jót teremtett a tudományban s a szociális alakulások terén: de a túlzott szabadság által elvesztettük a belső, szép formák méreteit s önmagukban, lelki világunkban lettünk fegyelmezetlenek és szertelenek. Minél nagyobb sikerrel kezelte s idomította az ember a külvilágot, annál szerencsétlenebb művésze lett ép a szép, a harmonikus egyéniség kialakításának. Meglepő tény, de való igaz, hogy a modern fejlődésben az élet s az értékek súlypontja az egyéniséget alkotó s értékeit elsősorban megalapító s hordozó, belső világból átcsúszott a dermedt formák világába, legyenek azok akár fogalmak, tehát az ismeretnek akár külső formák, tehát a technikának s a civilizációnak világa. A modern ember akar szép individualitást alakítani, de oly szerencsétlen művész, ki önmagával cáfol rá összes ideáljaira.

A modern kultúra készületlenségét mutatja a nagy zűrzavar a metafizika terén is. A természettudományos ismereteken kívül már csak kellenek az embernek kapcsolódások a végtelen nagy valóságba s épen azért szükséges, hogy a világnézetnek legyen misztikus, tehát vallásos orientációja. Ebből azonban, sajnos, még kevés van.

A mai emberek még nagyon kevesen vannak, vagy már nincsenek ránevelve arra, hogy magukat új világok kikezdésének tekintsék s előkelőségüket ép abban keressék, hogy új szellemi világot hordoznak magukban, mely nemcsak vetülete a fizikai világnak, nemcsak árnyéka a milijőnek, mely nemcsak szép vagy harmonikus lenyomata a történelemnek, hanem amely magasabb s örök motívumok szerint kialakított lelkiség. A transzcendentális mélységek fénye egyáltalában nem ragyog fel a mi ideáljainkon; sőt ellenkezőleg, a modern kultúra egyik jellege ép a mély vallásosság tünése.

Még egy másik hiányt is födözünk fel lelki világunkban s ez a blazirt vonás kultúránk arculatán, mely az élet értéktelenségének, a kedvetlenség s kelletlenségnek vetülete. Csodálatos dolog szinte ellentmondásnak látszik s mégis tagadhatatlan, hogy sajátos ellentét fejlik ki az objektív kultúra s e kultúrát megteremtő individualizmus között. Mintha ez az individualizmus az objektiv kultúra megteremtésében kiadná erejét s nem jutna már belőle a többire, arra a többire, ami voltaképen a legfőbb mű, a szép, nemes individualitás kialakítása volna.

A kultúra e folyamata kétféleképen veszélyezteti az erős, az eredeti individualitást. Először azáltal, hogy a lét súlypontját az értelmi munkába csúsztatja s a személytelen elemet a személyes, egyéni élet fölé emeli; másodszor azáltal, hogy az exakt tudás szellemtelenségével az egyéni létnek fogalmakkal ki nem meríthető valóságát, a személyes élet, az önmagából való kiindulást érzésben és akarásban, a konkrétnek megérzését, a cselekvést s az alakítást gyöngíti. *(A háború lelke.)*

Európai kultúra és kereszténység.

Az európai kultúrát ugyan most is szokás még keresztény kultúrának nevezni, de mondható-e annak a szó szoros s igaz értelmében? Ha e kultúra keresztény lett volna, akkor a hit kultúrájának kellett volna lennie. Nos, hát az volt-e? Legalább gyakorlatilag mindenütt hittagadó volt. A hitetlenség elsősorban az egyetemeken vetette meg lábát; oly tanárokat adott az ifjúságnak, kik a hit kísértését meg nem állták s miután maguk buktak, másokat is magukkal rántottak a tagadás s kétely mélységeibe. Mondhatjuk, hogy az intelligencia hite az egyetemi katedrán szenvedett hajótörést. Az intelligenciának nem maradt más eszményisége, mint a hazafiság s más eszméje — ha ugyan legalább az maradt meg —, mint a haza, a nemzet s mindezek az általános cinizmus s a gazdasági leromlás befolyása alatt csak dekoratív darabok lettek, ünnepies felbuzdulásokra elraktározva.

Mi lett a keresztény erkölcsből, mikor a tízparancsolat helyett a szabadosság, erőszak, paráznaság, bírvágy s élvezetvágy intézte az emberi életet? Mily becsülete van manapság az emberi életnek? Ugy látjuk, hogy az emberi élet kultuszának napja még nagyon alacsonyan jár s ég-földnyi távolságra van attól a hittől, hogy az embereknek halhatatlan lelkük van s mindegyikük az egész világnál többet ér. Ezek a lelkek ugyancsak elásott kincsek, melyeket a kultúra nem ismer, vagy ha elméletileg ismeri is, de gyakorlatilag nem vesz róluk tudomást, vagy legalább elszenvedi, hogy milliók vesszenek el most is gyári munkában, a túlzsúfolt lakásokban, az alkoho-

lizmus s a venereás betegségek áldozataiként. Ha a szellemi termelést tekintjük, borzadva látjuk, hogy mily távol esett irodalom, sajtó, színművészet nem mondom a kereszténységtől, hanem a közönséges, természetes tisztességtől. Lehet-e helye a keresztény társadalomban oly irodalomnak, mely a kéjelgők piszkos szenvedélyeit szolgálja? Lehet-e színháznak, mely a házasságtörések kultuszának bűnbarlangja? Lehet-e helye sajtónak, mely állítólag szabad, de a pénz rabságában tengődik, melynek állítólag egy szabálya van, hogy ne hazudjál, s egy cenzora van, az újságírók lelkiismerete, de a valóságban e sajtókulik átlag a hazugság s a rágalom robotjában nyögnek s a hatalom s a pártok koronázatlan királyainak szolgálnak! Ebből a „szabadságból" hiányzik az „ethos" s e művészetből még az illem s az ízlés is. Világos tehát, hogy ez az úgynevezett „keresztény kultúra" a szó teljes értelmében pseudo-keresztény, mely lépten-nyomon megtagadja a kereszténységet s azzal semmiféle kapcsolatban, semmiféle közösségben nincs.

(A kereszténységnek sajátos kultúrhivatása.)

A keresztény világnézet.

A keresztény világnézet köztünk és a kor színvonalán álló emberek lelkében él, tehát a szó igaz értelmében modern. A keresztény világnézet nem mumia. Átszövődig millió szíven s átreszket millió lelken; éltet és erőteljes hajtásokat hajt ma is. Hogy él, azt bizonyítja az a harc, melyet ellene vívnak! Itt és most, a kornak millió fiát és leányát hevíti, tehát él és élni akar. Modernnek

tartja magát, nem kívánkozik vissza a multba és közöttünk él, a villamos, telefonos, telegrafos, telepatikus világban. Büszke korára, de elég ifjú még, mert haladni s többet tudni s alkotni akar; nem érzi, hogy idegen volna. Nem haragszik a tudományra s nem vette fel liturgiájába Rousseau imáját: „Mindenható Isten, ments meg minket a tudományoktól s apáink sorvasztó művészetétől! Add vissza a tudatlanságot, az ártatlanságot és a szegénységet; ezek azok a javak, melyekből a boldogság támad s melyeknek egyes egyedül van értékük előtted." Ilyen imát a mi katakombáinkban sem recitáltak. Mi nem küzdünk a kultúra ellen, s nem kívánkozunk vissza az őserdőkbe; tehát mért gondolják, hogy korunk ellen küzdeni akarunk? Nem a kor ellen, hanem a kort az egyoldalú és szélsőséges áramlatokkal azonosító irányzat ellen küzdünk mi. Az atheizmus ellen, az atheizmus sötét csillaga és jegye alatt borongó világnézet ellen foglalunk állást s ha akarjátok, azt megengedem, hogy modern, keresztény világnézetet vezetünk harcba modern atheizmus ellen, — modern, keresztény szellemet modern pogány szellem ellen; ezt igen, de azt már nem engedjük, hogy reklámhősök a modernséget kisajátítsák, s minket a modern kultúra kapuja elé dobjanak.

(A diadalmas világnézet.)

Ismeret.

Azért ismerünk, hogy tegyünk és éljünk. Minden ismeret, a legnagyobb tudomány is, csak elvont jellegeit adja a valóságnak, csak érintkezési pontjait nyujtja a

világnak s az értelemnek s nem azért nyujtja azokat, hogy rajtuk megfenekeljünk, hanem azért, hogy rajtuk eligazodva tegyünk. A tettben, a tapasztalatban, az átélésben fogjuk meg a dolgokat s a valóságot önmagában s minden tudás, a legelvontabb filozófiát sem véve ki, arra való, hogy az élet e konkrét alakítására rásegítsen. Ezzel természetesen ki is van mondva az akarat s a tett előbbrevalósága az ismeret fölött.

(Az én filozófiám.)

Inspirált ész.

Az észt nem szabad elszigetelni a szívtől; ha elszigetelik, akkor megrabolják intuicióitól, lendületétől, lelkesülésétől, finom érzékétől s csakis az egyszer-egy gályapadjára kovácsolják. Ez a legnagyobb logikai s pszichológiai hiba. Az ekkép izolált ész csak mérni, összeadni, kivonni tud, de már az exakt tudományokban is nélkülözi az invenciót, az intuiciót, ép azért, mert nélkülözi az inspirációt. A végtelen kicsinnyel Leibnitz nem boldogult volna, ha a fantázia, a szív eleme, nem segíti az észt, A legkitünőbb föltalálók a szemlélet révén gazdagították a tudományt: láttak. A nagy tudósok agyvelői nem halottkamrák régi kultúrák számára, hanem izgalmas prófétai szervek, szenzóriumok, melyek az eszmék meleg érintéseire reagálnak.

Hogyan boldoguljon már most az ember az elsorvasztott, egyoldalú ésszel az életnek mélységes és bensőséges felfogásában? Mit csináljon vele a világnézet kialakításában? Életet nem fejt meg, világnézetet nem

alakít, ki félszeg, béna lélek, ahhoz egész lélek kell: ahhoz inspirált ész kell.

(Dominus Jesus.)

Vallás és tudomány.

Ez a mélységes, bensőséges religió nincs ellentétben semmiféle haladással és rinascimentoval! Hogy volna a mozgalom az életnek ellensége? Hogy állíthatna a mélység és bensőség korlátot a behatolásnak, melyet a tudomány s az alkotásnak, melyet a művészet sürget? Kutathattok Kanttal, szárnyalhattok Dantéval, teremthettek Beethovennal, a végtelen Isten felé való eligazodástok nem gördít akadályt útjaitokra, nem épít korlátot terjeszkedéstek elé, nem vágja le szárnyaitokat: sőt hív, sürget s vonz, lelkesít, hogy csak ki, ki a mélybe, a valóságnak mélységeire! Föl, föl a titkokba, az élet titkaiba! Mindenütt ott ráakadtok az Isten lefátyolozott arcára, melyet vallásosságtok ösztönszerűen megsejtett.

(Dominus Jesus.)

Ne csak ismerjünk!

Katholikus hitem sürgeti az odaadást. Kegyelem nélkül nem lesz élet benünk; az átadásban megvan az igazság minden kritériuma. Tapasztalhatjuk, hogy ez a lelki élet értéke, hogy édes békére, szent vigaszra talál lelkünk, szívünk. Megtanulunk énekelni, énekelni a bízó lelkület énekeit; tanulunk szerető hűséget s megálljuk a helyünket úgy, hogy nem fog elsodorni az élet sodra és árama. Bízzunk csak Krisztus mozgató, lendítő, mintázó

kezében, bízunk kegyelmében, mely csodálatos benyomásaival idomítja a szívet; ez hordozza s nemesíti majd erkölcsünket. Az erkölcs nem kultúra, sem tudomány, hanem az akarat korrektsége, a szívnek nemessége, jellem, eszményiség, lelkiség, fegyelem. Ez erkölcsi elem által lesz a gondolat eszmény, gondolat, mely a kedélyben él, minket mozgat és melegít. Erkölcs által lesz az ismeretből meggyőződés; erkölcsi elem tesz minket hívőkké. Isten felé csak ésszel nem közeledhetünk, oda jó, nemes, tiszta szív is kell.

Ne csak értsünk, hanem szeressünk! Ne csak ismerjünk, hanem vágyódjunk, reméljünk! Csillagok ragyognak fejem fölött, melyeket a teleszkópok lefognak a csillagászat hálójába; de eszmények is ragyognak bennünk, melyeket ki kell elégítenünk, ha nem akarunk meghasonlott emberek lenni.

A modern emberben túlteng az ész, senyved az akarat, a lélek mélyei pedig kongnak az ürességtől s zúg bennük a vágy Isten és az örökkévaló élet után. A modern ember lelkületében nincs meg a végtelen perspektíva, a szükséges napsugár, a végtelen kilendülés; nincs hite s megadása, nincs kegyelmi összeköttetése Istennel; nem érzi magát Isten gyermekének s nem szereti őt, mint Atyját s mindenét. Jézus erre felé hív . . .

(Konferenciabeszéd 1908.)

Akarjatok!

Ne fajuljatok el se szívben, se észben, se theológiában, se filozófiában, se erkölcsösségben! Sursum corda! Aki

győzelemről akar beszélni, állítson erőt a világba. Ne a kétely ködkavargásait s ne a sikamlós utak botlásait emlegessétek, hanem akarjátok a jobbat, a tisztát. Ne botránkozzatok és ne mentegessetek, hanem akarjatok! Ne lézengjetek lapályos gondolatok pusztájában, ne tengődjetek odukban s dohos kriptákban ; hanem ha öröm, ünnep kell nektek, akkor emelkedjetek a hegyekre s mondjátok : Győzöm, bírom, elérem ! Ez is programm ! S ti kérdezítek, mi az útja, módja ennek ? Feleletem : Az Isten gondolatai.

E gondolatokat kell átélnünk, főleg pedig bűnről, erkölcsi sűlyedésről úgy kell gondolkoznunk, mint ahogy azt ő elénk gondolta. E gondolatoktól messze estünk. — Hallgassátok az Isten panaszát: Fölpanaszolja, hogy zavaros vizekhez zarándokoltatok; Egyiptom útjain kerestetek életet; a hatalom és erőszak folyamához: az Eufrateshez mentek; ésszel, tudással, nemzeti érzéssel akartátok felvillanyozni az erkölcsi életet; a tudomány elefántlábain és nem az ihletett lélek sas-szárnyain akartatok a hegyre feljutni. Elhagytátok az élő vizek forrását és omladozó kutakat, ciszternákat ástatok magatoknak, hol békanyálas lett a legtisztább forrás vize.

Az Istennek érzületével szemléljétek a bűnt, erényt s ítéljétek meg s ítéljétek el magatokban s másban is a bűnt, mint pártütést és lázadást és sérelmet. A világ nem így gondolkozik. Fizológiával, milijővel kimagyaráz mindent, s elsorvasztja az akaratot, amely hősöket, szűzeket, vértanukat állított a világba. Az akarat megtagadja a bűnben az engedelmességet, pedig megtarthatná, ha akarná, a törvényt; ellenemond a lelkiismeret szavának,

pedig megfogadhatná azt; hűtlen lesz s bálványokat imád; pedig szerethetné Istenét, Urát.

Roppant komolyan veszi a kinyilatkoztatás a bűnt, megfagyasztja a léha ember ajkán a mosolyt s a félreértett emancipációnak fölényes tehetetlenségét porba alázza. E nyomokba jár Krisztus Urunk. Gondja, kínja, aggodalma a bűn volt; az új szövetségben az ó-szövetség fő vágyát akarta érvényesíteni: „Testamentumom az veletek, hogy bűneitektől szabaduljatok". Krisztus töviskoszorúja, egész életének borongó depressziója, az Olajfák kertjének kegyetlen pszichológiája, az undor a véres sáröznnel, a világ bűneivel szemben, a kereszten az első szó: Atyám, bocsáss meg nekik, mind azt bizonyítja, hogy Krisztus a bűnt nagy, végzetes rossznak tartja, amelyet minden áron kell és lehet is elkerülni. Szent Pál ránk olvassa: Mindnyájan bűnösök vagyunk s Isten előtt nincs becsületünk. Kár értünk!

Magunk erejéből is sokat tehetnénk a bűn ellen, hisz van szabadakaratunk, de Krisztus kegyelmével okvetlen kiemelkedhetnénk a bűnből s erkölcsi sűlyedésből. Ha nincs becsületünk a magunk erejéből, legyen legalább Krisztus kegyelméből. Becsüljük meg az Urat, szenvedését és kegyelmét, világosságát és vonzalmait. Gondoljuk el, mit tesznek azok, kiknek e nagy kötelesség mint eleven érzés járja át a lelkét; mit tesznek, hogy a bűntől megóvják magukat.

(Konferenciabeszéd 1908.)

Lélek és természet.

A világ Istennek szeretettől ihletett alkotása, a legharmonikusabb költemény; mily mulasztást követnénk el, ha nem gyönyörködnénk benne. Ez úton a természet a legtisztább s legédesebb élvezetek forrása lészen, megszeretjük, mihelyt megértettük. Élvezetes előttünk minden táj, minden part, futóhomok s a kígyózó patak; hangos és lármás lesz magányos sétánk s a mult s a jövőnek víziói nyílnak meg előttünk lépten-nyomon.

De e gondolatok nemcsak nagyok és szélesek, hanem mélyek is, melyek, mint az isteni élet törvényei s azért mélyítik a lélek életét is. A lelki élet gazdagságának egyik kitünő forrása a természet esztétikai élvezése.

Igen, az élet mély, de csak önmagunkban mély, akár Kóspallagon, akár Budapesten lakjunk. Mély az élet, ha tartalma van; ha gondolatai, jelentékeny tettei s édes örömei vannak. Mély az élet, ha az ember bírja önmagát; ha gondolatai, tevékenysége, örömei lelki életének kialakulására szolgálnak. Mély, ha leolvassuk csillámról, világról a halhatatlan reményt, s ha erőlködés nélkül gyönyörködünk saját lelkünk nemesítésében. Lélek és természet, ez a két egymásra ható, egymást kölcsönösen megtermékenyítő világ. Lélek nélkül nincs szép természet. A lélek öltözteti színbe, hangba, illatba, ízbe a rezgő anyagot, általa lesz a természet széppé, kellemessé; fény csak ott van, ahol szem nyílik; hang, dal, harmonia csak ott van, ahol lélek hallgatja; illat, íz csak ott van, ahol az érző ideget érinti s izgatja a szagtalan s ízetlen tárgy. Szem, fül, érző idegek nélkül csak sötét és néma

rezgés és mozgás van. Ime lélekből feslik ki a szinek, hangok, illatok, izek világa, belőle szakad ki; általa lesz széppé a természet.

A világ szépségét a maga kifejezettségében mi alkotjuk meg. Teremtői vagyunk a szines, kedves illatos világnak; a valóságos, színtelen, kietlen, hangulatlan világ csak anyagát képezi az alakító művésznek, a léleknek, mely a formát, a szépet reáönti. De épen azért, mivel a világ az ő színes, kies, illatos alakjában lelkünk teremtménye, visszatükröződik rajta gondolat, hangulat, érzelem; mindenütt felcsillan rajta egy darab lelkiség s a lelki, mély életű léleknek ép ez képezi egyik sajátságát, hogy a természeten a lelki vonatkozásokat, a lélekből beleszőtt eleven fonalakat észrevenni, magamagát bennünk fölismerni s azokban gyönyörködni képes.

(Föld és Ég.)

A kereszténység és magyarság.

A kereszténység hite, izzó lelke, szeretete, nézetei, erkölcse s motívumai alakították századokon át a magyar életet. A nemzeti gyökér Ázsiából került, de az oltóág a kereszténység lett s azóta az nem kettő, hanem egy, egységesen magyar nemzeti s keresztény élet lett. Mit törölhetnék, vagy mit törhetnék ki a magyar történelemből, hogy az nemzeti s ne keresztény, vagy keresztény és ne nemzeti legyen. Letörölhetném-e a magyar faluk s városok képeiről a templomtornyokat, a hegyekről a várak és monostorok körvonalait, a völgyekből a kolostorok színfoltjait; kitörölhetném-e a lelkéből, a köz-

érzésből azt, ami keresztény nézet, emlék és hagyomány? Kitéphetném-e a magyar címerből a kettős keresztet s letörölhetném-e a Szent Koronáról a görbült keresztet s gondolhatnám-e ezek után, hogy külön választottam azt, ami keresztény attól, ami nemzeti? Ha a vitézséget, a hazaszeretetet s a hősiességet veszem, különszedhetném-e a lélek zsarátnokait, melyeket Nagy Lajos, a Hunyadiak, a Rákócziak, a Báthoryak s Bethlenek lelkében a magyar lelkesülés gyujtott s elválaszthatnám-e azoktól, melyeket bennük a keresztény pátosz s áldozatosság gyujtott? Kielemezhetném-e az édesanyák tejéből, a száműzöttek könnyeiből, a hazáért kiömlött vérből, hogy mi a magyar benne s mi a keresztény? Nincs-e összekeverve a százados temetőben az anyaföld az ősök haló porával s a szántóföldön az esőcsöpp a verejtékkel? Ki fogja e kettőt szétszedni tudni? Nos és szét lehetne-e szedni a nemzet életét s ketté lehetne-e vágni egységes lelkét? A kereszténység lett a magyar nemzet lelke s kultúrája lett a vére. E lelkiségből élt; e lelkiséggel csatározott s dolgozott; e lelkiséggel nézte tanyáját, rónáit, hegyeit; e lelkiséggel nótázott, ringatta bölcsőit s temette halottait.

Igy tehát a magyar történelmi életen s magán a lelken s érzületen rajta van a keresztény jelleg s amint a történelmi magyar lélek egységes, úgy nem lehet sehol elválasztó vonalat húzni a nemzeti s a keresztény betét között. Szent és profán emlékek egy nagy történelmet alkotnak; — egyik hivogatja a másikat s valamennyi közösen felszítja a nemzet szeretetét. Ha a Pilis-hegyét nézem, nemcsak az ördöglyuk rémséges barlangjaiba a tatár elől menekvő, megriadt népet s a tatárjárást látom,

hanem látom az esti szürkületben a pálos remetéik imbolygó mécseit; ha júniusban Székesfehérvár utcáin sétálok, a hársfák illatában királyi sírok porát éledni érzem; ha Szent László füvét tépem s gyüjtöm, nemcsak a fű erejében, hanem a magyarság nagy segítőjében is bizakodom és kérem, hogy segítsen füvével! S mit érez a protestáns Zsolna, Debrecen, Sárospatak, Eperjes, a Bethlenek s Bocskayak neve említésénél s bakonyi és gömöri faluk szerény, Erdélynek pedig nagystílű történeti emlékeinél, az mind mint vallási tűz és melankólia borul a lelkére. Ime, a mult századok vallásos és profán emlékei egy közös, nagy történelmi valóságba állítanak bele s megértetik és megéreztetik velünk, hogy a kettő egy s hogy nincs magyar kultúra, mely nem keresztény.

(A kereszténység és belső élet.)

A győzelmes élet.

Hiszek a győzelmes életben. A földi élet kikezdés és gyökérzet; koronája, melybe kinőni vágyik, az örök élet. Más élet az, de összefügg ezzel; más elemben, más tengelyek közt fejlik ki. A gyökérnek más az élete s az eleme s más a lombé s virágé. Hiszek az örök életben. „Paradiso — kiáltott fel Néri Szent Fülöp s feldobta a levegőbe biretumát, mikor hírül hozták neki, hogy a pápa kardinálissá akarja kinevezni —, paradiso s nem bíbor kell nekem. Szívem telve van a halhatatlanság öntudatával; ezt ki nem ölöm; öngyilkos senki kedvéért nem leszek. Bölcsek, ti kritikus, örömtelen szellemek, ti kísértetek, azurkék égbolt alatt kacagok rajtatok. Végte-

len égbolt szívja föl a gondolat, érzés, sejtelem, vágy, eszményiség, imádás, lelkesülés szivárványának erezetén át lelkemet; a lét ütemessége hitemben válik himnusszá s zsoltárrá s ti hörgő, tagozatlan hangokon beszéltek hozzám s a halálfej szemüregjei a ti szemfényetek. Ezzel elijeszteni igen, de meghódítani nem fogtok engem. Én az örök élet híve, vándora és énekese vagyok.

(Elmélkedések.)

Élet, halhatatlan élet.

„Élet, élet!" Mi is ezt mondjuk; ez tulajdonképen a mi evangéliumunk. De mi ezt az evangéliumot tettè váltjuk azáltal, hogy az ideálizmust valóságnak s nem érzelgésnek nézzük. Mi azt mondjuk: „Vissza a valláshoz! Éljen az élet és a gondolat! Éljen a föld s az ég!" A síron-inneni ideálok gyengeségek, nincs értékük; a kultúra, mely ezekkel a földízű ideálokkal dolgozik, felhőkre épít s ki nem elégít. Menekülnünk kell tehát azokhoz az ideálokhoz, melyek síron-innen s síron-túl érvényesek. Csak ezek azok a hatalmak, melyek életet hordozhatnak, lelket kitölthetnek, ösztöneinket csitíthatják. Ezek azok a szuverén hatalmasságok, melyek az életet nem metszik át a sírnak árkával; az ő jegyük alatt a földi s az égi lét, az élet s az örök élet egy áram, egy lendület, mint a gyökér s a virág is egy s nem kettő. Nem két lét, nem két élet, hanem egy, egyetlen, egységes áramlat. Nunc per speculum et in aenigmate, tunc a facie ad faciem! Ma hajnal van és pirkadás, azután ragyogó napvilág lesz. Most álcák és tökéletlen alakok vagyunk, azután

fejlett, tökéletes, szárnyaló lelkek leszünk. Ne mondjátok, hogy ez lehetetlenség! Vegyetek kézbe februárban egy tulipán-gumót, májusban szedjetek le eresz alól egy álca-gubót; nézzétek meg jól! Ugye, ezek nem maradnak meg így? Nem; hiszen ez észszerűtlen, csunya, buta lét volna! Nos? Valamennyi nemes ösztönötök mind transcendentális, mind halhatatlanságba van igazítva; hát nem érzitek-e, hogy befejezetlen, fejlődésben levő teremtmények vagytok?

(A diadalmas világnézet.)

Credo.

E sziklaalapon alakul lelkem egyénisége, jelleme s életem következetessége: erényem. Két nélkülözhetetlen kelléke a lelki nagyságnak s szentségnek. Egység kell a meggyőződésbe s az akaratba. Egyet kell hinni s egyet akarni s bár tudom, mit mondott Renan, mit adott hozzá Strauss s mit vett el belőle Zola, de én nem akadok fönn e géniuszokon, kik oly termékenyek s mindig holtakat szülnek. Hagyjátok a holtakat holtjaikat temetni, „mihi vivere Christus". Az evangéliumból felém sugárzik Krisztus képe, a kritika nyárspolgári betűbölcseségén átragyog az isteni fény s senkitől sem kérdezem, hogy a nap az égen nap-e, vagy elektromos lámpa. Aki kapkod Krisztus s filozófok közt, az elgyengül elekticizmusban; az élet emlőitől elszakad s a filozófiához, az emberi ész e gyenge leányához pártol, melynek nincs hivatása, hogy vérszegénységében erős nemzedékeknek anyja legyen. Az ilyen lélekben ész, fantázia, szív, kedély harcban áll

egymással s nagy tehetségek is kiapadnak filozófiában s művészetben, sőt még politikában is egyaránt. Nincs fiziognomiájuk; árny és folt a világnézetük s rongy a kedélyük. Mély s kielégítő felfogás nélkül szurrogatumokkal tartják lelküket; ezt a kosztot el nem bírják soká.

Mi kellene nekik? Az kellene, hogy lelkükbe öntsd a te édes, erős kegyelmedet s fölemeld s megkoszorúzd fáradt fejüket. S részünkről az kell, hogy alázatos s jó szívvel forduljunk Feléd s a piaci lármából felnézzünk gót tornyaidra; ne csak a kövezetet koptassuk, hanem lépjünk be a dómba, mely a piacon áll; lépjünk be s menjünk föl az oltárig; ott boruljunk le s mondjuk a prófétával: vizet kerestem, mert szomjas voltam s elmentem a piszkos Nilushoz, onnan megint az Eufráthoz: kerestem lelkemnek szomját oltani tudománnyal, majd ismét a világ hatalmával s igézetével; de hiába; nekem az élet vizei kellenek s azokat te fakasztod szívemben. Azokból lesz üde, friss, eleven virágos a lelkem.

(Elmélkedések.)

A NEMZET HITOKTATÓJA.

Irta: *Bárdos Remig dr.*, pannonhalmi főapát.

A magyar bencések nevében hódolok Prohászka Ottokár nagy szellemének, a lélek bensőségével, az őszinte szív melegével és csodálatával.

Az első bencések töretlen ugart szántottak fel az új hazában s vetették be a keresztény szellemi és szívbeli művelődés nemes magvaival.

Századok mulva, amidőn a dúló háborúk és szellemi harcok után ismét parlaggá kezdett romlani a magyar lelki élet; amidőn a hit sugara már nem melegített a szívekben — mintha a magyarnak nem lett volna szüksége Istenre, hitre —, amidőn új és romboló tanítások akarták a régi evangéliumot pótolni s velük a szíveket üressé tenni: fellépett a *nemzet hitoktatója:* Prohászka Ottokár s égi harmattal öntözte a kiszáradt parlagot.

A parlag az ő hősies munkájától termékennyé lett. Az egész ország befogadta bensejébe a lelke nagy bőségéből hintett termékenyítő igéket. A magyar hitélet az ő hatása alatt kezd tevékeny, buzgó *életté* erősödni, kivirulni. Adja Isten, hogy tovább is meghozza gyümölcseit, amely után áhítozott!

Gyönyörködjék áldott lelke nagy munkájának szent gyümölcseiben!

Folytassuk munkáját és áldjuk emlékét!

AZ ORSZÁG PÜSPÖKE.

Irta: *Wolff Károly dr.*

Ő a mienk volt (és mi arról beszélünk), aki velünk egy célért küzdött és egy ideált szolgált. Az ő lelkébe ott vívódott Széchenyinek töprengő vizsgálódása, de azon lelkek közé tartozott, akik az igazi nagyságot nem az öndicsőítés mámorában élték ki, hanem saját lelkük erejét nemzetük szolgálatába adták, akik dolgoztak. Mennél nagyobb a lélek és mennél nagyobb a zseni, annál átfogóbb a másokban keltett benyomása is. Kérdem azokat, akik Prohászka Ottokárral valaha szemben ültek, nem érezték-e a nagy átfogó és nemzeti cél szolgáló zseninek kiáradását az ő szeméből? Vajjon divergált-e valaki Prohászkával szemben, protestáns, királypárti, vagy legitimista, fajmagyar, vagy bevándorolt magyar? Hiszen minket már osztályozni akarnak, osztályozni és aszerint bontani meg a mi egységünket. Ki érezte azt Prohászka egyetemességével szemben? Mindenki, aki vele együtt ott térdepelt Krisztus keresztjénél, így kiáltott fel: ez az én püspököm, ez az én papom! Egyetemes, nagy átfogó zsenije a nemzet jövőjébe látott, mert csak az az igazi nagy szellem, akinek lelke visszfényében meglátjuk a nemzet erényeit és meglátjuk a nemzet hibáit is. Prohászka Ottokár Széchenyi lelkének tépelődését érezte, de látott.

Ő látott és adott: támogatta a népet, támogatta ezt a nemzetet a szebb és jobb jövendő kivívásában. Prohászka Ottokár Nyitramegyében született. Trencsénmegyében tanult. A nyelvén ott érződött a Felvidék sajátos szlávságának benyomása és ki meri mondani, hogy Prohászka Ottokár nem a legnagyobb magyar lelkek egyike, aki valaha ezen a földön élt? Prohászka Ottokár kiáltó bizonysága annak, hogy a vér magában véve nem elegendő; a lélek a fő. Ha a lélek elkorcsosult, a vér hiába pengeti a szív húrjait, ez a lant csak a rothadás szellemét fogja énekelni. Hogy a vér által pengetett lant a szívben igaz érzéseket adjon, ahhoz az kell, hogy megértse a lélek a magyar nép lelkének érzéseit, érzelmi világát, átérezze erejében a magyar föld lüktető erejét, álmait, vágyait, hagyományait és kívánságait. És akkor hiába hívnak valakit Prohászkának, ez a legnagyobb magyar, mert ő benne él a magyar nemzet egyetemes hivatásának pillanatnyi megnyilvánulása. A magyar földnek sajátos alakító ereje van, át tudja formálni a lelkeket is. Ha nézzük a nagy szellemeket, nem mondhatjuk, honnan jöttek, csak azt kell mondanunk, hogy magyar földből fejlődtek ki. Kérditek azt, hogy a behozott nemesített búza, amely magyar földben terem, mikor már hull a rostából a mag és ott van az Alföld népének a kezében az illatos, jóízű kenyér, magyar kenyér-e? A magyar nemzet életereje termelte ki ezt a kenyeret és az a zseni, akit ez a föld termel ki, az magyar zseni és Prohászka egész élete mutatja, hogy minden gondolata, minden ábrándja ezért a forrón szeretett és imádott magyar nemzetért

lángolt. Ha Prohászka Ottokár képét nézem, elibém jön a főpap. Esernyővel a hóna alatt jelent meg a székesfehérvári aula előtt és mégis mindenki érezte, hogy íme az Urat követő apostolok egyenes utódja jelent meg a földön. Ő igazi apostol volt, homlokán a hivatottság bélyegével, csillogásával és tündöklésével; ő volt a modern ember problémájának első leghivatottabb megoldója. Ha a magyar lélekért és magyar lelkiségért harcolunk, akkor meg kell nyernünk a modern ember lelkét. Ha magyar jövendőt akarunk teremteni, akkor biztosítanunk kell a modern ember lelki fejlődését és ha Nagymagyarországot akarunk, akkor a modern lelkeket meg kell menteni a kárhozattól. Hogyan dolgozhasson egy lélek a feldicsőülésért, ha egyénileg az elpusztulás veszedelme előtt áll? Csak az a lélek tud Nagymagyarországért dolgozni, amely saját üdvösségéért dolgozni kíván és csak az a lélek tud Nagymagyarországért küzdeni, amely a hitet elsősorban saját lelkében erősítette meg. Nekünk hitre van szükségünk, Csonkamagyarország gyermekeinek és ha az egyéni hit tüze kialszik, nem teremthet az jövendőt, mert nincs bizalma önsorsában sem. Ezért volt igazi főpap, a modern ember lelkének megmentője, a legnagyobb problémának megoldója. A tudomány nem tud világnézetet adni, a bölcselet nem bír világnézetet teremteni és Prohászka Ottokár beszélt a remegő, hitétől megfosztott és önmagában összeomlani készülő modern emberhez, legelőször igazi apostol ő, aki jött Budapest bűnös lelkét meghódítani.

Prohászka itt volt, dolgozott, odalépett a modern em-

berhez és átvezette a tudomány minden ellenargumentumán. Nem bástyázta körül magát sem állásának külső dekorumával, sem dogmáinak noli me tangere-jével. Prohászka Ottokár azt mondotta, gyere velem és vezette a tévelygő lelkeket, vezette a tudomány és bölcsészet minden ellenargumentációján keresztül; minden egyes érvet előszedett a lomtárból, amelyet a francia forradalom óta kigondoltak. Összeszedte azokat, amelyeket mesterségesen összeállított az áltudomány és egyenként végzett vele. Végzett a Nietzsche-féle teóriával, a Heckel-féle Welträtsel-ekkel, végzett az álbölcselet minden kihajtásával és mikor modern ember látni kezdett és élvezettel állapította meg, hogy a természettudománynak nincsen olyan argumentuma és állítása, amely ellenkeznék a mi lelkünknek szomjuhozó és Krisztust epedő hitével, akkor Prohászka Ottokár azt mondotta: íme az ész fegyvereivel megerősített dogma, íme a hit, ebben higgy, jöjj utánam és keresd Krisztust! És mentek utána a Krisztust kereső százezrek, mentek utána a hívők, a megerősített világnézetet nyert és lélekben felmagasztosult modern hívők, mentek utána a magyar Golgotha útján és megyünk utána mi is. Mi, akik megjártuk a Sturm und Drang periodusa minden ellenargumentációjának iskoláját, sokkal erősebb hittel, mint azok, akik a kételyt először önmagukban nem küzdötték le. A modern ember hite sziklaszilárd, mert kiállotta már a tűzpróbát. És hány ilyen hívőt szerzett Prohászka Ottokár, hívőt az ő egyházának, hívőt Krisztusnak és hívőt a Golgothát járó Magyarországnak! Prohászka Ottokár testének tragédiája, bemutatja az ő lelke hivatottságának fen-

ségét. Ott hullott el, ahol diadalait szerezte éveken át. Szinte varázslatos büszkeséggel néztem azt a szószéket, amely fekete drapériával volt bevonva, ahonnan utólszor szólt az Golgothát járó magyar népéhez. Onnan egyenesen szállt fel az égbe és jelent meg az ő Ura és Parancsolója, a mi Urunk Jézus Krisztus előtt.

PROHÁSZKA OTTOKÁR ÚJ VILÁGA.

Irta: *Poós Rezső.*

Ujnak lenni még nem minden. Ha valami csak azért érdemel figyelmet, mert új, mihamar avult lesz s mit ér az újsága. Ujnak lenni azonban annyi, mint többnek lenni és jobbnak lenni; milyen megdöbbentő, hogy emberek elhivatnak arra, hogy újjá, vagyis többé, jobbá tegyenek egy nemzedéket.

*

A magyar Sion szent trónusán Vaszary Kolos szép aszkéta alakja ragyogott és a hitvalló bátorságával szinte egyedül kapaszkodott a sokszázéves pax igazságába. Ferenc József volt a király. A magyar nemzet ama csodálatos szép májusban, 1896-ot írtak akkor, ezeréves multjának meghatott örömében állott a világ színe előtt s az elmult rettentő nagy ezerév homlokára örök tanulságul azt írta fel Vaszary Kolos, hogy kard foglalta el és kereszt tartotta fenn a hazát. A forumon Szilágyi Dezső toporzékolt és szörnyű szkepticizmusa fékezhetetlenül mindent széttiport. A hatalmat Bánfy Dezső birtokolta. Vázsonyi Vilmos akkor nevezte kultúrbestiának Kinizsi Pált és barbárnak a magyar történelmet. Az utcákon Bokányi lázított s május elsején elé-

gedetlen emberek ijesztő tömegei vonultak fel vörös zászló alatt Budapest utcáin. A magyar urak törvénybe iktatták a katholikus magyar állam helyébe a hitvallástalan államot, megszavazták a polgári házasságot és a zsidó emancipációt, Schuszter Konstantin püspöki díszét a főrendiház előtt leköpte egy harcos machabeus. Ugron Gábor kimondotta, hogy a vallás csak a népnek való és vidéki püspöki városokban beszélgetve, adomázva mentek a főispánok és polgármesterek Urnapján a baldachin mögött. Steiner Fülöp Székesfehérvárott mint próféta őrizte az orthodoxia hétágú szent gyertytartóját és mennydörgő hangon kiáltott a bástyafalakról. Zichy Nándor és Eszterházy Miklós Móric a grófi paloták hűvös előkelőségét elhagyva Kálmán Károlylyal, Molnár Jánossal népgyűlésre jártak szónokolni. Az egyetemen a determinációt tanulta az ifjúság és az első semester után hitetlenséget szenvelegve ijesztgették a vidéki nyárspolgárokat a jogászgyerekek. A költők fejedelme Ábrányi Emil volt. Elfáradt, kiélt rímeket írtak a költők s az írók megszokott beszélyeket, de megjelent már Herczeg Ferenc, Mikszáth Kálmán; Gárdonyi Géza Göre Gábornál tartott és útban volt Ady Endre. A pax, az elkeseredés, a skepticizmus s a beszürenkedő zsidószellem valami robbanó keverékké lett. A kor a mese farkasához hasonlított, melynek hasába alvás közben köveket varrtak és felébredvén egyensúlyát vesztette, támolygott és majdnem belefordult a vízbe, melyből inni akart. A nyíl, mely a politika, az erkölcsök, az irodalom, a közélet irányát jelezte, lefelé mutatott, mikor Prohászka Ottokár megjelent.

*

Készen jött. Nem nőtt, egyszerre nagy volt. Mint ama mithologiai Minerva, készen ugrott ki Juppiter homlokából, avagy a szebb és férfiasabb Siegfridhez hasonlóan belépett a porondra és megtámadta a sárkányt. Semmiféle iskolához nem tartozott, új nyelvet hozott, új beszédmódort és páratlan kifejezőképességet, friss egyéniséget, lendületet, új meglátásokat, bátorságot és erőt. Mielőtt az ország felfigyelt, az esztergomi szemináriumban már teli marokkal osztogatta új egyénisége kincseit és félórás adorációt vezényel mozdulatlan csendben a Legszentebb előtt, ha a klerikusok nem hallgatták elég figyelemmel elmélkedéseit. Elég figyelemmel, mondom, mert a legnagyobb volt a hozzá méltó elég figyelem. Uj volt egész teljességében, nem tartozott se jobbra, se balra, középpont volt és megrökönyödve néztek rá azok, akik meglátták benne az „új tetterőt", mely szembenéz avult lomoknak.

*

Az új, amit Prohászka Ottokár jelent, annyira eredeti és egyéni, hogy nem lehet egyszerre áttekinteni. Adatott néki, hogy új legyen, mint a prófétának adatik, mint a madárnak adatik a színes köntös és a daloló hang. Prohászka Ottokár adatott, és hiába akart volna más lenni, mint amilyen volt. Az elhivatottak ilyenek.

Uj volt a meglátása. Megérkezett Rómából és egészen kivételes tanulságot, aszkézisben született lelkiségnek páratlan tüzét és a fantázia fékezhetetlen játékosságát hozta magával.

Itthon a forum zenebonáján túl, az üres városi templomokban s izgult, elkeseredett papságon túl meglátta, a

tehetetlen, iránytalan, lemaradott, nem törődő és a vallás iránt közönyös magyar értelmiséget. — Nincs türelmetek sokáig nézni, se befelé, se kifelé? Vergődő, tántorgó emberek vagytok, unatkoztok, nem érdekel semmi? Nem baj, nem korhollak benneteket, követem idegeitek szeszélyes ritmusát, de mégis megmondom mondanivalómat és ha ringó nádszálak vagytok is, rátok merem rakni igazságaim súlyos terhét. Sokat látok, amit nélkülem nem tudtok meglátni, pedig látni és érteni jó, mert derű és megnyugvás rejlik minden dolgok mögött és kimondhatatlan távolságokat lehet megérezni minden jelentéktelen térbeli és időbeli korlátján túl, csak meg kell húzni az örökkévalóságba a koordinátákat.

A kor áramlatai, problémái, gondolatai, melyek nyugatról elárasztották és megfosztották a vallásos ismeretek abécéjén túl nem jutott magyar értelmeket, nagyképüsködve, külön klimatikus és akusztikai feltételeket követelve behatoltak az esztergomi spirituális szobájába is és rövid konzultáció után cifra mezükből kifordítva megszégyenülten álltak tovább, a régi köntösben járó örök igazságok pedig kicsinosítva, felöltöztetve sokszor egészen romantikus szépségű köntösben indultak diadalútra.

Minden ízében európai műveltségén túl a lángelme és kérlelhetetlen logika volt az, amiben minden kortársát felülmulta s a legműveltebbeknek is megdöbbentő ráeszmélések lehetőségét nyujtotta. Nem rabja sem pedantériának, sem sivár tudománynak; elmélkedőnek született, és mindig meglátta a szépségeket az emberi arcon, épúgy, mint a mária-nostrai erdőn a csobogó csermelyben

egy régi kodexen, vagy a kereszténység liturgiáján, dogmatikáján s filozófiáján, de a modern technika és filozófia eredményein is. S amit látott, úgy tudta megmondani, hogy a meglátás újsága, szépsége és frissesége soraiból ellenállhatatlanul szétárad és leigáz.

Az aszkéták kerülik a profanum vulgust és testük a lét; az esztergomi szeminárium modern aszkétája azonban, aki éjfélig adorált s ruháját adta az esztergomi koldusoknak, legönzetlenebb érintkezésbe került az időszerűséggel és problémái a kor problémái voltak. Az értelem túlhajtásait épúgy megfékezte, mint a pozitivizmus, vagy materializmus gőgjét. Nietsche meseköltögetése vagy az ignoramus et ignorabimus bús halottvirrasztása helyett fölényes mozdulattal, mint ezüsttálcán, a platói lelki szépséget s a metafizika mélységét, egységét és értékét diadalmas világnézletben sugározta.

A terméketlen szőrszálhasogatás helyett a végső számonkérés s a nagy próbatétel volt az új, amit a magyar theológiának hozott. Nem magyarázgat; mint a sas lecsap és elvisz a messzeségbe. A kor megszokta az erkölcsi botorkálást s már egészen szabályosan s úri morál szerint egészen ritmikusan sántított; merészen új volt, bátor és főleg megdöbbentő, ahogyan a kérdés, melyet nem érdemesítettek komolyabb hasonlatra, minthogy az égő cigarettapapír tüzéhez és füstjéhez hasonlították. Prohászka meglátásában magában hordozta a nagy eltévelyedéseket, melyeket a ma szörnyen igazol.

Az új meglátások és — hogy Prokászkai szóval éljek — megindítások az örvényhez hasonlítanak, melynek töl-

csére a mélyben egyetlen pont körül forog, felfelé azonban a víz felszínén víztömegek kavargásává szélesedik.

*

Az új meglátások új köntösben jelentek meg. A retorika és stilisztika szabályai szerint nehéz volna írásmódját osztályozni; túlnőtt e skatulyákon. Szónok, költő, író együtt, akár ír, akár beszél. Az emberi élet kérdésessé vált keresztény értelmének és értékének ezen koldusi aranygyapjú visszakerülésének útján, szédítő miszteriumok szélén járt s az időtlenség és térnélküliség messzeségeibe vándorolt, hol a szó útjában van az embernek. Hogy formát nyerjenek az új meglátásai, megalkotta saját új beszélő módját. Az ő beszédében új tartalmat nyertek egyes szavak, másrészt megjelentek a különleges Prohászka-szavak és előtte nem rejtett szépségei a magyar prózának. A mélységek és messzeségek, ahol járt, páratlan lírában és páthoszban, a hasonlatok és színes szavak ezerszínű rakétáiban törtek elő. Egy régi író azt mondta, hogy valamilyen szép mondásnak szavait addig kell szopogatni, míg a szavaknak, mint hüvelyeknek minden tartalmát kiszopjuk. Prohászka emberei nem érnek rá a szopogatásra, nékik a ragyogó, változatos szavak égésére és sugárzására volt szükség, hogy a gondolkozás lustaságából felocsudjanak. Néha olvasás közben zavarba ejt a merész fordulat; máskor nem vagyunk tisztában a távolsággal, melyet belát s mikor azt hisszük, hogy megértettük, csalódnunk kell, mert hirtelen új messzeség támad a messzeségen; amit retorikának látunk s tökéletlenségnek tetszik, jobban megnézvén kimondha-

tatlan mélységgé lesz s utána erőlködvén sejtelemmel oda, ahol ő még tisztán látott, ki tudja, hogy mennyivel látott tovább, mint amennyire sejtjük, hogy ellátott. Azonban a fordulatok, hasonlatok, homályosságok mind csak eszközök, hogy a tunya és aluszékony kort gondolkozásra, nekitódulásra ingerelje.

A titokzatos, kifürkészhetetlen természetfölötti rezdüléseket és vonatkozásokat, melyeket tudaton túl mindnyájan éreztünk, ő öntötte megfogható alakba s ez az újsága, fantáziája pedig, mely tüzes, szeszélyes, eleven és változatos, már nem is fantázia, hanem az élet divinációs meglátása.

Amit a Gondviselés zenében a germánoknak juttatott Wagner zenedrámáinak érzést, eseményt, gondolatot, nagyságot kifejezni tudó, megdöbbentően nagyszerű sokoldalúságában, ugyanezt adta a magyar géniusznak Prohászka Ottokárban.

*

Ő az új tipusú magyar apologéta, aki senkihez sem hasonlít. Más, mint Pázmány Péter. Ő nem Pázmány Péter. Ő Prohászka Ottokár. A hetvenes évek francia társadalmából született Bougaud szelleme, érzelmessége más, mint Prohászka vagy elragadó, vagy megdöbbentő lírája s a német Hettingernél bátrabb, mozgékonyabb, főleg magasabb és bőkezűbb a nézőpont, ahonnét a modern szellemi áramlatokat nézi s az apostoli hitvallás igazságait védi és megvédi. Akik előtte voltak mély bölcseségű magyar apologéták, leveleket írtak a felsőbb katholicizmusról és csak a klérus keretén belül

világítottak, de a hétköznapi embereket nem érdekelte bölcseségük.

Prohászka megtette a nagy és bátor lépést, hogy a szigorú és századok súlyából nehéz szavakkal beszélő fenséges theologia bíboros palástját nem félt virággal díszíteni. A templom falára futórózsa kúszik s mit árt a templom szépségének vagy szentségének? Sőt, vannak, akiknek jobban tetszik minden márványnál és aranydísznél. Ötven év mulva nehéz lesz megérteni a meglepetést, mely fellépte nyomán az orthodoxiát féltők között kelt, holott már ma Prohászkát igazolja az eredmény, ő azonban a hivatottság elszántságával vállalt minden számonkérést.

A modern tudomány ideologiája szerint gondolkodott és beszélt, anélkül, hogy megszünt volna theologus lenni s ez volt modernsége. A profán tudomány és szépirodalom legmodernebb problémáit ismerte és megbecsülte azzal, hogy mélységes theologiai tudásával, hitével és intuició bölcseségével mint kongeniális bíráló szedte szét minden igényt kielégítően a — valljuk meg — legtöbbször zseniális, mély és minden tudományos felkészültséggel felépített problémákat. Módszerének leigázó újdonsága az volt, hogy nem riadt meg a legnehezebb kérdésektől sem és előadván a problémát, nem hallgatott el semmit, nem kimélt semmit és mikor együtt volt minden és nem hiányzott semmi, akkor jött a keresztény világnézlet bölcseségével és megkeresztelte a pogány gondolatokat, a beteg szókat megvizsgálta, a halottakat elbúcsúztatta. Néha azonban minden félszegséget meglátó sajátságos fölényes prohászkai humorával intézett el

többre nem való kérdéseket. Problémáját bontogatván szavai hullásán, szépségén és gyors ütemén ugyan nem látszott meg a mélység, ahonnét jöttek, de messzenéző csodálatos szemeit és feszült homlokát nézvén, sokszor eszembe jutott, hogy Velence a fantáziák és szépségek városa, ő azonban meglátta, hogy ott melegtől, álmatlanul moszkitó háló alatt hallgatják a gitárt és a kardalt s aki maláriát kap, azontúl a hideg fut rajta végig, ha Velencére gondol. Velence néha csak egy probléma volt. Ahogyan bátran leszállította igazi értékére Nietsche-t, kinek akkor az egész művelt nyugat lábai előtt hevert, ahogyan Verát elintézte és Freudot, vagy ahogyan a spiritizmus, vagy materializmus vagy a marxi világnézlet kérdéseit és tévedéseit egész mélységükben szemléltette, a reveláció erejével hatott s a theologia terminologiájával alig lett volna lehetséges. A kezdet és a vég vagyis mult és ma közti különbség, mint eredmény, Prohászka újszerű apologétikus bátorságát igazolja.

*

Vajjon lehetséges-e, hogy akinek tudása, nyelve, meggyőződési módja új, maga személyében ne lett volna új egyéniség. Uj volt, anélkül, hogy különc lett volna. Beszédének sajátságos egyéni akcentusa, mellyel a szavak utolsó szótagát megnyomta és hangsúlyozta, teljesen újszerű egyéni hanglejtései, és hát külön jelentőséggel bíró, szinte terminus technikus gyanánt használt egyes kifejezései a Prohászka-szavak, beszédének különös érdekességet kölcsönöztek és szimpatikussá tették. Járásának és mozdulatainak friss ritmusa, mely a templomban és funk-

cióiban is megnyilvánult, a megszokott lassú liturgikus mozdulatok helyett az erős és határozott apostolt érezteték. Uj volt megjelenése utcán úgy, mint társaságban, és megoldotta a problémát, hogyan lehet daliásan és emelt fővel járni gőg nélkül. Szokott galléros köpönyegben akár a villamoson állt türelmes inkognitóban a szíjjba kapaszkodva, akár a berlini gyorsvonaton vagy díszkísérettel körülvett autóban ült, mindig és mindenhol egyforma maradt klasszikus dignitas animi-jében s a kopott ruhát, vagy selyempalástot, a kongregációs otthon rideg szobáját vagy a potsdami kastély fényes lakosztályát a földi létezés egyformán értékes vagy értéktelen külső módjának tekintette, amint egyforma szívességgel üdvözölte a hidegkúti úton hátán kosárban a városba szilvát vivő öreg anyókát vagy a föld hatalmasait, kik élete diadalmas útján elébe kerültek. Egy pohár pezsgőnek úgy örült, mint hosszú gyalogutat tévén egy pohár friss víznek vagy egy szál virágnak és egyiket sem becsülte kevesebbre a másiknál. Életrajzírója bizonyára száz és száz esetet mond el, melyből az ő teljesen egyéni, utánozhatatlan élete fájdul elénk. És milyen jó annak, aki sokat tett el magának eleven szavaiból, melyeket meghitt órán, egy elmerült sétán vagy a gyóntatószék misztikus magányában mondott. És sokan vannak ilyenek! . . .

Hogy a célt, melyet ifjúságában kitűzött, elérte-e, nem tudom, de nem is fontos, hogy volt-e, mi volt emberi célja. Nem fontosak az emberi célok, vajjon célhoz ért-e Bonaparte, mikor megkoronázták, vagy Szent Ilonán ért célhoz, vagy egyáltalán célhoz ért-e? Célhoz ér-e a vonat, mikor nagy zajjal, zakatolással befut a pálya-

udvarra? Néki a Gondviselés tűzte ki célját a bölcsőtől kezdve mind a kiváltságos hazatéréséig s nekünk elég, hogy a Gondviselés kitűzött célját elérte.

Hatalmas egyéniségének hatása alatt utánzók, követők és tanítványok sokasága kelt körülötte életre. Az utánzók választották a könnyebb részt és volt idő, amikor a legtávolabb eső falun templomba belépvén attól kellett tartani, hogy a szószéken Prohászka Ottokár hanghordozásának, fejtartásának és gesztusainak jól-rosszul sikerült utánzata jelenik meg, az eredetinek értéke nélkül. Utánzói úgy hasonlítottak hozzá, mint a műkő a márványkőhöz, szóval egészen egyformák voltak, csak épen semmiféle tulajdonságuk nem volt közös.

Követői és tanítványai azonban, a nagyok és kicsinyek, a sokak, akik könyveiből léptek elő, s együtt, vagy az országban szétszóródva hordozzák tőle nyert kincseiket, a nagy magyar katholikus lelki megújhodásnak boldog letéteményesei s bennük vált valósággá Prohászka Ottokár új igéje. Valósággá, mondom, és már alig emlékezünk, hogy új volt egykor; valóság; és mi lesz, mire megvénülünk? A különbség azonban, amennyivel ez a nemzedék különb annál, amelyik előtte élt, Prohászka Ottokár életének és értékének mértéke lesz a magyar katholicizmus történetében.

PROHÁSZKA OTTOKÁR, A SPIRITUÁLIS.

Irta: *Valnicsek Béla dr.*

Egyik angol írónak van egy bájos novellája: *The happy Prince*. Egy boldog herceg szobráról szól, mely magasan a város fölött állt. A szobor vékony, finom aranylemezekkel volt bevonva, a szeme két ragyogó szafir volt, kardjának hüvelyén nagy, vörös rubin tündöklött. Csodájára járt mindenki . . .

Egyszer egy kis fecske a szobor lábaihoz repült, hogy ott megpihenjen.

De nagy vízcsepp esett rá.

Furcsa, gondolta a kis fecske, egyetlen felhő sincs az égen, a csillagok ragyognak s mégis esik.

Még egy csepp hullott rá.

Ez a szobor még az esőt sem tudta fenntartani? — tanakodik magában a fecske.

Végül harmadik csepp is érte.

Ekkor fölnézett s látta, hogy a boldog herceg szemei tele voltak könnyel s az csurgott végig arany orcáin.

— Miért sírsz te, boldog herceg? — kérdezte a fecske. Egészen megáztattál.

— Mikor még éltem — felelt a szobor —, nem ismer-

tem a könnyeket. Gazdag, boldog voltam kastélyomban s oly magas fal vette körül, hogy a bánat nem fért hozzám. Arra meg nem voltam kíváncsi, mi van a falon túl. Most olyan magasan állok itt a város fölött, hogy a város minden nyomorúságát, szegénységét látom, azért sírok. Messze innen van egy kis ház, asszony ül a szobácskájában. A fia beteg, láza van. Narancsot kér. Az anyának nincsen pénze. Kis fecském, vidd el nekik kardhüvelyem rubintját.

A fecske kicsipdeste a rubint, elröpült vele a város végére, besurrant a törött ablakon s letette az asztalra.

Visszajövet azt mondta a kis fecske a boldog hercegnek: Olyan melegséget érzek, pedig hideg van.

— Azért, mert jót tettél — szólt a herceg.

Más alkalommal egy fiatal embert látott a herceg, aki tanulni akart, de nem voltak könyvei.

Kis fecském, szedd ki egyik szememből a szafirt s vidd el neki.

Majd egy gyufaárus kislány ejtette összes gyufáit a pocsolyába s nem mert pénz nélkül hazamenni. Annak a herceg másik szemét vitte el a fecske s így lassanként az aranylemezekre is sor került s a herceg valóban boldog volt.

De a kis fecske elfáradt a folytonos repülésben (a repülésben is el lehet fáradni) s ott adta ki páráját a szobor lábainál.

Az Ur pedig a városban körülnéző angyalától megkérdezte, mit látott a városban legszebbnek, legértékesebbnek. S felelé az angyal: Egy kopott szobrot s egy holt madarat.

Mondá Isten: Paradicsom-kertemben ez a kis madár fog örökké énekelni és az aranyvárosomban a boldog herceg dicsér majd engemet . . .

Ilyen, a város fölött magasan álló szobor volt *Prohászka, a spirituális* az esztergomi szemináriumban. Szeme fényei a szegények, a testi, lelki nyomorgók voltak, fecskéi meg az évről-évre fölszentelt s a szemináriumból ki-kiröppenő, ifjú apostolok.

Szellemének gazdag tehetségeit, lelkének csodás kincseit ők vitték szét hazánk minden tájára.

Az esztergomi szeminárium magas falai nem tudták Prohászkát megakadályozni, hogy el ne látogasson a legszegényebb kis falvakba, a romlott nagy városokba s gyóntatott, prédikált, vigasztalt, tanácsot adott, könnyet törölt mindenfelé.

Magas méltóságában is huszonöt pengővel ment át az aranyvárosba, hogy dicsérje az Urat.

Prohászka Ottokár, mint kezdő spirituális, már olyan magasan állott mindenki, az egész város fölött, hogy úgy néztek fel reá s éles szeme mindenhová ellátott.

Halkan, suttogósan, átszellemülten beszélt, nesztelenül lépdelt és csöndben figyelt meg.

A megtestesült silentium volt imájában, működésében, nyilvános szereplésében, szerkesztői munkálkodásában s a hangos emberek szinte elcsendesedtek a közelében.

A spirituális megnyilatkozott minden cselekedetében; még ha szarkasztikus megjegyzést tett is, a spirituális maradt.

Megértette az ifjú lelkek vergődését, az idősebb papok nyugalomra vágyását, nem ítélte el az érvényesülés ter-

veit, a gyarlóságot. Csak egyet nem szeretett: a cinizmust.

Ha fölnevetett röviden, szaggatottan, abban is elismerés volt, vagy sajnálkozás. Sokszor tanakodtunk magunkban, hogy melyik a kettő közül.

Ezek a kontur-vonalak Prohászka lelkiségében csakhamar nagy hatásokat váltottak ki a körülötte élőkben. Csodájára járt mindenki. Lelki melegségének gyüjtőlencséi az irgalmasság testi és lelki cselekedetei valának. A mesét kedvelő gyermekek álmaiban a mesekönyvek alakjai: a hófehérke, a hamupipőke, a farkas és a Piroska stb. ki-kilépnek s élő, mozgó alakokká lesznek. Nálunk a dogmatikában, morálisban tanult dolgok: a gratia sanctifcans, a magnum donum, a castitas, paupertas, humilitas, obedientia mind-mind visszatükröződtek a spirituális lelkében és benne, általa értettük meg azokat.

Prohászka mindenben a legnagyobb volt: mint tudós, író, költő, szónok. S mivel valamennyi képessége lelkéből lelkedzett, spirituálisnak is legelsőnek tartottuk részint, mert a legtökéletesebb lelki életet élte, részint, mert kiváló lelki fiai voltak.

A szó legnagyobb értelmében éjjel-nappal imádkozott.

Buzgóbb kispapjai bármikor besurranhattak napközben a szeminárium félhomályos kápolnájába, hogy Jézus szent Szívéhez forduljanak lelki küzdelmeikben, a kápolna egyik sarkában mindig ott találtak valakit, aki a lejtős, rossz térdelőzsámolyon fárasztóan egyenes helyzetben térdelt és szinte átszellemülten imádkozott.

Az örök mécs halványfénye a falra rajzolta sovány, aszkéta alakjának sziluettjét s bárki lépett be, soha vissza

nem nézett. Imádságos elmerülésében nem is hallotta a kápolna nehéz ajtójának nyilását, a halk lépteket.

Prohászka számára mindig csak *ketten* voltak a kápolnában: *az Ur Jézus és ő.*

Akik pedig éjjel, titokban tanultak, vizsgára készültek a növendékek közül, vagy a folyosón Via Crucis előtt találták Prohászka Ottokárt, melynek egy-egy stációja előtt negyedórát is el-elmélkedett az ő jellegzetes, meghajolthátú, leszegettfejű, két összekulcsolt kezét erősen melléhez szorított helyzetében, vagy az úgynevezett sötét kapu felé eső lépcsőház hatalmas feszületje előtt imádkozott.

Ő nem háromszor nyolcórát élt egy napon, hanem négyszer nyolcat. Nyolc órát imádkozott, nyolc órát dolgozott, nyolc órát aludt (dehogy aludt ennyit) és nyolc órát szórakozott. Tudniillik az ő lelkét az imádság is felüdítette és sétái közben is imádkozott. *Ilyen lehetetlen* dolgot sokat képzeltünk mi róla. Szentül hittük, hogy ostorozza magát szobájában. Látni véltük arcán a fizikai rosszullétet, ha valamelyik volt tanítványa megtévedt s ez füléhez jutott. Az ily szerencsétlent meglátogatta, ha messze volt káplán, hittanár, levélben kereste fel s elítélő, sokszor szigorú intései mellett a szeretet melegével iparkodott hatni rá s mindig vissza imádkozta a tékozló fiút.

A pásztorációba küldött tanítványát aszerint tartotta jó papnak, hogy elmélkedik-e?

Talán egyetlen spirituális sem tudta úgy elmélkedésre nevelni növendékeit, mint Prohászka. A pontokat esténként adta meg másnapra. Elmondta s a végén össze-

gezte. Vagy inkább: aszkétikus, ihletett hangon elsuttogta, elimádkozta s a pontokat a lelkünkbe tüzdelte. Másnap meg ki-ki a buzgósága szerint a magáévá gyúrta át. Szinte önálló működésre késztette a lelket.

Vasárnaponként fulmináns beszédet tartott. Ezek a beszédek tanítottak, lelkesítettek, lesújtottak, feddettek, megdöbbentettek, vigasztaltak, felemeltek.

Visszafojtott lélekzettel hallgattuk valamennyit s a következő vasárnapig szabad óráinkban csak erről tárgyaltunk. Nem hiszem, hogy Prohászka elmélkedései, beszédei közben, az estére már elálmosodó kispapok közül csak kettő figyelmetlen lett volna.

Prohászkánál nagyobb tekintély nem volt növendékei szemében, abszolut ura volt lelküknek s mégis mindegyik viselkedésében ott volt a tudat, minél inkább vagyok Prohászkáé, annál közelebb állok Jézushoz.

Prohászka, a spirituális, egyénivé tudta tenni növendékeinek lelki életét. Nem kópiázott senki, pedig ilyen nagyon kíváló lelkeknél meg van annak a veszélye.

Ő eredetivé tette lelki fiainak gondolkozását, hitéletét, szónoki készségét. Egész sor „kis Prohászka" alakult ki a szolgai utánzás nevetségessége nélkül.

Prohászka növendékei tudtak nagyokat *akarni* s boldog volt, kinél ilyesmit észrevett. Azért mindenki érezte kint az életben is, hogy a magas hegy mellett kicsike dombocska. Prohászka növendékei közül kevés volt a „fiatal óriás".

Mindenki tudta, hogy a lelkével megy a pásztorációba.

Ahogy a lelkiismeretes kereskedő mérlegének egyik serpenyőjébe árját teszi, a másikba pedig azzal a tízhúsz dekás, fél vagy egész kilós súllyal a kereskedői becsületét, úgy Prohászka növendékei is tisztában voltak azzal, hogy az utolsó ítélet mérlegének egyik serpenyőjébe hívei, növendékeinek lelkei kerülnek, de a másikban a végzett szent beszédek, elmélkedések, gyóntatások, alamizsnálkodások és szent misékkel együtt papi becsületük lesz az egyensúly.

A spirituálist, lelkipásztort, hittanárt az őket követő buzgó hívek, növendékek tömegei teszik értékessé, ahogy a számokat az utánuk sorakozó nullák teszik tíz- és százezresekké!

Assisi Szent Ferenc megkapta a stigmák kegyelmét. Prohászka életében — mi, növendékei, szent meggyőződéssel hisszük — egyetlen perc sem lehetett a kegyelem stigmája nélkül.

Első hitvallásától, melyet keresztszülei ajkával mondott el, mikor keresztelték, az utolsó hitvallásáig, melyet talán már nem is az elerőtlenedett ajka, hanem az Ur Jézus sugalmazott neki ott az egyetemi templom szószékén, állandóan és folyton a gratia sanctificans volt a lelkében, amelyet a theológia *perseverantia finalisnak*, a tridenti szent zsinat pedig *magnum donumnak* nevez.

1894-ben egyik neopresbiter növendéke arra kérte, tartson nekik lelkigyakorlatot a nyári szünidőben Esztergomban.

Prohászka szeme felcsillant s első kérdése volt: Hányat tud összehozni? Huszonöt-harmincat. Szokása szerint legyintett a kezével: Boldog leszek, ha tizenöten lesznek.

Az újmisés kissé elgondolkozott s félve kérdezé: S ha csak tizen jönnek? („Ha csak tíz igaz találtatik?") Ötnek is szívesen tartok, csak hozza össze őket a jövő nyárra. Szétment vagy negyven értesítés a volt Prohászka-növendékeknek s tizennyolcan meg is jelentek az első négynapos lelkigyakorlaton. Évről-évre növekedett ezek száma. Később Csernoch hercegprimás háromévenként kötelezővé tette a lelkigyakorlatokat s azóta már mindenütt általános és szokásos a Codex erejénél fogva is.

A kis mustármagból így lett terebélyes fa s maholnap — a Jézus-társasági atyák buzgóságából — hatalmas palota.

Vajjon lehetett-e csak egy percre is gratia sanctificans nélkül *ez a Prohászka?*

Ottokár szent nincs. Ő maga Rezső napon (április 17-én) fogadta ismerősei gratulációját. (Pethő Rudolf álnéven is írt.)

S valóban kedves megnyilatkozás volt növendékeiben az a meggyőződés, hogy Prohászka lesz az első szent Ottokár . . .

Lehettek, akik a spirituális növendékeit ilyen felfogásuk miatt Prohászka rabjainak, fanatikusainak gondolták. Pedig csak bolygói voltak, akik mindenhová követték őt. A rab szó jobban illik a gonosz lélek szolgaságára, a fanatikus kifejezés inkább társadalmi, politikai vakhitre vonatkozhatik.

Egy fényes, tüneményes, tündöklő, ragyogó csillag kis bolygói voltak ők, amikor mindenhová utána mentek, ahol prédikált, minden sor írását elolvasták, hogy vele beszélgessenek.

Prohászka beszédei, írásai a volt növendékek lelkét sokszor visszavezették az Ur Jézus kegyelemforrásához. *Világosság támada közöttünk,* mint mikor a római Szent Péter-bazilikában egy-két csittenés-csattanásra ezer és ezer villanyláng gyulladt ki s káprázat s fény áradt szét mindenfelé.

Néhány év előtt kongregációs hét volt a Horánszky-utcában s egyik ülésen Prohászka püspök elnökölt. A világi apostolkodásról beszélt s azt mondta: Hittel, szeretettel, meggyőződéssel, napsugaras kegyelemmel *túltöltekezett szívből minden kicsordul, kiárad és ez a világi apostolkodás.*

S Prohászka, a spirituális, ezeket öntötte lelki fiainak szívébe, ezeket töltötte föl az életbe kilépő fiatal káplánok lelkében, ha elpárolgott belőlük valamelyik.

Beszédeivel, írásaival, leveleivel, látogatásaival, lelkigyakorlataival beleszivattyúzta fáradt lelkükbe a napsugaras kegyelmet, hogy — mint a nap sugarait magába szívó opál — a sötétben kisugározza fényét.

* * *

Prohászkáról, a spirituálisról, befejezésül csak néhány kedves epizódot említek fel, mely bepillantást enged a nagy léleknek megértő gondolatvilágába.

Növendékeit bármikor fogadta s egyszer egy héten mindenkinek el kellett mennie a spirituálishoz lelki beszélgetésre.

Vagy harmincnyolc évvel ezelőtt feltünően sokan magyarosították idegenhangzású neveiket. Magam is *Virágra* szerettem volna magyarosítani nevemet s Prohász-

kához mentem tanácsért. Ah, édes Virág barátom, — nevetett föl a spirituális — csináljon, amit akar. *Én* nem magyarosítanám meg a nevemet. Aztán szokása szerint leszegte fejét, arca hirtelen kigyulladt valami szent tűztől, kiszáradt nyelvétől halk csettintésféle hallatszott és suttogva, ihletettséggel szólt: *A szíve legyen katholikus és magyar.* Szerezzen becsületet a nevének . . .

Más alkalommal elaludtam a reggeli meditációt. Szent mise után felkerestem a lakásán s jelentem: Spirituális úr, ma nem voltam az elmélkedésen. Elaludtam.

— Köszönöm, Béla barátom. Máskor vigyázzon.

A refektoriumból (ebédlő) feljövet silentium volt.

Sokszor beállt az ablakmélyedésbe, de *észrevehetően.* Egyik-másik szeleburdi klerikus félhangosan beszélt. Aki észrevette a „spirit", visszafelé integetett, mutatóujját ajkára téve.

Ilyenkor a silentium fontosságáról beszélt s lassanként megértettük a silentium szellemét. *A lélek összeszedettségét* . . .

Klerikus koromban a nyári szünetet Budapesten töltöttem, szüleimnél.

Többször írt levelet s egy-egy könyvet kért a Stefánia-úti geologiai intézetből. Az akkori igazgató készséggel bocsátotta rendelkezésére.

Ha Budapestre jött, a pályaudvaron vártam rá. Egy szál reverendában érkezett, kis kézitáskával (elég nehéz volt), breviáriummal és esernyőjével.

A táskát kezembe nyomta e szóval: Sic, amice s gyalog mentünk páter *Tomcsányihoz.* (Mindig ez volt az első útja.)

Beszélgettek jó darabig, én szótlanul hallgattam, aztán sorra jártuk a könyvtárakat. Társalgása ilyenkor szellemes, sziporkázó, derűs volt.

Mai gondolkozásommal két *lelki bajnokot* láttam volna Prohászkában és Tomcsányiban.

1894-ben első kápláni állomásom Galánta volt. Egy évet töltöttem ott s rá két esztendőre megüresedett a plébánia. A galántai compossesorok sürgönyöztek, hogy pályázzam.

A „spiri"-hez mentem tanácsért.

Röviden, jóízüen felnevetett: Ha-ha! — s így szólt: — Maradjon csak Pesten, Béla barátom. Ott is lehet plébános s többet tehet majd. *Célt maga elé tűzni szabad, ez nem stréberség. Összefér a lelkiséggel. Csak aztán bizzuk magunkat az isteni Gondviselésre.*

Ezekből a kis mozaikdarabokból kiárad Prohászkának, a spirituálisnak hatalmas lelke, mellyel meg tudta érteni a hétköznapi, gyarló, *pókhálós* (kicsi kis saját otthon) tervezgetéseket, töprengéseket, névmagyarosítást, önállósításra törekvést s *mindazt, amiből Benne egy szemernyi sem volt . . .*

Egy-két szárnycsattogással mindig le tudott ereszkedni alacsony gondolkozásunkhoz, aztán hatalmas íveléssel, lendülettel a silentium birodalmába szállt fel.

Igy emelkedett fel az *örök silentium birodalmába. Igy ment fel lelke egyenest a mennyekbe,* kis fecskéitől kisérve, a *„Favete linguis"* szavakkal ajkán. *Hiszem! Hiszem! Hiszem! . . .*

PROHÁSZKA OTTOKÁR KIFEJEZÉSMÓDJA.

Irta: *Pitroff Pál dr.*

A lélektagadó J. Romain azt mondja, hogy „az egyetlen igazság a tömeg, az minden". Ez az egyik fajta modern pesszimizmus. Rajta van korunk keserves demokratikus süllyedésének minden nyomorúsága — a tudákos tudatlanság, a hitetlen beletörődés. Az ilyenféle elvek mellett csak a pusztulást lehet összetett kézzel várni. — Hát a történelem sem tanít semmire az ilyen felfogások ellen? A nagy erőfeszítések, nemes önfeláldozások, a magasba lendülő akaratok csak a tömeg emanációi? Csak mellékzöngék az élet üvöltő zenekarában? Hát nem azok adják a taktust, a ritmust, a harmóniát? Nem azok hallgattatják el az üvöltést? — Igaz, hogy néha a közszellem hat az egyesekre, máskor egyesek hatnak a közre —, de nem jelent ez harmonikus támogatódást? Nem jelenti ez az Isten alkotta törvényszerűségekben a spiritus Dei külön belekapcsolódását? A világ törvényszerűségei a sokszerű egység felé lendítik a tömegek lázadozását, a spiritus Dei pedig mindig elküldi azt a har-

sonást, aki a zajba, döbbenetes üvöltésbe egy-két gesztussal, egy-két megragadó taktussal, mindezen átható hangcsoporttal beleviszi az Isten rendjét. — Isteni kegyelem — súgja a meghatott hívő. — A természet szelekciója, az ösztönök gyakorlatiassága — mondja a természettudós okos megfigyelései és maga előtt is eltagadott ősi hite torzszavával. — Az energiahullámok kiegyenlítődése — mondja a másik — mintha a világ egy rossz fazékban állandóan lötyögetett víz volna.

A Valaki pedig jön, tudattalanul is rajta van a tudás játékos könnyedsége, a győző ereje. Hozza a rendet. Néha több hozza több felől... és a megfelelő korban, az „idők teljében". Loyolai Szent Ignác, Neri Szent Fülöp, Xaveri Szent Ferenc, Salezi Szent Ferenc stb. a rendkívüli elragadtatást — a Krisztusért égő harcikedv lendületes ritmusát, a felfokozásokat, amelyek hullámaiból leszűrődik az élet és ezer velejárója egységes lüktetése: az emberi szív egészséges dobogása.

Valaki jön! Valakinek megszólal az ajka. — A környezetéből jön, nemzetéből, a hitből, a tudományból, a meglevő művészetből — ezért mondja a történelmi szemléletű ember, hogy „a holtak uralkodnak az élőkön." — Intenie és szólnia kell. Gesztusának, hangjának érthetőnek kell lennie. Azért jön a környezetéből. A környezete jelei, szavai mögé emeli szíve és esze reflektorát: — lássatok! — A jelek, a hangok már elkoptak, nem világítanak, de aki jött, újra világosságot áraszt beléjük. Hogyan? Képzelettel és logikával, érzelemmel és rendteremtéssel; régi szavakkal, új kapcsolásokkal; sugallattal és az amorf újba való belekapaszkodással.

A kifejezési jelek: a hangok és azok formái Prohászka külső érvényesülésének segítői. De nem lehet őt a szokásos nyelvészeti módszerrel megmérni. A nyelv örökölt kincs, melyet az ember környezetétől kap — mérhetetlen kincs, értéke azonban a küldetésben levőnél néha olyan, mint a pénz: esetleg nincs is szüksége rá — pótolja egyébbel. A művész, az író, „Vörösmarty, Petőfi, Arany, Gárdonyi csiszolja, fényesíti, szikráztatja, gondolatok hordozójává, sugallójává teszi", — de e nélkül lehet valaki művész — és a nélkül is lehet valaki nagy sugalló, ha egyéb eszközök állnak rendelkezésére. — Ami nagy küldöttünk abban a bűbájos virágban gyönyörködhetik gyermekkorában, melyet nyitrai nyelvjárásnak mondunk. A nyelvész tudja, hogy ez az az egyszerre kemény és lágy dialektus, melynek egy jószemű nyelvtudósunk a Halotti Beszédet oly szívesen tulajdonította volna. Az alföldi nagy horizont nem tükröződik ebben, de a hegyek tetejéről mintha könnyebb volna vele a mennyország végtelenébe szállni — és könnyebb belőle a völgyekben élő emberek kis bánatát, kínlódását, vergődését kihallani: a visszhang is segítségére van. Lágyabban lehet rajta sóhajtani és keményebben dörögni.

Mint határnyelvjárás idegen nyelverek és -folyamok zúgását érezteti, az idegen iránt a szokottnál nagyobb érdeklődést kelt, az irodalmi nyelv szempontjaiból nagyobb önfegyelmezést, tanulmányozást követel.

Ezzel a bűbájos virágú nyelvjárással indul útnak a nyitrai kisfiú Rózsahegyre, ahol csak a jobbmódú emberek tudnak magyarul, onnan Losoncra, és aztán beleárad a kalocsai ellentétbe, az alföld nyelvébe, az egész

ország nyelvébe, hiszen diákpajtásai az ország minden részéből valók.

A nyelv fejlődése minden kultúremberben legalább kettős: szülőföldi dialektusi alapra következik az irodalmi hatás. Ez pedig már szintén szintézis eredménye. Prohászka nyelve többszörös szintézis eredménye. De még egy nyelvészeten kívül álló többszörös szintézis is megvan benne: a gondolatok szétfeszítik megszerzett kifejezési készségeit és még ezt is összeforrasztja... Összeforrasztja a belső, magától rendezett dinamikának, mely belső harmóniáiról, elragadtatott és mégis mindennel egybehangolt kongruenciáról tesz bizonyságot. Talán itt rejtőzik nyelvének stílusbeli titka is.

A stílus mindig az anyag (írónál, szónoknál tehát a szó, a jel) formalehetőségei szerint kerül elbírálás alá. Ezek a formalehetőségek azonban az egész világgal, az egész anyagi és szellemi mivoltunkkal összefüggésben vannak. Vázát az elvonatkoztatott gondolkodás (ismerés), szempontjából a logika tapogatta ki, a szemléletekre (érzéssel együtt) az esztétika próbált néhány objektív (inkább normatív) támaszpontot összekeresni, az akarás szemszögéből az erkölcstan (jog?) ad útbaigazításokat. De minden felett ott suhog az élet, benne a lélek. A törvény, a norma (szabály), kikibújik az élet, a lélek áradásából, de ebben az áradásban megint új, meg új formák mutatkoznak. Ezek fölé és alá aztán még újabbak torlódnak.

Az esztétikailag legszublimáltabb megfogható formaalap a harmónia, mely az értelem és érzelem egyensúlyozódása (de ritkán kiegyensúlyozottsága, pl. az antik-

ban). Ez az egyensúlyozódás viszi magával a stílust és teremt néha, nagy ritkán, *új* stíluselemeket. Ha aztán kijegecesedik egy-két új elem, annak új nevet szoktak adni. Minden művészetben meglátszik, de különösen az építészetben szembeötlő, hogy néha századokig vajúdik ki egy-két új forma, mellyel elődeiktől megkülönböztethetővé válik alkotása s azt *új* stílusnak mondják. Az ilyen értelemben vett stílus nem bontakozik ki egyszerre.

De stílusa minden *egyéniségnek* van — e stílus lényege az, amit kap, hiszen „a holtak uralkodnak az élőkön" s ami megkülönbözteti másétól, az a sajátja. Elég nagy-e ez a megkülönböztető Prohászkánál? A szövésfonás, a meglevő variálása, új beállításokba helyezése, az alakulóban levő stílus-szálak kisímítása, tartalommal való megtöltése vagy elhajítása, amint a divatcsinálók erőlködéseit a Poezis Perennis felé tereli — hogyne volna elég? Ahogy az új szimbolizmusban kinőtt a vallásos líra, úgy növesztette ő ki az értekező, elbeszélő, lírai, sőt drámai stílus mögül, annak ruhájában, mindennel összehangolt lelki kongruenciáját — és az utóbbi tette stílusát a sajátjává!

Prohászka tehát alkotó-művész. Nem hozott külön nyelvet, nem hozott olyan formaelemeket, amelyekre az „*új* stílus" nevet szokták adni, de hozta önmagát, hozta a benne rejlő mindenséget, a harmóniát, a rendet — hozta könnyedén, a ma emberének szó- és fogalomkészletével a „nagy örömet", a keresztény szeretetet, az optimizmust — s ez az ő stílusa. Az *egyéné!* Sőt . . . az alkotóé, a sugallóé! Nem a művészkedőé. Ez különbözteti meg műveit a theológiai tudományos könyvek logi-

kájától, a prédikációk színes buzdításaitól, a misztikus művek felfokozott magasba vagy mélységbe fúródásától, a lendületes ritmusoktól, melyek benne mind nemcsak világítanak, zakatolnak, de élnek is . . .

Ő maga mondja: „aki beszélni akar vele (az újkor emberével), attól követeli, hogy tanulja meg az új-kor nyelvét." (D. V. III. l.) Vagy: „A szellemek mindig megtermékenyülnek, valahányszor az igazsággal, bármilyen legyen is az s bármely téren tünjék is föl, eleven összeköttetésbe lépnek." (D. V. VII. l.) — „Valóság, élet, szemlélet kell nekik; ez kincsük . . ." (D. V. l.), tehát azt ad nekik . . . és tudja a *formát,* hogyan kell adni.

Szemléletessége meglepő: „Ahol a gondolat megáll s megzörgeti a bokrot, mindenütt lelket ébreszt." (D. V. 2.) „A szellemi élet vajudik. Valóságos *láz töri.*" (D. V. 4.) — Itt két kifejezésből alkot új szemléletesebbet. — Igen: tükröt mutat, nem óceánt, de ebben benne van az óceán. — Az appercepciót könnyűvé teszi numerikus mondataival, melyekből sugárzik az ő lelke belseje: ez a dinamikája. Néha nyers, de hat: „Ne mondjátok, hogy a boldog, megelégedett ember, hogy az mámor s álomkép!" (D. V. 12. l.) Néha szabad ritmussá nől ez a dinamika: „inkább ne keresne semmit — inkább ne ébredne — inkább ne indulna; — élne öntudatlanul, — tengődnék valami igéret — elfogult érzés nyomása alatt . . . inkább, inkább! A szórendje is dinamikából folyó — és halmozásai, fokozásai.

A régi ember elszökött az Isten kezéből — beteg: Hiába él a tudomány theóriái szerint, mégis beteg. Be-

teg a lelke miatt, mely nem él Isten igéjével. Prohászka meghozza neki az orvosságot és olyan kapszulában adja be neki, amilyenben a testi orvosságokat szokta bevenni. Ez is stílus-kérdés.

A művészet egy jó része ki akarja szabadítani a művészetet abba az elvont formavilágba, mely csak formákkal játszik. Nem tudják, szegények, hogy a szép, a jó, az igaz egymással úgy össze van szőve, hogy az egyik a másik nélkül holt. Prohászka tudja ezt. A maga módja szerint meggyőzően tudja. Ez is stílus, melyet az ő ideálja teremt, „aki tudós, művész és szent" (D. V. 32.), mint ő maga!

Régebben egységes volt a nézés, most sokszerű. Lineáris, pikturális; sík és mélység; zárt forma, nyílt forma; világosság, homály. Prohászka tudja, hogy ez mind megvan minden irányban, csakhogy az egyik kiegyensúlyozza, a másik pedig — hisz az idegzete nincs egészen rendben — ezt nem teszi. Az életre nézve ezekre figyelmeztet bennünket a küldött. — Ez ugyan nem stílus, de stíluslehetőségekre tanít ki. A legellentétesebb is elfér minden művészetben: a *maga* helyén. — Ez már esztétika: „az eszthetikai világnézet világos foltjait sötét éj váltja föl, amely elnyeli az emberi gondolat szikráit." (D. V. VIII.) Ő erre is világosságot derít... Megmagyarázza az esztétika „Einfühlung"-ját és leleplez mindent. Prohászka a nagy eszmény és a szép forma közt megteremtette a harmóniát s így joggal mondhatjuk róla Sully Prudhomme-mal:

Heureux, qui les surprend, ces justes harmonies,
Où vivent l'âme et la forme à la fois. (L'art.)

PROHÁSZKA, A PÜSPÖK.

Irta: *Potyondy Imre dr.*

A püspök! Mi, volt gyermekei, még nem vagyunk képesek elemezni e szót. Mi csak a lamentációval tudjuk zokogni: pupilli facti sumus absque patre, árvák lettünk atya nélkül és „nagyon egyedül vagyunk." Uj tartalmat adott a püspök fogalomnak, új valóságot vitt e fogalom és szó alá — és ezen drága valónak mi voltunk a birtokosai. S mi, a nagy vesztesek, ma még csak sírni s bánkódni tudunk, fájón, keservesen.

Márványba való termetet adott neki a Teremtő; homlokot, arcélt, hogy legyen a fenség hordozója. Genie volt, amilyet századok ritkán teremnek. Egyénisége mint a „kenyérillatú csók". Szava költői dal. Imáiban, elmélkedéseiben a misztika trubadurja. Küldve volt az egész országhoz, haldokló ágyánál „meghalt Magyarország apostola" szavak zokogtak a Szentatya követe sirató ajkán. Mindez büszkeségünk, de nem kincsünk. A mi veszteségünket e két szó fejezi ki: „atya" és „lelkipásztor".

*

Hívei atyja. E szónál elhallgatok, keresetlen szavakkal életadatokat adok. Beszéljen ő, a nagy halott maga, hogy senki ne gondolhassa, hogy írásom a sirató gyermek lelkéből fakadó apothezis.

Atya, e szó annyit tesz, mint gond, szeretet, aggódás, együttérzés, segítés. Atyai érzés a papi lelkület alaphangja. Sacerdos vicarius amoris Christi (Szent Ambrus) és a szeretet a püspöknél hivatásánál fogva atyai szeretet. Atyai szívét tekinve Ottokár püspöknek méltán énekelte beléptekor a templom: Ecce sacerdos magnus. Scheirich Antal apátkanonok, püspöki helynök, a 20 éves püspöki jubileum alkalmával kiadott körlevelében a következőket írja: „Nem ősz fürtjei miatt, a híveivel együttélt gondok, minden ügyükben segítő szeretete által lett atyánk. Minden papja és híve — hiszen alig van híve is, aki személyesen nem tapasztalta volna atyai jóságát — érzi, hogy gazdag életéből egyházmegyénknek a legjobb rész jutott: mint atyánk él közöttünk, akivel szemben főpásztornak járó hódolatban és engedelmességben is a gyermeki bizalom és szeretet közvetlen érzései uralkodnak lelkünkön."

Irodája valóságos népjóléti központja volt Székesfehérvárnak. Leírok 1927. januárjából egy napot. Földszinten az irodában parasztnéni tárgyal: napszámosnak özvegye, hat gyermeke van, ő maga kenyérkereset végett kénytelen elhagyni a házat s otthon egy 12 éves szerencsétlen hülye fia van. Kiskorú testvérei nem bírjak vele, ha az anya távol van a háztól — a püspökhöz fordult, most veszi át a kedvező választ fia elhelyezéséről. A kilincset vidéki ref. vallású földmívesnek adja át,

kinek leányát orosz hadifogoly vette feleségül; már két gyermek is van, s most az apával együtt, ki idegen állampolgár, a magyar feleséget és gyermekeket is kiutasították az országból — segítséget, útbaigazítást kér. Szegény munkásleány a következő: meghalt az anyja, nem tudja eltemettetni; első útja a püspökségbe hozta és az iroda közbenjárására ingyen koporsót kap a várostól, ingyen temeti a plébános, segélyt kap a nőegyesülettől. Erős fiatal asszony lép be utána, kis gyermeket tart karján, menekültnek mondja magát. A városon kívül használatban nem levő téglavető kemencében laknak, jólelkű nő öltöztette föl, segélyt kér. Kitudódik, hogy vadházasságban él, segélyt nem kap, de munkaalkalmat igen, házasság-ügyét a plébános veszi kezébe. Öreg néni tipeg be erre, valamikor gazdatiszt-leány. Jó ismerős a püspöki irodában. Törhetetlenül kopogtatott, hogy bár nem székesfehérvári illetőségű, bejuthasson az aggintézetbe. Megtörtént. S most elégedetlen, külün szobát kíván, már ez ügyben levelet is írt a püspöknek. Püspökhöz felbocsájtást nem nyer, kemény lecke után távozik stb.

Fent az emeleten ugyanakkor tele van a fogadószoba; érkezés sorrendjében mennek be a püspök szalonjába. Egy Székesfehérvár-felsővárosi parasztbácsi vár, a fia verekedett, becsukták, kegyelmi kérvényre kér ajánlat. Egy iparosasszony a gyermekvonattal Hollandiába szeretné eljuttatni gyermekét. Egy parasztbácsi s parasznéni elfogultan ülnek egymás mellett, polgári házasságban élnek, a püspök hivatta őket. Uri asszony beszámol több gyermekes menekült család gyermekeinek felruhá-

zásáról; apjuk részeges, s a gyermekeknek alsó ruhájuk sincs, iskolába nem járhatnak. Mindjárt új megbízást is kap: tökéletlen, gyermekbetűkkel írt levelet, melyben egy kisleány fehérruhát kért az elsőáldozásra. Az úrinő kikutatja, hogy tényleg reászorul-e, újságban kér számára fehérruhát; egy hét alatt három fehérruha volt számára a szerkesztőségben. Vidéki tanítónő bátyja számára kér közbenjárást. Földműves deputáció tagjai kalapjukat szorongatva állanak egyik sarokban egymás mellett: párbér-ügyben jöttek. Köztük több pap áll. Vidéki papoktól elvárta, hogy ha Fehérvárra jönnek, hozzá feljőjjenek, ebédre minden vidéki papot magánál tartott, ki őt felkereste. Ez egy nap. Nem költött kép, s nem szórványos eset: ha itthon volt, nap-nap után ismétlődött, csak a színek változtak. Irodája belefáradt, csak ő nem.

A délutánok tele voltak legendás szépségekkel. Legtöbb jelenetnek a segítés szenvedélye — ez a nagy atyai érzés — volt az inspirálója. A Kégl György-utcán megyünk. Egyik ház szük kapuján háttal próbálta a kocsis betolni kocsiját. Az udvar kicsi volt, nem tudott volna benne megfordulni. A kocsis, kifogva lovait, egymaga erőlködött, hogy betolja a társzekeret. Nem ment. A püspök látja, hozzám szól: „Segítsünk, menjen a túlsó lőcshöz." Neki fogunk — persze a következő percben két úr is szalad ki a szembenlevő házból, hogy segítsenek — addig, úgy látszik, csak az ablakból nézték.

Hasonló eset történt egy ízben a Sárréten. Csökönyös egyes lóval próbált gazdája szénát beszállítani a rétről, de a ló nem akarta a kocsit elindítani. Az asszony a szénásszekér tetején ült, a gyeplőt fogta, a férfi a ló fejé-

nél állva próbálgatta lovát, a „Szellő"-t elindítani. Hiába. A püspök hozzám, kísérőjéhez szól: „Gyerünk!" Kabátunkat, melyeket karunkon vittünk, pillanat alatt a fűre dobtuk, s a hátsó lőcsnek dűlve a szekeret megmozdítottuk. A Szellőnek ez elég volt, futva vitte tovább; a bácsi pedig lova mellett szaladt és visszakiáltott: Isten áldja meg magukat, plébános urak!

Az ilyen esetek sora végtelen, hiszen ha a réti gyalogjárón csigát láttunk és én azt nem vettem észre, vagy csak a lábammal rugtam félre a zöld fűbe, mindig reám szólt, hogy ne hagyjam az úton, még valaki összetiporja, kézzel tegyem a fűre.

Az atyai lelkület nagy pathoszának más két heroikus vonása volt a nagy püspöknél: a betegek látogatása s a szegények gondozása. Nagy szentek élete elevenedett meg Székesfehérvárott. Nem volt fehérvári papjai közül egy sem, ki annyit látogatta volna a betegeket, s a szegényüggyel annyit foglalkozott volna, mint ő, a püspök.

Pécsi szentgyakorlatai után nagyon fáradtan jött haza. Előtte való héten, veszprémi szentgyakorlatairól hazatérve, hallottuk először tőle e szót: „fáradt vagyok, nagyon fáradt vagyok." Mikor pécsi útjáról megjött, látva kimerültségét, senkit sem eresztettem fel hozzá. Első eset, hogy megköszönte a kíméletet. Panaszkodott, hogy „álmos vagyok, folyton álmos vagyok." Beteglátogatását ellenben akkor sem hagyta el.

Egyik beteglátogatását a Székesfehérvár-felsővárosi plébános így írja le: Utoljára január 19-én volt nálam, d. u. háromnegyed négykor. Épen a búcsú litániára készülődtem. Egy levelet vett elő. — Ismeri ezt a sze-

gény Gulrich Erzsébetet? — Hogyne ismerném. Minden hónapban gyónik. 17 év óta ágyban fekszik, a köszvény agyonnyomorította. — Megmagyaráztatta a Sárutcát, s hiába akartam elkísértetni, hogy a sötétedő téli délutánon a sáros, rossz úton ne egyedül keresgesse a házszámot, nem engedett. Maga ment el a szegénység és szenvedés tanyájára. Másnap ő tartotta a búcsú szónoklatot, s tele volt a lelke azzal a boldogsággal, amit az ember a vígasztalás édességében talál. A szenvedésről beszélt épen s az én betegemmel kapcsolatban a híveim szívére kötötte az irgalmasság testi és lelki cselekedeteit.

Amennyire maga szüntelenül dolgozott a szegénység és a nyomor enyhítésén, annyira megbecsülte az ilyen munkát másokban. Ime, két példa erre. Fehérvár két egyszerű, névtelenül sok jót művelő asszonyáról van szó, kik szerénységből ilyenek is akarnak maradni.

Az egyik súlyos operációt állt ki a kórházban. De ottléte alatt sokat, buzgón apostolkodott betegtársai körében. Felgyógyulván, rendes havi gyónását végezte a hónap első péntekjén Püspökatyánknál. A gyónók hosszú seregében ő maradt utoljára. Gyónása után a püspök jóságosan elbeszélgetett vele vagy háromnegyed óra hosszat. A jó asszonynak el kellett beszélnie kórházi dolgait, majd ottani sok-sok jócselekedetét a szegényekkel. Búcsúzáskor a püspök lehajolt, megfogta az egyszerű, jó asszony kezét s mielőtt ez észbekapott volna, megcsókolta azt e szavakkal: „A jó Isten áldja meg kedves B-né azért, hogy ennyit törődik a szegényekkel."

A másik csaknem ilyen. Egy másik jó asszonyt felkért magához a püspök, hogy egy szegény árva csalá-

dot gondozásába ajánljon. A kifogyhatatlan püspök erszényből kapott segéllyel boldogan ment az asszony az édesanyjukat veszített, nagy nyomorban és piszokban sinylődő szegény gyermekekhez. Ott munkába állt, megmosdatta, kifésülte, felöltöztette az árvákat. Ebédet főzött nekik, megvigasztalta őket s aztán nagy boldogan ment a püspökhöz jelentést tenni. A püspök figyelmesen, örömmel hallgatta végig a beszámolót s a befejezés itt is egy püspöki csók volt az irgalmas szamaritánusnő kezére.

Papsága atyja. Az isteni kegyelemnek kikönyörgése papjai számára volt az első és legfőbb pedagógiai eszköze papjai kezelésében. Prohászka püspök legjellemzőbb titulusa: homo adorationis. Ha itthon volt, naponként több órát térdelt az oltáriszentség előtt — misztikus lelkének teljes odaadásával, átszellemülve. Ezeket az órákat leginkább papjaiért ajánlotta fel. Nagyon szeretett Pauer püspök jubiláris kelyhével misézni, melyet az egyházmegye papsága Pauer püspök felszentelésének ötvenedik évfordulója alkalmával ajándékozott a jubilánsnak. A kehely talpára az egyházmegye tizenkét esperesi kerülete védőszentjeinek 12 email képe van vésve. Többször mondotta nekem: Sohasem vagyok egyedül mise alatt a kápolnában; mindennap más kerületért misézem, magam előtt látom őket, feléjök küldöm imámat: Az Ur veletek, béke veletek. Mikor az oltárnál Dominus vobiscum-ra kifordult, kitárt karokkal, átszellemülten nézett mindig a messzeségbe, így szállt el ajkáról, mint imádkozó lehelet papjai felé: Az Ur veletek, béke veletek.

Az egyházkormányzat természete hozza magával,

hogy a papság összes hibái, botlásai a püspök keserű gondja. Minden szomorú hír nagyon leverte — nagyon hatott reá. Ha szomorú hír érkezett, rögtön eltűnt; tudtam, hol kell keresni — órák hosszat térdelt az oltáriszentség előtt. Nekem nagyon az idegeimre és lelkemre nehezedtek az egyházmegyében előforduló személyi bajok. Az utóbbi időben látva ezt rajtam, atyailag intett, hogy vigyázzak, mert legnagyobb baj, ha valaki elveszíti bizalmát az emberekben. — Egy kellemetlen hír után nem tudtam aludni. Reggel első percben észrevette rajtam. Kérdezte, hogy mi izgatott fel. Megmondtam. Ő a következő kérdéssel válaszolt: Tudja-e, hogy hány oltáriszentség van Székesfehérvárott? Nézze, én sem tudtam e miatt aludni, végigjártam gondolatban az összes templomokat és kápolnákat, elmentem annak a szerencsétlen papnak is a templomába és ott, az elhagyott oltár előtt könyörögtem a szegény emberért — olyan jó volt, úgy felemelt és bíztatott az éjjeli csendben egyedül lenni az Urral.

Papságával szemben táplált atyai szeretetét mutatja, hogy velök szemben fegyelmi eljárást nem szeretett alkalmazni, maga akarta megnevelni s megjavítani őket a felkarolás, s a becézgetés eszközével: a legkisebb jóért privátlevélben dícsérte meg ezeket, ezek nebántsvirágai lettek. Abszolút bízott a szeretet pedagógiai hatásában, sokszor még ki is tüntette őket a papság jobb részének csodálkozására, tisztán nevelés szempontjából. Igaz, ugyanezektől javulás helyett rengeteg hálátlanságban volt része. Gyakran hangzott el ajkáról utóbbi időben egy kis német vers. — beszédeiben is gyakran idézte:

Megjelent a szeretet az Ur itélőszéke előtt. Jelentkezett: „Szeretet vagyok." — Az Ur kérdezte: Hol van hugod, a hála? — Szeretet válaszolt: „Hugomat, a hálát nem ismerem."

Atyai szívét elsősorban az öreg papok érezték. Azoknál nem keresett eredményt, nem nézett munkásságot, ha öregségökben kitüntetésekről esett szó. Csak utóbb kezdett tartózkodóbb lenni e téren, egyrészt a tapasztalt hálátlanságok miatt, másrészt, mert belátta, hogy a fiatal papságra rossz hatással van az, kitartását, ellenálló erejét gyengíti, ha azt látja, hogy bármilyen előélet, bármilyen munka után mindenki egyformán jutalmat kap, csak ideje legyen hozzá. Ezeket mint kormányzati gyengeségeit emlegették — nem gyengeség volt ez, a szeretet nagy páthosza, mely most gloire-ként lebeg sírja körül.

Lelkipásztori működését nem statisztikázom, életrajzírói szedik össze annak statisztikai adatait. Lelkipásztori működése nyitott könyv, hisz az egész ország apostola volt. Uj típus volt mint püspök. Uj típus volt mint katholikus gondolkodó; rendíthetetlen volt katholikus hite, de eszméivel kora előtt járt. Uj típus volt mint lelkipásztor is.

Püspöki lelkipásztorkodásában, ahol tehette, elhagyta a liturgia díszleteit, egyszerűséget és fölséget szeretett. Nem egyszer mondta, hogy a mai ember számára a sok liturgikus díszlet idegen és külsőséges. Ebben eltér egymástól a régi ember és az új ember. Az elmélyedést az egyszerű keret segíti elő a mai emberben; a fönséget,

aminek szolgálatában áll a liturgiánk, az újkor embere csak úgy érti meg és az újkor emberét csak akkor viszi a liturgia az elmélyedés felé, ha az egyszerű.

Püspöki működésében a szóra, prédikációra és a személyes érintkezésre fordította a nagyobb gondot. Bérmaútján pl. mindig maga prédikált. Bár délelőtt, délután prédikált, mert rendesen két faluban bérmált egy nap, soha ugyanazt nem mondotta. Minél öregebb lett, annál közvetlenebb lett a nép számára mondott prédikációiban. Bérmaútján a reggeli órák már a templomban találták, adorált, szentmiséket hallgatott, nem egyszer aulistájának minisztrált. Öröme volt, ha beteghez vitték bérmálni. Alig volt 1—2 órája szabad egy-egy faluban, mégsem mulasztotta el, hogy a katholikus ügyekben vezetőket családi körükben meg ne látogassa. Közvetlen, atyai és mégis nagy és tekintélyt parancsoló volt ezen látogatásaiban. Egy-egy bérmálási látogatása a falvakban a katholikus közmunkának seregszemléje és nekilendítése, az egyháztanácsok és iskolaszékek tisztelgése tanácskozások és új kikezdések voltak.

Plebánosoknál szerette az egyéni invenciókat és törekvéseket. „Ez az ember a helyén van", volt a legnagyobb dícséret az ajkán. De megkívánta, hogy mindenről jelentsenek neki. Az egész országé volt, azt hitték róla tévesen, hogy ő az egyházmegye életében nincs bent — és a valóságban nem volt mozgalom a legkisebb faluban sem, melyről nem tudott, melyet ne irányított volna. Ritkán adott egész egyházmegyéjére lelkipásztori utasításokat, de aprólékosságig kezelte individualiter az egyes plébániákat. Igy fejlődött az ki, hogy papjai igen gyak-

ran látogatták, amit Székesfehérvár központi fekvése nagyban elősegített.

Az individualizmus híve volt. Egyéniséget várt papjaitól, önálló aktivitást és alkotó képességet. Kiben ez hiányzott, azt szerinte általános utasításokkal a püspök nem pótolhatja. Ezért nem foglalkozott ő az úgynevezett jó papokkal és önálló invenciókkal dolgozó lelkipásztorokkal. Öröme, büszkeségei voltak, kiket bíztatni nem kell, sablonba vonni kár és letörés lenne. Ez a felfogás sajátos egyéniséget adott egyházkormányzati rendszerének.

Egyházkormányzati törekvései között legelső volt a világiak bekapcsolása az egyház életébe. Sokszor ismételte, mennyire fáj neki, hogy míg a protestáns lelkész mellett mindig ott állanak a világi férfiak, addig a kath. pap egyedül harcol az egyház, a kath. iskola és a lelki élet érdekeiért. Az úgynevezett világiak apostolkodásában és a hitközségek szervezésében látta azt az eszközt, mellyel a világiakat az egyház életébe bekapcsolhatja. Ezeket sürgette nyomatékosan.

Közel vagyunk ahhoz és én, az egyetemen volt tanítványa és aulistája, személyileg és érzelmileg közelebb vagyok ama tragikus naphoz, hogy megrajzolni tudnám püspöki egyéniségét. Mi még gyászolunk, az atyát siratjuk — mi a veszteség nagyságát ma még csak érezzük, analizálni nem tudjuk. Távlat kell ahhoz és megnyugvás. Szavunkat úgy sem értené senki, mert csak a gyermek érzi, mi volt neki elköltözött atyja.

PROHÁSZKA OTTOKÁR ÉS A MAGYAR IFJÚSÁG.

Irta: *Radványi Kálmán dr.*

Prohászka tanítványainak legnagyobb része fiatalember. Ő az ifjúság életművésze; lelkének összetétele ugyanaz, mint a jövőbenéző ifjúé, akiben tevékeny erők laknak s akit az idealizmus szárnya emel a hétköznapok tarlója fölé. Szavát mindig azokhoz intézi, akik előretörtetnek, akik frissek, akiket nem a mult, hanem „a jövő hipnotizál". Nem a konzervatív öregekre támaszkodik: csak ha panasza van, akkor fordul hozzájuk. Valahányszor lelkesít, buzdít, célt tűz ki, mindig az ifjúsághoz szól.

Ezt mondja: „A keresztény magyar ifjúságra nagy hivatás vár: *jobb, különb nemzedékké kell válnia, mely a kivénült, kiégett középosztály helyébe lépni s a dicstelen közelmultnak tehetetlenségével vakítva a magyarság rendeltetésének megvalósítójává lenni tudjon.*"

Egy más helyen így ír: „Szükségünk van a kivénült, megmérgezett nemzedék helyébe oly ifjúságra, melynek keresztény a lelke, tisztult magyar az érzése s mely a

világát-vesztett magyarra a hit, az igazság, az erkölcs, a munka, a szépség és boldogság világát hozza."

Nem győzi fölpanaszolni az „elvénhedés jeleit", a kort, „mely tele van élvezetvággyal, amelyben a képzelet meg van mérgezve"; látja a nemzet sírját: „A nemzet végveszedelme és végzete mint fölordító szükséglet szálljon meg titeket új világ teremtésére, a fáradt, vénhedt Magyarországnak ifjú, szép Magyarországgá való megifjítására!"

Prohászka mérhetetlenül nagy és gazdag világában a gyermek, az ifjú trónon ül. Fölötte van tudománynak, theológiának, filozófiának, rendszernek. A trónon ülő ifjúság előtt Prohászka, a szellem hérosza térdet hajt: „Magyar ifjúság, sejtelmes lélekkel nézlek, nézlek és tisztellek! Ne vedd hizelgésnek vallomásomat, hisz' én többet látok, mint te. Szemem előtt vonulnak el nagy hivatásod, lelkesülésed, vágyaid, reményeid, kísértéseid, veszedelmeid . . ."

Az ifjú éveket az emberi élet „igazán nagy korszakának" nevezi. Állandóan foglalkozik a gyermek problémájával s van programmja az ifjú számára.

Kérdés: hogyan nézett Prohászka a gyermekre, milyen értéknek látta; milyennek rajzolta meg az ifjú föladatát, küzdelmeit egyéni életében; milyen speciális föladatokat tűz ki megoldásra a *magyar* ifjú elé?

*

A gyermeket Prohászka Ottokár Krisztus szemével nézi. „Ha nem lesztek olyanok, mint e kisded, nem mentek be a mennyeknek országába." „A gyermek lelkében

Isten lakik", a gyermek szép, tiszta, igénytelen, őszinte, benne lappang az igazság s szolid erény csirája s „az érzület naivitása", amelyet a készséges hódolat Istennel szemben, az élet ártatlansága, a szolgálatrakész szeretet s a kedves bizalom jellemez.

Legszebb sorait a gyermekek szeretetéről írta. Az evangéliumban a kinyilatkoztatás első bemutatkozása — szerinte — a szalmán fekvő gyermek, aki kacsóit édesanyja felé nyujtja. „Az evangélium első képe az elhagyott gyermek, első érzése a gyermek fájdalma, első éhsége éhség az anyai tejre. Az Istenországban tehát a fájdalom mint a gyermek fájdalma, éhsége mint a gyermek éhsége jelentkezik; a meztelenség a csecsemő kisded ajkán panaszolja föl a pólyák hiányát, a hajléktalanság a született gyermek számkivetésében mutatkozik be." Elsősorban a karácsonyi szeretetet sürgeti: — minden más ezután következik.

A gyermek a fölnőttek nevelője: a benne lakó isteni értékeken és szépségeken stilizálódik a lelkünk. Az érett ember igyekezzék öntudatossá fejleszteni magában azokat a tulajdonságokat, amelyekkel a gyermek öntudatlanul bír. Gyermeki lelkület, gyermeki kedély, gyermeki őszinteség és bizalom, gyermeki hit s odaadó szeretet oly kifejezések, amelyekkel minduntalan találkozunk Prohászka müveiben. „A gyermek légkörében az ember alázatos lesz. Különben az ember merev, büszke, fölületes és léha. A gyermeknek köszönhetjük a mélyebb, igazibb életet" — mondta egy alkalommal.

Mint minden nagy újító, elsősorban az ifjúságra számít s azokra, akiknek a lelke ifjú. Ők fogják megváltoz-

tatni a világot, mert szívük, agyuk fogékony, hitük töretlen, reményük mosolyogva néz a jövőbe.

Milyennek akarja Prohászka az ifjúságot? Elmondja igényeit vele szemben.

„*Életet* szomjazok neked, aranyos ifjúság, életet, mely halált nem lát! Tavaszt akarok hozni rád, melyben lelked kivirágozzék; világosságot, színt, tüzet akarok rád szórni, hogy szép világod legyen, világod, hol ragyogó eszmék izzanak, hol tiszta, meleg érzelmek fakadnak, hol nemes, küzködő nagy gondolatok, vágyak történtek."

A hatalmas, a boldog élet elemeit: a hitet, a tiszta erkölcsöt akarja látni az ifjúságban. Akarja, hogy *élni* tanuljon az ifjú, ne meditálni, szemlélődni, ellanyhulni. „Erőssé, gazdaggá, boldoggá akarlak tenni!" Ez pedig csak úgy lehetséges, ha az ifjú életét rendezi.

Mindenekelőtt kijelenti, hogy ahhoz az ifjúsághoz van köze, amely nem ismeri az őszt s a telet, — amely az élet tavaszában s az erőszerzés, a jellemképzés nyarában áll. Az eljövendő nagyságnak s boldogságnak az alapjait itt kell lerakni. A jövendő férfiélet fundamentumának a lerakásánál nagyobb jelentőségű munkát nem ismer. Eltörpül e mellett Michel-Angeló követ véső s ércet gyúró hatalma, Ráfael ecsetkezelő művészete, Kolumbus vállalata. Az egyéni élet pilléreinek a fölállítása az igazi nagy alkotás. A harmónikussá kialakított élet a legszebb művészi produktum.

Ehhez az isteni művészethez két dolog szükséges: az *ihlet* s a *kötelességérzet*. Az ihlet nem más, mint Isten lehellete, amely eltelít bennünket.

Ezzel a kettős jelszóval induljon neki az ifjú az iskolai évnek s minden egyéb önképző-munkának.

Egy hasonlatban vitorlásnak mondja a diákságot, mely vitorláit fölvonta s aggódva nézi a ködös tengert. De nem elég fölszedni a horgonyt, nem elég szétlebbenteni a tudomány papirosvitorláit: kell, hogy az ég ránk lehelje lelkét, hogy a szent és nagy vágyak oceános lehellete dagassza vitorláinkat, a buzdulás hullámaira kell fölkapnunk. „Egyszóval *jókedvvel* kell kiindulnunk!"

Prohászka a jókedv dalosa. Valóságos himnuszt zeng a jókedvről, amikor az ifjúságot a kedvvel végzett munkára inspirálja. A jókedv az erő érzete. „Akinek erős az izma, jó a vére, ruganyos a szervezete, aki győzi, bírja a munkát, az jókedvű." De nála a jókedvnek mélyebb forrásai is vannak. Erős vagyok, mert Isten akaratát teljesítem. Jó kedvem van, mert a lelkem lendül. A lendületes ifjú reggel imádkozik s nem ásít; pezseg benne a friss vér s szárnyát csattogtatja a bátor, egyenes, tiszta lélek. Ha eredményes, jókedvű munkát akarsz végezni, nem szabad óráidat s napjaidat elvesztegetned, erősnek, tisztának kell lenned, féltékenyen kell őrizned érzékenységedet a lelkiismeretességre, a nagynak és szentnek a tiszteletére, a tisztának és érintetlennek a szeretetére. Duzzadó lelkesülés kell a diákélet vitorláinak a kifeszítéséhez. Aki az élet tengerén szerencsésen akar járni, annak a jeligéje ez legyen: *jókedv és isteni öröm*. E nélkül az iskolai élet teher, a munka fáradság s az eredmény silány. Mihelyt a parancs Isten akaratává nemesül, élvezet lesz a munka. Az erőnek eredményes munkában való kivirágoztatása a legnemesebb földi élvezet.

Pedig a munka nem mindig könnyű. Prohászka elviszi a küzdő ifjút az Alpesek világába, hogy példát mutasson neki a heroikus küzdelemre. A természet élete a lelki élet analógiája. Megmutatja neki az égbetörő hegylánc ormait, a viharoktól fölszántott sziklatetőket. Mik ezek a sziklák? Talán meghalt szépségek temetői, vagy a halál, az enyészet bástyái? Nem. Az élet küzdőtere ez a magasbanyúló hegyóriás. „Nézd a gyalogfenyő gyaloghadát fönt a sötétlő ormon! Sorai lekötik a törmeléket. Moha és áfonyacserjék egymásba fogózva másznak fölfelé. Selymes, bolyhos füvecskék beleeresztik gyökereiket a sziklarepedésbe s igénytelen ágyat vetnek az életnek. Minden fenyőnél egy-egy zászló, melyet az élő, virágos, illatos természet lenget. Fölkúszik vele az ormokra s hirdeti, hogy legyőzi a halált az erőteljes hódító élet."

Óh, az ifjú világában is van elég kietlen szakadék, enyészet, életet megnyomorító kőgörgeteg, lucskos felhőszakadás, amely a lélek virágait iszappal borítja. De nem kell kétségbeesni. Minden ifjú, aki e magasba törő küzdelem zászlaját lengeti, egy-egy illatos fenyőszál, aki nekiveti lábát a hanyatlásnak s útját szegi a mélységbe való lecsúszásnak. De nem elég egy fenyű, erdő kell ide! A magasbatörő fenyvesek programmja alapján fogjanak kezet a nemesebb érzésű ifjak. Itt már nem tisztán az egyéni élet sikeréről és szépségéről van szó! „A hármasbércű haza is romlik, szirtjei omlanak, sziklatörmelék fedi a virágos rétet. Magyar ifjúság, légy te a hármas bércnek illatos erdeje. Akaraterőddel állítsd meg a pusztulást, erényeiddel takard el az önzés szakadékait, jellemeddel éleszd föl a régi nagyság emlékeid!"

Az egyéni élet sikere a nemzeti élet diadala. S ehhez a sikerhez nem elég a lelkesedés, az igéret, a szép álom, az élet mezei virágszőnyege: — ide küzdelem kell, amelyben csikorognak az ember testének és lelkének az eresztékei s meg-megroppannak a bordák. Erre a hegymászó, omló talajt megkötő, életet sziklábaágyazó munkára Prohászka csak az ifjúságot tartja alkalmasnak. Nem azért vezeti ő az ifjút, mert Isten szép remeke, mert szemében a mennyország mosolyog: hanem azért, mert töretlen erők fészke, a megújuló világ Atlasza, aki az ég boltozatát hordja izmos vállán. Az ifjú a pazarolatlan energiák hordozója s helyes nevelésétől függ a jövő. Ezért Prohászka végtelenül fontosnak érzi a testi nevelést, amely a helyes értelemben vett atlétikában virágzik ki. Az 1907-i székesfehérvári tornaversenyen mondott beszéde rávilágít fölfogására.

Gyönyörködik az erőpróbák, a versenyek, a lélekkel telített fegyelmezettség bemutatásában s meg van győződve, hogy a diákok ritmikus lépteitől hőseink, szentjeink haló pora megdobbant, — de megdobbant az élő Magyarország szíve is, mikor a dagadó kebleket s a sugárzó szemeket nézte.

Az ifjúban a test ereje a lélek nagyságának az alapja. A szentírás is dicsőíti a testi erőt: „Csontjai rézcsövek, porcogója mint a vaslemezek." A test erejét Prohászka a tiszta vérben látja; a vér ereje pedig a szeplőtelen erkölcstől ihletett erő. A vér atómjaiban, e titokzatos piros palotákban lakik a hősiesség. A tisztavérű nemzedék tud csak hősies lenni, eszményekért harcolni s győzni. Az ilyen ifjúság az eszmék tűzcsóváit szétröpíti a haza min-

den terére s fölkelti kőpárnáiról a megzsibbadt, beteg gondolatot. Csak a tisztavérű ifjútól lehet várni az egyéni, gazdasági, kereskedelmi, politikai élet reformját.

Említettük, hogy Prohászka az egyéni élet s a természet élete között szeret párhuzamot vonni. Hiszen az emberi természet is a természetes erők fészke s ebben a fészekben nől nagyra a kegyelmi élet természetfölötti világa. A természet rávilágít Isten gondolataira s terveire. Minden megmozdulása kinyilatkoztatás: a virág mosolya, a fű selyme, a fák bókolása, a szél fuvolája, a vihar trombitája, a hegyek panorámája, a felhők függönye, az égi lámpások miliárdjai mind Isten fönséges és kedves gondolatait, ötleteit tolmácsolják.

Ha az ifjúsághoz szól, Prohászka majdnem mindig a természetből indul ki, annak a képeivel szemléltet, annak az erőivel erősít, annak a színeivel kelt hangulatot.

Mikor a tengeren jár, eszébe jut a lélek világának a tengere, amelyen a magyar ifjúság evez s próbál eligazodni. „Hogy ne legyetek e tenger hajótöröttei, a *Stella maris*-t, a *Tenger Csillagát* nézzétek bízó, hűséges tekintettel."

Közvetíti a tenger üzenetét az ifjúságnak. A tenger az ég analógiája, csupa kékség itt minden, a mennyország színeibe öltözik a vizek végtelen síkja. Mélységeiből szeplőtlen szent érzések fakadnak. A föld sáros, szennyes, tele van az emberi nyomor képeivel: — a tenger tiszta, szűzies. Szava van az ifjusághoz ennek a rengő nagy tükörnek. Azt mondja:

Rajtam jár a végtelenség s az erő lelke. Aki hullámaimon lebeg, azt megszállja a Végtelen tisztelete. — Ne

mondj le a szűzies tisztaságnak s az érintetlen erőnek az előnyeiről! A mételyes, rothadt társadalom sebeiről emeld szemedet az égre s az örök igazságok tengerére. „Csak az erős, ami romlatlan, csak az élhet s győzhet." A lélek tengerének a mélyén is gyöngyök születnek.

— Élj tisztán! A tenger tiszta vize, sós légköre erre inspirál.

De a tenger ezenkívül a küzdelmek s törekvések, célok nagyságára is ránevel. Az oceán neveltjei a fölfedezők, az idegen világok utazó-hősei, akiket messzefekvő tájak lelkesítettek erőfeszítésre s bátorságra. A magyar ifjúságnak — Prohászka szerint — éppen erre az elszánt küzdelemre van szüksége. „A *szűzies életnek* s az *erőnek* a szeretetét lehelje rád a tenger!"

Hát az országút árkában meglapuló igénytelen füveknek nincs nyelve? A zsálya, üröm, fehérlóher, ezerjófű, szarkaláb, cickóró, ökörfark nem szól azokhoz, akik a poros úton baktatnak s fölpanaszolják az élet bajait? Az út szélén gyógynövények kínálják egészséget adó, nyavalyát megszüntető nedveiket. Az élet országútját is az erő flórája szegélyezi. Szerencsétlen az az ifjú, aki belé jük ütközik s nem veszi őket észre. Egész gyógyfüves őserdő környékezi őt, amely kinevelhetné benne a romlatlan lelkületet, az egészséges látást, a szolíd élefölfogást.

Mikor gyógyítanak az Isten növényei, a kegyelmi élet illatos gyógyfüvei? Ha átéljük az igét. Nem elég tudomást szerezni róluk, nem elég ismerni nevüket s lelkesedni erejükért. Az *átélés* a gyógyulás titka. Tudjátok, mi a mennyország? Mennyországot hordoz magában az,

aki átéli a legfönségesebbet, azt, hogy Isten van benne. „Kérlek, ifjú, nem elég nézni és tudni, tervezgetni, sopánkodni, fényes életpályáról ábrándozni, nem elég tanulni s versenyekben kitünni. A boldogság titka az *átélés!*"

Ezt az igazságot hirdeti a repkény is, amely a kopott falak szegénységét elfödi s az üde élet lombjait a padlásszobák beteg lakójának megmutatja. A kúszó, törekvő élet igénytelen szimboluma rájön a kis existenciák bölcseségére: „Nem szabad a porban kúsznunk s nyirokban tengődnünk, hanem a napba kell néznünk s napot kell sugároznunk, vagyis jóknak kell lennünk s másokkal jót kell tennünk." Jók pedig akkor leszünk, ha a megértett igazságot átéljük.

Az ifjú szemlélődésének, lelkesedésének, önmagát alakító művészi munkájának a végső célja, hogy „erőit s tehetségeit kifejlessze s e réven boldog s munkaképes életnek vesse meg alapját." Ezt az *isteni törvényt* büntetlenül megsérteni nem lehet. Az élet e legnagyobb föladatára ráeszmél az ifjú, ha nyitott szemmel járja a világot s ha Isten sugallataira hallgat. Ismét csak a természet életére utal Prohászka, mikor a legnagyobb és legszentebb föladat megoldására tanítja az ifjút. „A természet élete példát ad s utat mutat rá, hogy mit kell tennünk az erős élet kialakítására. Sőt azt gondolom, hogy az alsóbbrendű életben s annak körülményeiben hasonlatosságképen jelképezve van a szellemi, tehát az emberi élet törvénye."

A természet élete *fényből* s hőből s forró, tüzes napsugárból táplálkozik. Az ifjú szeresse a napsugarat, a

világosságot; de keresse és szeresse a világos, fényes, biztató gondolatokat is. Vannak sötét, kételkedő, bizalmatlan, lemondó gondolatok. Ezeket el kell nyomnotok. A Szentlélek gyermeke a világosság gyermeke.

A természetben dolgozó sok eső, víz, *nedvesség* arra tanít, hogy a természet életéhez finomság, hajlékonyság, fölvevő a átalakulási képesség kell. A virágszirom nem épülne meg ásványokból e hajlékonyság nélkül. A természet megtanít rá, mint kell az ifjúnak önmagán dolgoznia a legnehezebb években: a *kamaszkorban*. A kamasz-ifjú hajlik a durvaságra; érdes, merev, tüskés, ahol hozzáérnek, szúr. A gyermekkor lágy vonalai szögletesek lesznek, az arc üdessége megfakul. Prohászka végtelen szeretettel nézi a szépségéből s kedvességéből kivetkőző kamaszt is. „Ha már keresztül kell menned az ösztön e vedlésén, ess át rajta úgy, hogy annál nagyobb gondod legyen az önfegyelmezésre. Ne tűrd, hogy a nemi ösztön kiszárítsa benned az élet nedveit, amelyekre szükséged van idegrendszered s agyvelőd kiépítésénél." Borzasztó az, ha az ifjú fertőbe csapolja le vérét, az élet tüzes nedvét. Olyan lesz, mint a kiszáradt kóró. A természet hervadását az emberi életben sem állíthatjuk meg: a szervezet alakul, változik, öregszik: — de a lélek üdeségét s frisseségét gondoznunk kell mindvégig.

A természet tele van *olajjal* s illattal, gyantával, balzsammal, ízzel, eszenciával, zamattal s cukorral. Mindez a növények vérében van. S mindez legyen meg az ifjú vérében is szimbolumokká fölfokozva! A vér magában hordja a lélek sebeinek a patikáját.

E nedvek, olajok, *egyéniségét* adják fűnek, fának, virágnak, embernek.

Prohászka leszögezi, mi az egyéni élet műremekének a kifaragásánál az alaptörvény.

Életünk megalapozásának nehéz, de istenien szép munkáját senki el nem végezheti helyettünk.

Hiszen van segítőnk. Isten számtalan útmutatókat ad mások példájában, tudományban, a természet végtelen gazdagságában: de egyéni világunk kiépítéséről csak ott lehet szó, ahol az ifjú önmaga kezdi a munkát.

Az a gyermek-típus, aki — mint ideál — Prohászka lelkében él, nem elégszik meg az idomítással s dresszúrával. E típus nevelésénél nem csupán külső tényezők szerepelnek, mint aminő a bot, fenyíték, szidás, koplalás, rábeszélés. „Így nevelik a pincsit, a majmot s a papagályt is. Addig tehát, amíg a Pali, a Sanyi, a pincsi, a papagály egy színvonalon állnak, *emberi* nevelésről szó sem lehet."

A nevelés ott kezdődik, ahol az ifjú megszereti saját speciális erőit és tehetségeit s azok fejlesztésében Isten akaratát látja. Ez a nevelés tele van örömmel, vagyis a tevékeny erők érzetével. S Prohászka az ifjúságnak szánt minden sorában ezt a belső önalakító munkát sürgeti. „Nagyon szeretném, ha az ifjúság a szép, nemes, tiszta életnek öntudatos fejlesztőjévé válnék s ha kedve telnék benne, hogy tehetségeit művelje s életerejét fokozza."

Ilyen igényekkel lép föl Prohászka az ifjúval szemben s ilyennek akarja őt. Láttuk a tulajdonságokat, melyeknek a kifejlesztését sürgeti, bemutattuk művei nyomán az erőforrásokat, amelyekből az ifjú meríthet.

Lássuk még, mit kíván ezen kívül a *magyar* ifjútól. A magyar gyermek magyar nemzeti közkincs. Célja több, mint az általános emberi élet problémájának a megoldása: — őrá külön föladatok is várnak. Nem elég egyéni életet élnie: gondolnia kell arra is, hogy a magyar sors terhét a vállára kell majd vennie; egyéni boldogságát nemzete boldogulásával harmóniába kell hoznia. Ujabb föladatokat s újabb erőforrásokat állít a magyar ifjak elé a hazáját híven szerető apostol.

Legsürgősebb föladata az új nemzedéknek a *honfoglalás*, vagyis inkább a hon visszafoglalása. Nemcsak a trianoni szégyentérkép kikorrigálására gondol itt Prohászka. A meg nem szállott területet is vissza kell foglalnunk. „Őseink ezt a hazát elfoglalták karddal s lefoglalták vérrel, munkával. Eszükbe se jutott, hogy ezt a vérrel az ő nevükre írt hazát valaki majd kirángatja lábaik alól guruló pénzzel és suhogó, rossz-szagú bankóval." A történelmi magyar termőtalaj, a magyar búza édesanyja idegen faj kezére kerül észrevétlen, zajtalan katasztrófákban s az ősi magyar családok földnélkülivé, földönfutó hazátlanokká lesznek.

„Ifjak, dobbantsátok meg lábatokkal a hazai földet, kong-e, mint a kripta, mint a sírüreg, vagy úgy dobog, mint a televényföld, a kenyeretadó mező?" Mintha mondaná: Gyermekem, magyar ifjú, ne hagyj idegen kézre jutnom! Bennem ezeréves erők fészkelnek, őseid vére, verejtéke tett termékennyé. A magyar erőnek s erénynek, az ősi becsületnek s hősiességnek a titkát én hordozom. Föld nélkül nincs haza. búza nélkül nincs kenyér.

Belőlem szívod életedet. A szabad élet talaja csak szabad föld lehet.

Az új honfoglalás a Prohászka-féle magyar ifjúság programmja legyen. Fegyvere elsősorban a *munka*. A csárdást járó láb dobbanására nem adja elő kincseit az anyaföld. A szántó-vető s arató lépések dobogása az a varázs-toppantás, amely a talaj gazdag tárházát megnyitja. Meg kell símogatnod a magyar rögöt, meg kell csókolnod minden kalászát s fűszálát.

Külön foglalkozik a magyar apostol azzal a kapcsolattal, amelyet művelt magyar ifjúság s a magyar nép közt szeretne látni. Programmjának ezt a pontját elsősorban a cserkészek oldják meg. Északi-Magyarország cserkészei a falu mesterei lettek. Vándortáboraik egy-egy falu határában összefogják a nép fiait, tanítják őket, nevelik érzéseiket s beléjük oltják a magyar faj szeretetét. Tábortüzeik megvilágítják a ráncos paraszt-arcokat s bevilágítanak a magyar éjszakába. Egyengetik az utat a város és a falu között. Ugyanezt teszik a mi itthoni cserkészeink is.

De Prohászka az egész magyar ifjúságot ott akarja látni a falu szívén. „Közel kell állanotok a néphez, a a szántóvasak, kapák, kaszák kultúrfegyvereihez s rá kell ébrednetek *népvezető hivatástokra*, hogy ez a derék nép ne legyen kiszolgáltatva hazátlan idegeneknek és kifutó bolondítóknak. Legyetek ti barátai, hiszen vérei, testvérei vagytok!"

Hogy ifjúságunk a honfoglalás és a népnevelés kettős föladatát megoldhassa, szeretnie kell a magyar történelmet s ismernie kell a nemzeti élet nagy tényeit s szim-

bolumait. A sikeres harc föltétele az önismeret. Tudnunk kell, mi tett bennünket naggyá, mik hősiességünk motivumai, kik nemzeti ideáljaink s melyek azok az államalkotó erők, amelyeknek a történelmi Magyarország acélvázát köszönhetjük? Prohászka a szószékről átlép a katedrára, hogy a magyar fiúk szívébe, agyába helyes fogalmakat plántáljon nemzeti eszményeinkről.

Megmagyarázza, mi a haza. „A haza nem föld, melyet nomád népek sátorfái mérnek, nyájaik patái föltúrnak. A haza oly föld, mely *otthonunk* lett, melyhez életünk tapadt. A nemzet sem néptömeg, hanem együttélő s együttérző rokon nép; *egy érzés, egy élet.*" Hogy a kalandozó magyarokból nemzet lett, azt közös, átélt eszményeinek köszönheti. S a magyar nép nemzeti eszményei mind a kereszténységből valók. „Minden, ami szent, nemzeti lett; — s minden, ami nemzeti volt, szent lett." A magyar korona szent korona. A magyar király apostoli király. A magyar zászló Szent Szűz zászlaja." S legnagyobb nemzeti hőseink szentek. A magyar történelem élén egy turáni szent család áll ideálul a magyar családok számára.

Nekünk hazát a *hit* adott: — mi a nagy hit nemzete vagyunk. Ezért ha királyaink sírjához zarándokolunk, oltárokhoz járulunk s mikor nemzeti ünnepet ülünk, istentiszteletet tartunk.

Nemzeti ideáljaink közül különösen hármat emel ki, amikor az önalakító ifjúságra gondol: Szent Imrét, Szent Lászlót és II. Rákóczi Ferencet.

Szent Imre gyönyörű alakja ezt hirdeti: Ifjúság, neked erő kell! Imre hercegnek Isten nem egy-két évig tartó

királyságot biztosított: — évezredes missziót adott neki, hogy ideálja legyen az erőteljes, tisztavérű magyar ifjúságnak. Mit kap a magyar ifjú Szent Imrétől? Megmondja Prohászka:

„Szent Imre liliomos zászlóval áll életeken. E liliomos zászló a tiszta vérnek a zászlaja."

Hiszen máskor is hangsúlyozta a diákok apostola a tiszta vér kultuszát: — de itt rámutat arra, hogy mit kap a haza attól az ifjútól, aki „letöri magában az állatot s ráneveli magát vágyainak a fékezésére." A nemzeti élet szempontjából mérhetetlen kincs a *ki nem merült ifjúság;* az ifjú erő, amely úr akar és tud lenni s amely nem kavarja föl szentségtörő kézzel az élet titokzatos forrásait. Szent Imre ezt a magyar ifjút jelenti, aki „szemérmes, mint egy leány és bátor, mint egy oroszlán."

A tisztaság mellett a „hősies erő temperamentuma" jellemzi Szent Imrét. „Kell a zászlóhoz sisak, kell a harchoz vért, kell a küzdelemhez erőforrás." Az erőforrás pedig az alázatos hit. „Ne gondoljátok, hogy Imre herceg korcs, gyenge, életre nem való ifjú volt." A szentek kemény emberek, akikben a férfias akarat diadalát üli. Ilyen acéljellemekre van a hazának szüksége.

„Kedves, aranyos ifjúságom, tőled is azt várjuk, hogy váltsd ki életté az eszmét, teremtsd meg a hitből élő tiszta, ifjú magyarságot!"

A csatabárdos Szentben, László királyban azt a férfit ünnepli a magyarság, aki szent és hős egyszerre s akiben a lovagkor ifjú Magyarországa kivirágzott. Benne a vallás életté vált, de *nemzeti életté.*

Mikor a Vezérlő Fejedelmet 1906. október 29-én ha-

zahozták, Prohászka Ottokár a budapesti Bazilikában ötezer diák előtt így kiáltott föl: „Az oltár előtt rázendítünk a Te Deumra. Csakhogy itt vagy, itt van haló porod, ahol a lelked él. Mi a hontalan hősök porából új élet tavaszát várjuk. Átérezzük a daliás kuruc idők mindenható lelkesedését, szédítő vágyakozását nemzeti szabadságra! Az ifjúság lelkében sírjon föl a kuruc érzések tárogatója."

Miért nem a fölnőttekhez beszélt Prohászka e napon? Miért vonta magához a magyar diákság színe-javát, hogy a szívüket megcsókolja s hősi érzéseket leheljen beléjük? Megmondta ezt is ott az Isten oltára előtt:

„A népek szabadságának nagy napjai a népek ifjúságának ünnepei. *Ifjú nemzetnek s nemzeti ifjúságnak a szívében nőnek óriássá az eszmények és válnak világhódító hatalmakká a vágyak.*"

Rákóczinak az ifjúság az örököse. Tőle kapta a Rákóczi-féle hitet, amelyet a mélység s ízzó bensőség jellemez; — az erős akaratot, ezt a törhetetlen *szent akaratosságot*, amely az egész világgal is fölveszi a küzdelmet. Rákóczi kardja ennek az acél-akaratnak a jelképe. Kell, hogy a magyar eke, a magyar kalapács átalakított kard legyen. „A kultúra a harc jegyében áll, küzdelem által válik állatból ember s emberből krisztusi lélek."

Rákóczi szimbolikus kardja, az akaratos, elszánt küzdelem biztosítja ifjúságunkban a szabadságot, a szolgalelkűség gyülöletét, az önállóságot politikában s lélekben.

„Legyen október 29-ike az ifjúság kalendáriumának az ünnepe, mely a lemondás, a kétség, az erőtlen megalku-

vás őszi ködében lengesse meg az eszményi, szabad, nemzeti élet zászlaját és suhogtassa, lobogtassa addig, míg valóra nem válik a haza szabadsága, hitből élő, erős jellemű, ügyeskezű nemzedék szabadságában!"

PROHÁSZKA OTTOKÁR ELSŐ GÁRDÁJA.

Irta: *Ambrózy Ágoston dr.*

Az 1901. évi egyetemi keresztmozgalmak hoztak vele, az akkori theológiai tanárral, össze. A kupolateremben tartott előadásaira elmentünk mi is, jogászok, és boldogok voltunk, ha a Damjanich-utcai Regnum Marianumban levő lakására elkísérhettük. Ilyenkor a refektóriumba vezetett be minket és minden fajta bajunkban, nehézségünkben szívesen szolgált tanáccsal, felvilágosítással. Természetesen lelki problémákat keresett elsősorban bennünk és a legnagyobb öröm volt számára, ha kétségeinket eloszlathatta. Műveinek egyes helyeire nézve is kértünk tőle ilyenkor magyarázatokat. Egyszer magammal vittem az „Ég és Föld" c. akkor megjelent művét és akkor felvetett kérdéseink kapcsán főleg a Szentírás geocentrikus irányzatáról nagyszerű előadást tartott, amely természetfölötti magaslatokból oly közvetlenséggel szólt a lelkünkhöz, hogy valósággal lenyügözött mindnyájunkat.

Én azt hiszem, hogy az akkori keresztes ifjak, akik a katholikus ifjúságnak a liberálizmus dermedtségéből ébredező derékhadát képezték, itt, a Damjanich-utcai refektóriumban meg az egyetemi kupolateremben kapták indításaikat az öntudatosabb lelkiéletre és szárnyaikat, amelyekkel a vallási közöny szakadékai közt botorkáló századvégi nemzedék regenerálásának munkájában a Mesternek talán némi segítségére is lehettek. Mert Prohászka akkori úttörő munkájának egyik jellegzetes vonása, hogy a vallás kissé eltorlaszolt berkeit a laikus elem számára jobban megnyitotta, a hittételek iránti komoly érdeklődést megindította, rávilágított arra a boldogító kapcsolatra, amely az embert, ha földi élete még oly jelentéktelen vagy szerencsétlen is, az Istenhez fűzi. Azok a laikusok, akik theológiai előadásokra és lelkigyakorlatokra kezdtek járni, a Gondviselés által küldött eszközök voltak a Mester kezében. Kispap-hallgatói rajongással csüggtek rajta és mi irígyelni kezdtük a reverendájukat, mert a latinnyelvű dogmatikai előadásokat (bár a nehezebb részeket, bizonyára a laikus elem kedvéért, magyarul is megismételte) jobban megértették, mint mi.

Jogászok voltunk, telve életkedvvel és ugyanakkor divatos blzirtsággal, telve jószándékkal és félremagyarázott tanszabadsággal. Igazi ifjúsági sportélet még nem volt; diákjóléti intézmények is alig. Jól mondta nemrégiben a Katholikus Diákszövetség nagygyűlésén kultuszminiszterünk, hogy a század elején csaknem egyedüli diákjóléti intézmény a kávéház volt. Az utcára voltunk dobva. Nem mondhatom, hogy a vallás iránt közönyösek

lettünk volna, de az öntudatos katholicizmustól igen messze álltunk. Nem voltak lelki problémáink. Egyszerűnek láttuk a lelki életet, de nem a bölcs leegyszerüsítő szemével, hanem a tudatlan vakságával. Eljártunk a misére és imádkoztunk is. Talán Hocknak volt a legnagyobb hatása ránk. A Tomcsányi-iskolát kissé exclusívnak érezzük. Tomcsányi pater ezreknek adott jó tanácsot, vigasztalást, ha hozzáfordultak, de nagy szelleme, legalább is azokban az időkben, az ifjúság szélesebb köreire, sajnos, nem volt elhatározó hatással. A zengőszavú Hock karjába szédültünk. Az ő szónoklatainak és imakönyvének páthosza a középiskolából hozott jó alapjainkra az érzelmi vallásnak egy olyan parádés emeletjét húzta föl, amelynek árkádjai és baldachinjai alatt bizonyos kényelmes és fölényes megilletődéssel helyezkedtünk el. Valami esztétikai gyönyörűséggel örültünk vallásunk méltóságának, de lelki problémákról, az élet mélységeiről nem is álmodtunk. Azt hiszem javunkra lehet írni, hogy az érzelmi vallás és az obligát blazirtság ezen korszakában síkra tudtunk szállni vallásunk védelmében. De úgy érzem, hogy a keresztmozgalom nem volt még öntudatos. Inkább a kozmopolita áramlatoknak az egyetemen való térfoglalása elleni ösztönös védekezés, meg egy adag magyar virtus.

A problémák, a mélységek, a vallási öntudat akkor jelennek meg a horizonton, amikor fölmegy a szószékre az a tótos kiejtésű egyszerű fekete reverendás pap, akit ma az egész világ katholicizmusa gyászol.

„Kegyeteknek nincsenek problémáik!"

Mi ez? Hát az is baj?

A szavak szájában új jelentést kapnak. Bibliai idők jelenségei újulnak meg. Uj szintézisek, új világképek. Megborzongtunk lelkünk ürességén, az életünk tartalmatlanságán, kezdtünk befelé nézni és szédültünk a nyiladozó perspektíváktól. Már hivogattak a mélységek; már az öntudatos lelki élet tornácaiban voltunk.

A Regnum Marianumban mondta egyszer: „Mivel szoktak kegyetek szabad óráikban foglalkozni? Milyen nagyobb gondolataik vannk?" Mi olyasmit feleltünk, hogy a vallás szabályait igyekszünk megtartani és a templomban gondolkodunk is vallásunk igazságai felett. „Jó, jó — folytata ő —, de például gondoltak-e azon, hogy mi az *ens?* Látják, a lét a legnagyobb probléma és az emberek mégse próbálják megközelíteni annak lényegét. Az embereket külön kellene a gondolkodásra tanítani. Ha logikusan meghatározná magának az ember a lét fogalmát, máskép élné meg azt. Kár, hogy az iskolákban nem tanítják jobban a logikát."

Egyszer tőlem külön is kérdezte akkoriban, hogy van-e valami nagy problémám, ami leköt? Azt feleltem, szinte félve, de bizalommal, hogy engem a vallás és a hazafiság ragyogó kapcsolatának teljes felértése foglalkoztat leginkább és hozzátettem, hogy a vallási igazságok mellett a negyvennyolcas törvényhozás eszméi lelkesítenek. Elmosolyodott. És az a mosoly nekem akkor rosszul esett; szinte arra gondoltam egy percre, hogy ez a nagy ember talán nem eléggé magyar. De azután így folytatta — és ezt szószerint idézhetem, mert feljegyeztem —: „Csak akkor lesz igazi tartalma a magyar politikának, ha két párt lesz a parlamentben, a keresztény-

szocialista és a szociáldemokrata. Elő kell készítenünk ezt a mérkőzést, hogy majd leküzdhetetlen erővel emelkedjék ki belőle a kereszt." Mily pompás talizmán és milyen kár, hogy mindnyájan nem akasztottuk a szívünk fölé.

Így ültetgette Prohászka Ottokár lelkünkbe a problémákat és így töltötte ki azt lassan öntudattal, úgy hogy mindinkább érezni kezdtük, hogy többemberekké leszünk. Jól esett azután is blazirtan beülni a Gerbeaudba, billiárdozni a Centrálban, ácsorogni a Cziráky-palota előtti „maflaszigeten" vagy utolsó garasunkon gummiradlerezni a Stefánia-korzón, mert ez akkor a bonton-hoz tartozott. De már éreztük, hogy nem így vagyunk többemberek, hanem akkor, amikor a lélektelen nyegleséget félretéve a szószék alatt télikabátunkba burkolózva teli tüdővel szívjuk magunkba Prohászka tanításából az igazságot és az életet.

Valóságos csapás volt ránk nézve Prohászkának püspökké való kinevezése. Amikor annak híre elterjedt, egypáran arról kezdtünk beszélgetni, hogy azt meg kell akadályozni, mert úgy örökre elvesztjük őt. Gyermekes ravaszsággal azt mondtuk neki, hogy az akkori úgynevezett darabont-kormány alatt nem lehet elfogadni a kinevezést. Mosolygott ezen, de látszott, hogy jól esett neki az önzésünk. Majd mikor kinevezése után üdvözöltük, a hozzám intézett becses, relikviaként őrzött alábbi levélben fejtette ki a püspökségre vonatkozó álláspontját. A levél így szólt „Kedves Barátom! Köszönöm szívélyes üdvözletét, melyet nagyra becsülök, annál inkább, mert kisugárzik belőle a nagy ügyszeretet és a legfőbb érdekek

szolgálatának vágya. Én megmaradok a megkezdett úton s azt az ifjúságot, amely Kegyednek méltán szívén fekszik, ezentúl sem hagyom el. Keresek majd módot érintkezésben maradni és a keresztény világnézet kialakulásán dolgozni. A püspökséget el kellett fogadnom felsőbb tekintetek miatt, de amelyektől a *legnagyobb érdek, az ifjúságnak kereszténvi irányítása,* nem vesztett súlyából semmit. Dolgozzunk tehát tovább! Tartsa meg irántam való jóindulatát ezentúl is, miután nálam a honores non mutant mores. Isten velünk. Híve Prohászka Ottokár. Budapest, Regnum Marianum 1905. október 30."

Ez a levél klasszikus dokumentuma annak, hogy Prohászka, bár az intelligens középosztály és a nők számára tartotta legtöbb konferenciáját, „a legfőbb érdeknek" „az ifjúság keresztényi irányítását" tartotta. Ha akkor a püspöki kinevezés közbe nem jön és az ifjúsággal való kapcsolata el nem veszti azt a sugárzó intenzitását, szinte beláthatatlan az a hatás, amelyet hitszónoki és lelkipásztori működése az egész fiatal generáció lelki elmélyítése és katholikus öntudatának megszilárdítása terén nyomban kiváltott volna. Igy, a püspöki székből, — az egyetemtől és a Regnum Marianumtól elszakadva —, két tátongó seb vonta magára jobban a figyelmét: az intelligens középosztály vallási közönye és a társadalom szociális érzéketlensége. Akkor tehát biztató mosollyal, felsegítő karokkal, napsütéses, villamáramos tanításokkal először is a botorkáló középosztályhoz, az aktaporos családapákhoz fordul. Majd mikor diadalmas világnézlete áttörte az indifferentizmus ködét, jó példával mindig

előljárva és a szociális földreformokat megelőzve, az apostol fanatizmusával kezdi hirdetni a katholikus nagygyűléseken, meg a neki mindvégig annyira kedves Szociális Missziótársulatból, a szociális nyomor enyhítésének becsületbeli kötelességét.

De sokoldalú apostoli munkája közben se feledkezett meg soha egy percre sem az ifjúságról. Ez a remekbekészült lélek valami atavisztikus vonzalommal csüggött az ifjún, a gyermeken. Az elgyötört, romlott emberi lelket is kereste és szerette, hogy megsegítse; de a romlatlan gyermeklélek szemléletében felüdült. „Leegyszerűsíteni a lelket, az érzelmeket, hogy bejussunk a mennyekbe!" Ez volt az egyetemi templomban utoljára tartott női konferencia beszédeinek, amelyek központjában lisieuxi Szent Teréz állott, a vezérgondolata. És itt megjegyezhetjük, hogy a leegyszerüsítésnek ez a gondolata természetesen nincsen ellentétben a problémakeresés fentebb kifejtett tanácsával, mert Prohászka a problémákkal a lelket öntudatossá, a leegyeszerüsítéssel az öntudatos lelket nagyvonalúvá akarta tenni.

Ha a Gondviselés el nem ragadja tőlünk ezt a szellemóriást, nagyszerű tanító-programmjában bizonyára sorra került volna ismét első és állandó szerelme, „a legfőbb érdek", az ifjúság, amelyhez az összeomlás után kétszeres szeretettel fordult. Erre vall „Iránytű" c. pompás művének minden sora, ahol az apai szeretet rajongásával öleli keblére a magyar ifjút; erre vallanak két évvel ezelőtt a pécsi egyetemen tartott beszédei és erre vall az a talizmánnak való mondása, amelyet a Férfi-Ligának tartott utolsóelőtti beszédében intézett az ifjú-

sághoz: „Különösen rátok gondolok itt édes-kedves fiatal testvéreim, hiszen nektek kell felvenni majd ezt a nehéz magyan igát. Legyetek bátor és tiszta férfiak. Éljétek az Evangélium életét . . . Nincs más törvényünk, csak az Evangélium!"

PROHÁSZKA ÉS A TERMÉSZET.

Irta: *Brisits Frigyes dr.*

„Szeretni a természetet, mint Isten művét, mint portaléját templomának, mint praeludiumát zsoltárának; úgy tekinteni azt, mint a végtelen teremtő művész színeit és vásznát, melyeket a szeretetnek ihletése fölhasznál az örök hű gondolatok kifejezésére.

Szeretni a természetet s élvezni édességeit, örömeit, zamatjait, énekeit, de mindezt behinteni az önmegtagadás fűszerével: a fegyelem virrasztó gondolata alá helyezni.

Szeressünk élni, hogy az Isten gondolata: az, amit rólunk gondolt, mind teliesebben testet öltsön, s hogy összes erőinket belefektethessük az előttünk megújuló meleg valóságba." *Prohászka.*

Prohászka Ottokár lelkiségének egyik legnagyobb művészete: természetszeretete volt. Gondolkozása, képzelet-formái, nyelv-képzelete tele és tele vannak futtatva a természetből vett benyomásokkal. A természettől úgyszólván sohasem szakadt el. Gondolkozásának történeti menetében belső indítékoktól feltételezett fejlődés vehető észre, természetérzéke azonban már első munkáiban is mondhatni kész fokon jelenik meg, sztatikailag már korán megkapja formáit, fejlődése csak dinamikai irányban történik.

Az a természet, melyet Prohászka megjelenése maga előtt talált, igen sokban hasonlított a század ember-típusához. A XIX. század második felének természetérzéke theológiai és esztétikai szempontból egyaránt nagy eltávolodást mutat a század-eleji természet-érzék hagyományaival szemben. A pozitivista világszemlélet kemény, rideg tényszerűsége végleg felbontotta a barokk és romantikus, illetőleg idealisztikus szemlélődés formáit s állandó szemlélet-elvvé a törvényszerűség immanens gondolatát tette. Ezzel pedig együtt járt a képzelet jogának a természettől való száműzése, azaz a művészi értéknek a természettudományi értékre való átcserélődése. Az ember az immanencia belső rendjében csak quantitásbeli különbség volt s ez által elvesztette a természethez való ama perspektivikus kapcsolatát, melyet idáig a keresztény világnézet biztosított természet-látásának. A természet a világnézet naturalista rendjében egyet jelentett azzal az irrationalizmussal, amely az emberben mint sors érvényesült s amely a természet-szemléletet végkép megfosztotta minden magasabb, lelkibb vonatkozásától és értékelésétől. Ebből a szempontból *Dosztojevszkij*, aki egyik regényében így kiált fel: „Hát olyan nagy értéke lehet egy napsugárnak, egy csalitos erdőnek, avagy egy valahol messze ismeretlen mélységű buzgó forásnak?" — teljesen ugyanaz, mint a *Dalforrást* éneklő magyar *Madách*, *A holló* leverő szimbolumát értelmező *Poe Edgár* és a holdfénynél céltalanul kesergő *Carducci*.

A század végén az irodalmi naturalizmus bukásával eltűnik a természetszemléleti naturalizmus és megjelenik a szimbolikus természetlátás. Amint az előbbi irány

alapjában vérszegénnyé fosztotta ki a természetet, az utóbbi a szimbolizmus új mithológiájával befátyolozta vagy meghamisította. A természet, ebből az irányzatból tekintve, babonás, ijedt, titokzatos pantheista misztika verőfényében ragyog, amely a tudatalatti lelkiség vak szálaival kapcsolja össze az egész világot. A dolgoknak lelkük van — hangzik az új tanítás. S Baudelaire misztikus tájaitól kezdve Ady félő, remegő éjszakáiig a költői látás új stílusa értelmezte a természetet.

Ebbe a világba lép bele Prohászka Ottokár.

I.

TERMÉSZETLÁTÁSÁNAK MÓDJA.

Prohászka Ottokár természetlátása visszaadta a természetet *a hitnek és a theológiának*, azaz felszabadította és megnagyította a természetérzék gazdagságát és szabadságát. Ezáltal pedig visszaállított egy megbontott szintézist: egybekapcsolta ismét a tényt az értékkel. Egyiket sem állította vagy tagadta a másik rovására, hanem mindkettőt „sub specie aeternitatis" fogta fel és élvezte. Sajátságos, hogy Prohászka Ottokár theológiai gondolkozása a természeti Isten-érvek helyett szívesebben fordult az erkölcsi Isten-érvek felé, de állandóan visszatérő látásformája a teremtett világnak, mint az Isten dicsősége és szépsége hordozójának misztikus hevületű magasztalása.

„Mennyivel különb a mi világnézetünk — írja az *Isten és a Világban* —, hogy az értelem s az értelemnek

leánya, a tudomány, a végtelen Istenből valók, s következőleg isteni gondolatokat keresnek mindenütt. Föladatuk nem a teremtés; nem teremteni küldte őket az Ur, de olvasni, utána gondolni az Urnak az ő örök, hűséges gondolatait, „cogitationes aeternas, fideles." Az Ur föltárta gondolatait a természetben is; hogyne, hiszen a természet az Isten gondolatainak természetes föltárása. Az ő szava a természet; szava a vas, a víz, a napsugár, a hajnal, az éj. S e beszédet nem érti a világon senki, csakis az értelem. Az értelem hallja, érti az Ur szavát; az értelem szemléli műveit. Kontemplálja az Istent, de nem színről-színre, hanem gondolatainak lenyomataiban; nem látja arcát, de fátyolát s e fátyol alatt nagyjában észreveszi arcának körvonalait. Nem látja a végtelent, de a végtelen partján jár s tudja, hogy van; nem fogja át karjával a tengert, az óceánt, de az óceán hullámai lábát csókolják s a mélység titkaiból gyöngyökkel kedveskednek neki. S csendes kontemplációja túlcsordul örömtől, élvezettől s boldogságtól; a tudomány élvezi, mikor a természetből kiváltja a gondolatot; az Isten csókját érzi homlokán minden új észrevevésnél, minden új belátásnál s nem tud eltelni az örök szépnek csodálatával és érzetével."

A középkori keresztény filozófia hangjait halljuk Prohászka egyik beszédében, *Az Isten teremtő művészetéről.* Mintha Richardus a Sancto Victore tanítása újulna fel a messze távolból, amint a lelkiség, az Istenség megtalálásának örömeiről beszél: „Ascendere et stare, o quanta, qualisque fortitudo; inhabitare et requiescere, o quanta qualisque beatitudo" Prohászka így szól:

„A világ hirdeti az Istennek, a mesternek dicsőségét. Ez a mester megkoncipiálta nagy stílusában, az ő gondolatának hatalmával a világot és az ő erejének fölényével kialakította, kidolgozta azt. Meggyujtotta a teremtményekben a szellem világosságot, megnyitotta szemüket s ők látnak és ámulnak s örvendeznek. Ez az ámuló öröm is az Isten dicsősége. És az emberi ész hamar vette észre, hogy a világ tele van szépséggel, harmóniával. A régi filozófia ébredése az volt, hogy lát számot, harmóniát, mint Pythagoras s elmélyedése az volt, hogy lelket vett észre benne, mint Plato és Aristoteles és ezeken a nyomokon jár a keresztény miszticizmus is: a természet neki az Isten szeretetének dala.

Minden fa és bokor önálló költemény; mindegyik külön-külön áll, egyik sem olyan, mint a másik; ágai másképen fonónak, lombja másképen omlik, levelein másképen játszik néma zenét a reszkető napsugár. Minden ásvány, minden drágakő, minden jegec, minden állat egy-egy alak, melyet kigondolt s kialakított az Ur s az eredeti teremtésen rajta van védjegye, vagy szabadalma; senki sem gondolhat újat, csak ő, senki sem alakíthat úgy, hogy teremtsen, csak úgy, hogy utánozzon. A teremtés, az eredetiség az övé, mindnyájan: próféták, Hafizek, Vedák, Shakespearek, Byronok, Arany Jánosok, Ibsenek, kikről mondják, hogy teremtenek, alkotnak, költenek s új világot alakítanak, mind csak mozaik-képek technikusai, újat nem tudnak, új elemeket nem hoznak, csak a meglevőket csoportosítják.

S ahogy így a vonalakat saját lénye őserdejéből merítette, ahogy így sejtekből szőtt szöveteket s azokat leve-

lekké szabta ki, vagy ágakat hajlított s edényeket formált belőlük: azután finomabb, belsőbb szépséget lehelt rá; ez a finomabb, belsőbb szépség a színek világa. A napsugár egy külön teremtés; tiszta és átlátszó s mégis 7 szivárványos színnek titokzatos egysége. Az Isten ezt szereti legjobban a teremtésben, nemcsak műve, de szimboluma. Benne lakik . . . s ha képét akarja megjelölni, nem a tenger, nem az erdő, nem az égbolt, nem a virág, hanem a napsugár, a világosságra mutat: nézzétek, ilyen vagyok én. Lényem, szépségem, erőm, termékenységem olyan, mint a napsugáré; teremtésemben az elit, az első remek. Azért szépségemet is napsugár óvja a természetben; a Tyrheni-tenger villogása, az alkony színei a szolnoki Tisza partján, a kék barlang bűvös reflexei, a virágok szín-szimfóniája az én szépségemnek elsőrendű tükrözése.

Van neki más hallható zenéje is. A rét, az erdő zsongása, az elolvadó ezüsthangok, mindaz, ami Beethoven fantáziájában csengett, ami Bizet szenvedélyes, mór zenéjét ihlette, a germán tölgyerdők énekeseinek motívumai az ő zenéje s ő játszik, a színek finom citeráján ép úgy, mint a hangok ezüst húrjain. Játszik rajtuk reggeli, esti imát, tavaszi dalt s őszi búcsúztatót, játszik jegyesi örömében s bús haragjában, játszik őserdőben, pazarul s magának játszik . . . ott, ahol ember nem hallja; az őserdők . . . a tenger mélye csendjében, a koráll erdőkben."

Ebben a beszédben már klasszikussá érik Prohászka természetérzéke, amelynek mindvégig állandó jegye marad az, hogy *antidialektikus*. Tanulságos ebből a szem-

pontból, tisztán csak módszertani összevetés kedvéért Eckehardttól a példát venni. Eckehardt, mikor a természetet nézi, így okoskodik: Ich schaue die Lilien auf dem Felde: ihren lichten Glanz, ihre Farbe, alle ihre Blätter. Aber ihr Schwelgen von dem sehe ich nichts! Warum? Weil das Schwelgen in mir ist! Wie was ich spreche: das ist in mir; dann erst spreche ich heraus. Mein ausserer Mensch der freilich schmeckt die Kreaturen als Kreaturen: als Wein, und Brot und Fleisch. Aber mein innerer Mensch schmeckt sie nicht als Kreaturen sondern als Gabe Gottes. Prohászka pedig így nézi a világot: „Keresd az Urat . . . Mély ő és örvényes . . . erős és viharos, de virágot tart a kezében, illatot hint és énekel . . . Szeme fekete, mint az éj, de szép . . . arca le van fátyolozva, de a természet az ő tükre s minden őt szimbolizálja. Keresd az Istent, ezt az önmagát kinyilatkoztató nagy jót, „Omne esse"; a lét és élet dagadó oceánját; azt a meleg, boldog örök-életet, kiből fakadnak lelkek és egyesülések, intuiciók és inspirációk s az extázisok örömei, mint rügyei a lelki tavasznak; kiből valók a szellemek víziói s a művészetek inspirációi; ki bűvöl lelket s ritmust s harmóniát önt ki a létre. Szeresd azt a legreálisabb szépséget, mely poézis és valóság; azt a produktív őserőt, mely gördít csillagot s rajzol világot s szívedbe szárnyaló, édes érzést önt. Szeresd őt, kiből való az anya öröme; őt, ki által születik a gyermek s fakad a virág; kiből való a boldogság énekének minden motívuma, ki tejet és mézet és bort csepegtet a szeretők, a költők, a próféták s a szamaritánok ajkára; — ki könnyeket fakaszt s a csendes örömök pacsirta dalait inspirálja; — ki a

mély megindulás könnyeit keveri a fájdalomba s homállyal, sötétséggel is dolgozik a több, szebb élet kialakításán. Szeressed őt, Uradat, mindenedet, ki akart téged s azért vagy, s ki akarja, hogy több, szebb, erősebb, teltebb, gazdagabb lélek légy; ki vonz téged s fölhúzza kegyelmének zsilipjeit s lelkedet folytonos, szebb, öntudatosabb élettavaszra neveli. Szeretni kell őt szívvel, erővel . . . S ugyan lehet-e őt szeretni érzés, megindulás, hevülés nélkül? Aki hevülve nem szereti, az még nem nézett bele az arcába! *(Elmélkedések.)*

A misztikus felolvadásnak e ditirambikus zenéje Szent Gertrud nagy hevületét idézi fel a távoli emlékezetből: Ave Jesu, Sponse melliflue, cum delectamento divinitatis tuae, *ex affectu totius universitatis* salutans amplector te et sic in vulnus amoris deosculor te. És a szeretet imádságos kitörésének mélyén át mintha ismét éreznők felszállni a Naphimnusz umbriai illatát . . .

A természetlátás e misztikus jellegéből következik a teljes átadás, az elmerülés ténye, amely azonban Prohászkánál mindig valami tudatos fölényességgel és felérzéssel párosul. *Kapcsolatban a természethez* című cikkében így elmélkedik: „Azért tehát *gondolatom s gondom ilyenkor az, hogy átadom magamat az engem környező szépségnek s fölségnek,* — átadom magamat a lelkemre boruló varázsnak s élvezem azt az érthetetlen titokzatosságot, melybe beleütközöm lépten-nyomon, mely ismerősnek látszik ugyan, de ha szóba állok s valamit motyogok is vele, csakhamar kifogy a szóbeszéd fonala s mint idegenek állunk szemben egymással. Idegenek a szirtek, a fenyűszálak, idegenek a bokrok s vi-

rágok; másrészt meg ebben a nagy idegenségben úgy érzem, hogy belém tolakszik ez a nagy világ s a színek s hangok hullámain mint tenger dagályán jön felém. Azok az égbe meredő kőszálak, azok a bozontos fenyűk, akárcsak egyéniségek volnának, szólni akarnak hozzám. A sziklaszorosok szürke s vörhenyes falai s szaggatott ormai mintha csak gyúrnák lelkemet, mint ahogy őket is törte, zúzta s gyúrta az ár, a gleccserek árja s a tavaszi zuhatag, míg így kivájta s lefaragta őket! Emelnek s ismét emelnek s ha párkányukon meg akarnék pihenni, unszolnak, hogy menjek följebb, följebb, magasabbra, még magasabbra! Hát természetes, hogy átadom magamat a körülöttem mélázó s velem foglalatoskodó, titokzatos világnak, ennek a nagyságnak s fölségnek, ennek a szépségnek s titokzatosságnak; hadd húzzon s emeljen, hadd formáljon s gazdagítson; hadd meredjen föl lelkem is az égbe; hadd legyek én is erős, lelkes, mély s titokzatos! Hisz e réven lehetek több s különb. Ezen a nagyságon leszek én is nagy; e sziklákon alakulnak ki a lelkiérzés magaslatai. A természet motívumai a pszichében megismétlődnek s nyomukban szellemi világ alakul, melynek szintén vannak hegyei s mélységei, vannak szirtei s magasbatörő útjai. A fölség, s nagyság motívumaiból lelkemben friss, üde, bátor, nagyratörő érzések válnak, melyek kiemelnek a lápokból s lapályokból. Ó be jó ez!"

A léleknek a szemlélődés alatt is eleven aktivitása mutatja, hogy alapjában mennyire nem naív Prohászka természetlátása. Igaz, hogy e szemléletnek igen gazdag érzelmi erezete van, de csak ebben nem merül ki annak

tartalma egészen. Amikor ő a természetet nézi, az nemcsupán passzív ráfeledkezés a külső világra, hanem tudatos benyomás-, inger-gyüjtés:

„Örülök — írja — e kifogyhatatlan, tengernyi erőnek s életnek, mely környékez s fakad s fejlik s fakadásába bele nem ún soha. Örülök neki, hogy úgy tele van formával és szépséggel és üdítő s gyógyító olajjal s balzsammal. Nekem ez mind életesszencia, melyet lehel hegytető s sudaras fenyő, mellyel be van permetezve a hegyek uszálya, a fenyves, a havasi rét. Ezt leheli a kakukfű, a fehér és sárga margaréta, a harangvirág s szironták, a zsálya és gyüszűvirág. Ezzel az üdeséggel van telítve az átellenes hegyek lila párázata; ezt lélekzem én magam s úgy vagyok vele, mintha ez a nagy természet a maga friss, halhatatlan életét akarná belém lehelni. S szívom is magamba, — mohón vetem magam az élet s erő ez áramába; de nem ösztönösen, hanem inkább áhítattal. Szükségem van ingerekre, az életizgalmakra, az életinhalációra s örülök neki, hogy oly közel van mindez hozzám, s hogy miattam van.

S e benyomásoktól úgy tetszik, mintha tisztulnék s gyógyulnék; úgy tetszik, mintha e hamisitatlan életesszencia kivetné belőlem mindazt, ami fáradt s kiélt s ami az akciónak már csak hamva s korma. Hát hisz szükségünk van rá. Ember ember közt kicsiny s elfogult lesz; beveszi magát apró, mérges gondolatainak kuckójába, ahol pókhálók szállnak a sasszemre is s elveszik a nagy kilátásokat. A közélet laposssága s durvasága lenyomja a legjobbakat is; és akik hősöknek indulnak, azok sokszor bohócokká válnak, hermelin s bíbor dacára. Az-

után meg az a sok epekő, mellyel kislelkűség s bosszankodás gyötri az életet. Fürdő kell hát nekünk; fürdő, mely kimossa a bennünk rekedt port, hamut s iszapot. Érintkezésbe kell lépnünk a lelki törpeség letörésére a félremagyarázhatlan nagysággal; utat kell nyitnunk magunkba a természet üdítő, balzsamos beszívárgásainak. Azért hát én a magaslatok hómezőkön ellejtő leheletének tárom ki lelkemet; a fenyűfákról leszívárgó olaj az én erőm kenete s az áfonyás, mohás hegyoldalak harmata új életre locsol föl engem. A távlatok kékes, lilás fényeitől eloszlik lelkemben az árnyék; a zümmögő, zúgó erdő, zsongó rét elcsittít bennem minden panaszt, megállok s hallgatom e zsongást s nemcsak a fülem, hanem a lelkem is megtelik zenével s amely mértékben telik, abban a mértékben zúg s énekel már bennem is a sok érzés s indulat; elnémul bennem minden diszharmónia, mert szégyenkezném, ha e sok énekes közt én csapnék föl rikkancsnak egymagam s ha a természet ez isteni harmóniájába belevinném az emberi ütközések s veszekedések siralmas nyekkenéseit."

Ezen a ponton lesz az ő természetszeretete teljesen modern: a lelki kultúrának tudatos műélvezete, amelyben épen annyi része van a hitnek, mint az esztétikai gyönyörűségnek. Ezért hangoztatja:

„Lélek és természet, ez a két egymásra ható, egymást kölcsönösen megtermékenyítő világ. Lélek nélkül nincs szép természet. A lélek öltözteti színbe, hangba, illatba, ízbe a rezgő anyagot, általa lesz a természet széppé, kellemessé; fény csak ott van, ahol szem nyílik; hang, dal, harmónia csak ott van, ahol lélek hallgatja;

illat, íz csak ott van, ahol az érzõ ideget érinti s izgatja a szagtalan s ízetlen tárgy. Szem, fül, érzõ idegek nélkül csak sötét és néma rezgés és mozgás van. Ime lélekből feslik ki a színek, hangok, illatok, ízek világa, belõlük szakad ki; általa lesz szép a természet.

A világ szépségét a maga kifejezettségében mi alkotjuk meg. Teremtõi vagyunk a színes, kedves illatos világnak; a valóság, színtelen, kietlen, hangulatlan világ csak anyagát képezi az alakító mûvésznek, a léleknek, mely a formát, a szépet reáönti. De épen azért, mivel a világ az õ színes, kies, illatos alakjában lelkünk teremtménye, visszatükröződik rajta gondolat, hangulat, érzelem; mindenütt fecsillan rajta egy darab lelkiség s a lelki, mélyéletû léleknek ép ez képezi egyik sajátságát, hogy a természeten a lelki vonatkozásokat, a lélekből beleszõtt eleven fonalakat észrevenni, magamagát bennünk fölismerni s azokban gyönyörködni képes." *(Föld és Ég.)*

A lelki rávonatkoztatás, amely Prohászka természetlátásának legmagasabb fokát tünteti fel, egyúttal módszerének legteljesebb kialakulását is adja. Ez pedig az *analógia*. Ebben a legpáratlanabb, legújszerûbb s ebben a legegyénibb Prohászka. Amint természetérzéke fejlõdése elsõ pontján diadalmasan harcolt az Isten gondolataiért, ezen a ponton küzd a lélekért. A nagy analógiákból mindig a lélek kerül ki gyõztesen. Itt már Prohászka, igaz, nagyon összetett és bonyolult szemléletformákkal dolgozott, de így is tud aktuális és friss lenni. A szemlélet-módban sok vonás emlékeztet az ószövetségi profetikus látomásokra, az evangélium paraboláira,

s ezért hatnak oly lenyügöző nagyszerűséggel. Egy ilyen analogikus szemlélet-felépítés a következő:

„S mikor a körülöttem ünneplő természeten éledek s megifjulok, ugyanakkor elgondolom, hogy a szellemi világnak is vannak magaslatai, hegyei és csúcsai, melyek szintén mint impozáns, fölséges tények nyilatkoznak meg előttem s vonzani s emelni akarnak engem. Ilyenek Isten, Krisztus, a szentek, az eszmények, az erény, a törvény, a lelkiismeret, a történelem nagy emlékei; ezek aztán valósággal az „Isten hegyei." Van abban a szellemi világban is csillagos, virágos élet, balzsam és fűszer; ott is vannak titokzatos, bűbájos világítások, fények és színek s ez mind azért van, hogy öntudatomba világítson bele s hogy jobbá s szebbé legyek rajta.

Föltétlen kelléke a haladásnak s a lelki fejlődésnek, hogy a szellemi tények mint az „Isten hegyei" úgy álljanak előttem s hogy én azokat nézni, bámulni, csodálni s tisztelni tudjam. — Nem kételkedem nagyságukban s nem kritizálom le őket magamhoz. Nem én húzom le őket oda, ahol én állok; hanem ők vonzanak engem föl magukhoz. S én hagyom magam vonzatni, sőt megyek, indulok, lendülök feléjük. Tudom, hogy a szellemi világban is van fölség és parancsoló nagyság s hogy az nem azért van, hogy én azt félreértsem, vagy eltörpítsem. Ugyancsak tudom, hogy a lelki világban páratlanul igézőbb szépség s harmónia ünnepel, mint a tavaszi erdőben s a májusi réten s hogy az nem azért van, hogy azt kigúnyoljam, vagy elrutítsam. Aki a nagyot s szépet s a tisztát nem tiszteli, az saját lelkének disszonanciáit viszi át a világra s nem talál semmit, ami által s amin

ő maga jobbá s nemesebbé válhatnék. Az ilyen ember hernyó a káposztán; él, eszik s minél tovább él, annál több lyuk s űr s foszlány támad körülötte; az ilyen ember olyan, mint a meztelen csiga; magának sem épít házat; az üde, virágos pázsiton meg szenny jelzi nyomait. Az ilyen ember kioltja a fényeket s saját lelke sötétségét önti maga köré. Világszemlélete nem igaz, nézetei hamisítványok."

Ebből a látás-stílusból fakad egyik legszebb írása, mely a fölötte lebegő végtelen perspektívával a modern magyar természeti leírásnak egyik legfinomabb és legmélyebb megjelenése:

„Szép a tenger, a legfölségesebb szépség, majdnem oly szép, mint az égbolt. A tenger, úgy látszik, nem nyög az Isten átka alatt; mert nem az ember hazája; megmarad szépsége érintetlenül és homálytalanul bája; mert nem működött közre a bűnben. Termékei nem szítják a testben a rossz kívánság tisztátlan tüzét s a böjti parancs, mely a testet fékezi, nem vonatkozik rájok. Hullámai tisztátlant meg nem tűrnek, kidobják ismét a megmételyezett földre; — tespedés nincs bennük, folyton megifjulnak s engedelmeskednek a szélnek, mely képe a szellemnek; így jött le a Szentlélek. Romlást nem ismernek, mert a kesernyés sót őrzik, ez pedig a bölcseség jelképe. A tenger a termékenység s a fejlődés bölcsője, azért lebegett fölötte az Isten lelke. A legnagyobb erő rejlik cseppjeiben, a gőz, mely a művelt világ első hatalmassága; hullámaiban a zsoltáros az Isten dicséretének majd lágyan zsongó, majd dörgő hozsannáját hallja; a tenger legfogékonyabb az ég benyomása iránt; tőle

veszi színét s vidám, nyílt tekintetét. Az igazi bölcseséget jelzi, mert gyöngyeit, kincseit mélyen rejtegeti. Egyszerű fönség a ruhája: ékessége pedig a part valamennyi homok-csillámlása és a csigák és kagylók tarka füzére.

Mi meg olyanok vagyunk, mint a gyermek, mely a fövényen e fenséges királynő zsuzsuit szedegeti s épít homokból kikötő-mólókat s lesi, mint mossa a hullám elhaló öltögetése várfalai erősségét. Sokszor elnéztem s megsóhajtottam ezt a nagyságot és piciséget." *(Föld és Ég.)*

Csak egy lépés kell még ahhoz, hogy a lélek egészen áthassa, átlelkesítse a természetet, amely itt már elveszti a maga eredeti képét, és jelentését s egészen a lelkiség szimbolumának hordozója lesz. Igy kapjuk az átspiritualizált természetnek ezt az épen olyan középkorúan misztikus, mint modernül átélvezett képét:

„Helyezkedjünk el az Evangélium parabolás, kedves, idilli világába, mint egy fölséges hegyvidékbe, hol az erdők, rétek, a patakok s hegycsúcsok júliusi vasárnap déli napsütésében állnak s hol a hegyi patakok zúgása s távoli harangszavak járása s egy-egy tehénkolomp távoli csengése az ünnepi orgona zenéje. E fénybe és napsugárba, illatba és kékségbe merített átlátszóságban hallgassuk a szent írás szavát a lélekről s annak értékéről, az életről s az Isten országáról, a kincskeresőről s a gyöngyvásárlóról, a jó pásztorról és a tékozló fiúról. — Vegyük közbe fontolóra a keményebb érzéseket, azt a kemény szeretetet, mely mindent elhagyni kész: atyát, anyát, házat, hogy az Urat kövesse. Gondolkodóba ejt a nagy számadás s adósságom lerovása az utolsó fil-

lérig; azután az elszánt üdvkeresés, mely kész a szemet kiszakítani, a lábát elvágni, csakhogy Istennél célba érjen. Elgondolkozunk azután arról, amit mond a nagy vágyról, a világ tűzbeborításáról, saját véres keresztségéről, aztán csodálkozva látjuk, hogy kenyeret ad, melyben testét töri meg, s kelyhet nyujt, melyben vér ömlik szét s forr föl a bűnök bocsánatára. Ezek a szavak s fogalmak mind azelőtt is megvoltak a zsidóságban és megvoltak a pogányságban; szép szavak, csiszolt fogalmak. Szent Ágoston ezeket „vasa lecta et pretiosa", drága kristálypoharaknak, billikomoknak s kancsóknak mondja, melyekben filozófok és rétorok, dialektikusok, grammatikusok és szofisták mást-mást töltögettek; ki lőrét, ki mérget, ki állott vizet, ki pocsolya vizet, akitől mi tellett; de sem a lélek borát, sem az élő vizek termékenyítő italát szolgálni nem tudták. Akkor aztán jött az Evangélium s a régi szavak s fogalmak kristályformáiba új, tüzes bort, vagy inkább vért töltött, — új tartalmakat teremtett, új értékeket hívott elő. A „sermo vivus et efficax" árama mintha sziklákat görgetett volna; az örökkévalóság hegyvidékéről jött és magával ragadta a lelkeket.

Az Evangélium lelki világa, mint egy hegyvidék masszivuma emelkedett fel a gyatra filozófiák és a mitológia mondái, meséi s fecsegéseinek ezer apró együgyüségei közül. Akik az Evengéliumot elfogadták s éltek, azok mint erkölcsi szuverénitások jártak a megmételyezett társadalomban. Nem voltak büszkék, hanem hívek; imádkoztak és dolgoztak, s azok az új tartalmak, melyek lelkükben feszelegtek, lassanként átidomították az élet régi

formáit az Isten országának stílusában." *(A kereszténység és belső élet.)*

Prohászka természetlátása a legsubtilisebb logikától a pszichológia legfinomabb tájáig visz. Vajjon e módszertani fejlődésnek már önmagában is van valami jelentős értelme? Igen. Még pedig az, hogy Prohászka a természeten át újra és nagyszerűen indukálta: a transcendens szemlélet-rendet. A legnagyobb csoda — az ember, hirdeti a diadalmas tanulságot. A XVIII. század azt tanította: Okoskodjatok! Kételkedjetek! A XIX. század ezt hirdette: Legyetek reálisak és pozitivisták! Csodálkozzatok! — tanítja Prohászka. — Az ember csodálkozásra született a földre! . . .

II.

TERMÉSZETLÁTÁSÁNAK JELLEGE.

Prohászka természetlátásának jeligéjét ő maga adta meg „A diadalmas világnézet" előszavában, ahol a spiritualizmus ébredését jelzi s a pozitivizmus hanyatlását e finom képpel állapítja meg: „A lélek lehelete reszket át a tájon." Utolsó alkotásában ez a „lehelet" már egészen felbontva, a misztika látásán ezer és ezer másvilági színre elemezve jelenik meg: „. . . . Nem nézem a Pilist mélázó alkonyban; nem nézem holdvilágos éjben, mikor az energiák pihenőre térnek, hanem inkább akkor mereng rajta szemem, mikor energiák járják; nézem júliusi napsütésben, mikor a tölgyek, a bükkök s körisfák sejtjeiben működő rokka perdül, s mikor millió szövőszéken a természet sejtszövetté szövi a napsugárt. Ez a csendes s mégis

belső energiáktól átjárt erdő a lelki elmélyedésnek legalkalmasabb képe. Csendes az elmélyedt lélek s csendes a júliusi erdő is. Madár nem dalol benne, szél se rebben a mégis feszülnek a belső energiák. Ilyen a misztikus lélek is; gondolatainak s érzéseinek aranyos szálait rögökbe s csillagokba akasztja s ezt az aranyos pókhálót borítja magára, Istenre s a világra. A lélek e hálónak művésze s boldog foglya egyaránt". *(A Pilis hegyén.)* E két tény épen olyan belső stíl-formáját, mint történeti fejlődését nyujtja Prohászka természetérzésének.

Tagadhatatlan, hogy e természtérzés alapja Prohászka természetének sajátosságában: felvevő érzéklésének gyors és izgalmas elevenségében, képzeletének beleélő, megszemélyesítő, asszociáló zsenijében, szemlélkedő készségének hangulatilag is konkrétumokra szétáradó gazdagságában, minden benyomást sokszoros mélységgel mindjárt átélő és feldolgozó költői érzékenységében található. Prohászka művész-lélek volt, akinek lelke sohasem volt nyugodt, mindig tükrözött, rengett és alakított s ha elmaradt körülötte a külső benyomás ingere, akkor a maga belső, mindig magasra fokozott gondolat- vagy érzésanyagának erejétől kapott ihletet. Ez a lelki alkat, mely már megjelenésében is esztétikai jellegű, megnyilvánulásában is a saját irányába formálta bele a benyomásokat. Innen kell értelmeznünk Prohászka természetérzékének *esztétikai alapjegyeit.* Prohászka előtt a természet, mint az Isten leggazdagabb remeklése áll s ő ezt élvezi, mint esztétikai tényt, mint a szépnek legfölségesebb megjelenését. A szép-érzés dús pompával virágzik, bomlik ki benne. Aki benne élvez, örül, az nem a pap, nem a tudós,

nem a szónok, nem a XX. század történeti embere, hanem az ember, két szem, az ő szeme, amely mint egy dithirambikus prizma issza és harsogja a szineket, vonalakat befelé, az ő lelke tájai felé, ahol a benyomások felizgatott özöne érzések, hangulatok, képek, ritmusok, dalok, himnuszok zengő, ragyogó viharába telitődik s aztán a lélek mámoros remegéseinek édes izgalmaiban nyugszik el. A természet neki nemcsak műélvezete, hanem szenvedélye volt. Természetérzése belső képének valósággal elemzését adja egyik cikkében:

„A biblia mondja, hogy Mózes vizet fakasztott a hegyből; ráütött botjával a sziklára s patakzott belőle a forrás, melyből ivott s felüdült ember és állat. Mikor a hegyek közt bolyongok s járom a napsugártól átmelegített, illatos, havasi réteket, úgy gondolom, hogy a mózesi történetnek a fordítottja esik meg velem s hogy nem én fakasztok vizet a hegyekből, hanem a hegyek fakasztanak forrásokat, friss, üde folyásokat a lelkemből; erőt, kedvet, örömet, életet. Az érzelmek kristályforrásait fakasztják énbennem, elárasztanak vizeikkel s harmatos s friss lesz tőlük a lelkem.

Ugyancsak széppé, bájossá s bűvölővé teremtette Isten a világot, azért, hogy lelkünkbe nyúljon s fűszeres olajaival s balzsamával belénk szivárogjon. Erős is, meg lágy is. Néha a karját érzem, azt az erős, hatalmas kart, mely törni s zúzni tud; máskor a kezét nyujtja felém, megfog s tart és óv, vagy nyílt tenyeréből áldást hullat rám; ismét máskor csak ujjainak lágy, hipnotizáló érintését érzem, mikor elsiklik rajtam s hangulatokat kelt bennem, melyekre nincs sem szó, sem kotta, sem szín.

Néha a benyomása újjongássá és zsoltáros lelkesüléssé, máskor meg mélázó, édes hangulattá válik; egyszer friss életörömöt, máskor meg bízó, bátor, küzdő kedvet ébreszt bennem; ezt mind az a szép, fölséges természet teszi. Fia vagyok; tudja ő, hogy hogyan kell bánnia velem. Játszik a lelkemen. S úgye, ha ilyen géniusz játszik műszeren, hát azon legyen minden húr és hang, hogy jól szóljon, úgy szóljon, mint ahogy azt a benyomást keltő kéz kívánja. *(Kapcsolatban a természettel.)*

Ez a páratlanul gazdag benyomás-bőség és felfogó erő-skála nem marad meg az esztétikumnak közvetlen és kizárólagos érzésterületén, hanem eleven és széles szemlélet-sort indít meg s ezeknek az asszociatív-tartalmával bővül meg és mélyül ki. Lehetne gondolni talán, hogy ez a belső tény a kultúrának a benyomulása a közvetlenség viszonylatába s megzavarja annak bensőségét s lehervasztja róla az érzés illatát. Bizonyos, hogy a gondolati, illetőleg reflexiv elemnek az érzéssel való kapcsolata elhalványítja a természet érzés-arculatát. Azonban gondolnunk kell arra is, hogy a gondolatkultúra Prohászka természet-szemléletében a kornak a betétje, a természetfelfogásnak történeti stílusa, a léleknek időhangulata, amelyen és amelytől új értelmezést, mélyebb távlatot s bensőbb, felfrissítőbb magyarázatot kap a természetnek a benyomásokban tovább folytatódó élete. Mi ez más, mint átregiszterelése, áthangolása a természetnek „a látás"-ra, arra a szintézisre, mely minden emberben a maga módjára készíti el a világot? A természet ezen a ponton már nem puszta esztétikai érték, hanem magasabb összetevésekben felolvadó szemléleti és világ-

gító anyag; hatalmas, szinte titáni jelző, amely a látás új fényétől friss jelentésre elevenedve szinte újjáüdíti a rajta kifejezett gondolat tartalmát. Prohászkában itt jelentkezik a *misztikus hagyomány:* az átélés, az átfordítás, a metafizika spirituális csókja, amelytől a lélek lázai gyúlnak ki a világon, az az állapot, mikor a lélek közel van ahhoz, hogy — a középkori misztika finom, gotikus szava szerint — menyasszony legyen. Itt már nem a természet a fontos, hanem az, hogy mit lát, érez, min mereng el, mi vonzza Prohászka látását.

Itt kezdődik a misztika Prohászka természetérzésében, mely először is szemlélődő *Isten-szeretet* formájában lép fel. Prohászka lelkiségének belső adottságából természetszerűen következik, hogy ebbe a misztikus szemléletbe bele fog áramlani mindaz az esztétikai jelleg és az a kulturáltság is, amely benne élt. Ebben különbözik az ő misztikus természetszeretete a középkori misztikusoktól. Ha szabadna, úgy szeretnők mondani, hogy a naiv misztikus-szemlélet nála egy művészi s egy igen történeti jegyű szemlélet-móddal bővül ki. A naivság kedélyi, érzületi eleme nála ugyanolyan erejű és szinezetű, mint egy Szent Bernátnál, azonban ez a naivság meg van mélyítve, bele van kapcsolva, át van szőve egy roppant értelem érzelmi visszahatásával is. Ezért érezni önkéntelenül is, mennyire összetett sodrú az ő Isten-látása a természeten át. Mintha ebben a szemléletben nagy harmóniát, nagy csendet akarna teremteni és így ebben a misztikus elmerülésben akarná visszaadni az emberek látásának azt az elveszett egységét, melyben valaha része volt. Ezért Prohászka, mikor a természet előtt áll, térdre

borul s belső világában a szeretet zsámolyára borul le minden: képzelete, gondolata, szíve, kultúrája, ami csak benne fel van halmozva, akárcsak egy templomban, ahol mikor letérdel az ember, úgy tűnik fel, mintha körülötte vele együtt leborulna minden. Így áll ő a Niagara előtt s így keletkezik benne ez a csodálatos misztikus-szemlélet, melynek elemei zúgnak, mint egy kicsordult Istenszeretet orgonái:

„Vannak lelkek, kik a Niagara esései körül mintha otthon volnának, mert azt, amit sokszor olvastak s annyiszor elképzeltek, megjelenítve látják: a „sok vizek zúgásának" hallgatói, kiknek a „vox aquarum multarum" nem idegen nyelv, kiknek fülében ez a hang zenévé válik, a „vox cithararum multarum" zenéjévé, s azoknak énekévé, akiről az Apokalypsis írja: „vox citharizantium in citharis suis". Mennyi cithara függ e sziklán; mennyi húr, ezüstös húr van kifeszítve rájuk s mindegyik szól erőről és gyönyörről. A Niagara az Apokalypsis egyik illusztrációja, s aki így nézi, annak lelkében visszhangzik az Isten-szeretetnek zsoltára. A Niagara a kilencvenkettedik zsoltárnak, melyet a brevarium Laudeseiben mindennap imádkozunk, fölséges foliája: „Dominus regnavit, decorem indutus est, indutus est Dominus fortitudinem et praecinxit se. Etenim firmavit orbem terrae . . . Elevaverunt flumina Domine, elevaverunt vocem suam . . . fluctus suos a vocibus aquarum multarum." Nézd az ezüst brokátkövet, mellyel körülövezte magát; nézd e gyöngyökből szőtt palástot, e finom tündöklő hermelint; nézd e királyi, gyűrűdző, fehér selyem uszályt. Látom. Látom . . . S hallod-e a folyamok dörgő szavát, s a mély-

ség visszhangját? Hallom, hallom ... S mit kutatsz és keressz még? Mutasd meg a Fölségesnek arcát! Arcát nem láthatom, az Irás is mondja; de a koszorúját igen! Nézd a szivárványt, mely a mélység fölött domborodik; ez a Fölségesnek a koszorúja; alatta van arca; hunyd be a szemedet s ha jól megnézted e soha szét nem foszladó brokátot, a tengernyi gyöngyöt, e soha nem sárguló hermelint s ha a szivárványban a drágaköveknek csillogó örömét, s virágoknak menyasszonyi díszét láttad, s a folyamok vizében a citharák pengését hallottad: akkor meglátod a Fölségnek arcát ... de csak magadban." *(Utirajzok.)*

Természet-látásnak második jegye, mely élete második szakában mindig erősebben fejeződik ki: *a misztikus léleklátás*. Ez a szemlélet-mód az ő legcsodálatosabb gazdagsága, szónoki életének mindig friss, soha el nem fáradó forrása. Prohászka a természetet nemcsak önmagáért, hanem a lélekért nézte. A természetben az Isten gondolatainak nagy kialakulása él, ebben a megjelenésben kereste a lélek mély és örök analog-jegyeit. Szemléletében az érzéselem már kezd halványodni s mindinkább kimelkedik a gondolat ereje. Az egész természet átalakul Prohászka előtt, aki a lélek vonatkozásainak utalásaiban nézi, valósággal vizionálja a külső világot. E kapcsolatban a természet már szimbolum, nem magát élő, adó és sugárzó bemutatkozás, hanem titkok kiárasztója, átlelkesülés, valósággal lélek-táj. Prohászka a természetet nézi, de általa a lelket látja s mikor a természetben jár, tulajdonképen a saját lelke legmélyebb mélységeiben bolyong. Itt a természet csak a kifejezés anyaga, eszköz a

világítás nagy szolgálatához. Ezt igazolja ez a vallomása:

„Két világ környékez minket, természet és kegyelem s mindkettőből élünk. A természet nagy tény; csillagai, erdői, oceánjai, pálmái, fűszálai titokzatos szép valóságok. Titokzatosak, mert telítve vannak gondolatokkal; szépek, mert ritmus ünnepel színeikben, vonalaikban; sőt fölényeseknek is mondhatnám, mert végre is elemezhetetlen valóságnak adatai; elém állnak, imponálnak, a lelkembe nyulnak s a lelkembe öntik tartalmukat; édes formáikon stilizálódik belső világom; néma zenéjüktől tanul énekelni lelkem s valamint ez az erdős, csillagos s hullámos világ, ez a szuverén megtestesülése az isteni gondolatnak, fölemel és nevel engem; úgy elém lép a szellemi világ is ugyancsak telítve gondolattal, szépséggel s fölénnyel; ott is vannak csillagok, holdak, napok, hegyek és oceánok, sasok és sirályok; ott is van gazdagság s bőség típusokban s alakokban; ott is van magasság és mélység, fölség és szépség; fény és sötétség; ott is van kifogyhatatlan termékenység s virágzás erőben s ifjúságban; ott épül tudomány, művészet és ipar, társadalmi, gazdasági, politikai élet; de mindenekfölött ott nyílnak meg az Isten országának távlatai, ahol az Isten már nemcsak teremt és alakít, hanem ahová ő maga áll bele s emberi gondolatban, érzésben, örömben, s szenvedésben, vágyban s imában, könnyben, mosolyban, életben s halálban stilizálja s alakítja páratlan minta szerint a lelkeket; ez Krisztus . . . *(Elmélkedések.)*

Prohászka a hegyen! . . . Körülötte mennyi hegy! Mind csupa szimboluma a naturalista életszemléletnek,

mely ellen ő annyit harcolt, mert annyira fájt neki. Messziről aranyos párázatban ragyognak az antik hegyek, beborítva mithológiák halotti romjaival. Azután jönnek renaissance hegyek, oromzatukon a szenvedélyek forrón sütő lángjaival... Majd utána a romantikus, vad pompáival febukkanó Alpesek, amint Rousseau unott lelke keresi rajtuk önmagát, Byron sötét kacagása belezuhan ijedt hasadékaikba, Shelley képzelete eltékozolja titokzatosságukra pantheisztikus erejét és Nietzsche életkedve dionisosi táncban lobban szét rajtuk... És ott állnak Prohászka hegyei. Annyiféle nevük van, de mind a diadalmas világnézetnek szimbolumai... Egyszer *Sion hegye:* az Isten akaratának égő, villámló zengésében. A bűn le nem hordja, a szenvedély el nem mossa, lázadás, le nem rombolja: kiált, tilt, uralkodik. Aztán a *zsoltárok hegye:* a kövek himnikus lázba olvadnak és csapnak fel, imádkoznak s a Benedictus-ok vulkánjait lávázzák az égre. *A szentek hegyei,* akik fölött a hadak útjának robogása húz el. A lélek megnyúlik rajtuk és belenő az Isten szemébe. *A csend hegyei,* amelyeken átáramlik az evangélium vágya és a másvilági életérzés édes ízével harmatozza tele a lelket. És mindegyik hegyen Prohászka. Csupa Assisi rajta minden: fényes és boldog. Folyók zúgásától ritmust, fák koronájától pálmasuhogást, kövek hallgatásától dalt, dalból koszorút fon, homlokára fűzi, kezeit napsugárcsókkal ékíti, aztán az istenszeretet lázas ditirambjával vigad, énekel s a misztika mámorával int a világnak: Jőjjetek a hegyre! Kár értetek ott lenn!

Prohászka a lélek világában!... Mintha itt is a ter-

mészetben járna, csakhogy ez már a lélek evangéliumi tája. Az evangéliumot is úgy nézhette, mint legdrágább látomását, az emberi lelket. Ezért sokszor, igen sokszor bejárta az evangéliumot. Elnézte, hogy tér haza este a fáradt nyáj; megsimogatta az alázatos és csendes kalászokat és megcsókolta az Urnak itt maradt fehér érintését; ráhajolt a liliomok és a madárdalok fölé és meghallgatta rajtuk az örök példabeszédet a Gondviselésről; megállt a hivogató, borus utak előtt, melyeken a tékozló fiúk térnek haza, éjjel fölment a hegyre és imádságába zárta az ott maradt remetecsendet; letérdelt a fénylő pázsitra és csodálkozása végigreszketett a nyolc boldogság hegyének isteni örömén; a parabolák mélyéből kivette a drágagyöngyöt, az élet egyetlen értékét, ráhajolt és szívébe stigmatizálta; odaállt a Genezáreti-tó partjára és hallgatta a Szentlélek viharát: Evezz a mélyre!; végignézte a Tábor-hegyének elváltozását és a próféták szemefényének látomásos aranyporával telehintette a világot; belenézett a zöld-csütörtök estéjébe s az utolsó vacsora misztériumától majd elégett a lelke; a Cedron patakkal végigzokogta a hűtelen éjszakákat; nagypéntek délutánján a kereszttel elindult és bejárta a világot s a föltámadás után megfogta Krisztus kezét és elment vele Emmauszba... Mikor pedig mindezt bejárta és átélte, ránézett a világra, az ő szemében a lélek nagy tükrözésére, majd magára a lélekre, rája látta lelkét, úgy, amint azt az Evangéliumtól meghozta s így szólt: Legyetek biblikus, evangéliumi, világító emberek!... Igy jutott el Prohászka a természettől a lélekhez.

Mindez megfejti azt a nagy különbséget, amely Prohászka és a modern természet-szemlélet között oly fájdalmasan észlelhető. Prohászkánál a természet él, ragyog, töretlen és tiszta. Nincsen elrontva rajta semmi. Az a távlat, amelyben bemutatja, azok a szimbolumok, melyek által kifejezi, még jobban megnagyítják, megfinomítják s emelik rajta a fenség méltóságát. Derűs és optimista természet ez, melyet bevon az evangéliumi örömnek szépsége és bűbája. A modern irodalom természetérzése — kevés kivétellel — fáradt: lapos, kicsi és távlattalan szimbolumok életébe van nyomorítva. Tele van ijedt, félénk idegek babonáival, vagy elégett szemsugarak fénytelen vibrációival, s a magát kereső lélek nyugtalan árnyékaival, melyek lehervasztanak minden derűt és ünnepet a világról.

*

Prohászka Ottokár székesfehérvári házi kápolnájának szenteltvíztartójába egy alkalommal egy cinege rakott fészket, hogy ott fiókáit kikölthesse. A püspök tehát, valahányszor a kápolnába, lelke szándékainak legfinomabb és legbizalmasabb magányába lépett, szenteltvíz helyett madárdallal hintette meg homlokát. A szimbolizmus ezen assisi tényben annyira elmélyíti és elfinomítja önmagát, hogy olyan fokra jut, ahol már nem értelmezést, nem is kifejezést, hanem hódolatot és csodálkozást jelent. Ezt érezhette Dante is, mikor látomásainak Paradisojába lépett.

TARTALOMJEGYZÉK.

Oldal

Előszó 3

Némethy Ernő dr.: Prohászka Ottokár életrajza 5

† Csernoch János dr. bíbornok, hercegprímás: Prohászka Ottokár emlékezete. (Kath. Szemle. 1927.) 45

Apponyi Albert gróf, dr.: Prohászka Ottokár. (Magyar Kultúra. 1927.) 52

Zichy Gyula gróf, kalocsai érsek: A legtündöklőbb Csillag 67

Mihályfi Ákos dr.: Prohászka, mint lelkipásztor 71

Mailáth Gusztáv Károly gróf, erdélyi püspök: Prohászka Ottokár emlékezete 82

Schütz Antal dr.: Prohászka Ottokár, a pap és az apostol. (Kath. Nevelés. 1927.) 83

Glattfelder Gyula dr., csanádi püspök: Krisztus Dalnoka elzengte minden énekét. (Keresztény Nő. 1927.) 95

Eberle József dr.: Prohászka Ottokár a világegyházban. (Schönere Zukunft. 1927.) 102

Horváth Sándor dr. O. P.: A Szentlélek Hárfája 116

Rott Nándor dr., veszprémi püspök: Prohászka Ottokár egyénisége 155

Túri Béla: Prohászka Ottokár politikája 159

Hanauer Á. István, váci püspök: Sub Specie Aeternitatis ... 180

Bangha Béla S. I.: Prohászka, a hitszónok. (Magyar Kultúra 1927.) 182

Marcell Mihály dr.: Prohászka Ottokár pedagógiája 202

Mikes János gróf, szombathelyi püspök: A jóságos Püspök ... 222

Sik Sándor dr.: Prohászka, a költő. (Magyar Kultúra) 1927.) 223

Oldal

Czettler Jenő dr.: Prohászka, mint szociálpolitikus 251
Virág Ferenc, pécsi püspök: Emlékezés Prohászka Ottokárra 266
Prohászka Lelke 269
Bárdos Remig dr., pannonhalmi főapát: A nemzet hitoktatója 312
Wolff Károly dr.: Az Ország Püspöke 313
Poós Rezső: Prohászka Ottokár új világa 318
Valnicsek Béla dr.: Prohászka Ottokár, a spirituális 329
Pitroff Pál dr.: Prohászka Ottokár kifejezésmódja 340
Potyondy Imre dr.: Prohászka, a püspök 347
Radványi Kálmán dr.: Prohászka Ottokár és a magyar ifjúság 358
Ambrózy Agoston dr.: Prohászka Ottokár első gárdája ... 376
Brisits Frigyes dr.: Prohászka és a természet. (Élet. 1927.) 384

Imprimatur.

Budapest, 1927 december 14.

Werner Adolf dr.
zirci apát.

Nihil obstat.

Theophilus Can. Klinda
Censorum praeses.

No. 3248.

Strigonii, die 15 Dec. 1927.

Dr. Ladislaus Babura
Censor.